

PATAKY IVÁN

A VONAKODÓ SZÖVETSÉGES

A Magyar Néphadsereg közreműködése
Csehszlovákia 1968. évi megszállásában

RASTAFARI BT.
2008

X 75603

A VONAKODÓ SZÖVETSÉGES

A Magyar Néphadsereg közreműködése Csehszlovákia
1968. évi megszállásában

PATAKY IVÁN

000000 X

RASTAFARI BT.
2008

Címlapon: Falfirka egy lévai
házfalon 1968 augusztusában.

Lévai Barsi Múzeum
(Tekovské Múzeum, Levice) gyűjteménye.

12-6012

SZTE Egyetemi Könyvtár

1000665887

X 75603

A kiadó és a szerző minden jogot fenntart, az írott és az elektronikus sajtóban részletekben közölt kiadás és közlés jogát is.
Tilos a könyvet vagy bármely részét sokszorosítani, információs rendszerben tárolni vagy a szerzővel, kiadóval történt
előzetes megállapodás nélkül bármely egyéb módon felhasználni, idegen nyelvre lefordítani.

© Pataky Iván
© Rastafari Bt.

ISBN 978-963-87935-0-8

Layout és tipográfia: EVEX Kft.

Nyomda: VEL Nyomda

„Valamely emberi közösség vagy nép – de különösen a művelt népek – háborúja egy adott politikai helyzetből ered és csupán politikai ok váltja ki, tehát mindenképpen politikai jelenség... Ha meggondoljuk, hogy a háború politikai cél szolgálatában áll, természetesen találjuk, hogy indítókai további menetében is elsődleges és legfőbb szempont marad... a háború nem csupán politikai művelet, hanem valóságos politikai eszköz, a politikai érintkezés továbbfolytatása és annak végrehajtása más eszközökkel.”

CARL VON CLAUSEWITZ

1. FEJEZET

Előzmények

1968. január 6-án a Népszabadság címlapján kiemelt betűkkel volt olvasható: „...ülést tartott a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága. Alexander Dubček, a KB első titkára, Antonín Novotný, az államelnök”. A címet követő cikkből az olvasó megtudhatta, hogy a Csehszlovák Kommunista Párt (CSKP) KB január 3–5-ig tartott ülésén folytatta a decemberi ülésen megkezdett és félbeszakított vitát a pártvezető szerepének elvi kérdéseiről. Az ülésen bekövetkezett váltás azonban nem volt váratlan. Dubček hatalomra kerülésének közvetlen kiváltó okai a Csehszlovák Kommunista Pártban az előző évben, 1967 őszén kirobbant belső válságban keresendők. A válságot előidéző problémák viszont már jóval, évekkel korábban jelentkeztek. 1967 októberében a CSKP KB plénuma „elemezte a pártban jelenleg uralkodó helyzetet és rámutatott azokra a hiányosságokra, amelyek a párt belső vezetésében a munkamódszereket és munkastílust illetően, valamint a demokratikus centralizmus és a párton belüli demokrácia elvének konkrét alkalmazását illetően mutatkoznak...”¹. Az októberi plénum gyakorlatilag eredménytelennek bizonyult. Nem talált megnyugtató megoldást a problémákra. Ezért nagyon rövid időn belül, már decemberben újból összehívta Antonín Novotný, a CSKP első titkára és egyben Csehszlovákia köztársasági elnöke a KB-t. Az ülésre a CSKP Elnöksége és Titkársága véleményét, hozzájárulását nem kérve ki, meghívta Leonyid Brezsnyevet, a Szovjet Kommunista Párt főtitkárát, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnökét is, arra számítva, hogy vendége határozottan kiáll majd mellette. Lépésével önmaga bukását készítette elő.

A szovjet vezetés ismerte Csehszlovákia helyzetét és súlyos belső válságát. Megértette, hogy látványos lépésre, „vezércserére” van szükség a CSKP élén ahhoz, hogy a feszültség feloldódjon. Felismerte, hogy a CSKP-n belüli viták gyökerei a csehszlovák társadalom mélyében élő elégedetlenségből származnak, abból táplálkoznak. Ezért Brezsnyev a decemberi plénumon kijelentve, hogy „ez az Önök ügye”, nem állt ki Novotný mellett. Szabad utat adott a váltásra, lépéséről azonnal, „még december közepén, telefonon tájékoztatta a CSKP-n belüli helyzetről és a belső vitákról”² Kádár Jánost, valamint az NDK-, lengyel, bolgár pártvezetőket is. Arról természetesen, hogy kit fognak megválasztani, sem Brezsnyev, sem Kádár nem tudott semmi biztosat. A valószínű jelöltek között azonban már ott volt Alexander Dubček, a Szlovák Kommunista Párt első titkára, akit bár még nem nagyon ismertek, de az előzmények alapján megbízható, a Szovjetunióhoz hű vezetőnek tartottak.

A korábban nem sok feltűnést keltő Dubček a CSKP 1967. októberi plénumán lépett elő az események egyik főszereplőjévé. „Teljesen váratlanul, programon kívül Alexander Dubček... kért szót. Beszédében... energikusan tiltakozott az ellen, hogy a plénum gyűlésén a vitadokumentum és a határozati javaslat más és más

szövegét terjesztették elő szavazásra, mint amit az elnökség előzetesen megvitatott. Dubček ezt a mesterkedést Antonín Novotnýnak, a CSKP első titkárának számlájára írta ... elpanaszolta azt is, milyen gazdasági károkat szenved Szlovákia Cseh- és Morvaországgal szemben...” Dubček szokatlan és kemény „kritikájára Novotný elvesztette a fejét s nyilvánvaló rosszindulattal jegyezte meg, hogy rendben van, akkor megalapítjuk a Cseh Nemzeti Tanácsot, s a szlovákok csak nyugodtan legyenek teljesen önállóak, legyen csak nyugodtan akár föderációjuk, de akkor gazdálkodjanak teljesen önállóan, csak saját erejükre támaszkodva... S ha már ennyire belelovalta magát, hozzátette azt is, amit nem kellett volna: Dubček kritikáját a »burzsoá-nacionalizmus« vádjával illette. Dubčeknek védekeznie kellett, mert az ehhez hasonló megbélyegzésekkel az idő tájt könnyen szabadságvesztés járt együtt. Huszonöt, illetve tíz évre ítélték a »burzsoá-nacionalizmusukért« Husákot és Novomeskýt... Dubčeknek tehát nem volt más választása, a támadást energikusan vissza kellett vernie, még akkor is, ha őt már akasztófa nem fenyegette... A párt égboltját a kritika villámai cikázták be ... Dubček tehát védekezett – s a totalitarizmus rönkje kezdett darabokra hullani. Először a cseh–szlovák viszonyok mentén hasadt meg...”

Felszólalását és vitáját követően Dubček a Csehszlovák Kommunista Párton belüli figyelem középpontjába került. A Magyar Szocialista Munkáspárt vezetői, bár már találkoztak vele, valójában nem igazán ismerték Dubčeket. Ez egyben azt is jelentette, hogy sem Kádár János, sem a Politikai Bizottság tagjai nem figyeltek a velünk közvetlenül szomszédos Szlovákiára. Nem tartották fontosnak Pozsonnyal a kapcsolatot, csak Prágával.⁴ Brezsnyev – úgy tűnik – nem ellenezte Dubček megválasztását, akinek egész addigi élete töretlen elvhűségét tanúsította.

Alexander Dubček 1921-ben született az egykori Trencsén megyei nagytapolcsányi járásban lévő Zayugróc (Uhrovec) községben. Édesapja asztalos volt. Szülei a Csehszlovák Kommunista Párt I. kongresszusának felhívására 1925-ben kivándoroltak a Szovjetunióba, hogy segítsék a kolhozok építését, szervezését. A fiatal Dubček élete legfogékonyabb éveit a szintén fiatal Szovjetunióban töltötte. Frunzéban és Gorkijban végezte el középiskolai tanulmányait. A család 1938-ban tért vissza Csehszlovákiába. Trencsénben (Trenčín) telepedtek le. Dubček 18 évesen, 1939-ben, a már független Szlovák Köztársaságban lett az illegális CSKP tagja. Lakatosmesternek készült. Apját, aki szintén az illegális CSKP tagja volt, 1943-ban tartóztatták le. 1945-ben a szovjet csapatok szabadították ki. Dubček a máriatölgyesi (Dubnica nad Váhom) Škoda üzemben dolgozott kazánkovácsként. Az 1944. évi Szlovák Nemzeti Felkelés heteiben bátyjával együtt partizánként harcolt a németek ellen. Bátyja hősi halált halt, ő pedig kétszer is megsebesült a harcok során. 1945-től 1949-ig munkásként dolgozott a trencsényi élesztőgyárban, közben a CSKP-n belül aktívan dolgozva különböző alsószintű párttiszségeket töltött be. 1949-ben megválasztották a CSKP trencsényi járási szervező, majd első titkárának. 1951-től a Szlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának munkatársaként Pozsonyban (Bratislava) dolgozott. 1953-ban kinevezték a besztarcebányai (Banská Bystrica) területi pártbizottság első titkárának. Ezekben az években levelező karon jogi végzettséget szerzett a pozsonyi Komenský Egyetemen. 1955–58 között az SZKP KB pártfőiskoláján tanult Moszkvában. Hazatérve először a pozsonyi kerület első titkára lett, beválasztották a Szlovák KP, majd a CSKP Központi Bizottságába. Következő lépcsőfokként a CSKP egyik titkáráként dolgozott. Innen emelkedett a Szlovák KP első titkári pozíciójába.

A CSKP élére történő 1968. január 5-i megválasztásában, bár eredetileg csak ötödik jelölt volt – mint 1968. január 20-án Kádár Jánosnak elmondta –, az előző sorokban bemutatott tökéletes párthűséget bizonyító életútján, kiemelkedő szervezői munkáján túl meghatározó szerepet játszott szlovák volta. Dubčekig a CSKP élén nem volt szlovák. És mivel Dubček úgy volt szlovák, hogy életében addig nem játszott meghatározó szerepet nemzetisége, származása, sokkal inkább kommunista elkötelezettsége és „csehszlováksága”, szinte minden őt ajánlotta a CSKP KB első titkári posztjára, mind a CSKP KB tagjai, mind az SZKP Politikai Bizottsága szemében.

Az 1968. januári plénumon a személycserék mellett – az Elnökségbe Novotný hívei helyére négy új tag is került – megfogalmazták a CSKP új politikai célját: „egy mélyen demokratikus és fejlett szocialista társadalom megteremtése, az állami-politikai élet demokratizálása...”⁵ És első lépésként azonnal szétválasztották az addig, 1948-tól egy kézben lévő totális hatalmat biztosító első titkári és köztársasági elnöki funkciókat. Itt közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy Csehszlovákiában, az ország történelmi fejlődésének, hagyományainak megfelelően a köztársasági elnök erős hatalommal és a napi politikába való nagy beleszólási jogkörrel rendelkezett. A köztársasági elnök – akkor még – továbbra is Novotný maradt. Megválasztását követő rövid „székfoglaló” beszédében Dubček kihangsúlyozta, hogy Csehszlovákia az egységes szocialista világrendszer elválaszthatatlan része.

Valóban úgy tűnhetett Brezsnyevnek, hogy Dubček személyében sikerült az ideális megoldást megtalálni. Már másnap táviratban üdvözölte az SZKP Politikai Bizottsága nevében a CSKP új első titkárát és az új KB-t. Kádár János is követte a szovjet példát. De e „mészeshetek” még hetekig is alig tartottak. Rövid idő alatt kiderült, hogy a CSKP új vezetői nemcsak beszéltek, hanem valóban komolyan gondolták a plénumon elfogadott határozatban leírt és az állami-politikai élet demokratizálására vonatkozó nyilatkozatukat. Már január 10-én a CSKP KB lapjában, a Rudé Právóban megjelent, a KB határozatát kommentáló vezércikk leszögezte, hogy az életszínvonal emelése érdekében egységbe kell összefogni a társadalmat. „A társadalmon belül létező érdekellentéteket már nem az osztályharc jellemzi. E harc megnyilvánulásainak keresése ott, ahol a legkülönbözőbb konfliktusok teljesen természetesen és törvényszerűen együtt járnak az embereknek a haladás iránti törekvéseivel, nagyon egészségtelen lenne. Ellentétben a munkásosztály küldetésével, ilyen esetben a konzervativizmust, a maradiságot támogatnánk, valamint az emberek közötti ellentéteket szítanánk...”⁶ Megállapítja, hogy különösen a cseh és szlovák nép, illetve a nemzetiségek között nem szabad létrehozni, gerjeszteni az ellentéteket. A cseh és szlovák ellentét feloldása volt Dubček egyik fő célja. „Alexander Dubček első titkárrá választása előtt és után arról a meggyőződéséről beszélt ugyan, hogy demokratikus módszerekkel kell irányítani, de ez inkább személyes vallomása, semmint kerek és racionális program volt. Beszélt a csehek és szlovákok kapcsolatáról a múlt századi »nemzeti ébredés« idején... Arról beszélt, hogy szlovákiai első titkárként hogyan dolgozott, nem utasította, hanem meggyőzte az elvtársakat egészen addig, amíg azok megértették a helyes módszert” – írja Zdeněk Mlynář könyvében, „A prágai tavasz... és ősz”-ben. E néhány sor kitűnően jellemzi azt az embert, Dubčeket, akinek kikezdehetetlen, a naivsáig őszinte humanizmusa áthatotta az egész 1968-as csehszlovák történelmet. Majd így folytatja: „Miután megválasztották országa legnagyobb hatalommal bíró politikusává, Dubček azonnal elutazott Pozsonyba egy jégkorongmérkőzésre... Minden egyéb várhat, mindet békében, nyugodtan meg kell fontolni, majd demokratikus módon fokozatosan megoldani.” Ragyogóan jellemzi e kép Dubček egyéniségét és egyben korlátait, a kemény politikai csatározásokban való járatlanságát is.

A társadalmi, politikai és gazdasági válság megoldásának útját a hatalom decentralizálásában, az emberi szabadságjogok megteremtésében, a demokrácia helyreállításában és a demokrácia fejlődését lehetővé tevő társadalmi öngazgatás megszilárdításában látták.⁷ E szavak, e törekvések egyértelműen bizonyítják, hogy ha bizonytalanul és kezdetben nagyon bátortalanul is, mégis valami teljesen új kezdődött el. Nem egyszerűen a hiteltelen és teljesen alkalmatlan néhány régi vezető cseréjéről volt csupán szó, hanem a „létező szocializmus” megreformálási kísérletéről, az „emberarcú szocializmus” megteremtéséről, ahogyan néhány héttel később megfogalmazták a CSKP új vezetői céljaikat. Megértették, hogy feltétlenül lépniük és nyitniuk kell a nép felé, mert az ellentétek már olyan mélyek voltak, hogy teljes összeomlással fenyegettek.

Az ellentétek egy jelentős része lényegében már 1918-cal, az első világháborúban széthullott és a háborút követő békeszerződésekkel szétvert⁸ Osztrák–Magyar Monarchia romjain megszülető új Csehszlovák Köztársaság megalakulásával kialakult. A szlovák nép az új államtól nem azt kapta, amit a „csehszlovákság” szellemi atyjai, a nyugati országokba emigrált cseh T. G. Masaryk, E. Beneš és a szlovák M. R. Štefánik megígértek, amiben megegyeztek. Az 1916-ban, Párizsban általuk megalapított Csehszlovák Nemzeti Tanács ígéreteit a legkifejezőbben a vitathatatlanul nagy demokrata Masaryk 1918. májusi, úgynevezett „Pittsburghi Nyilatkozata” fogalmazta meg: „A nemzet mindkét ága úr lesz otthonában. Szabad Csehország és szabad Szlovákia jön létre”. Ez a mindhárom főszereplő által őszintén hitt nyilatkozat azonban a jövő legfontosabb ellentétét is – bár akaratlanul, de – megfogalmazta, mint látni fogjuk. Egy nemzetnek, amelynek két ága van, nyilvánította a születő új ország polgárait. Az 1918. október 28-án, a Cseh Nemzeti Bizottság által kikiáltott, az Osztrák–Magyar Monarchiától elszakadt független cseh államhoz október 30-án csatlakozott a turócszentmártoni (Martin) szlovák nemzeti gyűlés, kinyilvánítva elszakadását Magyarországtól. Ezzel az új állam mindkét alkotóeleme deklarálta, hogy egységes államban akar élni. A „Pittsburghi Nyilatkozat”-ban Masaryk még két egyenjogú – bár ezt nem mondta ki – állam szövetségéről beszélt. Előtte állt a példa, Ausztria és Magyarország közjogilag teljesen egyenjogú szövetsége 1867, a kiegyezés után. Már a „Nyilatkozat”-ban benne volt mélyen elrejtve a csapda. A „nemzet mindkét ága...” – írta. Tehát egy nemzetnek fogta fel a mind nyelvileg, mind kulturálisan, mind történelmileg egymástól jelentősen távol álló cseheket és szlovákokat. Az új állam megalakulását követően pedig a korábbi ígéretek gyorsan a feledés homályába merültek. Az ország sorsát befolyásoló politikai hatalomba Štefánik halálát követően szlovák alig került. Szlovák területen is a közigazgatást,

oktatást, karhatalmat, stb. a csehek vezették. Ebben volt jó adag kényszer szülte ráció, mivel a korábbi és a nemzetiségi jogokat messzemenően figyelembe nem vevő magyar közigazgatás magyarosítási törekvései miatt az amúgy is csekély számú szlovák értelmiség soraiban alig volt az állam és helyi közigazgatás működőképessége fenntartásához értő szakember. Ugyanakkor közismert volt a cseh tisztviselők, rendőrök, csendőrök nagy száma a Monarchia ausztriai birodalmi területein. Sőt a magyar szabadságharc leverését követő elnyomatás időszakában a csehek valóban nagy gyakorlattal rendelkeztek, és viszonylag zökkenőmentesen vették át Szlovákiában az irányítást 1919–20-ban, a nagyrészt Magyarországra menekült magyar tisztviselők helyébe lépve. Munkájuk eredményeként a korábbi „magyar évtizedekhez” viszonyítva Szlovákiában a társadalmi fejlődés meggyorsult. Csehszlovákiában 1919–1939 között, a kor átlagos európai színvonalához viszonyítva lényegesen magasabb színvonalú demokrácia működött. A gazdaság virágzott, bár elsősorban a hagyományosan fejlett iparral és mezőgazdasággal rendelkező cseh országrészekben. Rövid idő alatt megnőtt a szlovák értelmiség száma, hála az első években cseh segítséggel kialakított hatékony szlovák közoktatásnak és a létrehozott szlovák egyetemeknek, főiskoláknak. Részesedésük a hatalomból azonban még mindig kevés volt a lehetőségekhez és főleg a vágyakhoz képest. A szlovák kisember, bár jobban és főleg szabadabban élt, mint a magyar időkben, mégis úgy érezte, hogy lényegében nem sok minden változott. A korábbi magyar jegyző helyébe beült a cseh, legfeljebb morva körjegyző és a kakastollas magyar csendőr helyett a tányersapkás cseh csendőr vigyázott a rendre. Bár ennek nyelvét, ha nehezen is, de megértették.

Gazdaságilag Szlovákia az első években lassan fejlődött. Komoly problémákat okozott az addig Magyarországhoz igazodó ipart, kereskedelmet, mezőgazdaságot bekapcsolni a cseh vérkeringésbe. Gyakorlatilag 1927-re érik el ismét Szlovákiában az 1913 előtti termelési szintet. Az ezt követő években a fejlődés érzékelhetően felgyorsult, a szlovák területek korábbi helyzetéhez viszonyítva jelentős volt, mégis jóval alatta maradt a cseh és morva (egységesen cseh) területek ütemének.⁹ Nem véletlen, hogy a harmincas évektől felerősödtek a szlovák nacionalista törekvések. „A szlovák nyilvánosság egyre nagyobb részében kezd azonban csehellenes hangulat eluralkodni, hol autonomista, hol pedig szeparatista jelleggel. Andrej Hlinka autonomista, Durčanský és a többiek szeparatista törekvéseinek talaja már elő van készítve. Akik előkészítették – mindenekelőtt éppen a csehek.”¹⁰ A csehek, mivel érzéketlenek voltak a szlovákok nemzeti önállósodási vágya iránt. A szlovákok a csehszlovák alkotmány értelmében nem számítottak nemzetiségnek – mint a németek (a 30-as években még több mint 3 millióan) vagy a magyarok (1 millióan), lengyelek, ruszinok stb. –, hanem az egységes „csehszlovák nemzet” szerves alkotóelemének. Hogy szó sem volt egységes nemzetről, az mit sem számított. Majd lesz a jövőben! „Szlovákiában csupán a kisebbségek érezték magukat „csehszlovákistának”, s a csehek csupán rájuk támaszkodhattak”¹¹, mivel az alkotmány elsősorban az ő nemzetiségi jogait védte.¹²

Az 1939. március 15-én megalakult önálló Szlovák Köztársaságról, bár eleinte a szlovákság nagy része örömmel fogadta, hamarosan megbizonyosodott, hogy végső soron Hitler szabta meg mozgásterét. Nem jelentett igazi függetlenséget, és nem nyújtott cselekvési szabadságot a szlovák államnak és magának a szlovákságnak. Ráadásul a faji törvényeken, a zsidóság kiirtásán túlmenően, a protestáns (evangélikus) szlovákság kissé gyanús elemként kezelése magát a szlovákságot is megosztotta. A félreértések elkerülése végett nem a németek részéről, akiknek a többsége maga is evangélikus volt, hanem a Tiso-féle szlovák államvezetés egy részéről. Az 1944. augusztusi szlovák nemzeti felkelést meg az emigráns csehszlovák kormány vezetője, Beneš fogadta gyanakodva. Nem értette meg nemzeti jellegét. Az is lehet azonban, hogy nagyon is megértette. A cseh országrész – a Heidrich elleni merényletet leszámítva – megközelítően sem produkált hasonló méretű, hatású és jelentőségű, antifasiszta felkelést. Megijedt attól a lehetőségtől, hogy valójában függetlenségük megőrzése érdekében fogtak a németek ellen fegyvert a szlovákok. Ezért szovjet komisszárok vezette partizánakciónak minősítette a harcot. Az 1948-ban hatalomra került csehszlovák (pontosabban: cseh) kommunista vezetők pedig „burzsoá-nacionalistáknak” nyilvánították a szlovák nemzeti felkelés vezetőit és koholt perekkel bebörtönözték őket. Többek között Gustáv Husákot, Ladislav Novomeskýt és Vladimír Clementist, valamint Karol Šmidkét. Nem véletlenül, hiszen a háború alatt a szlovák kommunisták egy része „a szocialista szovjet Szlovákia” jelszót írta zászlajára. E jelszó egészen 1944-ig élt! 1945. április 4-én Kassán Beneš vezetésével megalakult a Csehek és Szlovákok Nemzeti Frontjának első kormánya. 5-én kihirdette az egyszerre híres és hírhedt kassai programot. Híres, mert Csehszlovákia egységét állította helyre és újjászervezte az államot minden területen, természetesen ismét nagyobb jogokat ígérve a szlovákoknak. Hírhedt, mert a Csehszlovákia területén élő magyarságot, németiséget a kollektív bűnösség elvén

háborús bűnösnek minősítette. Minden joguktól megfosztotta. És akiknek bűnhődni és távoznia kellett szülőföldjükről, Csehszlovákiából. Bár ez utóbbi tervének magyarokra vonatkozó részével a potsdami konferencia csehszlovák kérés ellenére sem foglalkozott, a magyarság egészen 1948-ig teljesen jogfosztott maradt.

A szlovákoknak tett ígéretekéből sem sok valósult meg. Annak ellenére, hogy 1948-at követően jelentős ipari beruházásokat valósítottak meg Szlovákiában (vízi, atomerőművek, harckocsigyártás stb.), a szlovák nemzeti törekvések éppen úgy nem kaptak szabad utat a CSKP diktatórikus vezetése időszakában, mint a masaryki, beneši demokratikus köztársaságban. A szlovákok elvesztették bizalmukat a csehek iránt. A következmények már az 1968-as „prágai tavasz” hónapjaiban, majd az „Egyesített Haderők” megszállása alatt kiütköztek. A létrejött nemzeti egység heteiben is bizonyos mértékig eltérő célokat akartak elérni a csehek és a szlovákok. Az előbbieket mindenekelőtt az emberi szabadságjogok maradéktalan és teljes megvalósításáért küzdöttek. A nemzeti önállóságról nem sokat beszéltek. Az utóbbiaknak, fenntartva az emberi jogok kérdésének elsődrendű fontosságát, ezt azonban csak az egyik kérdésnek tekintették. A másik a teljes és maradéktalan nemzeti önrendelkezés megteremtése volt. Leegyszerűsítve e kérdést, ma már megállapítható: 1968 minden történelmi jelentőségével és a Szovjetunió uralta úgynevezett szocialista rendszer megreformálásának lehetetlenségét véglegesen bebizonyító és ezzel felbomlását felgyorsító voltával együtt, végső soron az első határozott lépés volt Csehszlovákia felbomlása felé is.

A szlovák kérdés megoldását a CSKP már 1948-at követően célul tűzte ki, anélkül, hogy alaposan elemezte volna a problémákat. Úgy vélte, hogy a gazdasági egyenlőtlenség felszámolásával automatikusan megoldódnak a nemzeti ellentétek is. A CSKP cseh vezetői gyakorlatilag Masarykkal és Benešsel azonos gondolati alapon állva, szintén egységes „csehszlovák” nemzetben gondolkodtak. Ezért megszüntették az 1945-öt követően létrejött két nemzet képvisleti rendszerét, anélkül, hogy ezzel párhuzamosan megteremtették volna a szlovák nemzet egyenjogúságát garantáló államjogi formákat. Csökkent a szlovák képviselők száma és aránya. A szigorúan centralizált egységes állam bűvkörében éltek. Nem véletlen tehát, hogy az 1968. január 5-én megválasztott új központi bizottság egyik első lépése a decentralizáció, az önkormányzatok erősítésének megvalósítása volt.¹³ A különböző felső szintű pártfórumokon korábban már többször felmerültek e kérdések, de a számszerűen is kisebbségben lévő szlovák pártvezetők nem voltak képesek hatékonyan és konstruktív módon fellépni. Az 1956-os magyarországi forradalomra hivatkozva Novotný és közvetlen munkatársai (elnöksége) rendszeresen elodázták a kérdések megoldását, sőt többnyire a problémák pusztá felvetését is „burzsoá-nacionalista kísérletnek” minősítve, eleve kitértek már a kérdések megvitatása elől is. Novotný diktatórikus eszközökkel a Szlovák KP-t csupán formális jogokkal rendelkező szervezetté süllyesztette. A korábbi minimális önkormányzattal bíró szlovák nemzeti szerveket pedig az egységes csehszlovák államgépezet alkotóelemeivé építették le.¹⁴

A szlovák kérdés rendezésének szükségességét már a CSKP XII. kongresszusán, 1962-ben felvetették, a törvénysértések felülvizsgálatával kapcsolatban. A CSKP KB 1963. decemberi plénumán megállapították, hogy „túlhangsúlyozták a burzsoá-nacionalizmus elleni harcot”. Szabaddábra került Husák, Clementis, Novomeský és Šmidke, de nem térhettek vissza a politikai élet vezetésébe, és nem tisztázták a politikai felelősség kérdését sem. A szlovák kérdés leragadt a CSKP belső harcainak színterén. Érdemi kérdések szinte soha nem kerültek terítékre. És Dubček 1967. októberi fellépéséig a továbbiakban sem történt semmi.

A csehszlovákiai első feszültség kiobbanásának másik meghatározó tényezője a gazdasági válság volt. Az 1960-as évekre a tervirányításos gazdasági rendszer csődbe vitte a korábban virágzó csehszlovák gazdaságot. A párt és az állami vezetés tehetetlennek bizonyult. Érezhetően csökkent a lakosság életszínvonala, komoly elégedetlenségeket váltva ki az emberekből.¹⁵

Csehszlovákia – elsősorban a cseh és morva terület – fejlett iparral rendelkezett. 1937-ben az ország GDP-je 20%-kal volt magasabb, mint Ausztriáé! De az ipar elosztása egyenlőtlen volt. 1937-ben Szlovákia ipara – minden fejlődés ellenére – mintegy 50 évvel maradt el Csehszlovákiától. 1948 után elsősorban a nehézipart fejlesztették Szlovákiában (pl. Kassai Acélkombinát). Csehszlovákia Magyarországhoz hasonlóan hagyományosan exportorientált ország volt és jó gazdasági kapcsolatokkal rendelkezett mind a Nyugattal, mind a Szovjetunióval. A második világháború után az úgynevezett szocialista országok közül iparilag a legfejlettebb lévén, érdemi szerepet vállalt a szocialista országok fejlesztésében és támogatásában. Termelésével, termékeivel ezért jelentős mértékben hozzájuk, az alacsonyabb színvonalhoz, igényekhez „igazodott”. Ennek érdekében a CSKP 1949. évi

IX. kongresszusának döntését követően túlfejlesztette nehéziparát. Az „igazodás”, amely Kína, Korea igényeihez való alkalmazkodást jelentette, minden jószándék ellenére komoly negatív következményekkel járt. A termékek színvonala, minősége fokozatosan elmaradt, leszakadt a Nyugattól. A mezőgazdaság fejlesztését elhanyagolták, a belső ellátás sorozatos kátyúba került. Az első lényeges válságjelekre felfigyelve 1957-58-ban, a helyzet reális és következetes elemzése nélkül, gazdasági korrekciót hajtottak végre. Ezek azonban nem érintették a válságot ténylegesen kiváltó okokat. A helyzeten lényegesen nem változtattak. Bizonyos eredményt mégis produkált, 1958-60-ban kisebb fellendülés volt tapasztalható. Novotny és munkatársai, túlértékelve a konjunktúrát, megváltoztatva az eredeti terveket, ismét feszített programot írtak elő. 1965-ig az iparnak 56%-kal, a mezőgazdaságnak 22,8%-kal, a fogyasztásnak pedig 30%-kal kellett volna növekednie. Ilyen ütemet a rendelkezésre álló gazdasági alap nem bírt el, ráadásul tovább rontotta a kiéleződött-szovjet-kínai viszony, minek következtében Csehszlovákia elvesztette hatalmas kínai piacát. Az egész nehézipar súlyos válságba került. Képtelen volt – vagy nagy nehézségekbe ütközött – termékeit gazdaságosan elhelyezni a piacokon. Nyugaton pedig a termékek technikai színvonalának lemaradása, illetve a nehézkesen mozgó állami bürokrácia, tervgazdaság miatt csak nagyon lassan tudtak teret nyerni. Ezért az úgynevezett harmadik világ felé kíséreltek meg nyitni. Csehszlovákia a múlt század hatvanas-hétvenes éveiben a világ egyik meghatározó fegyverexportőre lett. Ez is kevésnek bizonyult azonban a válság feloldására. A CSKP vezetése által kezdeményezett – eleve rosszul felmért - reformintézkedések nem váltak be. „Egyre kihívóbban nyilvánultak meg a népgazdaság forrásai és szükségletei közötti egyensúlyhiány káros következményei.”¹⁶ A CSKP mind az 1962. évi XIII. kongresszusán, mind a CSKP KB 1965. januári ülésén részletesen tárgyalta a gazdasági élet problémáit és az 1965. januári plénumon megfogalmazta a „reform” alapelveit, mivel azonban a „reform” mereven ragaszkodott a korábbi tervgazdasági formákhoz, a helyzet tovább romlott. A gazdaság felélte a korábbi tartalékait és egyensúlya felborult. Infláció kezdődött. A reformtervek sorozatosan megbuktak. 1967-ben a helyzet gyorsan romlott tovább. A szocialista országokban a lakosság áruellátásának viszonylag magas színvonaláról közismert Csehszlovákiában áruhiány, ellátási zavarok léptek fel. A pártvezetés képtelen volt megoldást találni. A lakosság hangulata mélyponton volt.

A CSKP tagságának sorait komoly mértékben megosztotta az is, hogy az ötvenes évek törvényszerűségi pereinek rehabilitációja stagnált. Pontosabban fogalmazva, egy-egy látszólagos intézkedést leszámítva, meg sem kezdődött. A Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusát követően a CSKP vezetése nem vizsgálta következetesen felül a koncepciók pereket. Ezen a helyzeten az elhalálozott Antonín Zápotocký helyébe lépő Novotny sem változtatott. A vezetésben bent maradt felelősök szerint a perek (pl. Rudolf Slánský és társai ellen) jogosak voltak, csupán az ítéletek voltak aránytalanul magasak. A CSKP elnökségének véleménye szerint a nép nem volt még elég érett ahhoz, hogy elviselje az ötvenes évek politikai pereinek revízióját.¹⁷ A magyarországi 1956-os forradalomra hivatkozva utasították el a felülvizsgálatot, mondván, egy ilyen lépéssel meggyengítenék a szocialista hatalmat Csehszlovákiában és nemkívánatos eseményeket idéznének elő. A CSKP XII. kongresszusán (1962. december 4-8.) – elsősorban a gazdasági válság hatásaként jelentkező társadalmi elégedetlenség leszerelésére törekedve – néhány elkerülhetetlen fél lépést tettek. Szabadon engedték a már említett „burzsoánacionalizmus” vádjával illetett szlovák vezetőket. Leváltották – bűnbakként – Viliam Široký miniszterelnököt. Helyébe Jozef Lénárt lépett. Visszahívták a Szlovák Kommunista Párt első titkárát, Karol Bacíleket. Helyébe Novotny javaslatára egy addig teljesen ismeretlen fiatal pártfunkcionárius lépett: Alexander Dubček. Novotny 1963-at követően mereven elzárkózott minden további felülvizsgálattól. A koncepciók pereit felülvizsgálatát és a rehabilitációt végleg lezártak tekintette.

A CSKP-ban lezajló belső mozgásokkal párhuzamosan a csehszlovák társadalom mélyében is – elsősorban az értelmiségben – jelentős erjedés kezdődött el. A csehszlovák – ezen belül elsősorban – csehországi változások gyökerei a múltban alakultak ki. Csehországban meghatározó jelentőségű szerepe volt az európai viszonylatban is fejlettnak mondható demokratikus tudattal rendelkező polgárságnak. Elég megismerni a XX. századi cseh irodalommal (Nezval, Vančura, Hašek, Čapek, Závada stb. vagy a németül író, de velejéig prágai Kafka). A masaryki köztársaságot tekintették felülmúlhatatlan társadalmi ideálnak, mintának. A munkásmozgalomban fontos szerepet játszó cseh szocialista mozgalom is – az első köztársaságban jelentős volt a kommunista párt is – elsősorban az osztrák és német szociáldemokrácia hagyományain nevelkedett. Nehezen viselte el az 1948 után létrehozott kommunista párt-diktatúrát. Fejlett volt a XIX. század első felében – nagyjából

a magyarral egy időben – kialakult cseh nemzettudat. Vezéregyénisége František Palacký, a kiváló történész volt. Különös ellentmondásként e tudat sem ismerte el önálló nyelvnek és népnek a szlovákokat. „Egy nemzet két ágának” és a cseh nyelv egy dialektusának tekintette.

A cseh értelmiség gondolkodására nagy – és kettős! – hatást gyakorolt az 1956-os magyarországi forradalom. Egyrészt felrázta őket az 1948-at követően fokozatosan eluralkodott letargiából. Másrészt megmutatta számukra, hogy a fegyveres népfelkelés járhatatlan út. Azt is megértették, hogy nem számíthatnak a Nyugat támogatására. Az esetleges forradalmat pedig a Szovjetunió katonailag vérbe fojtja. A járható út szerintük: a lehetőségeket kihasználva, fokozatosan kell szétfeszíteni a szovjetek által felállított korlátokat. A Cseh Írószövetség lapjában, a Literárny novinyben már 1957-től kezdve fokozatosan mind erőteljesebben fogalmazódtak meg azok a gondolatok, amelyek végül is 1968-ban az „emberarcú szocializmus” megteremtése programjához elvezettek. Az értelmiség nagyobb részét ráébresztették arra, hogy a gazdasági válsággal együtt kibontakozó társadalmi válságot csak plurális társadalommal, demokráciával lehet megoldani.

Az első viták a marxizmus-leninizmus, mint tudomány és mint ideológia szétválasztása körül alakultak ki. Különösen élessé a társadalomtudományi dolgozók 1962. évi országos konferenciáján, valamint a Magyarországon is nagy visszhangot kiváltó 1963. évi nemzetközi Kafka-tanácskozáson váltak a nézeteltérések. Ez utóbbin a reformerek felvetették a marxizmus-leninizmus alkotó továbbfejlesztésének szükségességét. E polémiákkal teli légkörben korábban elképzelhetetlen virágzásnak indult a cseh és részben a szlovák irodalom, filmművészet és a képzőművészet. A nyugati világ értelmisége azonnal felfigyelt a hirtelen felbukkanó kiváló alkotókra. A cseh „új hullám” rendkívül nagyhatású iskolát teremtett. A világ filmművészete élvonalának számított. A CSKP – minden erőből diktált lépése ellenére – képtelen volt ura maradni a helyzetnek. A kultúra kicsúszott kezéből. Az alkotások jellemző hangvétele a társadalom kritikája volt, ráadásul élesen szatirikus formában.

Szlovákiában – ahol az ideológiai béklyó erősebb volt – a hirtelen jött kulturális forrongás nehezebben tudott utat törni magának és lassabban tudott teret nyerni. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a szlovák értelmiséget jobban izgatták saját nemzeti identitásuknak kérdései, mint a csehek által felvetett általános emberi problémák.

A cseh „új hullám” saját területein kívül a legnagyobb hatást elsősorban az ország magyar kisebbségére, valamint a magyarországi és lengyelországi értelmiségre gyakorolta. Szoros és alkotó kapcsolatok alakultak ki közöttük. Ezáltal 1956 hatása közvetlenül is bekerült Csehország kulturális és társadalomtudományi vérkeringésébe. A kulturális törekvések 1967-től már elemi erővel törtek a felszínre. A IV. Csehszlovák Írókongresszus konkrétan megfogalmazta nézeteit és programját a társadalom, a művészeti élet, a tudomány megreformálásáról. Ezek a következőkben foglalhatók össze:

- a kommunista párt vezető szerepének tagadása;
- a jövő egyetlen járható útjának a pluralista társadalom felépítését, a demokráciát tartották;
- a leninizmus a szocializmus jellegzetesen „orosz jelensége”, másutt egyszerűen alkalmazhatatlan.

Csehszlovákiának tehát a saját útját kell járni;

- a marxizmus-leninizmus szerepét erőteljesen vitatták a szocializmus építése során;
- tagadták az osztályharc és a munkásosztály vezető szerepét;
- kihangsúlyozták a nemzeti sajátosságok meghatározó szerepét;
- tagadták a szocializmus építése általános törvényszerűségeit.

E nézetek komoly visszhangot váltottak ki a prágai és a brünni (Brno) egyetemeken a művészek, tudósok köreiben, és ami talán a legfontosabb, a televízió, rádió munkatársainál, az újságírók köreiben. Így – rajtuk keresztül – jelentősen befolyásolták az egész csehszlovák társadalmat.¹⁸ Látszólag a felvetett problémák jelentős részének nem sok köze van a magyar fegyveres erők Csehszlovákia megszállásában való közreműködése kérdéseire. Ahhoz azonban, hogy megértsük, a Csehszlovákiába megszállóként bevonuló magyar – és más nemzetiségű – katonák miért találkoztak szembe mindenki részéről teljesen egységes elutasítással, a Dubček-féle politika mögé miért sorakozott fel mondhatni az ország egész lakossága, beleértve a magyar kisebbséget is, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a csehszlovák általános helyzet egyik összetevő elemét sem. És még egyszer megemlíthetjük 1956 megtermékenyítő szerepét.

1968 januárjában Csehszlovákia gazdasági, politikai és társadalmi válságának kérdését már nem lehetett továbbra is elodázní, szőnyeg alá söpörni. Megoldást kellett keresni. Lépni kellett mindenáron. Erre a

lépésre vállalkozott a CSKP KB által január 5-én megválasztott új első titkár, Alexander Dubček és a mellette felsorakozó új elnökség. Szerepük, tetteik körül a múlt század kilencvenes éveiben meglehetősen éles vita robbant ki mind a cseh, mind a szlovák történészek soraiban.¹⁹ Nem célunk e vitát bemutatni. Leszögezem, nekem az a véleményem, hogy a „prágai tavasz” eseményei egy elkerülhetetlen folyamat következményei voltak. A Dubček és az általa vezetett CSKP-elnökség érdemét elsősorban abban látom, hogy élére álltak e folyamatnak – ebből a szempontból teljesen mindegy, hogy az eseményeket ők indították el és vezették felismerve szükségszerűségüket, vagy az eseményektől sodortatva – őszintén és bátran merték vállalni szerepüket. A forrásokat tanulmányozva az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy bár eleinte kétségtelenül az események sodrása is hatott tetteikre, fokozatosan felnőttek szerepükhöz, vitathatatlanul példamutató személyiségekké váltak.

A közép-európai történetírásban egyre jobban teret nyer az a felfogás, hogy „a szocialista világrendszer” (pontosabban fogalmazva „a Szovjet Birodalom”) felbomlása, talán a második világháború befejezésétől, de mindenképpen az ötvenes évek első harmadának végétől, Sztálin halálától, az SZKP XX. kongresszusától egészen 1990-ig, a berlini fal leomlásáig, a csehszlovák „bársonyos forradalomig”, a román forradalomig, a Szovjetunió széthullásáig, összefüggő folyamatnak fogható fel. E folyamatban jelzésértékű jelentősége volt az 1953-as berlini, inerciáló az 1956-os lengyel eseményeknek, meghatározó pedig a magyar forradalomnak. A végső felbomlási folyamatot elindító szerep azonban az 1968-as „prágai tavasz”-nak jutott. Bebizonyította, hogy a diktatúrára épülő szovjet rendszer még a legkisebb, és mint a csehszlovák, nem ellenséges, hanem valójában szocialista ihletésű, indíttatású változást sem képes elviselni. 1968 csehszlovákiai eseményeinek világviszhangját különösen felerősítették az 1968. májusi nyugat-európai diák- és munkásmegmozdulások, forradalmak. Amelyek, bár határozottan más céllal és más politikai előjellel, végső soron azonban ugyanazt akarták elérni, mint a csehek: nagyobb beleszólási jogot saját életük intézésébe.

Nem véletlen, hogy a legjelentősebb események a magyar 1956, a csehszlovák 1968 és a lengyel 1970, a „Szolidaritás” mozgalma egy közös gondolati töről származtak: megreformálni a szocializmust, szakítani a szovjet gyakorlattal. Nem véletlen, hogy a szovjet tömbnek e három országa a nyugati, európai kultúrkörhöz tartozott, annak keleti határán terült el és a történelem során gyakran játszott meghatározó szerepet.²⁰

2. FEJEZET

Az első hetek

A CSKP KB plénuma 1967. december 17-én ült össze októbert követően újból. Az éles hangú vita során – Brezsnyev kijelentését követően – Novotný felismerve helyzete tarthatatlanságát, felajánlotta lemondását az első titkári tisztról. A KB ekkor félbeszakította az ülést és konzultatív csoportot jelölt ki a januári ülésen esedékes titkári választások előkészítésére, lebonyolítására. Az ünnepeket követően január 3-án folytatták Prágában a tanácskozást. Novotný lemondását elsősorban taktikai lépésnek szánta. Úgy vélte, hogy a csehszlovák hagyományoknak megfelelően, a tömegekben élő Masaryk példaképe nyomán, a köztársasági elnök hivatalából képes lesz majd befolyását az események irányítására továbbra is megtartani.

A januári plénumon – bár még jelentős erőt képviseltek a régi rendszer hívei – már a reformkommunisták voltak a hangadók. Novotný tervei szertefoszlottak már a kezdet kezdetén. A plénum a célul kitűzött demokratizálódási folyamat első lépéseként szétválasztotta az állami és párttisztviselőket. Dubček határozottan a reformkommunisták mellé állva, rövid idő alatt elfogadott vezéregyenységévé vált a törekvéseknek. A plénum döntő fontosságú felismerése az volt, hogy a gazdaságot korszerűsíteni, a gazdasági életben jelentkező válságot megszüntetni a politikai élet, a társadalom demokratizálása nélkül nem lehet. A széles tömegekre kell támaszkodni és be kell vonni őket a cselekvésbe. E felismeréssel a csehszlovák reformkommunisták jelentősen túlléptek az MSZMP-ben is ekkor hangadó szerepet kapott magyar reformkommunista irányzaton, kik a fő figyelmet a gazdasági reformra – a piacgazdaság egyes elemeinek

beépítésére a magyar gazdaságba – fordították és nem tartották szükségesnek ezzel párhuzamosan a társadalom demokratizálását, mint a csehek.

A magyar társadalom a CSKP KB ülését követően, alig egy héttel később szerezhetett tudomást arról, hogy Csehszlovákiában a kommunista párt élén nem egyszerű vezércsere zajlott le, hanem jelentős irányváltás történt. A Népszabadság 1968. január 11-i számában közölte a Rudé Právóban, a CSKP központi lapja január 10-i számában megjelent, a CSKP KB határozatával kapcsolatos meghatározóan fontos vezércikkét. Az írás alap gondolata: a gazdasági válság problémáinak megoldására, az életszínvonal emelése érdekében egységbe kell forrasztani a társadalmat. „A társadalmon belüli érdekellentéteket már nem az osztályharc jellemzi. E harc megnyilvánulásainak keresése ott, ahol a legkülönbözőbb konfliktusok teljesen természetes és törvényszerűen együtt járnak az embereknek a haladás iránti törekvéseivel, nagyon egészségtelen lenne. Ellentétben a munkásosztály küldetésével, ilyen esetben a konzervativizmust, a maradiságot támogatnánk, valamint az emberek közötti ellentéteket szítanánk...”

Különösen fontosnak tartották, hogy a cseh és szlovák nép, illetve a nemzetiségek (lélekszámát tekintve a magyar volt a legnagyobb és legjelentősebb – megjegyzés a szerzőtől, P. I.) közötti ellentéteket elsimítsák, illetve feloldják. A járható utak: a hatalom decentralizálása és az egész nép demokráciájának létrehozása. „...A demokrácia gondolatát mindig az egyén szabadságának és jogainak gondolatával kapcsoljuk össze. Mihelyst állami érdek nevében a parancsadás és alárendeltség mechanikus kapcsolataira épült tekintély nyomásával helyettesítjük, veszélybe kerül szocialista tartalma.” A cikk szerint a párt vezető szerepének elferdítését jelenti, ha a kommunisták azt hiszik, hogy az elkerülhetetlen fegyelem érdekében kötelességük az ilyen nyomás támogatása vagy segítése. Az ilyen formális fegyelem az emberek kezdeményező készségének csökkenéséhez, a politikai passzivitáshoz és a bizalmatlanság növekedéséhez vezet... még ha a nyilatkozatok az ellenkezőjét állítják is. Január 15-én a Rudé Právo „Az ember iránti bizalom politikája” című cikkében kihangsúlyozta, hogy a demokratizálási folyamatban fejleszteni kell az öngazgatás kialakulását. Tisztázni elveit, és elemei megvalósításával, megszilárdításával kell megteremteni a helyi demokráciát.²¹

A csehszlovák lapok, és írásaikat felhasználva a magyar sajtó is jelzi, hogy a CSKP pártszervei szinte kivétel nélkül támogatták a januári plénum határozatait és lépéseit. A politikai élet felpezsdült Csehszlovákiában. A nyitást a szlovák KP Központi Bizottságának 1968. január 22–23-i ülése tette teljessé. A kemény vitákban, amelyekben felszólt Dubček is, többször szóba került a szlovák kérdés. A plénum végül teljes mértékben elfogadta a CSKP KB január 5-i határozatát és Vasil Bil'akot választotta meg Dubček utódának, a Szlovák KP első titkárának.

A Magyar Szocialista Munkáspárt és első titkára, Kádár János a csehszlovák fordulatot rokonszenvvel fogadta. Bár Kádár János már 1964-ben és 1966-ban találkozott Dubčekkel, az MSZMP Politikai Bizottságának tagjai valójában nem ismerték közelebbről. Ezzel együtt kezdettől fogva természetes szövetségest láttak az új csehszlovák pártvezetésben. A CSKP gazdasági megújítási törekvései sok vonatkozásban megegyeztek vagy hasonlóak voltak az akkor bevezetés alatt álló magyar „új gazdasági mechanizmus” néven ismertté vált reform törekvéseivel. Magyarország érdekelt volt abban, hogy a „szocialista táboron” belül szövetségest találjon az egyedülálló és többek által (mindenekellett Walter Ulbricht és a NSZEP vezetése, valamint a bolgárok részéről) gyanakvással figyelt gazdasági reformjához.²²

A CSKP új elnöksége is hasonló helyzetben volt. Ezért Dubček szövetségest keresve első hivatalos moszkvai útját megelőzően, a nyilvánosság kizárásával, 1968. január 20–21-én egy vadászat alkalmával Nagytapolcsány (Topolčany) és Tótmegyer (Palárikovo) térségében találkozott Kádár Jánossal. Tanácskozásuk célja a kapcsolatfelvétel és kölcsönös tájékoztatás volt. Dubček nagyra becsülte a magyar pártvezetőt és feltétlen bizalommal fordult hozzá. A közös vadászat, majd a 20-i esti, mintegy hatórás négy szemközti beszélgetés jó légkörben zajlott le. Dubček nyílt és őszinte volt. Részletesen beszámolt a CSKP KB januári ülésének lefolyásáról, Novotný leváltásának okairól, személyes és politikai nézeteltéréseikről; tájékoztatást adott a párt belső helyzetéről, kitért terveire, a párt akcióprogramjának kidolgozására, sőt nem hallgatta el személyes gondjait, féltelmeit sem. Azt hangsúlyozta Kádár előtt, hogy a CSKP élén történt személyi változás nem érinti a párt vezető szerepét, viszonyát a „testvérpártokhoz” és a nemzetközi munkásmozgalomhoz. Nem fog változni a csehszlovák állam szocialista jellege és a két nép, a csehek és a szlovákok kölcsönös viszonya sem. Kádár – a fennmaradt jegyzőkönyv szerint – általánosságokat mondott. Dubček jó benyomást tett Kádárra és kíséretére. E jegyzőkönyv,

valamint a február 7-i komáromi (Komarno) találkozóról Erdélyi Károly által készített bizalmas feljegyzés azt rögzítette, hogy a csehszlovák politikus felelősségteljes, felkészült ember, aki törekszik a jó kapcsolatokra, de még járatlan a beosztásával kapcsolatos külsődleges kérdésekben. Nagy rokonszenvvel viseltetik az MSZMP tevékenysége, munkastílusa iránt.²³

Kádár január 22-én Budapestről telefonon tájékoztatta Brezsnyevet a Dubčekkel folytatott megbeszéléséről és kihangsúlyozta, hogy a csehszlovák első titkár jó benyomást tett rá. Január 23-án Kádár János a találkozóról beszámolt az MSZMP PB előtt. A PB egyetértett azzal, hogy folytatni kell a jó kapcsolatokat a csehszlovákokkal és főleg külpolitikai téren segítséget kell nyújtani Dubčeknek. A magyar pártvezetés ezen a PB-ülésen – feltehetően saját kezdeményezésére – közvetítő szerepet vállalt a CSKP és a többi szocialista ország kommunista partjai között. A csehszlovákiai eseményekben bekövetkezett változásokat ugyanis az NSZEP (Németország Szocialista Egységpártja), a LEMP (Lengyel Egyesült Munkáspárt) és a Bolgár Kommunista Párt vezetése, személy szerint Walter Ulbricht, Wladyslaw Gomulka és Todor Zsivkov már a kezdetektől fogva leplezetlen ellenszenvvel fogadta. A CSKP rövid idő alatt támadásaik keresztüzébe került.

Január 29-én Dubček kétnapos hivatalos bemutatkozó látogatásra, az SZKP meghívására Moszkvába érkezett. A kiadott közlemény sablonos szövege szerint őszinte, baráti légkörben, teljes nézetazonosságukról biztosították egymást a felek.²⁴ Az ellentétek ekkor még nem kerültek felszínre. Februárban Kádár két alkalommal is tárgyalt Dubčekkel. Először február 4-én Komáromban (Komárnóban) hivatalosan, a külügyi titkárok részvételével (MSZMP: Komócsin Zoltán PB-tag és a CSKP részéről: Vladimír Koucký). A tanácskozáson részt vett még Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes is, Kádár ez idő tájt állandó személyes külügyi tanácsadója. Megállapították, hogy a két párt között minden lényeges kérdésben a legteljesebb egyetértés van.²⁵ Dubčeket nagyon foglalkoztatta az NSZK-hoz való csehszlovák gazdasági közeledés miatti NDK-s és szovjet nehezítés. Kádár János viszont teljes támogatásáról biztosította. Ezt követően Dubček beszámolt moszkvai tárgyalásairól, ahol a szovjet vezetők megígérték, hogy minden segítséget megadnak az új csehszlovák vezetőknek. Tájékoztatta Kádárt, hogy akcióprogramot terveznek kidolgozni, és 1970-re össze kívánják hívni a CSKP XIV. kongresszusát.

A magyar küldöttségben nagyon jó benyomást keltett Dubček javaslata, hogy 1969-ben újítsák meg az 1970-ben lejáró magyar–csehszlovák 20 éves barátsági és kölcsönös segítségnyújtási programot. Befejezésül meghívta a magyar pártvezetőt az 1948-as februári fordulat 20. évfordulója alkalmából Prágában rendezendő ünnepségre. Meg kell azonban jegyezni, hogy a tanácskozásról készített magyar „Emlékeztető”-ben ekkor szerepelt először egy figyelemre méltó megjegyzés arról, hogy Csehszlovákiában „a jelzések azt mutatják, hogy aktivizálódik a jobboldal”. Másnap a tárgyalásokról Kádár tájékoztatta telefonon Brezsnyevet, aki ez alkalommal megismételte, hogy valóban támogatásáról biztosította Dubčeket.

A CSKP KB elnöksége február 6-i ülésén megvitatta a kidolgozás alatt álló akcióprogramot, amelyben a párt reformjának, a társadalom demokratizálási folyamatainak és a gazdasági élet korszerűsítésének feladatait rögzítették. Siettetni kívánták a párt- és állami vezetés szétválasztását, hogy határozottan szétválasztható legyen a CSKP KB elnökségének és a kormánynak munkája, felelőssége. Megtárgyalták a koncepciók perek áldozatai rehabilitálásának és a felelősök megállapításának a kérdését.²⁶

Február 22-én Kádár János vezetésével magyar pártsküldöttség utazott a hatalomátvétel 20. évfordulójával kapcsolatos prágai ünnepségekre. A „februári győzelem” kétnapos ünnepségsorozatán Dubček kísérete és Brezsnyev, valamint Kádár János javaslatára az európai szocialista országok szinte teljes vezetése felvonult (kivéve Albániát). Leonyid Brezsnyev, Todor Zsivkov, Walter Ulbricht, Wladyslaw Gomulka és Nicolae Ceausescu személyesen vett részt az ünnepségeken. Titót Veljko Vlahovics képviselte.

Az ünnepségen Dubček kihangsúlyozta: „...terveink és fejlődésünk elképzelhetetlen a szocialista országok táborához való tartozás nélkül...”, majd kijelentette, hogy a Csehszlovák Köztársaságot nem fenyegeti München veszélye. Brezsnyev másra helyezte beszéde hangsúlyát: a *szocialista tábor egységére*. Kijelentette, hogy „Harcolunk az egységért... Együtt küzdünk a békéért és a népek biztonságáért... Vállvetve lépünk fel az imperialista agresszorok ellen”. A Szovjetunió 1948-ban támogatta Csehszlovákia dolgozóit. „A Szovjetunió és a népi demokratikus országok elhatározták: *nem engedik a nyugati imperialista körök beavatkozását Csehszlovákia belügyeibe.*”²⁷ Utólag, négy évtized távlatából olvasva, e néhány a beszédből kiragadt mondat félreérthetetlen és egyértelmű jelzésnek fogható fel. Első figyelmeztetés, hogy a párttal kapcsolatos ügyeket a szovjet pártvezetés nem egyszerűen Csehszlovákia belügyének, hanem saját ügyének is tekinti. Ekkor már mintegy két-három hete

A kezdet. 1968. február 4. Kádár és Dubček Komárom (Komarno) utcáján sétálgatnak beszélgetve.

Csehszlovákia minden lépése a nyugati hírgyűnökségek jelentéseinek kiemelt hírei között szerepelt. A sajtó és televízió, rádió mind nagyobb figyelmet szentelt a Prágából jött információknak. Az is figyelmeztető jelnek volt tekinthető, hogy amikor Brezsnyev és az SZKP Politikai Bizottsága mind többet kezdett foglalkozni a csehszlovák kérdéssel – ahogyan Kádárral folytatott telefonbeszélgetéseiből kitűnik –, a szovjet sajtó még hallgatott. Ezzel szemben az NDK-beli, valamint a lengyel lapok viszont már egyre gyakrabban bírálták a csehszlovákiai eseményeket. Ulbricht és Gomulka személyes befolyásának teljes erejével fordult a csehszlovák reformtörekvések ellen. Kádár János mindezeket a jelzéseket még nem tartotta komoly formában történő megjegyzésre méltónak. Ünnepi beszédében kihangsúlyozta, hogy a magyar kommunisták ismerik a CSKP januári határozatait és sok sikert kívánnak megvalósításukhoz. Ezt követően hangsúlyozta az MSZMP és a CSKP közötti együttműködés és kölcsönös tájékoztatás szükségességét.²⁸

Az ünnepségek szüneteiben mód nyílt a pártvezetők közötti személyes beszélgetésekre is. Kádár Brezsnyevvel, valamint Gomulkával történt tanácskozásán a kommunista pártok közeli jövőben megrendezésre kerülő budapesti találkozásának kérdéseit vitatták meg. Dubčekkel történt rövid véleménycseréjét követően, egyedül a jelen lévő pártvezetők közül, Kádár János felkereste a leváltott Novotnýt, hogy rávegye: támogassa Dubčeket. A magyar politikus szavai érezhetően megnyugtatták a sértődött és panaszokkal teli Novotnýt. Kádárt azonban meglepte, hogy Novotný mennyire rosszul ítéli meg helyzetét, s mennyire nem érti vagy nem akarja érteni, hogy mi vezetett leváltásához.²⁹

A színpalak mögötti viták, ellentétek nyilvánosan először március 23-án, Drezdában csaptak össze. Gomulka és Zsivkov javaslatára, amelyet végül Brezsnyev is elfogadott, összehívták a Varsói Szerződés

tagországi vezetőit – Románia kivételével – a csehszlovák helyzet megvitatására. Kádár előzetesen, Brezsnyevvel folytatott telefonbeszélgetéseiben javasolta Románia meghívását vagy Bulgária kihagyását és csak a Csehszlovákiával szomszédos VSZ-tagállamok bevonását. Javaslatát nem találta meghallgatásra. Dubček nem térhetett ki a meghívás elől, mivel március 6-án Szófiában, a Varsói Szerződés politikai tanácskozó testületének ülésén pontosan ő javasolta, hogy a szocialista országok vezetői a korábbiaknál gyakrabban találkozzanak a gazdasági problémák, illetve a felmerült vitás kérdések megbeszélésére.

Az MSZMP PB március 19-i ülésén megvitatta a drezdai tanácskozáson való részvétel kérdését. Többen felvetették, hogy egy ilyen találkozó komoly károkat okozhat a CSKP célkitűzéseinek. Rontja presztízsét és ezzel a Novotnýhoz kapcsolódó visszahúzó erők malmára hajtja a vizet. Árt a magyar törekvéseknek. Úgy vélték, hogy a nemzetközi viszhang is káros lesz. Végül mégis megszavazták a magyar delegáció részvételét, Kádár János vezetésével. Kádár még aznap telefonon tájékoztatta Brezsnyevet a magyar döntésről és a kétségekről.³⁰

Drezdában Ulbricht nyitotta meg a tanácskozást. Ezt követően tájékoztatta a résztvevőket a csehszlovákiai helyzetről. Brezsnyev éles hangon bírálta meg a cseheket. A Csehszlovákiában kialakult helyzetet ellenforradalmi jellegűnek nevezte. Főleg a sajtócenzúra eltörlését nehezményezte. Támadta a Nyugat felé történt gazdasági nyitást. Név szerint bírálta a csehszlovák gazdasági reform „atyját”, Ota Šiket és Smrkovskyt, akit Dubček rossz szellemének tartott. Még a politikai élet vezető körébe ekkor visszatérő Gustáv Husáknak is jutott néhány elítélő szava. Különösen azt vette zokon, hogy a szabaddá vált csehszlovák sajtó nyomására éppen a tanácskozást megelőző nap váltották le a CSKP vezetése javaslatára – és Brezsnyev megkérdése nélkül – köztársasági elnöki beosztásából Novotnýt. A legkeményebb támadást Gomulka intézte a CSKP vezetése ellen. „Az ellenforradalom szabadon járkal Prágában” jelentette ki. Sőt Dubčeket személyében is megsértette, mondván, hogy három hónap alatt többször hibázott, mint előtte Novotný tíz év alatt. Ulbricht és a Zsivkovot helyettesítő Todorov is hasonló hangnemen beszéltek. A küldöttségek nyilatkozatban szögezték le, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetben „különlegesen nagy jelentőségű a fokozott éberség az imperialista erők agresszív törekvéseivel és felforgató tevékenységével szemben... a küldöttségek leszögezték azt az eltökélt szándékukat, hogy megteszik a szükséges lépéseket a szocialista országok további tömörítésére a marxizmus-leninizmus és a proletár nemzetköziség alapján. Egyöntetűen kinyilvánították azt az eltökélt szándékukat, hogy a közeljövőben konkrét intézkedéseket tesznek a Varsói Szerződés és fegyveres erőinek megerősítésére...”.

Erdemes a hangváltásra figyelni. A tanácskozást Csehszlovákia belső problémáinak közös megvitatására hívták össze. És a végkövetkeztetés: eltökélt szándék a fegyveres erők megerősítése.

Kádár János merőben más hangvételű beszédében nem értett egyet sem Brezsnyevvel, sem Gomulkával. Bár véleménye szerint is voltak nyugtalanító jelek, ellenforradalomról szó sincs. A CSKP-nak nem adminisztratív, erőszakos eszközökkel – mondta –, hanem politikai megoldásokkal kell megteremtenie a kívánatos egyensúlyt. Hangsúlyozta a „kétfrontos harc” szükségességét. Azaz véleménye szerint mind a sztálinista erők, mind a revizionisták ellen határozottan fel kell lépni. E véleményt egyedül képviselte a tanácskozáson. Kádár ekkor még, elismert tekintélye teljes súlyával, támogatta a Dubček vezette reformtörekvéseket és személy szerint Dubčeket. A CSKP küldöttsége kitarzott amellett, hogy bár a pártra vitathatatlanul nagy nyomás nehezedik a tömegek részéről és követtek el hibákat, szó sincs azonban ellenforradalmi veszélyről. A párt helyes úton jár és képes úrrá lenni a válságon. Meggyőződéssel állították: a szocializmus ügye nincs veszélyben Csehszlovákiában.³¹ Drezda után néhány napos viszonylagos csend következett. Kihangsúlyozzuk, hogy csak külpolitikai vonatkozásban. Csehszlovákiában a történések logikájának megfelelően felgyorsultak az események. Novotný lemondását követte a hibákban vétkes társainak távozása a közélet színpadjáról, egymást követték a személycserék.³² Az események visszafordíthatatlanná váltak.

A magyar közvéleményben mind nagyobb visszhangot váltottak ki az események. Elsősorban a humán értelmiség és a művészi élet alkotói sorában. Rokonszenvvel fogadták a társadalom demokratizálódásáról, a cenzúra visszavonulásáról, majd megszüntetéséről érkező híreket. A két ország közötti viszonylag akadálytalan közlekedés, a sokszálú – gyakran rokoni, baráti – kapcsolatok révén hazánk lakossága aránylag gyorsan és a valósághoz hűen tudott tájékozódni a változásokról, a belső feszültségekről. A külsőkről, a Csehszlovákiát ért NDK-, lengyel, bolgár támadásokról, a kommunista pártok vezetői közötti feszültségekről, vitákról már annál kevésbé. A keleti tömb lapjaiban megjelent csehszlovákellenes bírálatokat csak kevesen olvasták, és akik olvasták, azok is többnyire Walter Ulbricht és társai ármánykodásának tudták be.

A Magyar Néphadsereg tisztikara érdeklődéssel figyelte a fejleményeket. Még senki és semmi nem gátolta őket, hogy tájékozódjanak a csehszlovák nép belső mozgalmáról, mivel a csehszlovákiai fejlemények eddigi eseményeivel az MSZMP is – néhány részletet és elsősorban a sajtószabadságot kivéve – egyetértett.

3. FEJEZET

A katonai beavatkozás előkészítése

Hiba lenne az 1968-ban Csehszlovákiában kialakult helyzetet egyedülálló eseményként, az úgynevezett szocialista világrendszer egészének történetéből kiszakítva vizsgálni. Akkor kapunk teljes és reális képet a szovjet beavatkozást kiváltó okokról, ha folyamatában nézzük és összekapcsoljuk a megelőző hasonló eseményekkel, mindenekelőtt a berlini felkeléssel és a magyarországi 1956-os októberi forradalommal. Bár a szovjet felderítés jelezte a magyarországi feszültséget, október 23-a spontán kirobbanása és hatalmas ereje mégis váratlanul, sőt kijelenthető, felkészületlenül érte mind a szovjet politikai, mind a katonai vezetést.³³ Az 1953. június 17-i berlini felkelés tapasztalataiból, viszonylag szűk, elsősorban Berlinre koncentrálódó méreteiből, majd lefolyásából kiindulva, úgy gondolták, Magyarországon is elég lesz néhány harcokcsiegységet Budapesten felvonultatva, erődemonstrációt tartva, helyreállítani a rendet. Az első beavatkozás kudarcának tapasztalatai és az a tény, hogy a szovjet harcokcsik megjelenése csak olaj volt a tűzre, felfokozta a nemzeti érzést, a küzdeni akarást, bebizonyították korábbi elgondolásuk tarthatatlanságát. A kidolgozott tervek kevésnek bizonyultak. A magyar forradalom leveréséhez szükséges túlerő alkalmazását gyors ütemben kellett megtervezni, felvonultatni és harcba vetni. Ez a tapasztalat 1968 tavaszán óvatossá tette a szovjet katonai és politikai vezetést. Már az első, számukra disszonáns csehszlovákiai hangokra azonnal reagáltak. 1968. március második felében megtették az első lépést egy esetleges katonai beavatkozás megtervezésére, előkészítésére. Az SZKP PB a március 21-i ülésén értékelte és jelentősen módosította eddigi, a „csehszlovák ügyben” elfogadott vonalát. Brezsnyev beszédében kiemelte, hogy „a kérdés megoldásainak minden esetére végig kell gondolnunk az intézkedéseket, beleértve a kérdésnek a magyar eseményekhez hasonló megoldásának lehetőségét is. Ugyancsak át kell gondolnunk a szocialista tábor erősítésére hozandó intézkedéseinket”. Beszámolójában utalt arra, hogy a katonák figyelmét már felhívta a katonai lépések szükségességére.³⁴ Lényegre törően fogalmazva, a hadművelési tervek elkészítésére. A kérdés avatott cseh kutatója, prof. Dr. Vojtěch Menzl vezérőrnagy szerint bizonyosra vehető, hogy az intervenció tervezése március végén megkezdődött. „A hadművelési tervek kidolgozását Brezsnyev utasítására a szovjet vezérkar végezte. A szálak Grecsó marsall kezében futottak össze.”³⁵ E véleményt húzták alá a kérdés orosz kutatói is, mindenekelőtt Volkov és Prihoja professzorok. 1994. április 18–19-i prágai előadásaikon kiemelték, hogy Brezsnyev 1968. március 20-án adott utasítást a Szovjet Hadsereg vezérkarának egy esetleges katonai lépés megtervezésére.

Az 1991-ig Magyarországon állomásozott szovjet „Déli Hadseregcsoporthoz” akkori parancsnokának, K. I. Provalov vezérezredesnek 1968. szeptember 22-én kelt, Zaharov marsallhoz, a Szovjetunió Fegyveres Erői vezérkari főnökéhez felterjesztett és a Csehszlovákia elleni intervenció első szakaszának eseményeit összefoglaló hadművelési jelentése szerint, „A »DUNA« (DUNAJ) hadműveletre (Ez volt Csehszlovákia megszállásának a fedőneve. Megjegyzés a szerzőtől. P. I.) való felkészülés a honvédelmi miniszter 1968. 04. 08-án kelt GOU/I/87657. számú direktívájának vétele után kezdődött meg. A direktíva meghatározta a Déli Hadseregcsoporthoz bázisán létrehozott »Dél« Hadseregcsoporthoz feladatait”.³⁶ Ismerve egy ilyen nagyarányú hadművelet tervezési feladatait, a szovjet vezérkar precizitását és aprólékosságát, a tervek kidolgozása időigényeit, az idézett kijelentések és időpontok reálisnak látszanak. Tehát három nappal a drezdai tanácskozás előtt a szovjet vezérkar utasítást kapott a hadművelési tervezés megkezdésére, és két nappal korábban az SZKP KB számításba vett egy jövőbeni katonai lépést. Brezsnyev mindezek tudatában, birtokában ült tárgyalóasztalhoz! A „DUNA” hadművelet terveiben északról és keletről az NDK, Lengyelország és a Szovjetunió területéről meginduló csapatokat az „Észak” Hadseregcsoporthoz fogta össze. Kötelékébe tartozott a 38. hadsereg.

Parancsnokát, Majorov tábornokot 1968. április 22-én 16 órára berendelte a Kárpátokon Túli Katonai Körzet parancsnoka, V. Z. Biszjarin vezérezredes és bemutatta neki a hadsereg hadművelleti feladatát tartalmazó térképet. A térkép felirata: „A hadsereg alakulatainak előnyomulása a CSSZK területére, az országban kitört ellenforradalom megfékezésére, szükség esetén leverésére” volt. A térképet Grecskó marsall, a SZU honvédelmi minisztere és Zaharov marsall, vezérkari főnök hagyta jóvá. A bal sarokban pedig függőlegesen tussal odaírva: „Készült egyetlen példányban. 1968. április 12-én. Készítette Povalij M. J.”, hadművelleti csoportfőnök.³⁷

Magától adódik a kérdés, mi indokolta ezt a gyorsaságot? Azt, hogy már az első, a szovjet iránytól kissé eltérő csehszlovák lépésekkor azonnal a végső katonai megoldásra, Csehszlovákia megszállására gondoltak a szovjet politikai és katonai vezetők. A szerződésben az a meggyőződés alakult ki, hogy a csehszlovák pártvezetésben és kormányzatban bekövetkezett változások és ebből fakadóan az egész országban bekövetkezett ideológia, kulturális, társadalmi pezsgés csak egyik kiváltó oka volt a gyors szovjet elhatározásnak. A másik és súlyában legalább olyan jelentős ok a Szovjetunió katonai biztonsága veszélyének túlértékelése és a szovjet vezetés ebből fakadó állandó törekvése a hadászati fölény megszerzésére volt. A szovjet politikai és katonai felső vezetésben a második világháborút követő első két-három évtizedben még nagyon mélyen beágyazódva élt az 1941. június 22-i meglepetésszerű német támadás súlyos traumája. A Szovjet Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagjai – akik nem éppen a fiatal korukról voltak híresek – mind átéltek a háború első napjainak, heteinek, hónapjainak minden rettenetét. A kezdeti, hatalmas áldozatokat követelő megalázó vereségeket. Tartottak egy újabb váratlan, meglepetésszerű támadástól. Ezért alakítottak ki a háborút követő években országuk körül egy szorosan kézben tartott „biztonsági övezetet”, amely egyúttal kitűnő megindulási terepe volt az esetleges saját támadó hadműveleteknek is. 1941 júniusa megismétlődésének elkerülése, mondhatni megelőzése mindent meghatározó legfontosabb céljukká vált. A megoldást az erőfölény megszerzésében látták. Elsősorban a rakéta-nukleáris erőfölény megszerzésére, de legalább az erőegyensúly fenntartására törekedtek. Pontosan tudták, az a tény, hogy az Egyesült Államok mélyen belebonyolódott a vietnami háborúba, lekötötte ezzel katonai ereje nagy és a haderő fejlesztésére szánt költségvetése jelentős részét. Elérkezettnek látták az időt a szovjet haderő hadászati kezdeményező képességét erőteljesen fejlesztve, a stratégiai pozíciókat megerősítve, az erőegyensúlyból az erőfölény felé nagyot lépni előre. A csehszlovákiai belső változások pedig felborítani látszottak az ez irányú szovjet terveket. Csehszlovákia területe központi kulcsszerepet töltött be az egész szovjet és a Varsói Szerződés védelmi rendszerében. Románia felől nyugodtan aludtak. Ebből a szempontból – minden látszólagos eltérő külpolitikai törekvései ellenére – nem játszott lényeges szerepet, mert nem veszélyeztette a szovjet hadászati elképzeléseket.

Csehszlovákia geostratégiai helyzete viszont közismerten meghatározó szerepet játszott egész Közép-Európában, ezáltal a szovjet hadászati tervekben, elképzelésekben. A közép-európai hadszíntéren 1968-ig Csehszlovákia volt a Varsói Szerződés egyetlen olyan országa, amelynek határai bár közvetlenül érintkeztek a NATO európai főcsoportosításának helyet adó Német Szövetségi Köztársasággal, amelyben mégsem állomásoztak szovjet csapatok. Ezért fokozott rizikótényezőnek számított.

Annak ellenére, hogy a Csehszlovák Néphadsereg korszerűen felszerelt, nagy tűz- és ütőerőt képviselő haderő volt, a szovjet katonai felső vezetés – a többi VSZ-tagország hadseregeihez hasonlóan – nem tartotta egyenértékűnek a szovjet hadsereg alakulataival és a jelekből ítélve megbízhatóságában is kételkedett. Feltehetően a történelmi hagyományok is megerősítették őket.³⁸ Csehszlovákia esetleges kiválása kettévágta volna a közép-európai hadszíntéren lévő szovjet haderő-csoportosítást, valóban komoly gondot jelentett volna. Csehszlovákia megbízható kézben tartása pedig hatalmas előnyt jelentett a Német Szövetségi Köztársaságban állomásozó NATO-erőkkel szemben. Már a XIX. század elején utalt rá Clausewitz, hogy Csehország jól védhető középhegysége, a Cseh-erdő, a Šumava által bezárt háromszög uralja a német alföldet. Ezt az előnyt nem akarták elveszíteni.

A szovjet katonai vezetés ez idő tájt kezdett el foglalkozni a közepes hatótávolságú hadászati, hadművelleti, nukleáris töltetű, több robbanófejjel felszerelt rakéták telepítésével Európában. Csehszlovákia, a nyugat-csehországi erdős-hegyes, alacsony és középhegységek uralta terület ideális terep volt elrejtésükre. A rakéták hatósugarába került a NATO teljes NSZK-beli, a Benelux államokbeli, észak-franciaországi, északolaszországi és dél-angliai csoportosítása. Az NDK területén elhelyezett rakétákkal e hatalmas területsávnak csak részleteit tudták befogni.³⁹

A szovjet törekvéseket nagyon pontosan fogalmazta meg Grecskó marsall utólag, az 1968. szeptember 4-i, moszkvai kétoldalú magyar-szovjet honvédelmi miniszteri tanácskozáson (A tanácskozásra más

megközelítésben, később részletesen visszatérünk. A megjegyzés a szerzőtől. P. I.). „Jelenleg (azaz a megszállás eredményeként – a megjegyzés a szerzőtől, P. I.) Közép-Európában a legfontosabb pozíciók a kezünkben vannak. A CSSZK területén 24, az NDK-ban 21 hadosztály áll készen bármely feladat végrehajtására. A NATO... megzavarodott és még mindig nem tért magához. Félnek komolyabb ellenintézkedéseket tenni.”⁴⁰ Még félreérthetetlenebbül fogalmazott 1968. október 18-án a megszállásban közreműködő öt ország honvédelmi minisztereinek moszkvai tanácskozásán, kijelentve, hogy a „Varsói Szerződés hadseregeinek hadászati helyzete jelentősen megjavult azáltal, hogy ebben az irányban erőfölényre tettünk szert”.⁴¹ Ezt az erőfölényt a beszélgetések során több évről (mintegy tízre) becsülte Grecskó.

A szovjet katonai vezetés, élén Grecskóval és Jakubovszkij marsallal, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői főparancsnokával komoly nyomást gyakorolt a szovjet pártvezetésre. Ebben leghűségesebb szövetségeseik Seleszt, az Ukrán Kommunista Párt első titkára volt. Ő egyrészt érezte a fokozódó elégedetlenséget Ukrajnában (Ukrajna nyugati területein a csehszlovákiai eseményekről a lakosság közvetlenül és azonnal értesült, a szlovákiai televízió- és rádióadások, valamint a viszonylag gyakoribb személyes kapcsolatok révén, mint a Szovjetunió más, távolabbi területein. E hírek iniciáló hatásúak voltak. – A megjegyzés a szerzőtől. P. I.), másrészt pedig el szeretne volna távolítani az útból Scserbickijt, aki akkor a második számú vezető volt a köztársaságban, Brezsnyev szemében azonban ő volt a kedvesebb ukrán ember. Seleszt attól tartott, hogy Scserbickij a helyére léphet, s ezt úgy próbálta meg kivédeni, hogy a csehszlovák kérdésben radikálisabb álláspontot képviselt, mint ellenlábas.⁴² Az MSZMP PB tagjai is nagyrészt a Szovjetunió biztonságpolitikai, hadászati célkitűzéseinek tulajdonították a későbbiekben az agressziót.⁴³

A szovjet vezérkar Csehszlovákia megszállására két hadseregcsoportot hozott létre. Az intervencióban összesen mintegy 25 hadosztály működött közre. Összlétszámuk mintegy 250 000 fő volt. Megjegyzem, a hadművelet során gyakran változott a létszám. Ha azonban a megszállás során be nem vetett, csak készenlétben tartott második lépcsőket, köztük az NDK két hadosztályát, az öt ország érintett határőrségeit, honi légvédelmi szervezeteit, a két hadseregcsoportot kiszolgáló háttérintézményeket és minden más valamilyen formában közreműködő szervezetet is figyelembe vesszünk, úgy az összlétszám eléri a 400–450 000 főt.

Főirányban az NDK-ban állomásozó szovjet 1. harcokcsi- (hk.) hadsereget, a 20. gárdahadsereget, valamint Kárpátokon Túli Katonai Körzet 38. hadseregét, három lengyel hadosztályt és a Bolgár Néphadsereg 12. gl. ezredét az „Észak” Hadseregcsoport fogta össze. Feladatuk az NDK, a Lengyel Népköztársaság és Ukrajna területéről megindulva Prága elfoglalása, Csehország, Észak-Morvaország, Szilézia és Észak-, továbbá Kelet-Szlovákia megszállása volt. A közhiedelemmel ellentétben – és Walter Ulbricht legnagyobb sajnálatára – Brezsnyev döntése az NDK csapatai nem vettek közvetlenül részt a megszállásban. Csupán néhány tiszt az „Észak” Hadseregcsoport (ÉHDSCS) törzsében, akik a prágai főhadiszálláson tartózkodtak. Az NDK Néphadseregnek a tartalék szerepét szánták.

Az öt „szövetséges” állam csapatai főparancsnokának főhadiszállása (harcálláspontja) a lengyelországi Wrocław környéki kisvárosba, Legnicébe települt.⁴⁴

Másodrendű irányban, Magyarország területéről a „Dél” Hadseregcsoportnak (DHDSCS) Szlovákia délnyugati részét Pozsony (Bratislava) fővárossal, illetve Dél-Morvaországot, Brno (Brünn) körzetét kellett megszállnia. Főhadiszállása Budapesten, Mátyásföldön, az egykori II. Rákóczi Ferenc katonai középiskola épületeiben működött. A harcászati elrendelését követően a Komárom megyei Csákvár körzetében kiépített és berendezett harcálláspontjáról vezette a DHDSCS tevékenységét.

A hadseregcsoportba az alábbi erőket tervezték bevonni:

- a „Déli” Hadseregcsoport csapatait teljes állománnyal (azaz: a 93. gárda (Veszprém) és 254. gépkocsizó lövészadosztályt (Kecskemét), a 13. gárda harcokcsihadosztályt (Esztergom), valamint szakcsapato- kat (híradó, kiszolgáló, biztosító és ellátó magasabbegységeket, egységeket, alegységeket);
- a szintén Magyarországon állomásozó 36. légihadsereget teljes állománnyal (a 11. gárda vadászpilóta hadosztályt, az 1. vadászbombázó repülőezredet, a 727. gárda bombázó repülőezredet és a biztosító, kiszolgáló alakulatokat);
- a Magyar Néphadsereg 8. gépkocsizó lövészadosztályát (a továbbiakban 8. gl. hadosztályt).
- a 103. szovjet gárda légideszant hadosztályt a Szovjetunió területéről, amely a bevetés időszakától (a leszállástól) kerül a DHDSCS alárendeltségébe; valamint

– a 48. szovjet gépkocsizó lövészadosztályt az Odesszai Katonai Körzet állományából.

A vázlatokon kívül a DHDSCS-t megerősítették különleges alegységekkel, híradó-alakulatokkal és hírközpontokkal, légvédelmi alakulatokkal. Ezeket a speciális és szakalakulatokat a Kijevi és az Odesszai Katonai Körzetekből, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottságtól (KGB), Politikai Főcsoportfőnökségtől, valamint a honi légvédelemtől tervezték áthelyezni vagy vezényelni a DHDSCS állományába a hadművelet időtartamára.

A Magyar Néphadsereg zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészadosztályt a magyar honvédelmi miniszter (a vezérkari főnök javaslatára) jelölte ki. A szovjet igény – mint később visszatérünk rá – csak a mennyiségre vonatkozott. Meg kell azonban jegyezni, mivel a Magyar Néphadsereg csapatainak többsége a Varsói Szerződés kötelékébe tartozott, továbbá Budapesten, a Honvédelmi Minisztériumban működött a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői Főparancsnokságának képviselője, ez idő tájt Tutarinov vezérezredes, a szovjet vezérkar meglehetősen pontos képpel rendelkezett a Magyar Néphadsereg hadosztályairól, ezredeiről. A magyar katonai felső vezetés ismerete a hazánkban tartózkodó szovjet erőkről már korántsem volt ilyen részletes és pontos.

Mindent összevéve, a megszállás első napjaiban, augusztus utolsó dekádjában a DHDSCS összlétszáma és harcértéke az alábbi volt.⁴⁵

Megnevezés	A DHDSCS állománya	
	Összesen (fő)	A CSSZK területén bevonásra került (fő)
Személyi állomány	64 548	48 055
Ebből tábornok és tiszt	7 226	5 382
Polgári alkalmazott	585	213
Harcászati rakétaindító állvány	9	6
Harcokcsi	1 085	840
Löveg és aknavető	606	419
Páncéltörő irányítható lövedék (rakéta)	185	126
Légvédelmi ágyú	131	103
BTR és BRDM	934	684
Gépjármű	10 370	7 253
Repülőgép és helikopter	285	177
Rádió- és rádiórelé-állomás	2 702	2 665

A szovjet vezérkar a DHDSCS teljes állományának 75%-át bevetette Csehszlovákia kijelölt területeinek megszállására. Az állomány magyarországi bázisokon maradt közel 25%-a elsősorban a bázisok működőképességének fenntartására, őrzés-védelemre, illetve a Csehszlovákiába elvonult magasabbegységek, egységek utánpótlására volt elegendő. Az eredeti hadműveleti terveikben kijelölt háborús feladataik esetleges végrehajtására, a NATO-erők támadásának visszaverésére már nem. Sem egy esetleges magyarországi megmozdulás, népfelkelés elfojtására. Ez is jelzi, hogy a szovjet vezérkar ab ovo nem számolt a NATO esetleges katonai válaszkációjával Csehszlovákia megvédele érdekében, sem magyarországi változásokkal. A stabilizált Kádár-rendszer kellően szilárdnak tartotta. A DHDSCS harcértékét, hadosztályainak számát összevetve az okkupációba bevont összes hadosztály mennyiségével (6:25) megállapítható, hogy az erők valamivel több mint egyötödét vetették be Magyarország területéről. Ez a nagyságrend arányban állt a DHDSCS feladatával és a megszállásra kijelölt területek nagyságával, lakosságának lélekszámával. A Csehszlovák Néphadsereg fő erőcsoportosítása Csehország nyugati és középső területein helyezkedett el. A CSSZK középső és keleti kerületeiben – így Szlovákiában is – zömmel második lépcsős, csak részben feltöltött hadosztályok, valamint keretalakulatok, tanintézetek, raktárak stb. állomásoztak, települtek. Hasonlóan a Magyar Néphadsereg közismert akkori területi csoportosításához.

Csehszlovákia megszállásának tervei a „DUNA” fedőnevű gyakorlat terveiként szerepeltek mindenütt. Feltűnő, hogy az összes okmányban „gyakorlatról” van szó, gyakorlatot emlegetnek. A „hadművelet” szó elvéve

jelenik meg az írásokban, a „harc” pedig csak eligazításokon, tájékoztatókon, megbeszéléseken... Az „álcazás” annyira hatékonyak bizonyult, hogy például az MSZMP felsőszintű vezetéséből azok, akik nem voltak bevonva 1968. július második, augusztus első felében az eseményekbe, mindössze arról értesültek, hogy a szovjet hadsereg egy újabb gyakorlat szervezésére készült, bevonva a Magyar Néphadsereg egyes részeit. Csehszlovákia tervezett megszállásáról semmit nem tudtak. Legfeljebb sejtették, ha olvasták a nyugati sajtóban megjelent írásokat (egy részük magyar fordításban is megjelent az MTI bizalmas kiadványaiban), vagy ha a politikai jelzéseket összehasonlították '56-os magyarországi és a szovjet felső vezetésről szerzett tapasztalataikkal.⁴⁶ A lakosság pedig a nyugati rádióadásokból, valamint ahol fogható volt, az osztrák televízióból szerzett hírekből tájékozódhatott.

A megszállás tervezésének, előkészítésének egyik jellemző sajátossága a legszigorúbb titoktartási és álcázási rendszabályok bevezetése és következetes végrehajtása, betartása volt. Egyes részletekre a későbbiekben visszatérünk, most csak a kezdeti időszak (1968. július közepéig) jellemzőit mutatjuk be. Az első néhány hétben a DHDSCS legszűkebben vett vezetői, nevezetesen K. I. Provalov vezérezredes, hadseregcsoport-parancsnok, D. M. Petrenko vezérőrnagy, a Haditanács tagja, F. K. Maruscák altábornagy, törzsfőnök, P. D. Budakovszkij vezérezredes, törzsfőnökhelyettes, B. I. Aljosin vezérőrnagy, hadműveleti csoportfőnök és Sz. I. Harlamov vezérezredes, a 36. léghadsereg parancsnoka, valamint néhány szigorúan ellenőrzött hadműveleti tiszt dolgozott a terveken.⁴⁷ A konkrét tervező munkát, a későbbiekben pedig az egész hadseregcsoporttörzs tevékenységét a kiemelkedően jó felkészültségű és képességű Aljosin vezérőrnagy fogta össze.⁴⁸ A hadművelet valószínű időpontjának közeledtével, az előzetes tervek szerint 1968 nyarának közepétől a bevont személyek száma a szükséges mértékben megnövekedett. Hasonló elvek alapján készültek a hadosztály és ezred, önálló zászlóalj, önálló tüzérosztály szintű tervek is. De még mindig szigorúan korlátozták és rendszeresen ellenőrizték a rezsím intézkedések betartását. A titoktartás vezérelvének megfelelően mindenki csak a legfontosabb, reá vonatkozó részleteket ismerte, arról kapott tájékoztatást, és azoknak az adatoknak a birtokában dolgozta ki a számára meghatározott részterveket. „Ez a tervezési módszer teljes mértékben helyesnek bizonyult, és mint a hadművelet tapasztalatai megmutatták, biztosította a csapatok tevékenysége előkészítésének rejtettségét és titkosságát”, állapította meg Provalov vezérezredes, a DHDSCS parancsnoka a hadművelet befejeztékor, összefoglaló jelentésében.⁴⁹

Előreszaladva az eseményekben meg kell jegyezni, hogy az 1965. július 25-én bekapcsolódó és a magyar vezérkari főnök által kijelölt magyar hadműveleti csoport, illetve a teljes harckészültség elrendelését követően a DHDSCS harcálláspontján tevékenykedő, Szűcs Ferenc vezérőrnagy, vezérkari főnökhelyettes vezette magyar összekötő csoport sem ismert „hivatalosan” többet a szigorúan rájuk vonatkozó feladatokról, helyzetről. Az már a magyar csoport fejlett „diplomáciai képességén” múlt, hogy rövid idő alatt – nagyrészt jó személyi kapcsolataik, jó tárgyalási készségük révén – gyakorlatilag tisztában voltak a helyzettel. Jelentéseik, helyzetértékeléseik pedig célratörőbbek – esetenként pontosabbak, a valóságos helyzet bonyolultságát hűen tükrözőek – voltak, átfogóbb képet nyújtottak legalább a délnyugat-szlovákiai területekről a magyar vezérkarnak, honvédelmi miniszternek, az MSZMP felső vezetésének, mint a szovjet parancsnokok és vezetőszervek által adott tájékoztatások, amelyek túlzott átpolitizáltságuk, esetenként a vezetők, parancsnokok egyéni ambíciói miatt jó néhány esetben elképzeléseiket és nem a reális helyzetet tükrözték. A szovjet jelentésekből több esetben is az tűnik ki, hogy vagy nem ismerték a csehszlovák problémákat, valóságot, vagy nem tartották szükségesnek felfelé jelenteni, mert ellentétes volt a felső elvárásokkal. Gyakran nem léptek túl az ismert politikai szólalásokon. Ennek eredményeként, a megszállás első napjaiban előfordultak egymást keresztező, ellentmondásos szovjet intézkedések is.⁵⁰

A két szovjet hadseregcsoport parancsnoka többször egyeztetette a terveket, melyeket 1968. július 23-án, Moszkvában pontosítottak véglegesen Grecskó marsall személyes vezetésével. A tanácskozáson a hadseregcsoport-parancsnokok, haditanácsstagok és a törzsfőnökök vettek részt. A DHDSCS fő feladatát a két főváros, Pozsony CS+1,5 óra és Brünn CS+10 óra alatti gyors birtokba vételében határozták meg. Ezt követően a DHDSCS parancsnoka részletesen kidolgozott (1:200 000 és 1:500 000-es térképekre) elhatározását 1968. július 30-án személyesen jelentette Grecskónak, aki az elhatározást jóváhagyta.⁵¹

4. FEJEZET

A politikai változás visszafordíthatatlanná válik

A drezdai tanácskozást követően Csehszlovákiában felgyorsultak az események. Április elején meghatározó fontosságú változások következtek be. A legtöbb jelentős pozícióból leváltották a régi Novotný-féle vezetőket. A visszafordíthatatlan folyamatot a CSKP KB április 4-i ülése indította el. A színpalak mögött, szinte észrevétlenül, január és április között ugyanis a KB tagjainak mintegy egyharmada lemondott (vagy lemondatták). Többségbe kerültek a reform hívei. Dubček és közvetlen munkatársai mögött megbízható háterszínigot képviseltek a reformkommunisták. Az április 4-i ülésen újjáválasztották a CSKP elnökségét és a titkárság tisztségviselőit. A régi elnökségi tagok közül csak három maradt meg beosztásában - érdemes odafigyelni a nevekre: Alexander Dubček, Oldřich Černík és Drahomír Kolder. Dubček a megújulás vezéregyéniségévé nőtte ki magát. A másik kettőt is a reformerek közé lehet sorolni. Az újonnan megválasztottak között olyan jelentős egyéniségek léptek a küzdőterre, mint Josef Smrkovský, František Kriegel, Oldřich Švetska és a később nagy Moszkva-barát szerepet játszó Vasil Biľak. Kibukik a vezetésből a teljes Novotný csapat és maga Novotný is. A titkárságon belül még nagyobb volt a váltás. A január 5-én (illetve már korábbi időkben) hivatalba lépők közül egyedül D. Kolder maradt meg. Az újak között viszont jelentős reformer egyéniségek sorakoztak fel, többek között Zdeněk Mlýnař, Čestmír Císař, Jozef Lenárt stb.

A CSKP vezetésének megtisztulását gyors ütemben követték a többi funkciókban esedékes vezetőcserék. Josef Smrkovský lett a parlament elnöke, František Kriegel a Nemzeti Fronté (megfelelt a Népfrontnak), dr. Čestmír Císař pedig az ifjúsági szervezetek vezetője.

A március 22-én a köztársasági elnökségről lemondott Novotný helyébe a köztisztvisletben álló, második világháborús hőst, Ludvík Svoboda hadseregtábornokot választották meg. Talán ő volt az egyetlen, akit a szovjet vezetők is fenntartás nélkül elfogadtak. Háborús érdemeire való tekintettel, lévén a „Szovjetunió hőse” kitüntetés birtokosa. Kevés külföldi dicsekedhetett azzal, hogy a háborúban teljesített érdemeit ismerték el e valóban magas kitüntetéssel. A CSKP-hoz való hűsége is vitathatatlan volt. Mint honvédelmi miniszter, 1948 februárjában a laktanyákban tartotta a katonákat. Nem engedte meg beavatkozni őket a kommunista hatalomátvitel folyamatába.⁵²

Április 6-án lemondott Jozef Lénárt kormánya. A Nemzeti Front javaslatára az eddigi miniszterelnök-helyettest, a tervhivatal elnökét, Oldřich Černík mérnököt bízta meg a nemzetgyűlés a kormányalakítással. A honvédelmi miniszter Martin Dzúr altábornagy (rövid idő múlva vezérezredes) lett.

Nincs helyünk és nem is célunk az összes változást lépcsőről lépcsőre végigkísérni. A hihetetlen vitalitással újjáéledő csehszlovák politikai élet azonban a hangos botrányoktól sem volt mentes. Ilyen volt a Šejna-ügy. Šejna vezérőrnagy, a korábbi Novotný-féle vezetés egyik kegyeltje, a belbiztonság titkainak ismerője Nyugatra szökött. A nemzetgyűlés intézkedett a belbiztonság felügyeletére és alaposan elmarasztalta a belügyminisztert.

Április 4-én jelent meg az Írószövetség lapjában Václav Havel cikke. A csehszlovák megújulás történetében ő írta le először, hogy az uralkodó pártnak kontrollra – azaz több pártra – van szüksége. De ezek ne a Nemzeti Front addigi asszisztáló pártjai legyenek, akik már 1948-ban beadták a derekukat. A modern állami élet megköveteli – írta –, hogy legyen egy második párt a hatalmon lévő kommunista párt mellett, és a hatalomért vívott harcukban kontrollálják egymást. „A demokrácia valójában nem az egyik ügye az emberi gondolkodásnak, hanem a garanciának az ügye.”⁵³ A CSKP KB plenáris ülésének másnapján elfogadják a január óta a párt alapszervezeteiben és szerveiben folyó viták eredményeként megszületett 24 000 szavazs akcióprogramot. A program Csehszlovákia útját a szocializmushoz vázolja fel. Kihangsúlyozza, hogy Csehszlovákiának a saját útját kell járnia és ez az út csak az emberi jogok és demokrácia megvalósítása útján képzelhető el. Az akcióprogram elfogadásával a pártmunka súlya az alapszervezetekbe és területi pártszervekbe tevődött át. Ezzel egy időben határozott intézkedéseket hoztak a gazdasági élet reformjának meggyorsítására, átszervezésére.

Teljes nyilvánosságot kapott a politikai elitéltek rehabilitációjának kérdése, amely addig meglehetősen lassan csordogált. Március közepéig mindössze csak mintegy 700 embert rehabilitálnak. A hónap közepén Josef Husek, az Antifasiszta Harcosok Szövetségének elnöke megközelítően 40 000 ember teljes politikai

rehabilitálását kéri, köztük a régi – 1917–18-ban fontos történelmi szerepet játszó – cseh és csehszlovák légió katonáit; az 1939–45 között Angliában, Franciaországban harcoló csehszlovák repülőket, a szlovák partizáncsoportok tagjait, a második világháborús cseh nemzeti tanács tagjait és így tovább. A kormány meggyorsította a koncepciók ügyek felülvizsgálatát.

Az akcióprogram fő feladatként határozta meg a cseh és szlovák kérdés megnyugtató, teljes egyenjogúságon alapuló megoldását. E feladatra a politikai életbe ekkor miniszterelnök-helyettesként visszatért egykori „néptribun”, Gustáv Husák kapott megbízást. 1968. október 28-ig, a Csehszlovák Köztársaság megalakulása 50. évfordulójáig egy szakértő csoport vezetőjeként asztalra kellett tennie a cseh és szlovák föderációról szóló alkotmányerejű törvényt.

Gustáv Husák, aki ezt követően egészen 1990-ig, a bársonyos forradalomig főszereplője lett Csehszlovákia életének, mindenben Dubček ellentéte volt. Polgári családból származó, már otthonról nagy műveltségű jogászdoktor. A Szlovák Kommunista Párt egyik meghatározó vezetője, kiemelkedő szerepet játszott a háború után a Szlovák Nemzeti Tanácsban. A háborút követő, a Beneš dekrétumok alapján elindított magyarellenos intézkedések, a magyarság szülőföldjéről Sziléziába történt kitelepítésének, valamint a lakosságcsere egyik fő szervezője volt. Népszerű volt Szlovákia-szerte, mert hatásos és hangzatos szónoklataiban valóságos „néptribunként”, rendszeresen a szlovák egyenjogúság megvalósítását emlegette. Burzsoá-nacionalizmus vádjával 1954-ben (amikor már a Szovjetunióban, Lengyelországban és Magyarországon is folytak, ha döcögve is, a koncepciók perek kommunista áldozatainak a rehabilitációi) életfogytiglani börtönre ítélték. Az ellene folytatott hadjárat fő szervezője Viliam Široký, a CSKP örökös szlovák túlélője volt.⁵⁴

A változások alól a Csehszlovák Néphadsereg sem volt képes önmagát kivonni. A Csehszlovák Néphadsereg jelentős erőt képviselt. 5 harckocsi- és 10 gépesített lövész-, illetve légideszant-hadosztállyal rendelkezett. Fegyverzete részben szovjet licenc alapján, részben saját tervezésű és fejlesztésű harceszközök, a világszínvonalon álló csehszlovákiai hadiipari üzemekben készültek. Különösen repülőgép- (AVIA, ZLIN), harckocsi-, löveg- és gépjármű- (Škoda stb.), valamint gyalogságilőfegyver-gyártása volt híres, és világszerte, főleg a „harmadik világ” országai által keresett. A hadsereg tisztikara nem rendelkezett különösebb háborús tapasztalatokkal, mivel a második világháborúban részt vett tisztek zömét az ötvenes években eltávolították a Csehszlovák Néphadsereg soraiból. Politikai-erkölcsi értéke, fegyelme átlagosnak volt értékelhető.⁵⁵ Az áprilisi eseményeket követően a hadsereg tagjai is mind többet politizáltak. Brezsnyev Kádár Jánossal folytatott telefonbeszélgetései során, 1968 tavaszán több esetben is visszatért a Csehszlovák Néphadseregben tapasztalható „negatív” jelenségekre. A változások élén a prágai „Klement Gottwald” Katonai Politikai Akadémia tanári kara és hallgatói álltak.

A hadseregben meginduló erjedés közvetlen kiváltó oka a már említett Šejna-ügy volt. „Šejna, a derék katona”, ahogy a Der Spiegel egyik 1968. márciusi számában emlegette Novotný kedvencét, nem kevesebbet kottyantott el Nyugaton, mint hogy 1967. december 16-ról 17-re virradóan a hadsereg néhány konzervatív tábornoka katonai hatalomátvétellel akarta megvédeni Novotnýt. A terv azonnal megbukott. Jan Šejna Nyugatra szökött, Vladimír Ganko tábornok, honvédelmi miniszterhelyettes pedig öngyilkos lett. Az eset napvilágra kerülése vezetett végül Novotný végleges lemondásához a köztársasági elnöki tisztségről.⁵⁶

A Šejna-affér felhívította a hadsereg becsületes tisztikarát. Ők is önálló utat akartak járni. A „Klement Gottwald” Katonai Politikai Akadémián két jelentős tanulmányt írtak. Az elsőben a CSKP akcióprogramja célkitűzései megvalósításának a feladatait a Csehszlovák Néphadseregben dolgozták ki. A másodikban „Memorandum” címmel nem kevesebbre vállalkoztak, mint megfogalmazni az addig nem létező önálló csehszlovák katonai doktrínát. Mindkét tanulmányt nyilvánosságra hozták. Áprilisban, illetve május elején jelentek meg az „Obrana lidu” című hetilapban. „Azt, hogy Csehszlovákia nem rendelkezik ilyen katonai doktrínával... Olyan riasztó valóságként könyvelték el, amely védtelenné tesz bennünket a világ erőinek játékában... A várható fejlődés több lehetséges változatából indultak ki, mint amennyit a Varsói Szerződésben megfogalmazott érvényben lévő koalíciós adottságok tartalmaznak, amelyek a Szovjetunió nukleáris rakétáinak potenciáljára építenek. Elgondolkodtak Közép-Európa összehangolt védelmének alternatív lehetőségeiről – a katonai szövetségek új lehetőségeiről, s hogy hogyan lehetne garantálni az állam biztonságát az ország semlegesítésének keretein belül.”⁵⁷ A két cikk a Csehszlovák Néphadsereg fordította a közvélemény figyelmét. Hangvétele sok félelmet oszlatozott el országszerte, mert bizonyította, hogy a hadsereg tisztikarának többsége a változásokat akarja.

Januártól szinte egymást követve jelentek meg A. Klimentovnak a tömegeket mozgósító rövid jelszavai. Erejük tömörségükben, egyszerűségükben és közérthetőségükben rejlett. A szó valódi értelmében korszakos jelszavakká váltak:⁵⁸

- „emberarcú szocializmust”;
- „pluralista politikai rendszert”;
- „szabad választásokat”;
- „parlament és ellenzék”;
- „aktív semlegességet”;
- „szövetségi államot”.

E jelszavak gyakorlatilag egymásra épültek. Fokozatosan egy-egy fontos és szükséges lépést jelentettek a demokrácia útján és e lépés megtételére hívták fel a tömegek figyelmét!

Április-májusban léptek a nyilvánosság elé az első nyíltan polgári szervezetek is, köztük a „K-231” és a „KAN” nevű klubok. Vitaestjeik elsősorban az értelmiség és az ifjúság körében arattak hatalmas sikert.

A csehszlovák demokratizálódási törekvések természetesen nem maradtak visszhang nélkül a szocialista országokon belül sem, Nyugaton pedig mind gyakrabban a lapok címdalára kerültek. A lengyel és NDK sajtóban mind nyíltabban és gyakrabban bírálták a csehszlovák lépéseket. Amikor Lengyelországban az 1968. márciusi diákmegmozdulásokon elhangzott, hogy „cala Polska czeka na swojego Dubczeka” (vagyis: egész Lengyelország a maga Dubčekét várja), az 1956-os lengyelországi események során haladónak tartott Gomulka vált a csehszlovák reform talán legélesebb ellenzőjévé. Az általa vitatott csehszlovák lépések a sajtószabadság engedélyezése, illetve a „rég elvtársak” leváltása voltak. A szovjet sajtó visszafogottabb hangú volt, bár itt is egyre erősebb kritikát tartalmazó írások láttak napvilágot. Közülük két, a jövő szempontjából jelentős írásra kell felfigyelni. Április 4-én a Szovjetszkaja Rosszija-ban jelent meg az első utalás arról, hogy születőben van egy „új” doktrína a Szovjetunió-nak a szocialista országok feletti hegemoniájáról. „A szovjet példa mindenkire érvényes” – szögezi le a lap. Így kategorikus imperatívuszban! Május 11-én az Izvesztija még határozottabban fogalmazott: „a kommunizmus felépítésének vezető ereje a Szovjetunió. Példája, tapasztalatai általános érvényűek és megkerülhetetlenek”. Megkezdődött a röviddel később nyilvánosságra hozott, úgynevezett „Brezsnyev-doktrína” befogadásának előkészítése. Egyúttal határozott figyelmeztetést jelentett a külön nemzeti út szükségességét hirdető cseh, illetve a nem hirdető, de bevezetett gazdasági reformjával már csendben taposó MSZMP részére.

A magyar sajtó realisabb képet festett a csehszlovákiai eseményekről, azonban nem mindenről számolt be. Az MSZMP politikájával össze nem egyeztethető vagy attól jelentősen eltérő lépéseket egyszerűen elhallgatta. „Beszéltek nekem csehszlovák fiatalok, diákok és pártfunkcionáriusok is lelkesen arról, hogy ők most szocialista alapokon és szocialista keretek között megvalósítják a teljes szabadságot, úgy, ahogy azt másutt még sehol sem tették...”⁵⁹ – írta Gosztionyi János, majd megjegyezte, hogy ennek ellenére nyugtalan, mivel a csehszlovák sajtó egy része számon kéri a magyar lapokon, hogy miért nem közölték a vezetők leváltásának híreit. Több hasonló, az eseményeket általában jóindulatúan bemutató írás is született.

A magyar politikai elit még rokonszenvvel tekintett a csehszlovák törekvésekre. „Kádár János, Fock Jenő és a magyar küldöttség többi tagja rossz élményekkel tértek vissza Drezdából. Nem tetszett az ottani légkör, nyugtalanítónak tartották a csehszlovák kérdés nem demokratikus kezelését a szovjetek részéről; csalódást keltett Gomulkaék merev magatartása... Kádárék érzékelték, hogy csökken a bizalom a többi szocialista ország részéről Magyarország iránt. Ennek ellenére a magyar pártvezetés a nyilvánosság előtt is kiállt a csehszlovákiai változások mellett.”⁶⁰

Kádár János a Hazafias Népfront kongresszusán mondott beszédében április 19-én az MSZMP támogatásáról és megértéséről biztosította a CSKP-t. A Népszabadságban és a magyar sajtó többi orgánumban vagy a televízióban, rádióban általában elismerően nyilatkoztak a csehszlovák változásokról.

Április közepétől kezdve a Szovjetunió csehszlovák politikájában jól érzékelhető változás kezdődött. Mind határozottabban léptek fel a Dubček képviselte reformkommunisták ellen. A szovjet vezetés erőfeszítéseit több irányba összpontosította. Egyrészt megkezdte egy „csehszlovákellenes” koalíció összekovácsolását a Varsói Szerződés több szocialista országának bevonásával. A kivételt Románia jelentette. Brezsnyev tökéletesen tisztában volt azzal, hogy Románia különutas külpolitikai törekvései ellenére nem jelent semmilyen veszélyt a szovjet politikára, ezért meg sem kísérelte bevonni Ceaușescu terveibe. Fő erőfeszítéseit a láthatóan vonakodó Kádár

Jánosra összpontosította, akinek elvhűségéhez semmi kétség nem férhetett. A különböző tárgyalások során azonban csak az MSZMP első titkára és küldöttsége képviselt a többi párttól eltérő, a csehszlovák reformtörekvéseket elfogadó álláspontot. Kádár megnyerése nagyon fontos volt Brezsnyev számára. A magyar pártvezető nemzetközi elfogadottsága és tekintélye mind jelentősebbé vált. És bár Hruscsovot eltávolították az SZKP éléről, nem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy Kádárt a korábbi szovjet főtítkár „kedvencének” tartották.

A szovjet pártvezetők azzal is tisztában voltak, hogy az új összetételű csehszlovák pártvezetés soraiban is vannak olyanok, akik bár nem kívánnak visszatérni a Novotny-időszak „kemény” diktatúrájához, nem értenek egyet Dubček törekvéseivel sem. Felesleges engedékenységnak tartják. E csoport hangadói a szlovák Vasil Bil'ak és Alois Indra voltak. Az első jelzés, hogy nincs teljes egység és összhang a CSKP vezetésében, az 1968. márciusi pártkonferenciák sorában, Drahomír Kolder Šmirchovban, március 11-én mondott beszédében hangzott el: „A párt támogatja a demokratikus folyamatot, de nem ért egyet ösztönös alakulásával és a demokratizmus egyoldalú értelmezésével... A párt nem tagadja le a hibákat, de tévednek azok, akik azt hiszik, hogy a párt lemond vezető szerepéről. Megengedi, hogy vitaklubbá alakítsák át, vagy hogy kinyitja az ajtót a nem szocialista nézeteknek és irányzatoknak”.⁶¹

A magyar megszálló erők egy későbbi, 1968. augusztus-szeptemberi okmányából az tűnik ki, hogy a szovjet megosztó törekvéseknek a „fellegvára” a prágai szovjet nagykövetség volt.⁶² De különböző szovjet küldöttségek is igyekeztek a megosztottságot elmélyíteni.

Ezzel párhuzamosan megkezdtek a tervezés alatt álló, esetleges katonai beavatkozás gyakorlati előkészítését is. Jakubovszkij marsall, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek főparancsnoka április 24-én Prágába érkezett. Látogatásának célja: egy előre nem tervezett nagyszabású hadgyakorlathoz kívánta a csehszlovák párt és állami vezetők hozzájárulását megszerezni. A Varsói Szerződésben kialakult gyakorlat szerint a tagországok ötévenként – az ötéves tervekhez igazodva, mivel az ilyen méretű és jellegű gyakorlatok költségkihatása jelentős volt – főbb vonalakban megtervezték az Egyesített Fegyveres Erők közös gyakorlatainak menettrendjét (tárgya, célja, helye, időpontja, résztvevők, várható költségek stb.). Ezt a tárgyét megelőző esztendőben részletesen pontosították és egyeztették. Mindkét esetben a tagországok életét irányító kommunista pártok legfelső szintű vezető szerveinek (politikai bizottság, elnökség stb.) és kormányainak hozzájárulását is meg kellett szerezni. Az előre nem tervezett gyakorlatok ritkák voltak és minden esetben valamilyen rendkívüli helyzethez kapcsolódtak. Jakubovszkij ezért személyesen kereste meg a csehszlovák vezetőket. Ez a gyakorlat – úgy tűnik – egy trójai faló szerepét töltötte volna be a szovjet tervekben. Részben, mint lehetőség, a csehszlovák vezetők beleegyezésével nagyszámú szovjet katona Csehszlovákiába juttatására legálisan, részben, mint erődemonstráció a számukra kedvezőtlen politikai tendenciák visszaszorítására.

A csehszlovák és szovjet vezetők közötti nézeteltérések tisztázására május 4-5-én az SZKP KB és a szovjet Minisztertanács meghívására, élén Dubčekkel, csehszlovák delegáció utazott Moszkvába. Tagjai: Smrkovský, Černík és Bil'ak voltak. A szovjet felet Brezsnyev vezette. Tagjai: Podgornij, Koszigin, Katusev és Ruszakov voltak.⁶³ Hazatérése után Dubček a Rudé Pravónak adott nyilatkozatában kijelentette, baráti hangnemben és légkörben folyt a véleménycseré az aktuális kérdésekről. E kijelentésével azonban az éles vitákkal tarkított „eszmecserét” kívánta leplezni. Ezt bizonyítja, hogy a kiadott hivatalos közleményekben először jelenik meg nyíltan, hogy az SZKP-t nyugtalanítják a csehszlovák események. „A szovjet elvtársak aggodalmuknak adtak kifejezést, nehogy a demokratizálódási folyamatot Csehszlovákiában a szocializmus ellen használják fel...”⁶⁴

Meg kell jegyezni, hogy a CSKP egyes vezetői sem túlzottan sok előrelátásról és óvatosságról tettek tanúbizonyságot. Mintha rendszeres emlegetése ellenére elfelejtkeztek volna az 1956. október-novemberi magyar forradalom tapasztalatairól. Čestmír Císař, a CSKP titkára például a moszkvai tárgyalással egy időben Prágában, Marx Károly születése 150. évfordulója alkalmával rendezett emlékülésen mondott beszédében a marxizmust elválasztotta a leninizmustól, amelyet az Írószövetséghez hasonlóan ő is tisztán orosz jelenségnek minősített, amely másutt alkalmazhatatlan, mivel csak az orosz életkörülményekkel hozható összefüggésbe. A szovjetek „a leninizmust idővel a marxizmus monopolisztikus interpretációjává változtatták”.⁶⁵ Az ilyen kijelentések, melyek a CSKP egyik titkára szájából hangzottak el, a korabeli kommunista pártok vezetői szemében igazolták Brezsnyev kijelentéseit.

Brezsnyev szükségesnek tartotta, hogy sürgősen tartson egy megbeszélést a csehszlovák kérdéssről. Dubček nélkül – és természetesen Ceaușescu nélkül is – az „ötök” (Bulgária, Lengyelország, Magyarország, NDK

és Szovjetunió) pártvezetőivel! Kádárt Koszigin május 6-án hívta fel személyesen és kérte meg, hogy teljesen titokban utazzon Moszkvába a csehszlovák kérdés megvitatására. A május 8-i moszkvai tanácskozáson „Brezsnyev számolt be a négy nappal korábbi szovjet csehszlovák tárgyalásokról. Nem tagadta elégedetlenségét, s a csehszlovák reformfolyamatot egyértelműen ellenforradalomnak minősítette. A szovjetek nem titkolták, hogy ha a csehszlovák belpolitika nem változik, erélyesebb fellépésre is sor kerülhet...”⁶⁶ E tanácskozáson hangzott el először, hogy nem zárható ki végső soron a katonai fellépés sem. Brezsnyev személyében is támadta Dubčeket: „Dubček gyenge és tapasztalatlan”, de azzal is gyanúsította, hogy ez csak tettetés, „többről van szó, ravaszkodik, lelke mélyén valami más lehet... Nyugat felé nyitott a csehszlovák határ, naponta 40-50 ezer turista lép be...”. Sürgősen egy, május 10–12. körül megrendezendő hadgyakorlattal akarta megrendszabályozni a csehszlovákokat. Úgy vélte, hogy „a Varsói Szerződés erőinek megjelenése felbátorítaná az egészséges erőket, magához térítené a csehszlovák néphadsereget, meghunyászkodásra készítetné az ellenséget... A szocialista Csehszlovákia megőrzése érdekében kész a legmesszebbmenőbb lépések megtételére...”⁶⁷ Gomulka beszédében kihangsúlyozta, hogy Dubček helyett Bil'akra kell támaszkodni.

A vita során egyedül Kádár János állt ki Dubček politikája mellett. Ellenezte a katonai megoldást. Úgy vélte: „Többször kell találkozni az ügyben, és bár foglalkozni lehet a hadgyakorlattal, egyedül a fegyveres erő nem oldja meg a problémákat”.⁶⁸ Véleménye szerint Csehszlovákiában nincs ellenforradalom, hanem megkezdődött a múltban elkövetett hibák kijavítása. Az 1956-os magyarországi eseményekre hivatkozva „határozottan leszögezte, hogy a fegyveres erőszak alkalmazásával a csehszlovákiai válságot nem lehet megoldani, politikai megoldást kell keresni, a Varsói Szerződés országai csehszlovákiai hadgyakorlata ellen nem emelt kifogást...”⁶⁹

Véleményével Kádár János magára maradt és bizonyos mértékig elszigetelődött. Különösen Gomulka eltérő véleménye esett rosszul a magyar pártvezetőnek, mivel mindkettőjüket az 1956-os események juttatták a főtítkári székbe. A korábbi években gyakran támogatták egymást a sztálinista vezetők számító Ulbrichttal, Zsivkovval szemben. Brezsnyev három és fél évvel korábban került hatalomra, több területen még ismeretlen tényezőnek számított. A viták ellenére a főbb kérdésekben egyetértésre jutottak a tanácskozás résztvevői. Megegyeztek, Csehszlovákia területén a Varsói Szerződés csapatai tartsanak hadgyakorlatot, valamint abban, hogy a tömegtájékoztatási eszközökön a továbbiakban nem népszerűsítik a CSKP akcióprogramját. Ez a döntés elsősorban az MSZMP-nek szólt, mivel Magyarországon „érdemben” még senki sem bírálta a CSKP eddigi tevékenységét és politikai törekvéseit. Fontosnak tartották a pártvezetők közötti kapcsolatok rendszeresebbé tételét és egymás kölcsönös tájékoztatását. Meg kell jegyezni, az az egyszerű tény, hogy Csehszlovákia nincs jelen a tárgyaláson, továbbá, hogy itt egy független ország belügyeibe avatkoznak be, valójából egyetlen vezetőnek sem okozott lelkiismereti problémát. Ez ellen Kádár János sem emelt szót!

A moszkvai tanácskozás döntéseinek érvényre juttatására a szovjet vezetők valósággal „elárasztották” Csehszlovákiát. Először május 17-én Koszigin, a minisztertanács elnöke érkezett „gyógykúrára” Csehszlovákiába, Karlovy Varyba (Karlsbad). Hogyan nézett ki a valóságban ez a „gyógykúra”? Már másnap Prágában tárgyalt Svoboda elnökkel, majd Černíkkal, Smrkovskýval, Dubčekkel. Ezt követően Karlovy Varyba utazott. 22-én ott, a gyógyfürdőhelyen tárgyalt újból Dubčekkel és Černíkkal. 24-én visszatért Prágába Svobodával tárgyalni. Eltekintünk a „gyógykúra” további részleteinek felsorolásától. A világhírű, „Karlsbad” csupán spanyolfalként szolgált. Koszigin napjait a csehszlovák politikai élet első számú vezetőivel: a CSKP első titkárával, a köztársaság elnökével, a miniszterelnökkel és a parlament elnökével való tárgyalásokkal töltötte. Karlovy Vary csodálatos gyógyvizének fogyasztására aligha maradhatott sok ideje.

Ügyszintén 17-én Grecsó marsall vezetésével szovjet katonai delegáció is érkezett Prágába. Tagjai: A. Jepisev hadseregtábornok, a szovjet hadsereg politikai főcsoportfőnöke, P. Kosevoj marsall, a tüzérség főparancsnoka, valamint N. Ogarkov és V. Biszjarin vezérezredesek voltak. A május 22-ig tartó tárgyalások során, a hivatalos közlemény szerint, a Csehszlovák Néphadsereg problémáit vitatták meg. A Csehszlovák Néphadsereg alakulatainak nagy része a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői Főparancsnokságának kötelékébe tartozott. Ha róluk volt szó, akkor miért a Szovjetunió honvédelmi minisztere tárgyalt, és miért nem volt ott a tárgyalásokon a főparancsnok, az egyébként szintén szovjet marsall, Jakubovszkij? És mit keresett ott a szigorúan „belső”, csak a szovjet hadseregre tartozó ügyekkel foglalkozó politikai főcsoportfőnök? És miért jelentette ki május 22-én Martin Džur csehszlovák honvédelmi miniszter a prágai televízióban, hogy a tárgyalások során nem merült fel a szovjet, lengyel és a Varsói Szerződés más államai hadseregeinek Csehszlovákia nyugati határain való

állomásoztatásának kérdése?⁷⁰ Hosszan folytathatnánk még a kérdéseket. Természetesen válasz nélkül. A szovjet katonai delegáció szintén tárgyalt Svobodával, Dubčekkel és Černíkkal, valamint Džurral. Végül a nagy nyomás meghozta „eredményét”, megszületett a csehszlovák beleegyezés ahhoz, hogy június második felében a Varsói Szerződés főparancsnoka egy parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatot vezethessen le Csehszlovákia területén szovjet, lengyel, NDK-s, magyar és bolgár erők részvételével. A csehszlovák vezetők engedtek.

5. FEJEZET

A katonai megszállás főpróbája. A trójai faló

A magyar katonai felső vezetés a moszkvai tanácskozást követően, 1968. május elején kezdte el komolyabban latolgatni egy esetleges szovjet katonai beavatkozás lehetőségeit. A „latolgatás” azonban eleinte nem haladta túl az egymás közti vitatkozás, lehetőségek fontolgatásának kereteit. Az 1956-os élmények azonban kitörölhetetlenek voltak és hallva a tanácskozás híreit, reális lehetőségként számoltak végső megoldásként – megelőzendő egy esetleges csehszlovák „kiugrási kísérletet” – a katonai megszállással is. Magyar részvételre azonban nem gondolt senki. Magyarország és Csehszlovákia fél évszázados kapcsolatait, a Trianon miatti problémákat is figyelembe véve, eleve elvetették még a gondolatát is annak, hogy akár Magyarországot, akár az NDK-t a Szovjetunió bevonná a katonai lépésekbe.⁷¹ 1956-ot követően a magyar és a csehszlovák katonai felső vezetés között a hatvanas években szoros és jó munka-, valamint személyes kapcsolatok alakultak ki. Rendszeresen és kölcsönösen tájékoztatták egymást problémáikról. A magyar katonai vezetők meglehetősen pontosan ismerték a csehszlovák változásokat és egy-két szélsőséges beállítottságú tábornokot, tisztet leszámítva senki sem tartotta „ellenforradalminak” a helyzetet északi szomszédunknál. Az eltérő véleményen lévők is inkább az „ellenforradalom” esetleges kialakulása lehetőségének a veszélyét látták, semmint valóságos kialakulását.

Személyes, jószomszédi kapcsolatok és tapasztalatok alapján a magyar tisztikarban az a meggyőződés alakult ki, hogy Csehszlovákiában szó sincs „csendes ellenforradalmi” veszélyről, mint ahogy jó néhány NDK-ban kiadott lapban olvasható, illetve a Szovjetunióból jött hírekben hallható volt. Csupán a korábbi évek tragikus hibáinak felszámolása kezdődött el. A magyar tisztikar kételkedés nélkül elfogadta az MSZMP KB hasonló állásfoglalásait, a magyar lapok, televízió és rádió híreit. Annál is inkább, mert bizonyos témák elhallgatását leszámítva a hírek többsége megegyezett személyes tapasztalataikkal.⁷²

A nyári szabadságok kezdetekor, 1968. május végén mind a magyar, mind a csehszlovák hadseregből a korábban megkötött egyezményeknek megfelelően több csoport utazott családostól a Magas-Tátrába, Prágába, a Šumava hegységbe, az Óriás-hegységbe, illetve a Balatonra és Budapestre, a betegek pedig gyógyításra Karlovy Varyba. Az utazások, üdülések során zavaró tényező sehol nem merült fel. A magyar csoportokat mindenütt megbecsüléssel és szeretettel fogadták. Elmondták nekik, hogy egyedül a magyarokban bízhatnak, mert ők álltak melléjük. Semmi jelét nem tapasztalták, hogy a csehszlovákok esetleg tartanának egy katonai beavatkozástól. A Magyar Néphadsereg vezetése és tisztikara egyaránt bízott a vitás problémák békés megoldásában.

A tényleges helyzettel a magyar katonai felső vezetés – és a résztvevő tisztek, tábornokok – az 1968. június 19-től július elejéig levezetett „Šumava” fedőnevű, többfokozatú hadászati-hadműveleti parancsnoki és törzsvezetési gyakorlaton szembesültek először. Pontosán érzékelteti a magyar katonai vezetők mondhatni megrökönyödését a Czinege Lajos honvédelmi miniszter által a gyakorlat tapasztalatairól az MSZMP Politikai Bizottság részére készített jelentés. A Csehszlovákia területén végrehajtott gyakorlat vezetőjének, Jakubovszkij marsallnak, a VSZ Egyesített Fegyveres Erői (VSZ EFE) főparancsnokának főhadiszállása a lengyelországi Legnicébe települt. Merőben szokatlan eljárásként. A korábbi (és későbbi) gyakorlatokon a gyakorlatvezető főharcálláspontját legtöbbször a gyakorlat helyszínéül szolgáló ország területén jelölték ki.⁷³ Szokatlanul korán, május második felében már Csehszlovákia területére érkezett a szovjet hadsereg előkészítő csoportja és a híradó-csapatok egy része Kazakov hadseregtábornok vezetésével. A csehszlovák fél kérdéseire „Kazakov elvtárs – a több mint kéthetes ott-tartózkodása alatt – a gyakorlat céljáról, kezdetéről, befejezéséről, elgondolásáról, levezetési

tervéről, egyes mozzanatainak időpontjáról, a Csehszlovákia területére érkező csapatok, törzsek mennyiségéről nem tudott vagy nem akart tájékoztatást adni, sem a csehszlovák párt, sem a kormány, sem a hadsereg vezetőinek. A csehszlovák elvtársak szerint csak igényeket jelentett be.⁷⁴ Kazakov hadseregtábornok arra hivatkozott, hogy a részletes tájékoztatás a majd megérkező főparancsnok, Jakubovszkij marsall feladata. A csehszlovák vezetés, nem értve e huzayona célját, egyre inkább és egyre idegesebben követelte a tájékoztatást. Ehelyett a szovjetek egyre újabb igényeket jelentettek be csapataik és törzseik létszámának növelésére. A szovjet vezetők első napoktól érzékelhető titkolózása még jobban elmélyítette a kezdettől fennálló kölcsönös bizalmatlanságot. A cseh sajtó egy része május végétől meglehetősen élesen bírálta a gyakorlatot és a gyakorlatra beérkezett szovjet katonák magatartását és mennyiségét.⁷⁵ A nyílt sajtópolémiát zokon vették a szovjet katonai vezetők, akik nem szokták meg a szabad sajtó szokatlanul kemény hangvételét.

A gyakorlatot a VSZ Egyesített Fegyveres Erői főparancsnoka, Jakubovszkij marsall személyesen vezette. Résztvevői: a Szovjet Hadsereg részéről: egy fronttörzs, két összefegyvernemi és egy légihadseregtörzs, a Csehszlovák Néphadsereg részéről: két összefegyvernemi és egy honi légvédelmi hadseregtörzs, a Lengyel, a Magyar és Német Nemzeti Néphadsereg részéről egy-egy összefegyvernemi hds. törzs, továbbá összesen kilenc hadosztály – köztük egy magyar – törzs, valamint kiszolgáló és őrelegységek, egységek a szovjet és csehszlovák hadseregek állományából. A szovjet résztvevők száma meghaladta a tízezer katonát. A meghívás alapján bolgár és román részről a vezérkari főnökhelyettesek vezetésével 3-3 tábornok és főtiszt vett részt.

Igen éles vita alakult ki a VSZ-országokból gyakorlatra érkező csapatok és törzsek kérdésében is. A csehszlovák fél eredetileg azt akarta, hogy mind az NDK, mind a Lengyel Néphadsereg saját országa területén gyakorlatozzon. Végül a lengyel törzsek beérkezéséhez hozzájárultak, a csapatokhoz nem. A németeket nem engedték be. Egyedül a magyarok ellen nem emeltek semmi kifogást. Bennük teljes mértékig megbíztak. A szovjet törzseket lőtereken, gyakorlótereken helyezték el. Egyedül a fronttörzsnek és a gyakorlatvezetésnek biztosítottak laktanyai elhelyezést.

Jakubovszkij marsall megérkezése tovább fokozta a bizonytalanságot. Eredetileg június 10–11-re jelezte érkezését, majd 14-re halasztotta el. Végül közvetlenül a gyakorlat megkezdése előtti napon, június 18-án érkezett meg. A csehszlovák pártvezetés és kormány gyakorlattal kapcsolatos kérdéseire nem válaszolt. „A Főparancsnok a gyakorlat egész levezetése során az esetek túlnyomó többségében a párt és kormány vezetőinek (A CSKP-ról és csehszlovák kormányról van szó. A megjegyzés a szerzőtől. P. I.) előzetes tájékoztatása, beleegyezése és megkérdezése nélkül ténykedett (számtalan ellentét forrásaként), mintha éreztetni akarta volna a vezetéssel szembeni bizalmatlanságát.

Ehhez kapcsolódott a gyakorlatvezetés eddig nem tapasztalt módszere is. Minden és mindig megváltozott (szinte naponta), állandósult a bizonytalanság. Mindez nem abból fakadt, hogy a gyakorlat nagyméretű volt, hanem abból a nyilvánvalóvá vált szándékból, hogy minél tovább tartson. Mintha azt akarták volna, hogy a csehszlovák elvtársak érzékeljék, az történik, amit a Főparancsnok akar...⁷⁶

Ezt a tudatosan szervezett nagyfokú bizonytalanságot a gyakorlaton részt vevő magyar törzs is érezte. A gyakorlatvezető magyar nemzeti helyettese Oláh István vezérőrnagy, honvédelmi miniszterhelyettes, kiképzési főfelügyelő volt. Helyettese: Szűcs Ferenc vezérőrnagy, vezérkari főnök helyettes. Munkájukat egy szűk törzs segítette. A gyakorlaton az 5. hadsereg és a 11. harckocsihadosztály törzsei és törzskiszolgáló, illetve híradóalakulatainak egyes részei vettek részt. Összesen mintegy 800 fővel és 260 gépjárművel. Czinege Lajos honvédelmi miniszter eddig idézett és az MSZMP PB-nak felterjesztett jelentését Oláh István és Szűcs Ferenc vezérőrnagyok készítették. Ez a jelentés nem kendőzte el a gyakorlat során tapasztalt legélesebb ellentmondásokat sem. Különösen figyelemre méltók a Varsói Szerződés pontatlanságainak, hiátusainak felülvizsgálatára, megszüntetésére tett javaslatuk.⁷⁷

A főparancsnok a gyakorlaton részt vevő többi VSZ-tagország nemzeti helyetteseivel, így Oláh Istvánnal sem közölte elképzeléseit. „...A nemzeti helyetteseit semmilyen feladatba, elhatározásba, helyzetmegítélésbe nem vonta be; a saját, nemzeti törzs jelentésének meghallgatásakor, az értékelés rájuk vonatkozó megállapításai kidolgozásakor sem igényelte véleményüket... A helyzet groteszktségét mutatja, hogy a közös fényképezésen, s azon kívül, hogy egy étteremben érkeztek, érdemi kapcsolatot velük nem tartottak.”⁷⁸ Meg kell jegyezni, hogy Jakubovszkij nem tett különbséget, egyformán lekezelte nagyhatalmi gögijével az összes helyettesét, legyen akár NDK-s, lengyel vagy magyar.

Hasonló arroganciával „intézte el” a Főparancsnok Czinege Lajos magyar honvédelmi minisztert is. Június 22-én Oláh István vezérőrnagy tájékoztatta Jakubovszkij marsallt, hogy Czinege Lajos meglátogatja a magyar gyakorló törzset és tárgyalni kíván a gyakorlatvezetővel is. Az időpont mindkét félnek megfelelt. Jakubovszkij marsall 23-án este 20.30-kor közölte Oláh vezérőrnaggyal, hogy megváltoztatta eredeti tervét, másnap nem ér rá Czinegével tárgyalni. Oláh vezérőrnagy reklamációjára Kazakov hadseregtábornok, a gyakorlatvezető törzsfőnöke kijelentette, hogy „kétségtelenül az a színezete a dolognak, mintha a gyakorlatvezetés el akarná kerülni a magyar minisztert, de a Főparancsnok Főparancsnok, a miniszter csak az ő helyettese, ezért úgy dönt, ahogy akar”.⁷⁹ Czinege Lajost szokatlanul durván oktatták ki e megjegyzéssel a szovjetek arról, hogy mit is értenek a Varsói Szerződés nemzeti haderőinek egyenjogúsága alatt. És szerintük hol a helye egy nem szovjet honvédelmi miniszternek. Ezt követően Czinege Lajos egész négynapos kint-tartózkodása alatt Jakubovszkij „nem talált egy perc szabad időt” a magyar miniszterrel való találkozásra; tárgyalásra. Pedig fontos lett volna, mert Czinege tolmácsolni akarta a csehszlovák vezetők panaszt.

A gyakorlat során a csehszlovák belpolitika szovjet megítélése játszotta a főszerepet. E megítélés teljes mértékben egyetértettek a bolgár, lengyel és NDK-s katonai vezetők. A szovjet vélemény szerint Csehszlovákiában ellenforradalmi – vagy közvetlenül ellenforradalom előtti – helyzet alakult ki. A párt és kormány erélytelennek bizonyult. Kicsúszott kezükből a vezetés. A párton belül revizionista – de legalábbis ingadozó – elemek a hangadók, akik eltűrik a szovjetellenes propagandát és az ellenforradalom elemeinek előretörését. Úgy látták, hogy a politikai harc eszközeivel ezek az erők már nem fékezhetők meg. Erőteljes fellépésre van szükség.

Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, a helyzet elmérgesedéséhez hozzájárult többek között az is, hogy a gyakorlat, illetve előkészítésének ideje alatt 1968. június 6-án alakult meg a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt előkészítő bizottsága, az úgynevezett „ötös bizottság”. Azonnal tárgyalásba kezdtek a CSKP elnökségével és a Nemzeti Front vezetésével a munkáspártok 1948. évi egyesülésének felülvizsgálatáról.⁸⁰ És ekkor, június 27-én látott napvilágot egyszerre több lapban 70 kiemelkedő tudós, művész, a csehszlovák értelmiség színe-java által megfogalmazott „Kétezer szó” című nyilatkozat, amelyben nyíltan pluralista demokráciát sürgettek, mint a társadalom demokratizálásának egyetlen járható útját. A járási pártértekezletek előtt két nappal megjelent írás mind Csehszlovákiában, mind külföldön nagyon jelentős hatást gyakorolt a közvéleményre. Moszkvából pedig dühödt támadások sorát váltotta ki.⁸¹

Hiába válaszolt Smrkovský az „Ezer szó”-val a „Kétezer szó”-ra. Hiába utasította vissza Dubček a vádak, a szovjet katonai vezetők egyszerűen nem vettek róla tudomást. Roppant durvák és merevek voltak a csehszlovákokkal szemben. „Állandóvá vált a sűrűlőds a csehszlovák párt- és katonai vezetők, valamint Jakubovszkij és törzse között... amely végül is abban kulminált, hogy július 2-án a Főparancsnok a Csehszlovák Néphadsereg vezérkari főnökét többek előtt, szemtől szembe szovjetellenes provokátornak minősítette...”⁸²

Ezt a minősíthetetlenül durva és megengedhetetlen hangot a csehszlovák vezérkari főnök, Rusov altábornagy levél váltotta ki. A szovjetek, a gyakorlat értékelése után, még további katonai erőket kívántak – 3 000 katonát és kb. 70 speciális gépjárművet – az országba bevonni, mondván, szükség van rájuk a gépkocsik javításához. Annak ellenére, hogy előzőleg bejelentették, a július 2-i értékelés után hazamennek, Rusov altábornagy a CSKP és a kormány megbízásából július 1-jén, Kazakov hadseregtábornoknak írt levelében a szovjet igényt indokolatlannak és közvélemény előtt nem kívánatosnak tartva elutasította. Egyúttal felajánlotta a Csehszlovák Néphadsereg rendkívül fejlett javító kapacitását a szükséges munkák elvégzésére. A levél nagyon felháborította a szovjet marsallt. Nem szokott hozzá az elutasító válaszokhoz. Figyelemre méltó részleteket idéz a csehszlovák-szovjet katonai vezetés közötti valóban elviselhetetlenné mérgesedett kapcsolatokról Oláh István és Szűcs Ferenc tábornokok jelentése. Elfogultságukat aláhúzza és kiemeli, hogy mindketten meggyőződéses kommunisták voltak és őszinte hívei Kádár Jánosnak. Jelentésüket Czinege bemutatta Kádár Jánosnak, majd július 6-án Nyers Rezsőnek, aki továbbította azt Fock Jenő miniszterelnöknek, Biszku Bélának, Fehér Lajosnak és Borbándi Lajosnak. A honvédelmi miniszter a PB-nek készített jelentésében 7 lapban foglalta össze az eredetileg 22 oldalas jelentést. A lényegét megtartva finomított szövegén és teljesen kihagyta a Varsói Szerződés felülvizsgálatára tett javaslatot. Néhány kihagyott részletet idézek: „Visszatetszést szült szovjet vezető katonai személyek olyan módszere, hogy például beosztott parancsnokoktól véleményt kértek felsőbb katonai vezetőkről, sőt megjegyzések is hangzottak el rájuk, amivel röntötták tekintélyüket. A katonai vezetőkkel való érintkezéseik

során a szovjet elvtársak benyomásunk szerint megkülönböztetett megbecsülést nyilvánítottak Prohászka vezérőrnagy elvtárs, az 1. hadsereg parancsnoka felé, akit viszont a jelenlegi csehszlovák vezető elvtársak azért akarnak leváltani, mert kétszínű, karrierista elemnek tartják. Állítólag a januári események során a miniszterségre is pályázott.” A csapatok és a „törzsek visszavonásának csehszlovák részről történő sürgetése, többszöri kérése azt a kérdést vetette fel a szovjet elvtársak némelyikében, hogy ha ezek a vezetők szovjetbarátok, akkor mi kifogásuk a szovjetek jelenléte ellen, hiszen azok értük is vannak itt. Célzás történt arra, hogy a szovjet csapatok, katonai szervek jelenléte annak idején csak Nagy Imrének jelentett problémát, Kádár elvtársnak nem.” (Általában sokszor voltak párhuzamot a csehszlovák események és a magyar forradalom között.)

A csehszlovákok a gyakorlaton részt vevő magyarokkal messzemenően udvariasan és kollegiálisan viselkedtek. „Az általuk biztosított munka- és életkörülmények jóindulatról és barátságról tanúskodtak. A többnyire általuk kezdeményezett találkozók, egyéb rendezvények a barátok közötti normák teljes betartásával történtek.”⁸³

Közvetlenül a gyakorlat kezdete előtt az MSZMP és a magyar kormány meghívására 1968. június 13-án érkezett Budapestre Dubček és Černík, hivatalos, egyúttal baráti látogatásra. A háromnapos tanácskozás során aláírták a két ország közötti új barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. A tárgyalások alatti barátságos légkör, az MSZMP vezetése megértőnek, együttérzőnek tűnő hozzáállása Csehszlovákia problémáihoz nagyon jó és pozitív visszhangot váltott ki Csehszlovákiában.

Hatása erőteljesen érezhető volt a gyakorlaton is. „A magyarok felé számos alkalommal kifejezésre juttatták, hogy az a melegség, amellyel Budapesten Dubček elvtársakat fogadták Kádár elvtársék, a Központi Bizottság állásfoglalása, a tanúsított bizalom és a jó tanácsok a kétfrontos harcra, számukra az egyetlen pozitív előjelű megnyilvánulás volt a szocialista országok részéről. Különösen barátságos, kezdeményező magatartást tanúsítottak – politikai téma említése nélkül – Dubček és Svoboda elvtársak (akik többször magyarul fordultak hozzánk), valamint Džúr, Prchlík elvtársak, a miniszterhelyettesek, tábornokok, tisztek egész sora, akik viszont a fentieket sokszor és direkt értelemben juttatták kifejezésre...”⁸⁴ A résztvevő lengyel, német, bolgár katonai vezetők a csehszlovák, illetve szovjet álláspontokat illetően „a szovjet álláspontot követték... bár lényegesen tapintatosabb formában...”.

Miután a gyakorlatvezetőség előzetesen nem határozta meg a gyakorlat célját, a magyar törzs, a gyakorlatvezetőség tagjainak megnyilatkozásai, tájékoztatásai, tevékenysége és saját tapasztalatai alapján állította össze utólag, hogy mi is volt a gyakorlat célja:

a) „Külpolitikai vonatkozásban egyértelműen demonstrálni a Varsói Szerződés erejét, egységét, figyelmeztetni az imperialistákat, hogy a csehszlovákiai vagy ahhoz hasonló belpolitikai eseményekkel kapcsolatos bármilyen spekuláció, provokációs kísérlet eleve kudarcra van ítélve.

b) Belpolitikai vonatkozásban hatással lenni a csehszlovákiai eseményekre az által, hogy a Varsói Szerződés tagállamai imponáló erejének, eltökéltségének megmutatásával féken tartani és elrettenteni a belső ellenséget; figyelmeztető hatást gyakorolni az ingadozó elemekre (elsősorban az álértelmiségekre), támogatni és biztosítani a forradalomhoz, a szocializmushoz hű kommunistákat.

c) A gyakorlaton részt vevő nagyszámú és magas rangú katonai vezetőknek és apparátusnak, valamint a csapatoknak a csehszlovák néppel való széles körű érintkezése útján elmélyíteni a barátságot, megszilárdítani a Szovjetunió és a Varsói Szerződés tekintélyét.

d) Felhasználni a rendkívüli méretű hadászati-hadműveleti gyakorlatot arra, hogy a többenemzetiségű seregtesttörzsek további tapasztalatokat szerezzenek a hadműveletek tervezésében, szervezésében, vezetésében, az együttműködésben.”⁸⁵

Bárhogy vizsgáljuk a magyar törzs által megfogalmazott célokat, egy dolog azonnal szembetűnik: a gyakorlat lényegében nem volt más, mint a csehszlovák belügyekbe való nyílt és durva beavatkozás. A Varsói Szerződés EFE Főparancsnoksága a gyakorlattal egy szövetséges és független államra akart szokatlanul kemény módszerekkel erőteljes és félreérthetetlen nyomást gyakorolni. Egyrészt a „trójai faló” módszerrel, gyakorlat ürügyén becsempészni jelentékeny létszámú szovjet haderőt az országba, majd „ottfelejtetni”, másrészt a közvetlen politikai és katonai nyomás eszközével. Mindkét módszer elfogadhatatlan és a nemzetközi joggal, szerződésekkel homlokegyenest szembenálló. Az akár hazánk ellen is alkalmazható hasonló nyomás lehetőségére érzett rá Oláh István és Szűcs Ferenc vezérőrnagy, amikor következtetéseikben leírták, hogy „...a gyakorlatvezető törzs, a

törzsfőnök, de különösképpen a Főparancsnok részéről tanúsított magatartás sajnos nemkívánatos irányba befolyásolta a helyzetet, ami a gyakorlat értékelésének idejére már szinte drámai szituációkhoz vezetett. Mindez azonban nemcsak a gyakorlatvezetőség lehetséges politikai eligazításán múlt. A már korábban is tapasztalt sajnálatos tapintatlan módszerek egy ilyen kiéleződött helyzetben hangsúlyozottabban jelentkeztek.

Úgy tűnik, hogy ezzel a módszerrel a jövőben normális körülmények között is számolni kell. Ezért még inkább indokolt, hogy a Szerződés szövegében lévő pontatlanságokat sürgősen és következetesen a PB korábban elfogadott álláspontja szerint kiküszöböljük. A gyakorlat tapasztalatai alapján kívánatos lenne továbbá pontosan szabályozni a Szerződés tagországai területén lefolytatandó közös gyakorlatok levezetésével összefüggő mindazon kérdéseket is, amelyek egyértelmű megfogalmazása és betartása egyaránt biztosítja a gyakorlat szervezett lefolytatását, de különösen a fogadó ország és a gyakorlat vezetőinek jogait és kötelességeit.

A fentiek alátámasztására néhány jellemző példával kívánunk élni:

– A gyakorlat főbb mutatóinak (kezdet, vége, mérete stb.) ismerete a résztvevők, de különösen a fogadó országok legfelső párt-, állami és katonai vezetése részéről elemi igény...

– A gyakorlat egész levezetésének tapasztalatai sajnálatosan igazolták a Szerződés hiányosságainak, pontatlanságának és rendezetlen területeinek tarthatatlanságát. Ezek meggyőzően bizonyítják, hogy fenntartásuk előbb, vagy utóbb éppen a Szovjetunió tekintélyének csökkenéséhez, a Szerződés gyengüléséhez vezethet.

– Ennek elkerülésére szükség van:

– a Szerződés szövegének általunk tervezett pontosítására a Politikai Bizottság határozata alapján;

– az úgynevezett közös gyakorlatok megszervezésével és levezetésével kapcsolatos alapvető, elvi jelentőségű kérdések behatárolására, kötelező érvényű betartatására.”⁸⁶

Az esetleges félreértések elkerülése érdekében megjegyzem, hogy a „Szerződés” kifejezés alatt mindketten a Varsói Szerződést értik. Alapokmánya nem tette lehetővé a tagországoknak egymás belügyeibe való beavatkozást, viszont a részletkérdések rendezetlensége számos lehetőséget nyújtott a Szovjetunió számára e téren. Czinege Lajos honvédelmi miniszter lényegében a fő kérdések érintetlenségét hagyásával kissé rövidítette e meglehetősen hosszadalmas jelentést. Elsősorban saját „élményeit” hagyta ki és úgy terjesztette fel megvitatásra, tudomásulvételre az MSZMP Politikai Bizottságának.

Czinege Lajos jelentését az MSZMP PB Kádár János elnökletével 1968. július 9-én tárgyalta. A katonai vezetőknek a Varsói Szerződéshez csatolt részokmányok felülvizsgálatára vonatkozó javaslatát nem vették figyelembe. Czinege Lajost pedig elmarasztalták, mert mint honvédelmi miniszter, meghívás nélkül elment a gyakorlatra, nem véve figyelembe, hogy ott magyar kötelek is működtek. Felhívták a figyelmét, hogy „a jövőben az ilyen jellegű látogatások ügyében körültekintőbben kell eljárni... A körülmények nem voltak kedvezőek arra, hogy Czinege Lajos elvtárs Csehszlovákiába utazzon, s a miniszteri látogatás zavarokhoz vezetett”.⁸⁷ Kádár János láthatóan kerülni akart bármilyen súrlódást a szovjetekkel. Egy későbbi észrevétel szerint Kádár János roppant óvatos volt minden esetben, amikor szovjetekről volt szó. „Kitűnően ismerte a szovjeteket... (és) megtanulta, hogy a szovjet vezetés a birodalom érdekében minden gátlását levetkőzve kész beavatkozni a »testvéri országok« belügyeibe...”⁸⁸ Kádár és a magyar katonai felső vezetés megértette, a „Šumava” gyakorlat valójában a figyelmeztetés mellett a tervezés alatt álló megszállás főpróbája is volt.⁸⁹

Kádár János állásfoglalásai, megnyilatkozásai értékelésénél nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a magyar pártvezetés állandó nyomás alatt állt, és korántsem volt olyan egységes, mint utólag sokan gondolják. Az MSZMP PB tagjai között is megtalálhatók voltak a Moszkvát azonnal mindenről tájékoztatók, akik nem nézték jó szemmel az éppen megkezdett új gazdaságpolitikát.

A csehszlovák helyzet feszültebbé válásakor Brezsnyev gyakran, esetenként hetente többször, általa minden fontosnak tartott kérdéstről tárgyalt Kádárral telefonon, kifejtve saját és kikérve Kádár véleményét a cseh kérdéstről. Már június 12-én, tehát egy nappal a csehszlovák párt- és kormányküldöttség látogatása előtt, Brezsnyev kihangsúlyozta Kádárnak, hogy a CSKP felső vezetésében jobboldali revizionisták működnek, Kriegel, Mlynář stb. Június 27-én magyar párt- és kormányküldöttség utazott Kádár János vezetésével Moszkvába. A Brezsnyevvel folytatott tanácskozáson a szovjet vezető a legfontosabb feladatnak az NSZK kordában tartását minősítette. Kádár jó politikai érzékkel rendelkező kiváló taktikus volt. Azonnal megérezte, hogy itt végső soron a csehszlovák ügyről és a szovjet biztonságpolitikáról van szó. Pontosan ismerte a szovjet véleményeket

Csehszlovákiáról és ezek tudatában döntött. Nem véletlenül tekintette Kádár János egyik politikai példaképének Bethlen Gábort, akiről - szűken vett ismerősei körében - kijelentette, hogy hozzá hasonlóan, „két pogány közt” kell megteremteni, elsősorban ésszel, fortéllyal a manőverezési lehetőséget.²⁰

Kádár János egyéni véleménye ezekben a napokban változik meg. Korántsem látja már a csehszlovák helyzetet megnyugtatónak. E változásban sokak szerint meghatározó szerepe volt egy, a Dubček budapesti látogatása idején a cseh „Lyterární listy” című irodalmi lapban megjelent cikknek. Szerzője, Machatka Kádár János legkényesebb pontjára tapint rá írásában. A Nagy Imre-ügyre. Ártatlanul elítéltek minősítette az 1956-os magyar miniszterelnököt a kivégzés tizedik évfordulójára megjelentetett cikkben. A Népszabadság goromba cikkben válaszolt. Az ügyet végül Dubček igyekezett elsimítani egy udvarias, szinte bocsánatkérőnek tűnő levéllel. Kádárban a tüske azonban benne maradt. A csehszlovák kérdéssről alkotott eddigi, bizonyos rokonszenvet tükröző véleménye és támogató álláspontja megváltozott.

Hasonlóan negatívan befolyásolta Kádár álláspontját a már említett „Kétezer szó”, amely a magyar küldöttség moszkvai tartózkodása idején jelent meg a csehszlovák sajtóban. A nyilatkozatot, a pluralista demokrácia igénylését elfogadhatatlannak és a szocializmus elleni támadásnak minősítette. Ezt követően hangzott az először az adminisztratív eszközök igénybevételének szükségességét. Természetesen nem fegyveres „segítségnyújtásra”, hanem a CSKP kemény fellépésére, a „proletárdiktatúra” eszközeinek alkalmazására gondolt. Kádár János megítélésénél sohasem szabad elfeledni, hogy minden esetenkénti humanista vonása mellett a legszilárdabb marxista-leninista elkötelezettségű volt. Ez határozta meg egész gondolkodását és tetteit. Nem egyszerű szónoki fogás volt részéről, hanem kihangsúlyozott meggyőződése: szükség van a proletáriátus diktatúrájára!

A csehszlovák helyzet szovjet megítélése mind sötétebb színű lett. A „Kétezer szó”-t követően éles szovjet sajtókampany kezdődött. Július 11-én a Pravda hallatlanul keményen bírálta a „Kétezer szó” kapcsán Csehszlovákiát. Ugyanakkor a belügyekbe való beavatkozást messze meghaladó NDK-s pártállásfoglalások és lépések láttak napvilágot. Az NDK egyoldalú útlevél- és vízumkényyszert vezetett be Csehszlovákia felé. Így akarta elszigetelni állampolgárait a „csehszlovák” fertőzéstől, amint azt akkor egy német barátom megjegyezte.

A „Šumava” gyakorlattal nem sikerült az országba bevinni, illetve végleg otthagyni a szovjet csapatokat. A gyakorlat végeztével, július folyamán a csapatok zömét ki kellett az országból vonni az erőteljes csehszlovák politikai nyomás hatására. A szovjet politikai és katonai vezetés úgy értékelte a helyzetet, hogy meg kell gyorsítani a katonai megszállás előkészítését és be kell vonni a felkészülésbe a Varsói Szerződés országainak katonai erőit. Miután Romániát eleve nem óhajtották felkérni, Bulgária, Lengyelország és az NDK az esztendő első hat hónapjának tapasztalatai alapján pedig egy percre sem jelentett gondot a szovjet politikai vezetőknek, a fő figyelmet Magyarországra összpontosították. Mind nagyobb nyomás nehezedett Kádár Jánosra. Megjegyzésre méltó Ceaușescu politikai rafinériájának magas színvonala. „Tévedés, hogy Ceaușescu azért nem vonult be Csehszlovákiába, mert nem akart. Nem hívták, ez volt az ő nagy bánata...” – nyilatkozta Király Károly, a Román Kommunista Párt Politikai Bizottságának akkori tagja. Persze, a hangzatos nyilatkozatok után alig fél évvel arról beszélt, az volt a nyilvánosságra nem hozott álláspontja, hogy helyes lépés volt Dubčekék megdöntése, a bevonulás, mert a szocializmus nem engedheti meg magának az effajta anarchiát.²¹

6. FEJEZET

Magyarország bevonása az agresszióba

A hivatalos szovjet felkérés Magyarország bekapcsolódására és a Magyar Néphadsereg közreműködésére a Csehszlovákia elleni agresszióba nem vártott sokáig magára. Már az MSZMP PB. előző fejezetben ismertetett tanácskozását követő napon, 1968. július 10-én megérkezett. 13 óra 10 perckor Tutarinov vezérezredes, aki a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek Főparancsnokát képviselte Budapesten, felkereste Czinege Lajos magyar honvédelmi minisztert, hogy átadja neki Grecskó marsall, szovjet honvédelmi miniszter üzenetét a

35

Visszaminősítve: 0012/30-1/1994 HKM.
1994. július 25.

Létre: Komocsin Zoltán

10. SZIGORUAN BIZALMAS!
Készült: 2 pl-ban.

1968. július 12. Emlékeztető

1968. június 12-én L.I. Brezsnyev elvtárs felhívta telefonon Kádár János elvtársat, hogy véleményt cseréljen a jelenlegi csehszlovák helyzetről. Megkérdezte, mi a Kádár elvtárs véleménye a csehszlovák fejleményekről, javult-e a helyzet?

Brezsnyev elvtárs úgy látja, hogy Dubček elvtárs utóbbi felszólalásai, nyilvános fellépései helyesek. Bár elméletben ő nem nagyon erős, de most nem ez a fontos, hanem az, hogy ő hangsúlyozottan beszél a párt vezető szerepéről, a Varsói Szerződéshez való hűségéről, a szocialista országokkal való barátságról, az imperializmus elleni harcról, a kommunista mozgalom egységének szükségességéről és mindezt a marxista ideológiát pozícióiból teszi. Feltétlenül látnia kell, hogy őt más ideológiai pozícióból támadják azok, akik lebecsülik a marxizmus-leninizmust, és nagyon ködös képet festenek a szocializmusról. Éles harc folyik és ebben a harcban a szembenálló erők felhasználják a kezükben lévő propaganda eszközöket, amelyeket nagyon okosan és tervszerűen tudják alkalmazni. Dubček elvtárs személyét is felhasználják, dicsérik őt, dicsőítményeket énekelnek neki /talán ez egy kicsit ~~meg~~ lefegyverzi őt/ és a Központi Bizottságnál most a becsületes elvtársak azt mondják, hogy a revizionisták Dubčekkel együtt harcolnak Dubček ellen. A dicséreteik is úgy néznek ki, hogy nem azért magasztalják Dubček elvtársat mert a párt vezető szerepét, vagy a Szovjetunióval való barátságot akarja erősíteni, hanem úgy általánosan mint a demokratizálás bajnokát.

Egészében véve – Brezsnyev elvtárs véleménye szerint – a helyzet a CSKP-ban és az országban kiéleződött és bonyolultabbá vált, mint egy hónappal ezelőtt.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
„Emlékeztető” Kádár János és L. I. Brezsnyev 1968. július 12-i telefonbeszélgetéséről. 1. oldal. Láttamozta Kádár János és Komocsin Zoltán. (Magyar Országos Levéltár M-288. f. 47743. ö.e.)

vezérkari főnök jelenlétében. Mivel Czinege Lajos nem beszélt oroszul, Csémi Károly altábornagy, magyar vezérkari főnök tolmácsolt a találkozón.

Tutarinov „titkos füzetében készített jegyzetéből” elmondta, hogy 12.30-kor, Grecskó elvtárstól telefonon (VCS) utasítást kapott, hogy keresse fel azonnal a magyar minisztert a következő üzenet továbbítására: július folyamán a Varsói Szerződés tagállamainak hadseregei Magyarországról északra hadgyakorlatot terveznek lefolytatni. Brezsnyev elvtárs már beszélt erről Kádár elvtárral, aki egyetértett. Grecskó elvtárs kéri, hogy tőlünk „két hadosztály vegyen részt az első lépcsőben, a harmadik hadosztály pedig legyen készen a második lépcsőben tevékenykedni. A gyakorlatot Jakubovszkij elvtárs vezeti. A hadosztályok vezetésére, döntésünktől függően a hadsereg vagy a hadtest törzsét vegyük igénybe. Kérdéseimre elmondta, hogy a hadosztályokat célszerű teljes létszámba fölkészíteni. A gyakorlat ideje júliusra van tervezve, de kezdődhet a legközelebbi időben is.”

Czinege Lajos erre megjegyezte, hogy röviddel ezelőtt vált el Kádár Jánostól, aki a koreaiakkal tárgyalt és Kádár elvtárs nem szólt neki egy szót sem a gyakorlatról. Ettől függetlenül Grecskó kérését jelenteni fogja a pártvezetésnek és a kormánynak.⁹² Ezt követően Csémi Károly rögtön Fock Jenő miniszterelnökhöz, Czinege Lajos pedig a pártközpontba távozott.

Alig egy órával később Tutarinov vezérezredes távbeszélőn kereste a magyar vezérkari főnököt. Mivel nem találta, megkérte, hogy visszaérkezése után azonnal hívja fel őt. Csémi altábornagy 15 óra 10 perckor beszélt az EFEF képviselőjével. Tutarinov elmondta, hogy irodájába visszatérve azonnal felhívta Grecskó marsallt és jelentette neki Czinege megjegyzését, hogy „most jött Kádár elts.-től, akinél a koreaiakkal volt és Kádár elts. semmit erről neki nem mondott – jelentette Grecskó elts.-nak. Grecskó elts.-től azt a választ kapta, hogy Kádár elts. csak elvi beleegyezést adott, a csapatok mennyiségéről nem volt szó.” Csémi altábornagy mindezt azonnal a beszélgetés befejezése után (15.25-kor) jelentette Fock Jenőnek.⁹³

Czinege Lajos röviddel ezután tért vissza Kádár Jánostól, akit tájékoztatott Grecskó kéréséről. Meghallgatva a vezérkari főnököt, még aznap levélben válaszolt Grecskó marsallnak.

„A. A. Grecskó Elvtársnak, a Szovjetunió Marsalljának
A Szovjetunió Honvédelmi Minisztere

Tisztelt Miniszter Elvtárs

I. V. Tutarinov vezds. Elvtárstól küldött üzenetét megkaptam. Jelentettem Kádár és Fock Elvtársaknak. Úgy tűnik, hogy egy félreértésről lehet szó. Kádár Elvtárs nem érti a rá való hivatkozást. Arról, hogy gyakorlat van szervezés alatt – az ön által küldött üzenetből értesült – ebből következik, hogy előzőleg nem adhatta egyetértését.

Budapest, 1968. július 10-én.

Tisztelettel:
Czinege Lajos vezérezredes
A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Minisztere”

A levél magyar és orosz nyelven készült. Késő délután Brezsnyev is felhívta telefonon Kádárt. Megvitatták a varsói tanácskozás kérdéseit és a csehszlovákok visszautasítását, hogy nem vesznek részt a konferencián. „A beszélgetés végén Kádár elvtárs megemlítette Brezsnyev elvtársnak, hogy Czinege elvtárs Tutarinov elvtárron keresztül távmondatot kapott Grecskó marsalltól, amelyben szó van arról, hogy Magyarországtól északra júliusban hadgyakorlat lesz, s Brezsnyev elvtárs erről már megállapodott Kádár elvtárral. Kádár elvtársnak erről nincs tudomása. Brezsnyev elvtárs erre azt válaszolta, hogy Grecskó elvtárs tőle kért engedélyt, hogy előzetesen tárgyaljon a honvédelmi miniszterekkel »arra az esetre, ha Csehszlovákiában rendkívüli intézkedésekre kerül sor«, amiről Moszkvában is szó volt. De egyébként erről is szó lenne a varsói találkozón.”⁹⁴ (A szerző megjegyzése: Moszkvában nem merült fel ilyen konkrét formában az intervenció kérdése. P. I.) Kádár János nem feszegette tovább a kérdést.

Az események további vizsgálatát két gondolat erejéig megszakítjuk.

Az első: a korabeli szovjet vezetők nem nagyon kedvelték az írásos ügyintézkést. Szinte mindent – ahogy ma mondják, „kézi vezérléssel” – telefonon intéztek. Ezért a fent idézett levél az egy kézen megszámlálható felsőszintű magyar–szovjet levelek, iratok egyike az egész megszállás magyar vonatkozású katonai történetéből. Természetesen a szabályzatok által megkövetelt katonai hadművelleti tervek, harcparancsok, intézkedéseket, hadművelleti naplók, jelentéseket és más okmányokat nem számítva. Brezsnyev elsősorban telefonbeszélgetéseken és személyes találkozókon vitatta meg Kádárral problémáit. Az írásos okmányok rendkívül szűkszavúak. Kádár János tolmácsnőjének feljegyzései, „emlékeztetői”, amelyeken azonnal, a telefonbeszélgetés befejezését követően rögzítette az elhangzottakat, gyakran sokkal többet mondanak az érdeklődőknek az ügyek alakulásáról, mint a hivatalos okmányok.

A második: Czinege Lajos is többnyire szóban, telefonon tárgyalt a szovjet katonai vezetőkkel. Minden megbeszélésről, távbeszélőn folytatottakról is, részletes feljegyzést készített. E feljegyzések alapján viszonylag pontosan, bár egyes esetekben csak hézagosan, nyomon lehet követni az eseményeket.

Csémi Károly 1991-ben, mint nyugállományú vezérezredes és államtitkár, beszélgetések alkalmával idézte fel a szerzőnek a történeteket. Többek között megjegyezte, hogy Czinege Lajos és Grecskó marsall között nem volt kifejezetten jónak mondható a személyes viszony. A szovjet honvédelmi miniszter nehezen tudta elviselni, hogy „magyar kollégája” nem tekintette az ő szavait utasításnak, hanem minden fontos esetben kikérte Kádár János véleményét, majd következetesen és kitartóan képviselte álláspontját. És ez az álláspont egyes esetekben nem volt azonos az SZKP Politikai Bizottsága által képviselt véleménnyel. Nemcsak 1968-ban, nemcsak a csehszlovák kérdésben, hanem esetenként más nemzetközi, katonai vagy a Magyar Néphadsereg fegyverzetének korszerűsítésének a kérdésében is. Így kapcsolataikra a kissé száraz „elvtársi hangvétel” volt a jellemző.

A július 10-én történtek, Grecskó közlése, mai szóhasználatával élve „csúsztatása”, a többszöri és áttételekkel tolmácsolt üzenetváltás módja, stílusa pontosan érzékelteti a szovjet katonai – és feltehetően a politikai – vezetők gondolkozásmódját. Bár „szövetségeseknek” nevezték a Varsói Szerződés tagállamainak hadseregeit, harcértéküket nem tartották egyenrangúnak a szovjet hadseregével. Katonai vezetőiben pedig csupán a „Birodalom gypűje szövetséges segédhadainak a vezéreit” látták. A „Šumava” gyakorlat során tapasztaltakat húzta alá Grecskó üzenete. A kérés tartalmát azonban a többszörösen – gazdasági, politikai stb. – kiszolgáltatott helyzetben lévő magyar vezetésnek komolyan kellett vennie. 1968. július 10-én mind Kádár János, mind a magyar katonai vezetés előtt nyilvánvalóvá vált: a Szovjetunió igényt tart a magyarok katonai közreműködésére. Feltehető a kérdés – mint ahogy többen fel is tették –, Kádár János miért nem utasította el a részvételt. Kádár Jánost nem véletlenül tartották még nyugati politikusok is a „kompromisszumok nagymesterének”. Nem utasította el a kérést, viszont igent sem mondott azonnal. „Lebegtettem” a választ. Kereste a kiutat. Nem akart a románokkal azonos helyzetbe kerülni. Egyáltalán nem kedvelte Ceaușescu és irányvonalát. A kérdés sokoldalú elemzésekor azonban azt is figyelembe kell venni, hogy Románia geostratégiai helyzetét, politikai megítélését nem lehet Magyarországgal azonos szempontból vizsgálni. Romániában nem voltak szovjet csapatok és Románia nem volt „frontország”. Nem volt közvetlen határa egyetlen NATO-tagországgal sem. A Varsói Szerződés tagállamai, valamint a szocialista Jugoszlávia közé volt beékelve. Ceaușescu belpolitikája, a Román Kommunista Párt helyzete pedig a korábbi, a sztálini Szovjetunióhoz állott a legközelebb. Másrészt, mint többször kihangsúlyoztuk már, arról sem szabad megfeledkezni, hogy Brezsnyev fel sem kérte Ceaușescut és a románokat a közreműködésre. Magyarországnak viszont nyíltan feladták a leckét. Mindenképpen lépni kellett. A kérdés csupán az volt, milyen ára lesz a közreműködésünknek, mit veszünk és mit kereshetünk rajta, mennyit profitálhat belőle az MSZMP vezetése, például az alig megkezdett és a szovjet gazdaságpolitikától jelentősen eltérő „új gazdasági mechanizmus” életben hagyását. Hol van az a határ, ameddig az ország vezetése 1941–43 után alig negyedszázaddal újra eljátszhatja a történelmünkben már jól ismert „vonakodó szövetséges” szerepet, hintapolitikát?

A májusi moszkvai tanácskozáson az „ötök” vezetői megállapodtak, hogy ha szükséges, újra találkoznak. A „Šumava” gyakorlat rájuk vonatkozóan negatív tapasztalatait és a csehszlovák helyzetnek a politikai polarizálódás felé mutató eseményeit, mint például a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt előkészítő ülése Prágában június 21-én, a „Klub-231” és a „Pártonkívüliek klubjának” megalakulása, a szovjet vezetés tudatosan

túldramatizálta. Előzetes konzultációk után kezdeményezte, hogy egyrészt az „ötök” pártvezetői külön-külön forduljanak levélben a CSKP KB-hoz, másrészt üljenek össze ismét – de most már Csehszlovákia bevonásával – Varsóban megvitatni a kialakult helyzetet. Az SZKP levele július 5-én, Kádár Jánosé pedig július 6-án érkezett meg Prágába. Súlyos, bár nagyon jelentősen eltérő hangvételű figyelmeztetéseket tartalmaztak, erőteljes, határozott adminisztratív intézkedéseket sürgettek a csehszlovák kommunista vezetőktől a politikai helyzet rendezésére. A CSKP Elnöksége július 8-i ülésén, a szovjet vonalhoz viszonylag legközelebb álló Indra és Bil’ak is, egyhangúan szavazva⁹⁵ „arra az álláspontra helyezkedett, hogy a párt nem képviselteti magát a július 11-re Varsóban tervezett találkozón. Taktikai megfontolásokból úgy határoztak, hogy a közös összejövetel helyett a maguk részéről kétoldalú megbeszélések megtartását javasolják, s eldöntötték, hogy csak olyan szélesebb körű tanácskozáson vesznek részt, amelyen valamennyi szocialista ország képviselői jelen vannak, Jugoszláviát és Romániát is beleértve. Emberileg érthető módon eltökélték, hogy »többé riportra nem mennek«. Ugyanakkor bizalmatlanok is voltak a szovjet, a lengyel és a keletnémet vezetés szándékait illetően, aminek tápot adott, hogy a hadgyakorlat után, a sürgetések ellenére a szovjet katonai egységek nem hagyták el Csehszlovákia területét. (A szerző megjegyzése: a többség elvonult, de nem az összes. P. I.) Sőt, Jakubovszkij marsall telefonjának lehallgatásából azt is tudták, hogy szeptemberig maradnak”.⁹⁶ A csehszlovák felderítés sem maradt minden esetben tétlen.

Az SZKP-t meglepte, hogy a csehszlovákok visszautasították a meghívást. Kádár János július 8-án tárgyalt telefonon Brezsnyevvel és érzékelte a szovjet pártvezető felháborodását. Aznap még egyszer felhívta Brezsnyevet és az MSZMP nevében két javaslatot tett. Kádár időt akart nyerni, hogy személyesen győzze meg Dubčeket. Első javaslatának lényege az volt, hogy az SZKP üljön le külön tárgyalni a CSKP-val, akár rövid időn belül. A második: a varsói tanácskozást halasszák el, minimum egy héttel. Ha a CSKP elutasítaná a javaslatot, akkor közöljék velük, hogy az „ötök” külön, nélkülük is tanácskozni fognak. Brezsnyev elismerve Kádár javaslatát hasznosságát, azt javasolta, hogy az „ötök” közös levélben szólítsák fel a csehszlovákokat döntésük felülvizsgálására. Kádár elfogadván a javaslatot, még néhány enyhítő módosítást javasolt a közös levél tervezetében, amelyet a szovjet pártvezetés elutasított. A közös levelet július 11-én adta át Prágában a szovjet nagykövet. Egyben közölte, hogy július 14-én lesz megtartva Varsóban az értekezlet, ha netalán mégis eljőnnének a csehszlovák vezetők.

Az SZKP levelét követően Dubček Kádárhoz fordult segítségért. Zsúfolt napjai következtek az MSZMP főtitkárának. Július 12-én ült össze az MSZMP Politikai Bizottsága, hogy megvitassa július 14–15-én Varsóban milyen álláspontot képviseljen a magyar küldöttség. Az ülésen Kádár János elnökölt. A jegyzőkönyv szerint csak néhányan voltak igazán tisztában a kérdés lényegével. A vita során „nyolc PB-tag nyilatkozott a csehszlovák kérdés katonai megoldása, a beavatkozás ellen”.⁹⁷ Megvitatták a varsói tanácskozáson követendő magatartást. A fő kérdést a „végső lépések” alkották. Megbízták a küldöttséget, hogy fejtse ki a PB aggodalmait a katonai megoldásról. Apró Antal szerint „a katonai beavatkozás politikai kár”. Nyers Rézső kijelentette, hogy „ne támogassuk a katonai akciót”. Kállai Gyula szerint a katonai beavatkozás „súlyos hiba lenne”. A PB állást foglalt, hogy a magyar delegációnak Varsóban „a csehszlovák helyzet rendezésére politikai megoldásokat kell keresni, s óvni kell a jelenlévő testvérpártokat a katonai beavatkozástól”. Másnap, július 13-án Kádár János Fock Jenő miniszterelnökkel együtt találkozott Dubčekkel és Černíkkal a szlovákiai Komáromban. A titokban létrejött tanácskozáson Dubček védte a CSKP álláspontját, és nem fogadta el, hogy az SZKP-nak joga lenne beavatkozni Csehszlovákia, a CSKP belügyeibe. Megindokolta, hogy a kétoldalú találkozásokat hatékonyabbnak tartja, mivel az NDK, lengyel és bolgár pártokkal is van vitájuk. Kádár a korábbiaknál jóval keményebb hangot ütött meg válaszában. Szemrehányóan megjegyezte, hogy a varsói meghívás elutasításával a CSKP az MSZMP-t és személy szerint őt magát is nehéz helyzetbe hozta, mivel addig csak a magyarok álltak ki következetesen mellettük. Amit korábban ilyen körben nem tett, Brezsnyev korlátozott szuverenitásra vonatkozó érveit hangoztatva kijelentette: „a csehszlovák válság az egész munkásmozgalom ügye, s sértődöttségéből vagy még oly jogos megbántottságból, vagy az önállóság elvesztésétől való félelem miatt nem szabad kitérni a csehszlovák kérdés közös megoldása elől...”. Dubček és Černík megdöbbenett. „Úgy tűnik, akkor döböntek rá, hová jutottak”⁹⁸ – olvasható a találkozásról készült feljegyzésben. De felismerésük már nem változtatott a helyzeten, azért sem, mert nem akartak változtatni, kitartottak álláspontjuk, igazuk mellett. Varsóban 14–15-én összeült az „ötök” tanácskozása. A csehszlovák vezetők súlyos taktikai hibát követtek el. Nem adtak lehetőséget önmaguknak nyílt vitában álláspontjuk részletes kifejtésére, állásfoglalásra, védekezésre. Nem jelentek meg a tanácskozáson. Kádár János,

aki következetesen képviselte az MSZMP PB álláspontját, keresztűzbe került. „1956 óta először voltak komoly nézeteltérései a többi pártvezetővel, akik olyan sztrájkőrőfélnék tekintették őt és társait”.⁹⁹

A tanácskozást Gomulka nyitotta meg, de a fő kérdést Brezsnyev beszéde vezette be. Ekkor fejtette ki részletesen a már májusban Moszkvában kinyilvánított korlátozott szuverenitás elméletét, amit a világ Brezsnyev-doktrínaként ismert meg. Lényege tömören: a szocialista országok felelősek tetteikért egymásnak, és a legnagyobb tapasztalatokkal rendelkező Szovjetuniónak megkülönböztetett fontosságú szerepe van. Felelős mindegyik szocialista országért. A szovjet tapasztalatok megkerülhetetlenek. Ezek az elvek nem igényelnek kommentárt. A másodiknak felszólaló Gomulka kijelentette, hogy Csehszlovákiában békés úton ellenforradalom megy végbe. A CSKP a szeptember 7-re meghirdetett XIV. kongresszusán szociáldemokrata párttá alakul át és Csehszlovákiában neokapitalizmus lesz. Walter Ulbricht Magyarországot támadta, véleménye szerint hazánk lesz az ellenforradalom következő áldozata. Zsivkov szerint a csehszlovák kérdés politikai rendezésének lehetősége kimerült. Nincs más megoldás, csak a fegyveres beavatkozás, segítségnyújtás a szocializmushoz hű erőknek. Kádár Gomulka érveibe kapaszkodott, abba, hogy egyedül a politikai megoldás célravezető. Heves viták hatására – kétszer is hozzászólt – végül beadta derekát és nem zárkozott el a fegyveres beavatkozás lehetőségétől, nem zárta ki a magyar csapatok részvételét sem.

Brezsnyev még nem kötelezte el véglegesen magát a katonai beavatkozás mellett. Javasolta, hogy az öt párt küldjön figyelmeztető levelet Prágába.¹⁰⁰

A Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának küldött levél, amelyet július 16-án adtak át Prágában, megjegyzi, hogy „hazátok eseményeinek fejlődése mély nyugtalanságot váltott ki bennünk. Az imperializmus által támogatott reakció fellépése pártotok ellen... azzal a veszéllyel fenyeget, hogy hazátokat letérítik a szocializmus útjáról, s ennek következtében az egész szocialista rendszer érdekeit fenyegeti... Szövetségünk ereje és szilárdsága minden testvéri ország szocialista rendjének belső erejétől, pártjainak marxista-leninista politikájától függ, amelyek vezető szerepet játszanak nemzeteink és országaink politikai és társadalmi életében. A kommunista párt vezető szerepének aláásása a szocialista demokrácia és a szocialista társadalmi rendszer megszüntetéséhez vezet. Ez fenyegeti országaink társadalmi szövetségének és biztonságának alapjait... Ezért az a nézetünk, hogy a kommunistaellenes erőkkel szembeni határozott ellenállás és Csehszlovákia szocialista társadalmi rendjének megszilárdításáért vívott határozott harc nemcsak a ti, hanem a mi feladatunk is”.¹⁰¹ Bár a levél röviden megemlíti, hogy szó sincs beavatkozásról, egész stílusa, hangsúlya nagyon komoly figyelmeztetésnek számított. A levelet a CSKP KB elnöksége megvitatta és visszautasította a benne lévő egyoldalú véleményt. „Az öt párt levelében a helyzetértékelés a további előrehaladásunkkal kapcsolatos, kétségtelenül őszinte szándékú tanácsok nem veszik tekintetbe azt a bonyolult és dinamikus mozgást, amelyet Csehszlovákia Kommunista Pártjának májusi központi bizottsági ülésén elemeztek... Politikánk, amennyiben marxi-lenini politika akar maradni, nem épülhet csak felszíni jelenségekre, amelyek nem tükrözik minden esetben pontosan a társadalmi fejlődés mély okait, hanem a politikánknak fel kell mérnie a fejlődés lényegét, és ehhez kell igazodnia.

A testvérpártok ma elsősorban azzal szolgálnak társadalmunkban a szocializmus érdekeit, ha kifejeznék bizalmukat Csehszlovákia Kommunista Pártja vezetőségének, és teljes mértékben támogatnák politikáját...” Ezért javasolják a bilaterális tárgyalásokat és „a közös tárgyalás... tárgyszerű tájékozottságra épüljön”.¹⁰²

Az „ötök” javaslatának szinte lázadásszámba menő elutasítása és mindenek nyilvánosságra hozatala a csehszlovák sajtóban korábban sohasem látott népszerűséget szerzett Dubčeknek és a CSKP vezetésének. Az ország lakosságának túlnyomó többsége felsorakozott támogatásukra. A CSKP az „ötök” részéről ért támadást egységesen visszautasította. Elfogadta a Dubček által 1968. július 19-én, a CSKP KB ülésén hangoztatott véleményt: „nem látunk olyan reális okokat, amelyek jogossá tennék azokat az állításokat, hogy jelenlegi helyzetünk ellenforradalmi jellegű, hogy a szocialista rend alapjait közvetlen veszély fenyegeti”.¹⁰³

Az öt ország levelének visszajuttatását követően azonnal, már 1968. július 19–20-án összeült az SZKP Elnöksége és megvitatta a csehszlovák helyzetet. Három határozatot hoztak. Brezsnyev javaslatára elfogadták, hogy a CSKP július 14-i javaslatának megfelelően:

– még egyszer tárgyalóasztalhoz ülnek, hogy kétoldalú vita keretében megkíséreljék elérni a megegyezést és megszerezzék a hozzájárulást a szovjet csapatok Csehszlovákiában való állomásoztatásához;

– döntöttek a megszállás katonai előkészítéséről, a csapatoknak a hónap végéig történő felvonultatásáról;

– a megszállásba be kell vonni és fel kell készíteni a feladatra a Varsói Szerződés tagállamai kijelölt katonai alakulatait.

A tanácskozáson elhatározták, hogy felveszik a kapcsolatot a CSKP polarizálása és a katonai beavatkozás legalizálása céljából Dubček ellenzékével, mindenekelőtt Bilálakkal.¹⁰⁴ Minden valószínűség szerint P. J. Seleszt, az Ukrán KP első titkára volt, aki az SZKP Politikai Bizottsága nevében július 20-án vagy 21-én tájékoztatta a magyar pártvezetést – Kádár Jánost – a Csehszlovákia elleni invázió előkészítésének megkezdésére vonatkozó döntésről és közvetítette az SZKP kérését a magyar részvételre vonatkozóan, amelyet addig csak a szovjet honvédelmi miniszter szorgalmazott.

Seleszt kérése után már nehezen lehetett visszakozni.

A magyar részvételre vonatkozó politikai döntés megszületésére való várakozás napjai alatt azonban nem szünetelt a felkészülés. Megkezdődtek a katonai vezetés szükséges feltételei megteremtésének előkészületei, mindenekelőtt a vezetékes híradás lehetőségeinek kibővítése. A szovjet vezérkar igényeinek megfelelően, a magyar vezérkar jóváhagyásával, a már meglévő vonalak mellé négy-négy új – természetesen védett és titkosított – távbeszélő és géptáviróvonalat létesített a Magyar Posta, együttműködve a szovjet, lengyel postával Budapest (Mátyásföld, DHDSCS), Székesfehérvár (MN. 5. hds.), illetve Munkács-Lemberg (Lviv), Legnica, valamint Moszkva között.¹⁰⁵

A politikai és katonai felső vezetés szintjén az események a színpadok mögött zajlottak. Látszólag csend volt. A szovjetek várták a magyar választ, a beleegyezést. A belső tanácskozások célja a magyar részvétel nagyságának minél nagyobb mértékű lefaragása volt. A politikai döntés kialakításában Kádár Jánoson és Fock Jenő miniszterelnökön kívül Biszku Béla és Komócsin Zoltán PB-tagok és KB-titkárok működtek közre. A végső döntést Kádár János egyedül hozta meg. Kikérte a honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök véleményét, és természetesen az MSZMP Politikai Bizottságát, a döntés felelősségét végső soron azonban magára vállalta.¹⁰⁶

A végső döntés 1968. július 22-én és 23-án született meg. Grecskó marsallnak a tervek július 23-i végső egyeztetéséhez szüksége volt a magyar válaszra. A szovjet honvédelmi miniszter 23-án Moszkvában tartott értekezletén a parancsnokok pontosították az ÉHDSCS és DHDSCS megszállási terveit. Az értekezleten részt vettek a hadseregcsoportok haditanácsai és törzsfőnökei is.¹⁰⁷ Ezért július 22-én 14 óra 40-kor Tutarinov vezérezredes felkereste Grecskó és Jakubovszkij marsallok megbízásából Csémi altábornagy vezérkari főnököt. Tutarinov elmondta, a lengyel nagykövetségen rendezett fogadáson volt, amikor jelentették neki, hogy Grecskó és Jakubovszkij VCS-vonalon kereste őt. Azonnal szolgálati helyére sietett és visszahívta előljáróit. Először Jakubovszkijjal beszélt, aki megkérdezte tőle, mikorra várható a magyar hozzájárulás a VSZ EFFE törzsfőnökének, Kazakov hadseregtábornoknak a felmentéséhez, illetve Stemenko hadseregtábornok kinevezéséhez ugyanabba a beosztásba. Ezt követően Grecskóval beszélt.

„2./ Grecskó elvtárs az alábbiakat közölte, illetve kérte:

– A korábban említett gyakorlat a közeljövőben lesz megtartva. Grecskó elvtárs kéri Czinege elvtársat, hogy legalább egy hadosztállal vegyünk részt, vagy ha egy hadosztállal nem tudunk, akkor kisebb csapategység is megfelel. Lehetőleg még a mai napon szeretnék megkapni a válaszüntet azért, hogy a tervezésnél ezt figyelembe tudják venni.

3./ A gyakorlattal kapcsolatban Grecskó elvtárs kéri Czinege elvtársat, hogy egy szovjet hadosztályt ideiglenesen Magyarország területére helyezhessenek át, amely a továbbiakban a gyakorlaton fog részt venni. (A szerző megjegyzése: az Odesszai Katonai Körzetből a gyakorlat idejére átalárendelésre kerülő 45. g. hadosztályról van szó. P. I.)

Tutarinov kihangsúlyozta, Grecskó kifejezetten kéri, hogy valamilyen formában vegyünk részt a gyakorlaton!” A továbbiakban Tutarinov elmondta, rákérdezett a gyakorlat időpontjára és időtartamára, azt a választ kapta, a közeli időben, a mikor még nincs pontosan meghatározva.

Csémi altábornagy közölte Tutarinovval, kérését azonnal az illetékes párt- és állami vezetők elé terjeszti. Írásos feljegyzésen, Biszku Béla bevonásával még aznap 16 óra 30 perckor jelentette Kádár Jánosnak a szovjet igényt.¹⁰⁸ A tárgyalások során – és a továbbiakban is – a szovjet politikai és katonai vezetők egyaránt következetesen „gyakorlatról” beszéltek. A tartalomról viszont félreérthetetlenül kiderül, hogy fegyveres megszállást értettek alatta. A tárgyalásokba bevont magyar vezetők sem értették félre a „gyakorlat” szót. Nem is érthették. Egyrészt, mert Kádár János és említett munkatársai a moszkvai és varsói tanácskozásokat követően

tisztában voltak a szovjet elképzelésekkel, tisztában voltak azzal, hogy mihez kéri a beleegyezésüket Grecskó. Másrészt, mert többnyire – legalábbis kifelé – ők is ezt a szót használták. A magyar katonai vezetők sem voltak naivak, belső beszélgetéseiken nevére nevezték a megszállást. A nyugati írott és elektronikus sajtó ekkorra már nyíltan tárgyalta egy szovjet – vagy VSZ – katonai megszállás lehetőségét a közeli jövőben. Elsősorban a bulvármédiumok, szenzációkeltés, üzleti haszon reményében. És a komoly sajtóorgánumok is, reális politikai és katonai helyzetértékelésekre, az USA és NATO-felderítés adataira támaszkodva. Július végére időzítették a katonai lépést, az okkupációt. Egyszóval, mind a magyar, mind a szovjet vezetők pontosan tudták, miről van szó valójában. Ezért leszögezhető, hogy a „gyakorlat” szó csak „álcázás” volt. És szögezzük le, nem katonai, hanem politikai kamuflázs. A valódi célok mögötti joghézagot leplezte. A Varsói Szerződés védelmi célú szerződés volt. Alapokmányai nem adtak lehetőséget arra, hogy tagországai egy tagországuk területét katonai erő alkalmazásával megszállják. A „gyakorlat” fügefalevélül szolgált, mint a részokmányokban szereplő egyetlen, bár vitatható, de mégis létező, nyitva lévő „kiskapu”. A „Šumava” gyakorlat után nagyon is tudatosan nem akarta a szovjet hadvezetés kivonni a gyakorlat során csehszlovák területre bevitt erőit. Ismereteim szerint az augusztus 21-ét követő napokban Magyarországon éppen erre a tényre hivatkozva nyilvánította a beavatkozást törvénytelennek Hegedüs András szociológus, aki 1955 májusában Magyarország miniszterelnökeként aláírta Varsóban a szerződést, és aki pontosan ismerte tartalmát.

Csémi Károly még aznap – tehát július 22-én – átvette az éves rendes szabadságára távozó Czinege Lajostól a honvédelmi miniszteri teendőket. Kádár János 23-án a Politikai Bizottság zárt ülésén hozta meg a döntést. A kézírással készült előterjesztés nagyon tömör volt: a magyar fél egyetért Stemenko hadseregtábornok VSZ-törzsfőnökké történő kinevezésével. „2./ A szóban forgó hadgyakorlat tervezésénél támogatjuk javaslatukat. a./ A gyakorlatban egy csökkentett létszámú magyar h.o.-al részt veszünk. b./ Tudomásul vesszük a jelzett + egy szovjet h.o. közötti vonulási irányát.” A Politikai Bizottság döntését követően¹⁰⁹ Csémi Károly altábornagy Kádár János és Fock Jenő miniszterelnök válaszát közölte Tutarinovval, és rajta keresztül Grecskó marsallal. Tájékoztatta arról, hogy a javaslatokat jelentette az illetékeseknek. „A szóban forgó és tervezés alatt álló gyakorlatra vonatkozó javaslatokat illetően tájékoztatom, hogy a gyakorlaton egy csökkentett állományú hadosztállal tudunk részt venni... Tudomásul vesszük, hogy a gyakorlattal kapcsolatban egy szovjet hadosztály Magyarország területén átvonul... Kész vagyok... a részünkről szükséges intézkedések megtételére”. Ezt követően közölte, hogy „Kazakov hadseregtábornok felmentésével, Stemenko EFFE törzsfőnökévé történő kinevezésével a magyar fél egyetért”.¹¹⁰ A magyar vezetés választ, azaz beleegyezését a megszállásban való közreműködésünkről jelentették Brezsnyevnek. A hír fontos volt! A „vonakodó szövetséges” beadta a derekát! Brezsnyev, mivel néhány napig beteg volt, csak 26-án hívta vissza Kádárt. Az SZKP vezetősége nevében mély háláját fejezte ki Kádárnak beleegyezéséért, pozitív válaszáért és telefonon közölte: „Ez annyira drága a mi pártunk és barátságunk számára, hogy nincsenek szavak, hogy ezt kifejezzem. Amíg élek, ezt nem felejttem el.”¹¹¹ Ez az ömlengő stílus egyébként jellemző volt rá.

Valóban ilyen jelentős volt katonailag a magyarok részvétele a megszállásban? És hozzá lehet tenni a kérdéshez: a bolgároké – akik mindössze egy ezreddel vettek részt – vagy a lengyeleké, esetleg az NDK-é? A válasz: nem! A hadművelleti tervekben egyértelműen kitűnik, hogy minden hadászati vagy hadműveleti jelentős feladatot – így a fővárosok megszállását, repülőterek elfoglalását, a nyugati határ lezárását stb. – szovjet csapatok hajtottak végre. A „szövetséges haderőknek” a történelem színpadán ebben a felvonásban csupán a statisztéria, a tömeg sokszínűvé tételének, a dárdarázó és pajzsukon doboló segédc csapatoknak szerepe jutott. A bevonásra került magyar hadosztályt a szovjet hadművelleti tervek olyan terület megszállására jelölték ki, amelyek lakossága 1968-ban megközelítően egyharmados arányban magyar anyanyelvű volt. A területen nem tartózkodtak jelentősebb, nagyobb erőt képviselő csehszlovák katonai erők. A nyugati szakirodalom augusztus 21-ét követően nem is mulasztotta el megjegyezni, hogy nagyon nagy volt az egybeesés az 1938-as „müncheni döntés” által Magyarországhoz visszacsatolt területek és az 1968-ban, a magyarok által megszállt területek között. Ez az állítás azonban csak részben felel meg az igazságnak, mivel a kijelölt megszállási zónában lévő városok és terület kétharmada maga is az 1938. évi első „bécsi döntést” követően – amelyet egyébként akkor Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió is tudomásul vett – elfogadott Csehszlovákia területén maradt. 1939 tavaszától pedig az akkor létrejött Szlovák Köztársaságé lett. (A témáról Szlovákiában publikált írásaim kapcsán több szlovák levélíró fölemlgette az 1938-as visszacsatolás és az 1968-as megszállás közötti területi

Handlós elvtársak
Végzettség: P.B. nyugdíjas

PB. júl. 23/1968.

12

Dr. B. Balázs

„Különfélék” után:

Zsolt utca

A P.B. egyetért arról, hogy Csémi elvtárs kérésére,
 Jakubovszkij elvtársval:

1) A magyar fél egyetért Kádár elvtárs felhívásával és
 Hermanek elvtárs javaslatával az EFEF. tiszteletére
 felé.

2) A büntetőjogi megítélés terén a magyar fél
 javaslatára:

a) A gyakorlatban a szlovák lakosság magyar
 H.O.-val részben együtt.

b) Tudomásul vesszük a jelenlegi + egy sorozat H.O.
 közeli bűnelkövetését.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

Kádár János kéziratos feljegyzése az MSZMP PB július 23-i ülésére. (Magyar Országos Levéltár 288. fond. 164. fólia.
 PB júl. 23/1968. „Különfélék után” címmel.)

egybeeséseket, ezek azonban csak részlegesek. Az 1968-ban megszállt területek északi, északnyugati részét 1938-ban az első „bécsi döntéssel” nem csatolták vissza. A szerző megjegyzése. P. I.) Hogy azután ez mit jelentett az ott élő, és csapataink kivonása után ott maradt, ma is ott élő magyar kisebbségnek? A tapasztalatok szerint, annak ellenére, hogy 1968-ban már 23 esztendő telt el a második világháborút követő, az 1945-ben napvilágot látott „Benesi dekrétumok” óta, az akkor „bűnösnek nyilvánított”, állampolgári jogaitól megfosztott, részben kitelepített, majd 1948 után részben visszatért magyar kisebbség mélyén, ha eltemetve is, de élt a félelem. A megszállás, ezen belül Szlovákiában elsősorban a magyar csapatok megjelenése, jelenléte, tevékenysége, annak ellenére, hogy jóval enyhébbnek, barátságosabbnak bizonyult a szovjet csapatokénál, érzékeny, alig behégedt sebeket tépett fel mind a magyar, mind a szlovák lakosság tudatában. Külön tanulmányt érdemelne felmérni,

hogy mekkora és milyen, máig – és feltehetően még sokáig – ható ellentéteket alapozott meg az együtt élő magyarok és szlovákok között a megszállás.¹¹²

Azzal a vitathatatlan ténnyel, amit a magyar katonák meglepve tapasztaltak 1968. augusztus 21-én, hogy Dubček legelszántabb hívei, támogatói között milyen nagy számban voltak ott a magyarok. Azzal a ténnyel, hogy az „emberi arcú szocializmus” – amely éppen az emberi jogokért való harcot tűzte zászlajára – mennyire népszerű volt a magyar kisebbség sorai között, napjainkban már kevesen foglalkoznak. A szlovák köztudatban elsősorban az maradt meg, hogy 1968-ban a magyar hadsereg közreműködött a „prágai tavasz” eltiprásában.

Ha semmilyen más „eredményt” nem is sikerült a szovjet politikai vezetésnek elérnie Csehszlovákiában, ezt igen. A Varsói Szerződés tagországai csapatainak bekapcsolása elsősorban politikai célt szolgált. Megosztani a megszállással együtt járó nemzetközi felelősséget. A döntés gyökereit ismét 1956-nál kell keresni. A Szovjetunió nem akart újból egy olyan diplomáciailag évekbe bezárt helyzetbe, sorozatos támadások keresztüztübe kerülni, mint amilyenbe a „magyar kérdés” hosszú vitája kényszerítette. Ezért volt szüksége legalább a VSZ néhány tagországának egységes fellépésére, csapatainak részvételére. Spanyolfalnak. Ezért volt szükséges – ha csak néhány tiszttel és kiszolgáló katonával is – az NDK, a Német Néphadsereg részvételére. Nyugat szemében e néhány – az „Észak” Hadseregcsoporthoz tartozó – tiszt teljes értékű megszállónak számított. Propagandaértékkel bírt. A sajtó azonnal ki is használta. Elég a korabeli német, angol, amerikai stb. sajtóvisszhangot, ezen belül is a karikatúrákat végigolvasni, -nézni. A cseh és szlovák lakosság talán még a szovjet beavatkozás tényénél is jobban fájlalta a német és magyar közreműködést. Ezt viszont legélesebben és legláthatóbban talán a szlovák fiatalok által a megszállást követő napokban festett falfirkák szemléltették. Ennek veszélyét értette meg már 1968. szeptember 2-án az első tíz nap tapasztalatait értékelve Szűcs Ferenc vezérőrnagy, a DHDSCS-nál működő magyar hadművelleti összekötő csoport parancsnoka, amikor így írt Czinege Lajosnak és az MSZMP KB-nak felterjesztett jelentésében: „Felvetem még a mi szerepünket. Minden benyomásom szerint az egész akción belül a németek részvétele után a mi részvételünk érinti a legmélyebben a vezetőket és a közvéleményt. Ennek két alapvető oka is lehet: az egyik a történelmi terheltség, a másik a közelmúlt eseményei”.¹¹³ A csehszlovák vezetőknek különösen a „közelmúlt eseményei” miatt fájt a magyar beavatkozás. 1968 első nyolc hónapjában a legnagyobb bizalommal és a legőszintebben közeledtek mind Kádár Jánoshoz és az MSZMP felső vezetőihez, mind a magyar katonai vezetőkhez. Czinege Lajos a „Šumava” gyakorlatról szóló jelentésében külön kiemelte, hogy milyen őszinte volt hozzá mind Martin Dzúr vezérezredes, csehszlovák honvédelmi miniszter, mind Svoboda köztársasági elnök, aki külön beszélgetésen fogadta és kijelentette: „ami van, az kellemetlen, de végül is nem az egyes emberek hangulata, magatartása dönti el a népek barátságát (Jakubovszkij marsall és munkatársai fáradatlan magatartására utalt a magyarul jó beszélő köztársasági elnök. A szerző megjegyzése. P. I.). A szovjet–csehszlovák barátságot sem, mert népeink barátsága túléli az egyes embereket”.¹¹⁴ A magyar választ követő napon, 1968. július 24-én 11 órakor Csémi Károly altábornagy, vezérkari főnököt felkereste Provalov vezérezredes, a „Déli” Hadseregcsoporthoz tartozó Tutarinov vezérezredes, valamint Maruscák altábornagy, a hadseregcsoporthoz tartozó törzsfőnöke kíséretében. Tanácskozásuk tárgya a „gyakorlat” részleteinek megbeszélése volt. Grecsó marsall nevében is megköszönte a minisztert helyettesítő Csémi altábornagnak a magyar részvételt. Kérte, hogy a magyar katonai vezetés jelölje ki, melyik hadosztály vesz majd részt a gyakorlaton, illetve jelölje ki a közreműködőket. Döntse el, hogy a kijelölt hadosztály az első vagy második lépcsőben tevékenykedjen majd. Ők azt tartanák célszerűnek, ha az első lépcsőben működne.

Csémi altábornagy nem kötelezte el magát. Közölte, hogy csak a gyakorlaton való közreműködés közlésére kapott felhatalmazást. A felmerülő további kérdéseket jelentenie kell és csak azután adhat választ. Tisztában volt azzal, hogy a Magyar Néphadsereg úgynevezett elsőlépcsős hadosztályai sincsenek hadilétszámba föltöltve. Igénybevételük esetén minimálisan 3-3500 tartalékost és sok száz tehergépkocsit kell bevonultatni és kivonni a termelésből. Mindezt július végén, az aratás csúcsidejében. A katonák igénybevétele feltehetően hónapokig fog tartani, és ki fog hatni életükre, egzisztenciájukra, családjukra. Mindehhez szükség volt a döntéset támogató politikai állásfoglalásra is.

Ezt követően a politikai állásfoglalást nem igénylő részletkérdéseket vitatták meg. Megállapodtak, hogy július 25-én 14 órára Szűcs Ferenc és Reményi Gyula vezérőrnagyok, vezérkari főnökhelyettesek vezetésével magyar munkacsoport megy Mátyásföldre, a Déli Hadseregcsoporthoz tartozó főhadiszállására a szükséges

tervek kidolgozására. A magyar hadosztályra vonatkozó hadműveleti tervet július 26-án jelentik majd Csémi altábornagynak. A szovjet tábornokok célszerűnek tartották, hogy a további tervezőmunkába vonják be Kálazi vezérőrnagyot, a székesfehérvári 5. hadsereg parancsnokát, valamint a kijelölésre kerülő hadosztály és ezredei parancsnokait, törzsfőnökeit és politikai helyetteseit. Provalov kérte, hogy a gyakorlat időtartama alatt az ő törzsénél magyar hadműveleti összekötő csoport működjön.

A szovjet tábornokok a tárgyalás során félretették a szép szavakat. Kifejtették: „a gyakorlat politikai célja – segítséget nyújtani a csehszlovák népnek az ellenforradalom leveréséhez. A munkásoknak, parasztnak, értelmiségnek ezt megmagyarázzuk és azt is, hogy utána kimegyünk. (Itt egy megjegyzés erejéig félbeszakítjuk az idézetet. A kiemelt résznél ugyanis valaki az MSZMP KB részéről (?), vagy – és ez a valószínűbb – Czinege Lajos honvédelmi miniszter (?), aki gyakorlatiasan és reálisan gondolkozó ember lévén, ahogy mondani szokás „józan paraszti esze volt”, kézírással azt a megjegyzést fűzte a jelentéshez: „Kik? Sorkatonák?” A szerző úgy véli, a lényegre tapintott e megjegyzés. Katonákkal nem lehet „megmagyarázni” a megszállást! P. I.) ...A hadsereg csapatait, ha lojálisak, nem bántjuk, de ha ellenállnak, szét kell verni őket...”¹¹⁵ Tájékoztatták Csémi altábornagyot, hogy a hadműveleti tervek szerint a Dunán három hídon (Pozsony, Medve, Komárom) három szovjet hadosztály kel át. Ha a csehszlovákok esetleg felrobbantanák a hidakat, akkor erőszakos folyamátkeléssel. A magyar hadosztályt a Dunától északkeletre, első lépcsőben kívánják alkalmazni. És azonnal be is jelentették az újabb igényt: „ha lehet, a jelzetnél nagyobb erőben. A hadosztály a saját területén a közigazgatást is végzi”.¹¹⁶ A gyakorlat kezdete előtt öt-hét órával korábban kapnak jelzést Moszkvából. Ekkor azonnal ki kell osztani az éleslőszert. Meg kell szabni – a kidolgozott tervek alapján – a harc feladatokat és meg kell magyarázni a személyi állománynak a feladat politikai jelentőségét.

Csémi altábornagy látta, hogy a gyakorlat közvetlenül érinti az ország területének és a csehszlovák határ mentén és körzetében élő lakosságának jelentős részét. Ezért a tárgyalásokról az MSZMP vezetése részére készített jelentésében javasolta, hogy előkészületeket kell tenni az ország közvéleményének tájékoztatására, a Néphadsereg személyi állományának felkészítésére és a szükséges biztonsági intézkedések bevezetésére. Előzetes becslése szerint a közeljövőben Magyarország bármikor számíthat arra, hogy az események rövid időn belül megkezdődhetnek. Értékelése szerint nem zárható ki a fegyveres harc sem a csehszlovák fegyveres erőkkel. A szovjet tábornokok távozása után ezért azonnal, 14 óra 5 perckor jelentette a helyzetet Kádár Jánosnak. A jelentéstételen ott volt Biszku Béla is.¹¹⁷

A szovjet tábornokokkal való tárgyalás egyértelműen bizonyította, hogy a szovjetek fegyveres megszállásra gondolnak. Csémi Károly altábornagy ezt nagyon komolyan fogta fel. Tökéletesen tisztában volt azzal, hogy a lakosság felkészítésére, tájékoztatására a nemzetközi feszültség fokozódásának időszakában valóban szükség van, sőt nélkülözhetetlen feladata az államvezetésnek. De nem volt politikus és ezért több, utólag nagyon naivnak tűnhet javaslatot is tett Kádár Jánosnak. Ezt tükrözi a tárgyalásról készített írásos – Kádár Jánosnak és Biszku Bélának felterjesztett – jelentése is. A tárgyalás lényegének fölvezetése után ugyanis következtetéseiben rögzítette: „1. A gyakorlat – ha arra sor kerül – közvetlenül érinti az ország területének és lakosságának jelentős részét. Célszerű tehát felkészülni az ország közvéleményének tájékoztatására, a Néphadsereg személyi állományának felkészítésére és a szükséges biztonsági intézkedések előkészítésére. 2. A gyakorlat kidolgozása esetén július 26–27-től bármikor számolhatunk azzal, hogy az események – rövid időn belül – megkezdődnek. 3. A Csehszlovák Néphadsereg és a fegyveres erők tevékenységétől függően sor kerülhet fegyveres harcra is.”¹¹⁸ Tökéletesen elfelejtkezett arról, hogy Brezsnyev és vezető társainak még a gondolataiban sem merült fel, hogy bármiről tájékoztassák előre a lakosságot, beleértve a szovjet lakosságot is. Mentségére szolgáljon Csémi Károlynak, hogy csak másnap ismerte meg a szovjet vezérkar által kiadott legtitkosabb fokozatú hadműveleti intézkedéseket, valamint a DHDSCS Grecskó által jóváhagyott hadműveleti terveit.

Kádár János a jelentést és a javaslatokat tudomásul vette. Nem kifogásolta, hogy a DHDSCS megemelte a magyar részvétel nagyságát. A feladatra a zalaegerszegi 8. gépkocsizó (sok forrásban „gépesítettnek” is nevezett, de ez téves jelölés, mivel a lövészszázadok, zászlóaljok akkor még nem voltak páncélozott szállító harcjárművekkel, PSZH-kkal felszerelve. A megjegyzés a szerzőtől. P. I.) lövészadosztályt jelölték ki (a továbbiakban: 8. gl. hadosztály). Csémi Károly javaslatainak idézett részeivel azonban nem foglalkozott, mivel nem valósulhattak meg. Sem politikailag, sem katonailag nem lehetett ilyen kérdésekkel a lakosság elé lépni. A szovjet politikai és katonai tervek ezt nem tették lehetővé, sőt a legszigorúbb titoktartást követelték meg! Az

ország lakosságát nem tájékoztatták előre, sőt valójában utólag, az eseményeket követően sem arról, hogy valójában mi történt. Hacsak az augusztus 21-én kiadott rövid MTI-kommunikét nem tartjuk tájékoztatásnak. Leszögezhetjük nem volt az. Még egy komolyabb bejelentésnek is gyenge volt. És tegyük hozzá, a Magyar Néphadsereg személyi állományát sem tájékoztatták egy nagyon szűk parancsnoki csoportot leszámítva. A tervező- és szervezőmunkába bevont néhány tucat, szigorú titoktartásra kötelezetten kívül az országban senki, sem az állampolgárok, sem a katonák nem gondoltak arra, hogy hazánk bekapcsolódott egy szövetségesünk, Csehszlovákia elleni agresszióba. Csémi altábornagy javaslatairól utólag meg lehet állapítani, hogy bár a hadviselés általános gyakorlatával összhangban voltak, az adott helyzetben és az adott időszakban naivnak és irreálisnak bizonyultak. Az a szovjet politika, amely szinte minden lépését a legszigorúbb titoktartásra építette, amely a döntésbe nem vonta be a szovjet államszövetség népeit, sőt döntései meghozatalakor figyelembe sem vette, nem kérte ki véleményüket, nem tűrt volna el egy olyan egyedülálló magyar lépést, amelynek célja az ország lakossága előzetes felkészítése, tájékoztatása lett volna. A teljes igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a szovjet politikai gyakorlattal tisztában lévő és nagy jártassággal rendelkező magyar pártvezetés sem törekedett ilyen lépésekre.

7. FEJEZET

A hadműveleti tervek

Szűcs Ferenc vezérőrnagyot Csémi Károly altábornagy még 24-én este megbízta a DHDSCS parancsnoka mellett működő magyar hadműveleti összekötő csoport parancsnoki teendőinek ellátásával. Szűcs Ferenc 25-én délelőtt a vezérkar csoportfőnökségei, a minisztérium főcsoportfőnökségei és fegyvernemi főnökségei tisztjeiből összeállította a DHDSCS-parancsnok mellett működő összekötő csoport állományát. 1968. július 25-én délután 15.00 órára Reményi Gyula vezérőrnaggyal és a tervek kidolgozásába bevont munkatársakkal kiérkezett Mátyásföldre. A DHDSCS parancsnoksága 1956 novembere óta a volt II. Rákóczi Ferenc katonai középiskola épületeiben helyezkedett el. Ott részletesen tájékoztódtak a helyzetről. Megismerkedtek a 8. gl. hadosztály feladataival, a szükséges tervezési adatokkal. Ezt követően rövid 24 óra alatt kidolgozták, majd 26-án a magyar vezérkari főnökhöz jóváhagyásra előterjesztették a hadműveleti terveket. Valójában nem volt túlzottan bonyolult feladatuk. A DHDSCS törzse olyan részletességgel készítette el a hadseregcsoport hadműveleti terveit, hogy csupán a 8. gl. hadosztály zászlóaljharccsoportokig – Csehszlovákiában megalakítandó helyőrségekig – lebontott feladatainak részleteit kellett kidolgozni. A harccsoportok, illetve parancstérképek, számolva azzal, hogy az alárendelt ezred és önálló zászlóaljparancsnokoknak „rendkívül rövid idő alatt kell megszervezniük alárendeltjeikkel az előttük álló feladatok végrehajtását”, részletesen tartalmazták a tevékenységükhöz szükséges összes feladatot, követelményt, számvetést.¹¹⁹

A Grecskó marsall által jóváhagyott terv szerint a DHDSCS erőit két (július hó 27-ről 28-ra, valamint 28-ról 29-re virradó) éjszaka kellett a nyugat-dunántúli elhelyezési körleteikből (laktanyáikból) rejtve, az álcázási és titoktartási előírások szigorú betartásával előrevonni a csehszlovák határtól 40–70 kilométer távolságra kijelölt megindulási körleteikbe (egyes okmányokban várakozási körletekként is jelölték, nevezték) és ott készenlétbe helyezni a feladat végrehajtására.

A terv szerint Csehszlovákia megszállására a parancsot a Szovjetunió honvédelmi minisztere adja ki. Meghatározott, „CS”-időpontban a hadosztályok, átlépve az államhatárt, behatolnak csehszlovák területre. A kijelölt menetvonalakon még az első nap végéig mindenütt ki kell jutniuk a meghatározott körzetekbe, megszállni a kijelölt városokat. Ott helyőrségeket alakítva „segítséget kell nyújtani a csehszlovák népnek az ellenforradalmi erők elfojtásában és az országban a rend helyreállításában”.¹²⁰

A feladat végrehajtása során a DHDSCS első lépcsőjében, fő irányban a szovjet 254. gl. hadosztály és 13. gárda harckocsihadosztály 2-2 menetvonalon, a komáromi közúti és vasúti hídon, a medvei (Medvedov), a pozsonyi (Bratislava) közúti hidakon, valamint a szovjet 20. pontonos hidászvezred által Komárom Ny 3 km

térségben megépítendő úszó aljzatú hadihidakon, a Dunán átkelve behatolnak É-ÉNy-i irányban Csehszlovákia területére. A másodrendű irányban a magyar 8. gl. hadosztály három menetvonalon, Balassagyarmat, Ipolyság (Šahy) és Letkésnél lévő hidakon, átkelve az Ipoly folyón, Ny-ÉNy-i irányba tör előre. A csehszlovák határt mindhárom hadosztály egyidejűleg és váratlanul lépi át. Ennek érdekében a magyar határőrség felkészített csoportjai közvetlenül a határátlépés előtti percekben birtokba veszik a hidakat és a csehszlovák határőrség határ menti objektumait. Arra az eshetőségre, ha a hidakat mégis harccal kell majd elfoglalni, a hadosztályok menetvonalanként, a határ közelében 2-3 km távolságra előrevonásra kerülő harcokcsi- és gl. alegységekből összeállított rohamcsoportjainak (a szovjet okmányokban elfogó osztagok, csoportok) kell végrehajtani a feladatot.

A szovjet 93. gl. hadosztály, mint a DHDSCS tartaléka, a Dánszentmiklós-Kunbaracs-Kecskemét térségében lévő megindulási körletben összpontosul.

A Duna-hidak légvédelmét a 159. légvédelmi tüzérezred (13. hk.ho.) két ütege Komárom térségében, a másik két hidat pedig az 1092. légvédelmi tüzérezred (254. gl.ho.) ütegei biztosítják.

A hidak elfoglalásának támogatására előkészítettek két szovjet, század erejű helikopteres légideszantot. A 103. gárda légideszant hadosztálynak a kora hajnali órákra a Pozsony és Brno környéki repülőtereket kell földreszállást követően elfoglalni.

Annak érdekében, hogy az előretörő hadosztályok képesek legyenek a meghatározott 20-30 km/órás haladási ütemet tartani, és határidőre (a távolság függvényében változó, de maximális 12-18 óra) elfoglalni a kijelölt városokat, a harci egységek menetoszlopaiból kivonták a hadtápot, amely önállóan menetelve követte az előretörő ezredeket.

A DHDSCS parancsnoka elhatározását 1:200 000 és 1:500 000 térképen dolgozta ki. A terveket 24-én hagyta jóvá Grecskó, majd ismételt pontosítás után július 30-án véglegesítette.

Az egységparancsnokok (ezred, önálló zászlóalj, ö. osztályparancsnokok) a feladataikat szóban kapták meg. A hadsereg, illetve a 8. gl.ho. esetében, a hadosztálytörzs által kidolgozott harcparancsokat, parancs-térképeket lepecsételt borítékban előkészítették átadásra.

A hadosztályok, ezredek, önálló zászlóaljak, osztályok részére elkészített harcparancsok és harci intézkedések konkrétan és részletesen tartalmazzák feladataikat, feltüntetve az alakulatok tevékenységének rendjét. Ez jelentősen megkönnyítette az alárendelt parancsnokok és törzsek munkáját, mivel a tervek szerint nagyon kevés idő állt rendelkezésre a feladatok megszervezésére és lejuttatására a végrehajtókhoz. E módszer kétségtelen előnyei mellett azonban az így kidolgozott tervek több hiba forrásai is lettek.

Az első hiba általános. Mivel a terveket gyakorlatilag már felső és középső szinteken – hadseregcsoport, hadosztály, ezredtörzsek – teljes részletességgel készítették el több lehetséges variációra kidolgozva, gyakorlatilag mindent előírtak, meghatároztak az alegységparancsnokoknak. Ezzel eleve kizártak, vagy behatároltak minden alsó szintű kezdeményezést, öntevékenységet. A zászlóalj-, osztály-, század-, üteg-, szakaszparancsnokok kezét megkötötték. Úgy tűnik, a szovjetek eleve nem számoltak a Csehszlovák Néphadsereg szervezett ellenállásával. Sőt még komolyabb méretű, egyes helyszínekre korlátozódó ellenállásával sem. A tervek a váratlan, meglepetésszerű lerohanás mindent legyűrő ereje kihasználására épültek. Meglepően nagy menet- és előrehaladási ütemet diktáltak. A menetrendek – és az ezekből kialakítható, szétbontakozás utáni harcrendek – a menetből történő nagy erejű lerohanás koncepcióját tükrözik és nem az erőkifejtés folyamatos fokozását. Előreszaladva az eseményekben, meg kell jegyezni, hogy 1968. augusztus 21-ének eseményei a szovjet elgondolást igazolták. A magyar csapatok, mivel sehöl sem találkoztak ellenállással, mindenütt tudták tartani az előírt ütemet. Az előfordult – a későbbiekben részletezendő – kisebb csúszások, hibák nem a tervezésre vezethetők vissza, hanem a parancsnokok gyakorlatlanságának, illetve a beosztott állomány kiképzési hiányosságainak voltak a következményei.

A második hiba jellegzetes ellentmondás „következménye”. Az ellenségre – azaz a csehszlovák fegyveres erőkre, testületekre – vonatkozó összes adatot (diszlokációjuk, elhelyezkedésük, létszámuk, fegyverzetük stb.) a DHDSCS törzs adta meg a magyar hadműveleti csoportnak. A feladat végrehajtása során derült azután ki, hogy az adatok egy része pontatlan, elavult volt. Közülük most csak kettőt emelek ki. A Léván (Levice) állomásozó csehszlovák 64. harcokcsiezred laktanyája, objektumai nem a DHDSCS által megadott helyein voltak a városnak, hanem az ellenkező oldalán. A harcra készülő magyar 22. tüzérezred ennek

megfelelően tűztervét téves adatok alapján dolgozta ki. Ha egy esetleges fegyveres összecsapás során az előre kidolgozott tűzterv szerint nyit tüzet, valószínűleg egy lakótelepet lőtt volna szét. Pöstyén (Piešťany) repülőterén az eredetileg jelzett csehszlovák repülőezredről a megszálláskor derült ki, hogy több mint egy évvel korábban áthelyezték más helyőrségbe és augusztus 21-én mindössze egy öreg szállítógép tartózkodott ott.

A tévedések, hibák oka: a Varsói Szerződés tagállamai nem folytathattak egymás ellen, egymás területén katonai felderítést. A Magyar Néphadsereg vezérkarának felderítő csoportfőnöksége nem ismerte részletesen a Csehszlovák Néphadsereg diszlokációját, főleg nem a belügyi erők helyzetét. Minden valószínűség szerint hasonló volt a helyzet a DHDSCS parancsnokságán is. Az közismert, hogy a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottsága (KGB) a VSZ minden tagállamában viszonylag nagy erővel volt jelen. Beépült mind a polgári, mind a katonai vezetésbe. A fontosabb adatokat ismerhették. Feltehetően azonban nem pontosították a helyszínen folyamatosan az adatokat, a katonai alakulatok helyzetét és nem tartották naprakész állapotban nyilvántartásait. Ezért adataik egy része megbízhatatlannak bizonyult. A lévai tapasztalatok alapján a 8. gl. hadosztályparancsnoka azonnal módosította az egyes városokba elsőként behatoló felderítő alegységek feladatait. Kiegészítette a csehszlovák katonai alakulatok elhelyezésének felderítésével, adatai pontosításával.

A DHDSCS feladatába épült be a kijelölt magyar hadosztály feladata is. A magyar honvédelmi miniszter a politikai vezetéssel egyetértésben a vezérkari főnök javaslatára, a zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészhadosztályt jelölte ki a megszállásban való közreműködésre. E döntést a hadosztály felkészültsége, felszereltsége, általános helyzete alapján hozták meg.¹²¹ A hadosztály békeelhelyezési körletei, laktanyái Zalaegerszegen, Tapolcán, Nagykanizsán, Lentiben, Nagyatádon és Márcaliban voltak, Zala, Veszprém és Somogy megyék területén. A tervezett csehszlovákiai alkalmazási zónától átlag 400-450 km távolságra. E kétségkívül negatív tényező mellett azonban sokkal több pozitív eleme is volt a döntésnek. A hadosztály a Magyar Néphadsereg egyik, a követelményeknek megfelelően feltöltött (átlag 80%-os békefeltöltöttségű), kiképzett és felszerelt magasabbegysége volt. Törzse, tisztikara jól képzett volt. Már rendelkezett némi csehszlovákiai tapasztalattal is – bár nem szlovákiaival –, mivel két évvel korábban, 1966-ban részt vett a Csehszlovákia területén végrehajtott „Vltava” fedőnevű hadgyakorlaton. Parancsnoka: Lakatos Béla vezérőrnagy, tapasztalt, jó tárgyalóképes vezető volt, ami adott helyzetben méltánylást érdemlő tulajdonságnak számított. A törzsfőnök: Simon János alezredes, és a törzs többi tagja is jól felkészült, a beosztásukkal kapcsolatos feladataikat magas színvonalon ismerő, begyakorolt, összeszokott csoport volt. Megfelelően egészítette ki a hadosztályparancsnokot Péntes Jenő alezredes, parancsnokhelyettes és Kovács Sándor alezredes, politikai helyettes. Az ezred- és zászlóaljparancsnokok beosztásuknak megfelelően képzett, tapasztalt vezetők voltak. Összességében: kellő tudással rendelkező, összekovácsolt tisztikar vezette a hadosztályt.

A hadosztály korábbi T-34-es harcokcsijait 1966-68 között cserélték át az akkor korszerű T-54-esekre. Fegyverzete révén az MN egyik legkorszerűbben felszerelt hadosztályának számított.

Azonban, ahogy ilyenkor általában lenni szokott, jött a speciális „magyar megoldás”. Azaz, „ha már mindenképpen menni kell, hát a legkevesebb költséggel vegyünk részt e senki által nem kívánt kiránduláson”¹²², volt a „nagy ötlet” kiinduló gondolata. Mivel Rétság és Cegléd volt legközelebb a kijelölt megszállási zónához (Rétság és Léva között, laktanyától laktanyáig számítva közúton 72 km a távolság, ami bárhogy nézzük, mégis kevesebb, mint 400-500 km), a HM vezetése úgy döntött, hogy a 8. gl. hadosztály ne a saját szervezetszerű harcokcsi- és tüzérezredével, hanem a tatai 11. harcokcsihadosztály rétsági 31. harcokcsiezredével és ceglédi 22. tüzérezredével vonuljon fel. Ha úgy nézzük, e döntéssel a Magyar Néphadsereg a rétságiak vonatkozásában harcokcsinként minimum 300 kilométert, a ceglédiek vonatkozásában pedig gépjárművenként 200-250 kilométert takarított meg. Ezzel szemben: ha a sors úgy hozta volna, hogy harcba kellett volna lépni, nem a jól ismert, összeszokott hadosztályt kellett volna a parancsnokoknak vezetni. Az idő ezúttal a HM döntését igazolta.

A hadműveleti tervek szerint a 8. gl. hadosztálynak a megszállás első napján 14 óráig mintegy 10 000 km²-nyi területet kellett megszállnia. A határt három ponton, Balassagyarmatnál, Parassapusztánál (Ipolyság, Šahy) és Letkésnél kellett átlépnie. Három – illetve Nyitra elérése után négy, majd öt – menetvonalon előretörve megszállni Lévát (Levice), Nyitrát (Nitra), Párkányt (Štúrovo), Érsekújvárt (Nové Zámky), Nagykürtöst (Veľký Krtíš), Nagytapolcsányt (Topoľčany), Pöstyént (Piešťany), Galgócot (Hlohovec), Szeredet (Sereď) és Vágújhelyet (Nové Mesto nad Váhom). Előrehatolni nyugaton a Vág nyugat, északon Vágújhely észak és Nagytapolcsány észak, Nagykürtös észak általános vonalig, délen a Dunáig. Komáromba (Komarno) a híd miatt a szovjetek

vonultak be. Ellenállás esetén felszámolni az esetleges fegyveres csoportokat, góccokat. Az említett városokban még aznap meghatározott nagyságú helyőrségeket kellett kialakítani és fel kellett készülni a katonai közigazgatás bevezetésére.

A kijelölt megszállási zónában megközelítően – a múlt század hatvanas éveinek második felében – a Léva észak–Nyitra dél–Szered vonalától délre elhelyezkedő községek lakosságának többsége általában magyar, az északi részen lévő községekben pedig szlovák anyanyelvű volt. A városok közül Párkány, Érsekújvár, Verebély inkább magyar jellegű, a többi részben vegyes (Léva, Szered), illetve szlovák. Jellegzetesen kis és közepes nagyságú városok voltak. Beépítettségük, telepítésük, jellegük megközelítően azonos az észak-magyarországi városokéval. Egyedüli közepesnél nagyobb, de nagyvárosnak még nem mondható települése Nyitra. A Dunától északra, a Kis-Kárpátoktól a magyar határig 40–70 kilométer szélességben húzódó, úgynevezett Kis-Alföld magas színvonalú mezőgazdasági termelést folytató sík vidék, Csehszlovákia élettárának is nevezett gazdag terület volt. A lakosság zöme itt magyar volt. Ettől északra 30–50 kilométeres mezőgazdasági jellegű, alacsony hegyekkel tarkított térség következik. Lakossága vegyes. Túlnyomóan szlovák. A zóna északi, északkeleti sávja erdős középhegység (Inovec, Tribeč, Beleci-hg.). Egykor híres bányavidék, Aranyosmarót (Zlaté Moravce), Tapolcsány stb. Lakossága szlovák. A területen északi irányba, a hegyektől a Dunáig több, a hidak megsemmisítése esetén akadályt jelentő kisebb és egy nagyobb folyó keresztezte a keletről nyugat-északnyugat irányban előretörő magyar egységek útvonalait. Ezek a magyar határtól távolodó irányban a következők: Ipoly, Garam (Hron), Zsitva (Žitava), Nyitra (Nitra) és végül a legnagyobb, a Vág (Váh). Ez utóbbi egyben a magyar megszállási zóna nyugati határát is alkotta. Meg kell azonban jegyezni, hogy a határvonalakat nem szabad sávhatárként kezelni, mivel általában inkább a közigazgatási határokhoz igazodtak és nem alkottak egyenes, jól követhető határvonalat (sávhatárt). Például a Vág általános határvonalaként szerepel az okmányokban a feladatszabásoknál, a valóságban ugyanakkor a magyarok által 21-én megszállt városok egy része (Pöstyén, Szered, Vágújhely) már a Vág jobb partján helyezkedett el. Az összekötő út- és vasútvonalak úgyszintén. Ennek megfelelően a magyar csapatok által ténylegesen megszállt terület is 10–15 km-rel túlhaladt a Vágon.

A terület úthálózata fejlett, jól karbantartott volt. Zömük portalanított, bitumennel bevont, de akadt néhány makadám és kockaköves is. A jelentéseken szerepel „keramitkockás” út is, a valóságban ennek a szerző nem találta nyomát, és az illetékes lévai, nyitrai hivatalokban sem adtak róla tájékoztatást. A folyókon lévő műtárgyak kevés kivétellel képesek voltak a közepes harckocsik átbocsátására. Ahol nem, oda hadihíd építést terveztek. Augusztusban az évszak és az időjárás kedvező volt. A hosszú nappalok, rövid éjszakák megnövelték a hasznos tevékenységi időt. Száraz időjárás uralkodott, a folyókon több gázló volt található.

Főbb vonalakban ez volt a hadosztály feladata és az általános földrajzi-népességi, meteorológiai helyzet. Kiegészítésként meg kell még jegyezni, hogy mind a járási, mind a városi párt-, állami, közigazgatási, katonai stb. vezetésben sok magyar anyanyelvű töltött be vezető funkciót. A községekben pedig egyértelműen a többség határozta meg a tisztségviselők összetételét.

Már a hadművelési tervek kidolgozásának megkezdésekor jelentős meglepetés érte a magyar hadművelési csoportot. Abban a biztos tudatban fogtak munkához, hogy a hadművelési légi biztosítását a szovjet 36. légihadsereg fogja végezni. Kérdésükre rövid választ kaptak, valahogy így: „Mi biztosítjuk a mieinket, ti a tieiteket”.¹²³ Lefordítva mindenki által érthető nyelvre: ha a magyar katonai vezetés megfelelő légi oltalmazásban és támogatásban akarja részesíteni a 8. gl. hadosztályt, akkor azt a magyar vezérkar oldja meg a magyar légierő gépeivel. Így is történt. Előreszaladva az eseményekben, megjegyezzük, hogy az eredetileg kért egy hadosztálynyi erő gyorsan kiegészült még négy MiG-15-ös (44 gép) és öt MiG-21-es (55 gép) századdal. Azaz 99 géppel. „Menet közben” ezekből is több lett! És természetesen a földi irányító, kiszolgáló, műszaki-technikai és őrszemélyzettel is nőtt a létszám. Továbbá a repülőtereket biztosító légvédelmi gépágyús ütegekkel. Figyelembe véve, hogy augusztus közepén a hadosztály tovább gyarapodott még egy újabb gl. ezreddel és egy karhatalmi zászlóaljjal, továbbá jelentős erők működtek közre az elvonult hadosztály ellátásában, és hazai területen további két ezredet helyeztek teljes harckészültségbe, második lépcsőként. Nem tartom túlzásnak, ha kijelentem, hogy a Magyar Néphadsereg közel negyedét-ötödét valamilyen formában érintette az agresszió. És közel 20 000-en gyakorlatilag – egyharmaduk bár nem Csehszlovákia területén, de tevőlegesen – is részt vettek a megszállásban. Így lett az eredetileg jóváhagyott „csökkentett létszámú” hadosztályból valójában – a létszámokat tekintve – közel két hadilétszámú hadosztálynyi erő. A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy a „csökkentett létszám” is,

ha nagyon pontosak akarunk lenni, igaznak bizonyult. A 8. gl. hadosztály szervezetszerű állományából, hadi állománytáblájából nem vonták be, nem mozgósították és így a megszállásban sem vett részt az egyébként békelétszámát tekintve 40%-os feltöltöttségű 94. tábori mozgó sütőde, a csak „M” törzzsel rendelkező 98. géppisztolyos zászlóalj és a 38. hk. felderítő zászlóalj, azaz mintegy 500 fő.

A részterveket kidolgozva, július 26-án délelőtt a vezérkari főnök, miután jóváhagyta a hadművelési terveket, az 5. hadsereg parancsnokával együttesen eligazította Lakatos Béla vezérőrnagy hadosztályparancsnokot és az időközben berendelt ezredparancsnokokat a várható feladatokról. A gépezet beindult.

8. FEJEZET

A hadosztály teljes harckészültségbe helyezése és részleges rejtett mozgósítása

1968. július 26-án délelőtt, miután az 5. hadseregparancsnok és a vezérkari főnök részletesen eligazította a hadosztályparancsnokot a várható feladatokról, a hadosztályparancsnok berendelte alárendelt ezred- és önálló zászlóaljparancsnokait, törzsfőnökeiket, politikai helyetteseit. Kora délután tájékoztatta őket a kapott feladatokról és hogy végrehajtásukat meggyorsítsa, előzetesen intézkedett néhány, a „Vízválasztó” rendszerben is rögzített feladat végrehajtására¹²⁴, nem számítva arra, hogy ezekre a vezérkar esetleg később fog csak utasítást adni. A kapott előzetes intézkedés alapján az alakulatparancsnokok visszaérkezvén helyőrségeikbe, azonnal visszarendelték a vezényeltet, távollévőket, szabadságon, eltávozáson lévőket. Intézkedtek a zárt harciz technika, harceszközök kikonzerválására.¹²⁵ Az előkészületek mindenütt megkezdődtek. A hivatalos intézkedést a hadosztály a vezérkarról a „Vízválasztó” borítékrendszer alapján az egyes harckészültségi feladatok végrehajtására 1968. július 26-án 22 órakor kapta meg. Rögtön továbbították az alakulatoknak, ahol ekkor már javában folytak az előkészületek, melyek a „hivatalos” elrendelést követően felgyorsultak.

A fokozott harckészültség és a rejtett mozgósítás végrehajtására július 27-én hajnali három órakor intézkedett a vezérkar. A 8. harckocsiezredre, a 20. tüzérezredre, a 38. harckocsi-felderítő, a 98. géppisztolyos zászlóaljakra és a 94. tábori mozgó sütőoszlopra sem a harckészültség, sem a mozgósítási intézkedések nem vonatkoztak. Végleg visszamaradtak. Később a vezérkar utasítására egy másik hadosztály parancsnoka vette át irányításukat.

A hadosztály története eseményei folytatásának további vizsgálata előtt tekintsük át szervezeti felépítését, helyőrségeit, feltöltöttségét az 1968. július 26-i állapot szerint. A 8. gl. hadosztály szervezete a következőképpen nézett ki.¹²⁶

Hadrendi megnevezés	Békehelyőrség	Békefeltöltöttség
– 8. gl. ho. törzs	Zalaegerszeg	80-100%
– 33. gl. ezred	Zalaegerszeg	80-100%
– 14. gl. ezred	Nagykanizsa	80-100%
– 63. gl. ezred	Nagyatád	40-80%
– 8. harckocsiezred	Tapolca	80-100%
– 98. géppisztolyos zászlóalj	Zalaegerszeg	Csak „M” törzse volt
– 20. tüzérezred	Marcali	80-100%
– 38. hk. felderítő zászlóalj	Újdörög	80-100%
– 93. páncéltörő tü. osztály	Marcali	80-100%
– 14. légvédelmi tü. osztály	Lenti	80-100%
– 36. mű. utász zászlóalj	Marcali	80-100%

- 134. híradózáslóalj	Zalaegerszeg	80-100%
- 42. felderítő zászlóalj	Tapolca	80-100%
- 73. vegyvédelmi század	Tapolca	80-100%
- 8. tüzer törzsüteg	Zalaegerszeg	80-100%
- 95. gépkocsi szállítózáslóalj	Zalaegerszeg	40%
- 59. egészségügyi zászlóalj	Nagykanizsa	40%
- 300. fegyverjavító műhely	Marcali	80-100%
- 84. pc. és gímű. javítóműhely	Zalaegerszeg	80-100%
- 8. gl. hadosztályraktár	Nagykanizsa	40%
- 94. tábori mozgó sütőde	Nagykanizsa	40%

A hadosztály alakulatainak helyőrségei, gyakorlóterei, lőterei és más létesítményei Délnyugat-Dunántúl három megyéjében, Zalaiban, valamint Veszprém és Somogy megye nyugati felében helyezkedtek el.

Az intézkedés kiadásánál zavart, további problémákat okozott és idővesztéssel járt, hogy a vezérkar eltért a kidolgozott és a hadkiegészítő parancsnokságok, továbbá a hadosztálytörzs, illetve az alakulatok által begyakorolt és jól ismert tervektől. „Ennek megfelelően az 5. hadseregtörzs előzetesen olyan tájékoztatást kapott, hogy neki csak tájékoztatásul, tudomásulvétel végett küldik meg a »Vízválasztó«, majd a »Gyémánt« (rejtett mozgósítás fedőszava – megjegyzés a szerzőtől. P. I.) végrehajtását elrendelő parancsot. Nem kell továbbítaniuk. Az elrendelést követően rövid idő elteltével, amikor a visszahíváskor, az elrendelés jogosságának ellenőrzésekor kiderült, hogy a hadseregtörzsnek kell továbbítania az intézkedést. Azaz, mégiscsak be kell tartani a szolgálati utat.”¹²⁷

A helyzetet tovább bonyolította, hogy a már említett takarékosági okokból mind a behívásra kerülő személyek, mind a gépjárművek vonatkozásában a vezérkar korlátozó intézkedéseket léptetett életbe. A katonák egy részét, illetve a gépjárművek jelentős részét nem a polgári életből vonultatták be, hanem más – a megszállásban nem érintett – csapatoktól vezényelték. Így nem kellett az igénybe vételért a hadseregnek a vállalatok részére térítést fizetni. E változásokra előzetesen viszont sem a kiegészítő parancsnokságokat, sem a hadosztály alakulatait nem készítették fel. A mozgósítás áttervezésére, átszervezésére viszont nem volt idő. Az időnormák szűkek voltak. Emiatt a kiegészítő parancsnokságok kiképezésük a tervekben előírt összes behívó parancsot. Az alakulatokhoz ennek következtében jelentős többletlétszám vonult be. És ahogy ilyenkor az életben mindenütt lenni szokott, a mozgósítási rendszer összes hibája percek alatt felszínre került. Többek között: komoly problémákat okozott a hadosztálytól más alakulatokhoz, tanfolyamokra, iskolákra vezényelt tisztek és katonák bevonultatása. A háború valószínűségének esetére kidolgozott mozgósítási tervek automatizmusa bizonyos egyidejűséget feltételezett. Azaz, akkor kellett a vezényeltek, külön intézkedés nélkül, azonnal visszaküldeni anyaalakulatukhoz, ha a hadsereg összes alakulata, intézménye részére egyszerre rendeltek el teljes harckészültséget. Más esetekben minden alakulatot, iskolát stb. külön-külön kellett utasítani, értesíteni, ami meglehetősen hosszadalmas folyamatnak bizonyult. Az intézetek, iskolák viszont sem a hadosztálynak, sem az 5. hadseregnek nem voltak alárendelve. Az odavezényeltek ezért csak a Honvédelmi Minisztérium, vezérkar útján lehetett visszarendelni az alakulathoz. A hadosztálytól 26 tiszt (nagy részük a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián, főtiszti tanfolyamon stb. tanult) és 19 tiszthelyettes volt távol. E tisztek, tiszthelyettesek az említett, bemutatott hibák miatt csak 2-3 nap múlva érték utol alakulataikat.

A dunántúli falvak nagy részében 1968-ban még a postahivatalok 08.00–16.00 óra között működtek. Ebben az időben kapcsolták a távbeszélő hívásokat is. Az eredmény: a szabadságon lévők egy részének berendelése és a tartalékosok kiértesítése e falvakban megkésett. A 93. páncéltörő tüzérosztállyal például 24–36 óra alatt vonult be az állomány egy része.

A mozgósított állomány bevonulásakor derült ki, hogy a lebiztosított tartalékos tisztek szinte kivétel nélkül, évekkel korábban töltötték kötelező szolgálati idejüket. Időközben a Magyar Néphadsereg nagyobb részét, köztük a 8. gl. hadosztályt is átfegyverezték. Az új fegyvereket, harckocsikat sem a tisztek, sem a katonák nem ismerték. Nem lőttek velük. A tartalékos tisztek gyakorlatlanok voltak.

A kiegészítők nyilvántartásai pontatlanok voltak. A behívó parancsokon nem tüntették fel a beosztási könyvekben lévő folyószámokat, ez zavarta, lassította beosztásukat. A családi helyzetükben időközben

bekövetkezett változásokat a tartalékos hadkötelesek nem jelentették be a kiegészítő parancsnokságokra. Ezért nagyszámú II. korcsoportos, nagycsaládos, négy-, öt- vagy többgyermekes apát is bevonultattak. Helyzetük felülvizsgálata, utólagos leszerelésük még hetek múlva, az időközben Csehszlovákiában bevetésre került hadosztály alakulatait terhelte. Az emberek felesleges zaklatásáról és a bevonultatottak otthoni családjainak helyzetéről, problémáiról nem is beszélve.

A mozgósítást az is zavarta, hogy a kidolgozott tervektől eltért. Nem egyformán érintett minden alakulatot. A hadosztály tíz alakulata a mozgósítás úgynevezett „C”, három a „B” és öt a külön korlátozásokkal érintett „B” változatot hajtotta végre. Az egyes változatok jelentősen eltértek egymástól. E variációkról azonban – mint tárgyaltuk már – sem a kiegészítő parancsnokságok, sem az alakulatok nem tudtak előzetesen semmit. Emiatt 26-án késő délután a hadosztályparancsnok előzetes intézkedése alapján, hogy a feladat végrehajtását meggyorsítsák, az eredeti terv szerint kezdték meg a felkészülést. A tanulság: a sietség sem minden esetben hasznos. Zavarokat okozhat.

A hadosztály ezredeinek egy része az éves rendes kiképzési program szerint még nem fejezte be az újonckiképzést. Nem volt hadra fogható állapotban. Az így keletkezett létszámihiány pótlására az időközben leszereltek egy részét mint „visszabiztosított állományt” újra igénybe kellett venni, azonnal újra be kellett vonultatni. Ahol pedig már előrehaladott stádiumban volt az újonckiképzés, ott 27-én mindenütt be kellett fejezni a lövészeteket vagy gyorsított ütemben végrehajtani a lögyakorlatokat. És mindezek betetőzéseként, aznap fel is kellett esketni ünnepélyesen az újoncokat, hogy az alkotmány és a törvények előírásai szerinti teljes jogú, felelősségű katonákká váljanak. A vázolt, számtalan feladatnak nyugodt körülmények között is csak megfeszített munkával lehetett eleget tenni. A helyzetet ráadásul alaposan megnehezítette, hogy a mozgósítással egy időben a hadosztályparancsnok menetparancsot is kapott. Ennek értelmében a hadosztálynak a „megindulási körletet” (összpontosítási körletet), mintegy négyszázötven kilométeres kombinált (saját járműveivel „keréken”, valamint egyidejűleg vasúti szállítással) menet végrehajtásával, Aszód–Pásztó térségében 1968. július 28-án este 20 óráig el kellett foglalnia úgy, hogy ezt követően – szükség esetén – képes legyen akár azonnal harc feladatot is végrehajtani. Időközben – a tárgyaltakkal párhuzamosan – a hadosztályparancsnok megkapta – a 26-i vezérkari főnöki intézkedés és előzetes tájékoztatás alapján – a vezérkar hadműveleti csoportja által, az előző másfél nap alatt kidolgozott hadműveleti tervek és harcintézkedéseket.

A hadosztály vezetésének tehát úgy kellett törzse és az alárendelt ezred, önálló zászlóalj, osztályparancsnokai és törzsei munkáját megszervezni, hogy egyidejűleg három, önmagában egyenként is nehéz feladatot és jelentős erőfeszítést igénylő tevékenységet kellett párhuzamosan tervezni, szervezni és irányítani, megoldani:

– *először*: befejezni a hajnalban megkezdett mozgósítást. Órák alatt megszüntetni az előzőekben vázolt hibák és ellentmondások következményeként jelentkezett tumultust, zavarokat. Felszerelni háromezer-kétszáz tartalékost. Átvenni és menethez előkészíteni a beözönlő több száz gépjárművet. Befejezni az újoncok kiképzését és felesketni őket. Majd megkezdni összekovácsolni a hadosztályt;

– *másodszor*: megtervezni, megszervezni a menetet és felkészíteni a hadosztályt a nagy távolságú kombinált menet végrehajtására. A hadosztály fő erői saját gépjárműveikkel – „keréken” hajtják végre a menetet. A gépkocsizó lövészezredek harckocsizászlóaljai, a légvédelmi tüzérosztályt és a műszaki zászlóalj lánctalpas nehéztechnikáját pedig vasúti szállítással juttatni el a megindulási körletekbe;

– *harmadszor*: e rövid idő alatt elkészíteni Csehszlovákia megszállásának hadműveleti terveit, kidolgozni a parancsnokok elhatározási térképeit, a különböző munkatérképeket, tüzterveket, számvetéseket stb.

Mielőtt tovább folytatnánk a feladatok bemutatását és miután már beszéltünk a tartalékosok mozgósításakor jelentkezett anomáliákról, tekintsük át a „mozgósított gépjárművek” legalább annyi problémát okozó helyzetét is. Már vázoltuk, hogy a gépjárművek egy részét katonai alakulatok kölcsönözték, más részük a polgári életből vonult be. Bárhonnan jöttek, a küldők közül senki sem tudta, hogy három hónapig lesznek távol. Senki sem sejtett semmit Csehszlovákia megszállásából. Az akkori időkben megszokott – nem szabad elfelejteni, a hidegháborús korszak csúcseiről van szó – rendszeres mozgósítási gyakorlatok egy újabbjára gondolt mindenki. A bevonultatott tartalékos katonák is. És mint említettük, július harmadik dekádja volt, Magyarországon ez az időszak számít a legnagyobb mezőgazdasági munka, a búzabetakarítás csúcsidejének még ma is. A lebiztosított és bevonultatott gépjárművek gazdái – állami vállalatok, termelő szövetkezetek stb. – nem

csoda, hogy nem a legjobb kocsikat küldték el a „seregnek”. A lényeg az volt, hogy a járművek az előírt felszereléssel időben megjelenjenek a meghatározott helyszínen, és ott a laktanya bejáratán keresztül elguruljanak a telephelyig. A többi pedig legyen a katonák gondja. Az is lett. De erről a következőkben beszélünk részletesebben.

A hadosztály törzsfőnöke kiemelkedően jó és gyors munkát végzett. Azonnal célratorőn megosztotta a feladatokat, és a továbbiakban is így irányította az egyes munkacsoportok tevékenységét. „A 8. gl. hadosztály a »Gyémánt« elrendelésétől számított 9 óra alatt befejezte a mozgósítást és 12 óra múlva készen állt a nagy távolságú menetre...”, írta összefoglaló jelentésében Stadler János vezérőrnagy, az 5. hadsereg törzsfőnöke. Valóban, a hadosztály 1968. július 27-én déli 12 órára befejezte a mozgósítást és 15 órára felkészült a menet megkezdésére. Összehasonlításképp, az előírt mozgósítási normák szerint a felkészülési idő az alakulatoknak 5-8 óra, az egész hadosztálynak 10-12 óra volt.

A tatai 11. harckocsihadosztály állományába tartozó rétsági 31. harckocsi- (hk.) ezred parancsnokát július 26-án 19.00 órára a hadseregparancsnok, Kálazi József vezérőrnagy távirattal berendelte és személyesen igazította el feladatáról. Közölte, hogy az ezredet a 8. gl. hadosztály parancsnokának rendeli alá, majd meghatározta az ezred feladatait. Az ezredparancsnok visszaérkezése után összehívta a zászlóaljparancsnokokat és az ezredtörzs tisztjeit. 27-én 0 óra 30-tól 01 óra 30-ig részletesen tájékoztatta őket a feladatról és intézkedett a harcászati és mozgósítási előkészítésére. A mozgósítási parancsot hajnali 04 órakor kapták meg. A készenlétet 16 órára érték el. A mozgósítás zavartalan volt. Másnap reggel azonban – mivel az ezred nem vonult el, és megindulási körlete egybeesett békeelhelyezésével – „09.00-ig a laktanyába vezető utcában 180-220 fő gyűlt össze a bevonultak hozzátartozóiból, kiket a meggyőzésükre kiküldött tisztek nem tudtak megnyugtatni, s ezek a laktanyába történő – 1 óra időtartamra – beengedésük után voltak hajlandók hazautazni. A járási rendőrkapitányság a kért segítséget mereven megtagadta, s még az italmérőkben szükségesnek látszó ellenőrzéseket sem hajtotta végre”.¹²⁸ Nem politikai jellegű megmozdulás történt. 1968. július végén még senki sem tudott semmit – az ekkor már mintegy 100 főre tehető „beavatott” kivételével – Csehszlovákia tervezett megszállásáról. Egyszerűen csak az történt, hogy a mozgósításra, mint már többször is utaltam rá, nyáron, a gabonafélék aratási csúcsezonájában került sor, és korábban ilyen nem tapasztalt a lakosság. A hadsereg vezetése – valamint az ország politikai vezetése is – fokozott figyelemmel vigyázott rá, ne zavarják a mezőgazdasági munkákat a különböző katonai gyakorlatok. Érdekében állt, mert az ország zavartalan ellátása, sőt bizonyos mértékig külkereskedelmi mérlege is a hatvanas években, a magyar mezőgazdaság kollektivizálását követő években nagymértékben függött a mezőgazdaság termelési színvonalától, eredményeitől. A bevonultak hozzátartozói a csoportosulással csupán siettetni akarták a férfi munkaerő hazatérését. Megjegyzendő azonban, hogy a bevonulások egyébként szinte kivétel nélkül mezőgazdasági vidékekről történtek. Zalából 1564-en, Somogyból 1 123-an, Veszprémből 59-en, Vasból 3-an. A harckocsi- és a tüzérezredhez pedig Nógrádból 226-an, Pest megyéből 144-en vonultak be. A többi alakulatnál nem történt hasonló „incidens”, mivel az alakulatok a mozgósítást befejezve azonnal elhagyták laktanyáikat.

A ceglédi 22. tüzérezred parancsnokát 26-án 22 órára rendelte be eligazításra az 5. hadsereg parancsnoka. A mozgósítási parancsot 27-én hajnali 3 óra 40-kor kapták meg. A készenlétet 11.00 órára érték el. Az ezred két tüzérosztállyal vonult el.

A 8. gl. hadosztály harcértéke a mozgósítás befejezésekor (1968. július 28-án 10.00 órakor):

1. Személyi állomány:

tiszt	964 fő,	ebből tartalékos	200 fő
tiszthelyettes	659 fő,	ebből tartalékos	–
legénység	8 794 fő,	ebből tartalékos	3 000 fő
összesen	10 417 fő,	ebből tartalékos	3 200 fő

2. Gépjármű:

személygépkocsi	63 db
tehergépkocsi	1 195 db

különleges és egyéb	558 db
összesen	1 816 db
3. Harckocsi és páncélos jármű:	
közepes harckocsi	142 db
FUG (felderítő úszógk.)	83 db
úszó harckocsi	17 db
4. Löveg- és aknavető:	
57 mm páncéltörő ágyú	27 db
85 mm páncéltörő ágyú	18 db
rakéta páncéltörő ágyú	12 db
82 mm aknavető	54 db
120 mm aknavető	24 db
122 mm tarack	35 db
légvédelmi géppuska	17 db
57 mm légvédelmi gépágyú	18 db

A hadosztály elvonuláskor az alábbi lőszer- és élelmiszer-mennyiséget készítette elő málházásra és szállításra:

Lőszer:

tüzér és aknavető	1,3 javadalmazás	330 tonna össz súly
harckocsi	2,5 javadalmazás	540 tonna össz súly
légvédelmi	2,0 javadalmazás	46 tonna össz súly
lövész	1,0 javadalmazás	180 tonna össz súly
összesen		1 096 tonna

Élelmiszer:

tartós	7,0 javadalmazás
romlandó	2,0 javadalmazás

Ez a mennyiség két napos tevékenységhez elegendő. Napi utánszállítási igény romlandó áruból a harmadik-hetedik (összesen öt) napon napi 2,5 tonna kenyér és 1 tonna hús.

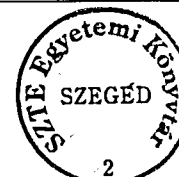
Üzemanyag:

benzin	2,2 javadalmazás
gázolaj	2,7 javadalmazás

Mindezek együttesen több mint 2000 tonna össz súlyt jelentettek és sok száz tonnát tett ki az egyéb: műszaki, egészségügyi, vegyvédelmi, ruházati, elhelyezési stb. felszerelés.¹²⁹

A hadosztály mozgósításának befejezésekor már csak három zavaró tényező hátráltatta a munkát. Ezek közül kettő hosszú távra figyelmeztető tapasztalat. A 95. gépkocsiszállító zászlóaljhoz (gk.száll.z.) a hadsereg más alakulataitól átvezényelt („mozgósított”) gépjárművek egy része nem a szervezetszerűen (állománytábla szerinti) rendszeresített 3,5 tonnás, hanem csupán 2-2,5 tonna teherbírású tehergépkocsi volt. Kevés volt a rendelkezésre álló pótkocsi is. A zászlóalj által szállítandó felszerelést – elsősorban lőszert – pedig az állománytáblában meghatározott összrakodótér (tömeg) alapján tervezték és határozták meg. A létrejött rakodótérhiány miatt elvonuláskor, mivel elsősorban a lőszert, élelmezést és az egészségügyi felszerelést, anyagot kellett vinni, a hadosztály nagy mennyiségű felszerelést (így a teljes vegyvédelmi anyagot, elhelyezési anyagot) volt kénytelen hátrahagyni, de még így sem volt képes a teljes lőszerkiszabatot magával vinni. A hátrahagyott anyagi készleteket, lőszert több fordulóban szállították a már a megindulási körletben lévő hadosztály után.

Hasonlóan komoly gondot okozott a gépjárművek állapotának már említett helyzete. A hadosztály elvonult gépjárművei 30 különböző típusból állottak (a különleges gépkocsikat be sem számítva). Például a 84. páncélos és gépjárműjavító műhely feladata (lett volna) a hadosztály harckocsijainak, PSZH-inak (páncélozott szállító harcjármű), gépjárműveinek javítása. Ha kell, akkor akár terepen harc közben is! A rendszeresített 35 gépkocsija 13 típusból (!) tevődött össze és egy sem volt terepjáró! A javítást végző műhelykocsik (Škoda R-706, MÁVAG E-5)

túlsúlyosak voltak. Terepen képtelenek voltak mozogni. A 17 különleges gépkocsi közül 15 db 15 éve volt már szolgálatban. Egyébként a hadosztály egész gépjárműállományának 55,2%-a 10 évesnél idősebb volt.¹³⁰ Jellegzetesen magyar helyzet. Már a második világháború éveiben is így nézett ki a haderő gépjárműparkjának helyzete.

A hadosztály a visszamaradt alakulatokat az 5. hadseregarancsnok intézkedése alapján átadta más hadosztálynak. A hadosztály elvonulásakor a helyőrségekben visszamaradt alegységek átvették a laktanyák őrzését. Az elvonulást követően pedig azonnal leltározták az anyagot és megszervezték a szolgálatot, kiképzést és a hivatásos állomány családtagjairól való gondoskodást.

A vázolt nehézségekkel együtt 27-én kora délutánra a hadosztály a mozgósítást befejezte. Az állomány, beleértve – a már jelzett „beavatottak” kivételével – a tiszteket is, nem tudta, miért rendelték el a mozgósítást. Senki sem gondolt arra, hogy a szépen induló, ragyogó nyarat Csehszlovákiában fogja befejezni. N. K. aknavető szakaszarancsnok például Révfülöpre készült családjával üdülni. „Már összecsomagoltunk, amikor kaptuk az értesítést, azonnal vonuljak be. Bevonultam. Ott ismertették velünk, hogy fokozott harcckészültség van... A családnak üzentem, hogy menjenek el üdülni... ha tudok, néhány nap múlva utánuk megyek...”

B. J. ezredmozgósítási kiegészítő tiszt már szabadságon volt. Távirati úton rendelték be.¹³¹ Folytathatnánk tovább, de e két példa is érzékelteti az általános hangulatot. Senki sem számított arra, ami bekövetkezett. A mozgósított tartalékosok is úgy gondolták, hogy csupán egy gyakorlatra hívták be őket. Sokuknak már aktuális is volt az átképzés az új fegyverekre, bár nem nyárra, őszre várták a behívót. Úgy vélték, néhány nap lesz az egész, azt követően leszerelnek és hazamennek.

Senki sem sejtette, hogy több mint három hónap múltán kerülnek majd haza. Nem hadgyakorlatra, hanem a Magyar Néphadsereg 1956 utáni története egyetlen, valóban „éles” harcfeleletére mennek, melynek célja egy velünk szövetséges és baráti ország megszállása, szabadság utáni törekvéseinek letörése, „az emberarcú szocializmus” megteremtését célzó társadalmi megmozdulásának leverése.

A mozgósítás befejezését követően a hadosztály bevonult állományának rendezésére, mindenekelőtt a tartalékos tisztek felkészítésére, a gépjárművezetők eligazítására csak 2-3 óra állt rendelkezésre. Az alakulatok egy részénél ezt az időt is igénybe vette a főlős számban bevonultatott tartalékosok ügyeinek rendezése. A túlbiztosítás, illetve a tárgyalt problémák, hibák miatt feleslegesen behívott több száz tartalékos leszereltetése. Továbbá az alegységek állományának átrendezése, a katonák felszerelése, a felszerelések kiegészítése, alegység-felszerelések átvétele, az okmányok rendezése, leadása, a szállító járművek málházása, a vasúti szerelvényekbe való berakodás stb.

27-én a kora esti órákban a már felkészült alakulatok a harcckészültségi terveiknek megfelelően kivonultak a laktanyákból. A kiadott intézkedések alapján besoroltak, elfoglalták a menetrendben kijelölt helyüket a megindulási terepszakaszokon. 1968. július 27-én 23 órakor a hadosztály ezredei, önálló zászlóaljai és tüzérosztályai mindenütt készen állottak a menet, az átcsoportosítás megkezdésére.

9. FEJEZET

A hadosztály hadműveleti átcsoportosítása, felvonulása

A DHDSCS-parancsnok elhatározásának megfelelően a 8. gl. hadosztályt a szovjet 254. gl. lövész-, 13. gárda harcokcsi- és a 93. gárda gl. hadosztályokkal egy időben, 1968. július 27–28-án kellett a csehszlovák határtól 60–70 kilométer távolságra kijelölt megindulási körleteikbe rejtve átcsoportosítani és ott készenlétbe helyezni a várható harcfelelet végrehajtására. Az átcsoportosításra vonatkozó parancsot az 5. hadsereg parancsnoka személyesen hirdette ki a hadosztályparancsnoknak, a hadosztálytörzsfőnök és a politikai helyettes jelenlétében. A harcfeleletet a vezérkari főnök pontosította velük. Tisztázták, hogy az átcsoportosítás befejezésével egy időben csatlakozik a hadosztályhoz a 31. hk. és a 20. tüzérezred, továbbá a teljes átcsoportosítás befejezésével 1968. július 28-án 23 órától a 8. gl. hadosztályt teljes állományával átveszi a szovjet „Dél” Hadseregcsoport.

A hadosztály a menetet kombináltan, két menetvonalon, korabeli katonai szakkifejezéssel élve keréken, azaz gépjárműveken, valamint vasúti szállítással hajtotta végre. Tekintve, hogy a forgalomszabályozásba, a menet műszaki, technikai biztosításába a Belügyminisztérium szervezetei (rendőrség), illetve a Magyar Néphadsereg más alakulatai, szervezetei is bekapcsolódtak, az előkészítési feladatokban jelentős szerepet vállalt a Vezérkar is. Irányítása alatt július 27-én az MN Műszaki Főnökség, az MN Hadtápfőnökség, illetve a Páncélos és Gépjármű Technikai Főnökség intézkedett az átcsoportosítás szükséges feltételeinek a megteremtésére a menetvonalak mentén és körzeteiben. A BM bevonásának, felkészítésének kérdéseire a későbbiekben részletesen kitérek.

Az 1. sz. menetvonal hossza több mint 400 kilométer volt. A kijelölt menetvonal:

Nagykanizsa–Kaposvár–Dombóvár–Dunaföldvár–Duna híd–Tas–Jászberény–Hatvan–Pásztó volt.

Az 1. sz. menetvonalon a menetrend felépítése a következő volt: 14. gl. ezred, 93. páncéltörő tüzérosztály (pct.tü.o.), 36. műszaki zászlóalj (mű.z.), 300. tüzer javítóműhely (tü.jav. műhely), 59. egészségügyi zászlóalj (eü.z.), 63. gl. ezred, 84. páncélos és gépjárműjavító zászlóalj (pc. és gk.jav. z.) 1. oszlopa.

A 2. sz. menetvonal hossza 360 km volt. A kijelölt menetvonal: Zalaegerszeg–Sármellék–Siófok–Enying–Sárbogárd–Dunaújváros–Ercsi, átkelés hadihídon a Dunán–Ráckeve–Ócsa–Zsámbok–Aszód. A menetrend felépítése: 33. gl. ezred, 8. gl. hadosztálytörzs (ho. tö.), 134. híradózászlóalj (hír. z.), 42. felderítő zászlóalj (f.z.), 95. gépkocsi szállítózászlóalj (gk.száll.z.), 89. pc. és gk.jav.z. 2. oszlopa.¹³² A dunai átkeléshez az MN Műszaki Főnökség július 27-i intézkedése alapján a 37. pontonos ezred és a 39. műszaki dandár egy műszaki zászlóalja 24 óra alatt hadihídat épített Ercsi déli területén. A híd építését 28-án 07.30-ra fejezték be. A csapatok 28-án 09.00 órától vették igénybe. A Duna magas vízállása miatt az átlagosnál több hadihídanyagot kellett az építéshez felhasználni. Ezért a 39. műszaki dandárnak a zárolt készletből pótlólag még egy hídkészletet kellett kikonzerválni és 200 kilométeres gépkocsi szállítással a helyszínre juttatni.¹³³ A „zárolt” készleteket csak külön vezérkari főnöki engedéllyel lehetett igénybe venni. Mozdósítás esetére tárolták, gyári vagy utólag „konzervált” állapotban.

A hadosztály ezredei, önálló zászlóaljai, tüzérosztályai 1968. július 27-én 23 órára befejezték a besorolást. 24 órakor a hadosztályparancsnok parancsára folyamatosan csatlakoztak a megalakult menetoszlopokhoz. Egy-egy gl. ezred menetoszlopa átlag 20 kilométer, a teljes menetoszlopoké pedig 60–80 kilométer hosszú volt. Az előírt menetsebességet 25 km/óránál határozták meg. Ez azt jelentette, hogy a biztonsági rátartásokat is figyelembe véve átlagosan 4–4,5 órára kellett a rendőrségnek lezárni az útvonalak egyes szakaszait, ami még az akkori viszonylag csekély – a maival egyszerűen össze sem hasonlítható – gépkocsi-forgalom mellett is jelentős torlódásokat okozott. A menet alatt komoly problémákat okozott a gépkocsivezetők jelentős részének vezetési tapasztalatlansága. A bevonult újonc gépkocsivezetők többsége mindössze 3–6 hónapos jogosítványokkal rendelkezett. A bevonulást követően összesen egy (!) oszlopmenetben végrehajtott vezetési gyakorlaton vettek részt júliusig (a hadseregnek akkor is takarékoskodni kellett!). Bizonytalanul vezettek, sok volt a gépkocsivezetők hibájából történt lemaradás, leszakadás, kiállás. A parancsnokok a rövid és hosszú pihenőket használták fel a gépkocsivezetők tanítására, oktatására és a járművek technikai ellenőrzésére. Különösen ez utóbbira volt nagy szükség. A mozgósítást követő rövid idő alatt nem volt mód az újonnan bevonult – a polgári életből vagy a hadsereg más alakulataitól átvett – gépkocsik alapos átvizsgálására, műszaki, technikai állapotuk tételes felmérésére és az észlelt hibák azonnali kijavítására. A helyzetet rontotta, hogy az alakulatok birtokában lévő szervezetszerű gépjárművek egy része is a mozgósításig zárva, mondhatni évek óta a telephelyen állt. Bár az előírásoknak megfelelően rendszeresen ellenőrizték állapotukat, kikonzerválás hiányában menetközbeni állapotuk ellenőrzésére nem volt mód. A menet első óráiban ezért technikai okokból is meglehetősen sok gépjármű maradt le. Ezek egy részét a szerelők azonnal kijavították és utolérve a menetoszlopokat ismét besoroltak. Többet a közeli laktanyákba (Kaposvár, Sárbogárd stb.) vontattak be. A legsúlyosabb helyzet a 2. sz. menetvonalon alakult ki a 95. gk. szállító zászlóaljnál, a már ismertett okok miatt. Az ercsi hadihídig 50 gépkocsijuk hibásodott meg. A zászlóalj kocsijainak egyharmada! És ezek zöme lőszerrel dugig megrakott jármű volt és a kocsik mellett csupán a vezető és kísérője tartózkodott. A 84. pc. és gk. javítózászlóalj pedig nem rendelkezett elegendő vontatóval. Így a tervezettnél hosszabb ideig tartott és bonyolultabbnak bizonyult a menet, mivel rakományuk miatt őriztetni is kellett a járműveket felzárkóztatásukig. A rendőrség forgalomirányítási segítségnyújtása nagyon hasznosnak bizonyult.

A nagyszámú lemaradás miatt komoly torlódás keletkezett a hadihídnál. A főerők áthaladását a hadosztálynak 28-án 09.00–14.00 órák között kellett végrehajtani. Órás átlagban 300 jármű tudott a hídon

átkelni. A 33. gl. ezred átkelése 50 percet vett igénybe. A nagyszámú lemaradt és utólag felzárkózni igyekvő gépjármű miatt azonban 14 óra után is üzemeltetni kellett a hidat, továbbra is lezárva tartva ezzel a nemzetközi hajóforgalom elől a Dunát. Az átkelés gyorsítására az MN Műszaki Főnök a helyszínre sietett. A hidat végül 28-án 17.00 órakor bontották le és szabadították fel a hajóforgalom részére a folyamot. A járművezetők tapasztalatlansága miatt a járművek összetorlódtak és tíz gépkocsi a hídnál egymásba szaladt. A híd lebontása után a jobb parton rekedt gépkocsikat végül hadikomppal szállították át. A megsérült gépjárművek javítását a kalocsai alakulattól segítségül a helyszínre vezényelt gk. javítóműhely végezte el és küldte a járműveket 29-én a hadosztály után. Végül 29-én 14.30-ig az összes lemaradt jármű a megindulási körletben utolérte csapattestét, felzárkózott.

A menet alatt egyértelműen bebizonyosodott, hogy az NDK által gyártott és az ötvenes évek végén, a gépkocsizó lövészalegységek szállítására rendszeresített, a Magyar Néphadsereg által nagy mennyiségben megvásárolt GARANT típusú terepjáró gépkocsik nem váltak be. Sorozatos meghibásodásaik gyengítették a gl. alegységek mozgékonyosságát, ezzel harcértékét.

Mindezeket a technikai hibákat is beszámítva a hadosztály az előírt határidőre beérkezett a kijelölt helyekre és elfoglalta a megindulási körleteket. 1968. július 28-án az esti órákban beérkezett a Ceglédről önálló menetet végrehajtó 20. tüzérezred és csatlakozott a Rétság-Borosberény-Terecske térségében megindulási körletben lévő 31. hk. ezred is.

28-án 23.00 órától a hadosztály a DHDSCS-parancsnok, Provalov vezérezredes alárendeltségébe került. Az átadás-átvételnél magyar részről Szűcs Ferenc vezérőrnagy, vezérkari főnök helyettes, a DHDSCS parancsnoka mellett működő magyar összekötő csoport parancsnoka, Kálazi József vezérőrnagy, az 5. hadsereg parancsnoka, szovjet részről Maruscsák altábornagy, a DHDSCS törzsfőnöke és a híradófőnök volt jelen.

Vasúton a három lövészezred harcokszázlójait, a 14. légvédelmi tüzérsztyalt (létü.o.), a 36. műszaki zászlóalj és a 42. felderítő zászlóalj nehéz technikáját szállították. Úszó, valamint aknakereső harcokcsik, gyorsjáratú láncalpás buldózerek (BAT) stb. – lásd a hadosztály július 29-i harceszköz- és fegyvermegoszlását. A zászlóaljak július 27-én 21.00 óráig Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Lenti, Tapolca, Nagyatád és Marcali vasútállomásain berakodtak. A hat szerelvény a szállítási tervnek megfelelően július 29-én mindenütt beérkezett a célállomásokra és kirakodás után csatlakoztak a megindulási körletben tartózkodó hadosztályhoz, illetve ezredeihez. A 14. létü.o. Nagyoroszi térségében foglalta el a kijelölt megindulási körletét. Július 29-én estére a hadosztály ismét teljes volt. Ahogyan a hadosztályparancsnok jelentésében megfogalmazta, „összességében: a 8. gl. hadosztály a megindulási körlet elfoglalását szervezetteren és időben végrehajtotta, biztosította a harcfelelő megfelelő előkészítését és eredményes végrehajtásának feltételeit”.¹³⁴

A 8. gl. hadosztály harckészültségbe helyezésével, mozgósításával, hadművelleti átcsoportosításával párhuzamosan – illetve ahol szükséges volt, megelőzve – Budapesten a Honvédelmi Minisztériumban és a vezérkari főnökségen feszített tempójú munka folyt. 1968. július 25-én 17.00 órától, miután Csémi altábornagy meghallgatta a visszatért Szűcs és Reményi vezérőrnagyok jelentését, a vezérkari főnök személyes vezetésével mind a Honvédelmi Minisztériumon, mind a vezérkari főnökségen belül átszervezték az irányítómunkát. A katonai vezetés felső szerveinek párhuzamosan, egy időben kettős feladatot kellett megoldaniuk.

Az első: irányítani a 8. gl. hadosztály felkészítését, majd átadni a DHDSCS-nak. Ezt követően folyamatosan, egészen a hadművellet befejezéséig biztosítani a hadosztály csehszlovákiai tevékenységének az anyagi, technikai, pénzügyi és személyi feltételeit, ellátását. A politikai főcsoportfőnökség útján közvetlenül irányítani, támogatni a hadosztályban folyó – illetve a hadosztály által kifelé, a szlovákiai lakosság irányába végzendő – politikai munkát. A DHDSCS-parancsnokságon tartott első egyeztető, feladatszabó tárgyaláson, 1968. július 25-én 14.00 órát követő délután Maruscsák altábornagy közölte, hogy az ÉHDSCS és a DHDSCS törzse mellé az SZKP és a szovjet állam képviselőket, szakértőket fog kiküldeni. E szakértőket az SZKP közvetlenül fogja irányítani. E szakértők, képviselők fogják – mint megbízott politikai szervek – a szovjet elgondolás szerint, a bevonulással egy időben megalakuló új csehszlovák központi párt és állami szervekkel együtt az ország területén újjászervezni a CSKP-t és a csehszlovák államgépezetet. Ez nem a katonai vezetés feladata lesz, de ehhez a szövetséges erők által létrehozandó katonai helyőrségeknek minden segítséget meg kell adni. E tájékoztatás után az MSZMP KB irányításával a Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége is megkezdte feladatai szervezését.¹³⁵ A szovjet politikai elgondolások elemzéséből az rajzolódik ki, hogy a szovjet politikai és katonai vezetés a csehszlovák kérdést a magyarországi 1956-os forradalom leverése során szerzett tapasztalatai alapján

összeállított „menetrend” szerint akarta megoldani. Előre számított arra, hogy létrejön a CSKP-n belül is egy csoport, amelyik majd „behívja” a szövetséges csapatokat. Az „ellenforradalom” leverését követően pedig e csoportra támaszkodva teljesen újjászervezik – természetesen szoros szovjet ellenőrzés mellett – a CSKP-t és a csehszlovák államgépezetet. Itt közbeszúrva meg kell jegyezni, hogy július 25-én, a tájékoztatáskor ilyen meghívólevél még nem volt a szovjet vezetés kezében. Sőt még napokig kellett várni, hogy megkapja.

A második: a Csehszlovákiába elvonult magasabbegység, a megszállás támogatására igénybe vett légiőr, az ellátásban, biztosításban közreműködő szervezetek, alakulatok, a tartalékként kijelölt alakulatok irányítása mellett zavartalanul kellett folytatni alapvető főfeladatát, a Magyar Néphadsereg összes többi szervezete, alakulata, intézménye tevékenységének és az ország honvédelmének irányítását. Folytatni az alakulatok állománykiképzését. Végezni a Honvédelmi Minisztérium államigazgatási feladatait.

E kettős feladatot szem előtt tartva Csémi altábornagy intézkedett a vezetés megosztására. A további előkészítő munka, az előzőekben vázolt csehszlovákiai hadművelleti, biztosítási feladatok végrehajtására létrehozta egy kidolgozó csoportot. A munkacsoport – amelynek egyes elemei gyakorlatilag már 24-től dolgoztak – vezetői számára este 20.00 órakor Csémi altábornagy eligazítást tartott. „Az eligazításon megjelentek Szűcs és Reményi vezérőrnagyok, továbbá Penczi vezérőrnagy, az MN hírfőnöke, a vezérkar és a híradófőnökség több vezetője, valamint az 5. hadsereg parancsnoka, Kálazi József vezérőrnagy és törzsfőnöke, Polgár Ervin ezredes. Csémi altábornagy részletesen ismertette a feladatot. Meghallgatta a hadseregparancsnok és törzsfőnöke jelentését a hadosztályról. A jelentés során felvetették, hogy a feladat meghaladja a csökkentett létszámú hadosztály teljesítőképességét. A vezérkari főnök utasítást adott, hogy a feladathoz kell szabni az állományt. Ezt át kell gondolni a feladat alapján.”¹³⁶ A szovjet katonai vezetés ezzel elérte – miután a magyar politikai vezetés beleegyezett a „közreműködésbe” –, hogy a magyar vezérkar és katonai felső vezetés mivel nem akarta lehetetlen helyzetbe hozni, erejét meghaladó feladat elé állítani a 8. gl. hadosztály katonáit, maga emelte meg a létszámot a szovjet fél által kidolgozott hadművelleti tervek megkívánta nagyságúra. A vezérkari főnök utasítást adott, hogy szovjet fél által kidolgozott hadművelleti tervek megkívánta nagyságúra. A vezérkari főnök utasítást adott, hogy másnap – azaz 26-án – reggel 08.00 órára Szűcs és Reményi vezérőrnagyok jelentsék neki az előzetes elhatározást.

Az éjszaka folyamán a vezérkar kidolgozó csoportja folytatta a tervező munkát és szervezte a feladat sokoldalú biztosítását. Az előzetes számvetésekből egyértelművé vált: csak hadilétszámba feltöltött hadosztály képes a feladatot végrehajtani. Komoly gondot okozott, hogy az alig egy hónapja behívott, harcfelelőre még ki nem képzett katonákkal mi legyen. Ekkor született meg a javaslat, hogy helyettük is tartalékosokat kell behívni. Ne feledjük, július 26-án reggel van ekkor, tehát még jóval a hadosztály harckészültségének, mozgósításának elrendelése előtti órákban.

26-án reggel 8 órakor Szűcs és Reményi vezérőrnagyok jelentették az előzetes elhatározást. A vezérkari főnök jóváhagyta és utasította őket a részletek kidolgozására. Dél előtt 10 órakor Provalov vezérezredes, a DHDSCS parancsnoka és Maruscsák altábornagy, a törzs főnöke felkereste Csémi altábornagyot, hogy tájékozzódjanak a helyzetről. A vezérkari főnök ismertette velük az előkészületeket, továbbá azt, hogy javasolni fogják az előjáróknak: a feladatnak megfelelő létszámmal vegyünk részt a megszállásban.

Időközben megérkezett szolgálati helyére a szabadságáról visszarendelt Czinege Lajos vezérezredes, honvédelmi miniszter. Dél előtt 11 órakor Csémi altábornagy Szűcs és Reményi vezérőrnagyok társaságában tájékoztatta a minisztert az időközben bekövetkezett változásokról. Ezt követően a miniszter és a vezérkari főnök az MSZMP KB-hoz távozott jelenteni Kádár Jánosnak a változásokat. Kádár János az összes javaslatot jóváhagyta. Ennek megfelelően a 8. gl. ho. hadilétszámba feltöltve – kivéve a hk. felderítő-zászlóaljat, a géppisztolyos zászlóaljat és a hadosztálysütődét – vonul el. A hk. és tüzérezredeket a 11. hk. hadosztálytól átadják a hadosztálynak, és az első időszakos kiképzetlen katonák helyett a visszabiztosított (azaz közvetlenül leszerelés utáni) tartalékosokat mozgósítják. Az újoncok hátra maradnak, nem vesznek részt a hadművelletben, hanem folytatják a kiképzést.

Délután 14 órakor az 5. hadsereg parancsnoka és törzsfőnöke és a 8. gl. hadosztály parancsnoka, Lakatos Béla vezérőrnagy jelentették a hadosztály helyzetét és a feladattal kapcsolatos problémákat a miniszternek. A miniszter jóváhagyta az elgondolást és válaszolt a felmerült – létszámba, ellátásra stb. vonatkozó – kérdésekre. Elrendelte, hogy 2-3 órán belül a válaszában megfelelően pontosítsák az elhatározást és ismét jelentsék. Ezt követően felhívta a figyelmet, hogy szervezzék meg gondosan a visszamaradó újoncok kiképzését. Fordítsanak kiemelt figyelmet a hadosztály egészségügyi szolgálatának felkészítésére. A harcfelelő

megtervezésénél alapelveként érvényesüljön, hogy a csehszlovák területeken nem az ő feladatuk a politikai és állami hatalom újjászervezése. Külön speciális, politikai munkásokból összeállított csoport segíti majd a csehszlovákokat. (E kérdésben, előreszaladva az időben, meg kell jegyezni, hogy a megszállás első heteiben a DHDSCS törzse, Grecskó marsall újabb parancsainak megfelelően, mégis rendszeresen adott – mint majd látható lesz – a hadosztályparancsnoknak kimondottan politikai és közigazgatási élet irányítására vonatkozó parancsokat is.) Czinege Lajos követelményként határozta meg, hogy a parancsnokok és a csapatok határozottan tevékenykedjenek. A hadosztály politikai apparátusát pedig meg kell erősíteni. Az ellátást nekünk – magyaroknak – kell megszervezni és a hadosztály lehetőleg önállóan tevékenykedjen. Czinege Lajos láthatóan igyekezett a hadosztályt érintő várható szovjet irányítást és befolyást ellensúlyozni, ahol lehet csökkenteni, ezért hangsúlyozta többször is az önállóságot.

A Honvédelmi Minisztérium erőfeszítései összpontosítása érdekében 26-án 15 órára a miniszter összehívta a minisztérium katonai tanácsát, majd 16 órára a fegyvernemi főnököket. A szigorú titoktartás kihangsúlyozása mellett tájékoztatta őket a feladatokról.

Egy óra múlva, 17 órakor a DHDSCS hadművelleti csoportfőnöke, Aljosin vezérőrnagy tájékoztatta a honvédelmi minisztert és a vezérkari főnököt, hogy Grecskó marsall meggyorsította a felkészülést. A DHDSCS – benne a 8. gl. hadosztály – teljes készenlétének a végső határidejét 1968. július 29-én 04.00 órában határozta meg. Akkorra a csapatoknak, így a 8. gl. hadosztálynak is a megindulási-összpontosítási körletben, az összes korábbi feladatot befejezve készen kell állniuk a feladat végrehajtására!

A miniszter és a vezérkari főnök megállapította, hogy gyorsítani kell a munkát. Egy teljes nappal előrehozni az összes feladat kezdő időpontját és még aznap – tehát 26-án – éjjel elrendelni a részleges, majd fokozott és teljes harcckészültséget. Azonnal tájékoztatták a hadsereg és a hadosztályparancsnokot, akik 18 órakor már jelentették az új időpontoknak megfelelően pontosított elhatározásukat.

A vezérkari főnök 20 óra 30-kor a Honvédelmi Minisztérium fegyvernemi főnökei részére tartott eligazításon részletesen szabályozta a harcckészültségbe helyezés, mozgósítás, átcsoportosítás és az alkalmazásra való felkészülés zavartalan végrehajtása, minden oldalú biztosítása érdekében elvégzendő feladataikat.¹³⁷ A korabeli katonai terminológia a „biztosítás” fogalma alatt olyan rendszabályok és tevékenységek összességét értette, melyek kedvező feltételeket teremtettek a saját erők és eszközök alkalmazására és harccképességének megőrzésére, továbbá megnehezítették az ellenséget abban, hogy erőit és eszközeit ellenünk hatékonyan alkalmazza. Hadművelleti, harcászati rendeltetése szerint beszélünk harc-, hadtáp-, technikai, egészségügyi, fegyvernemi és szakbiztosításról. Ezek összességét nevezi a szakirodalom „minden oldalú biztosításnak”.

Ennek értelmében:

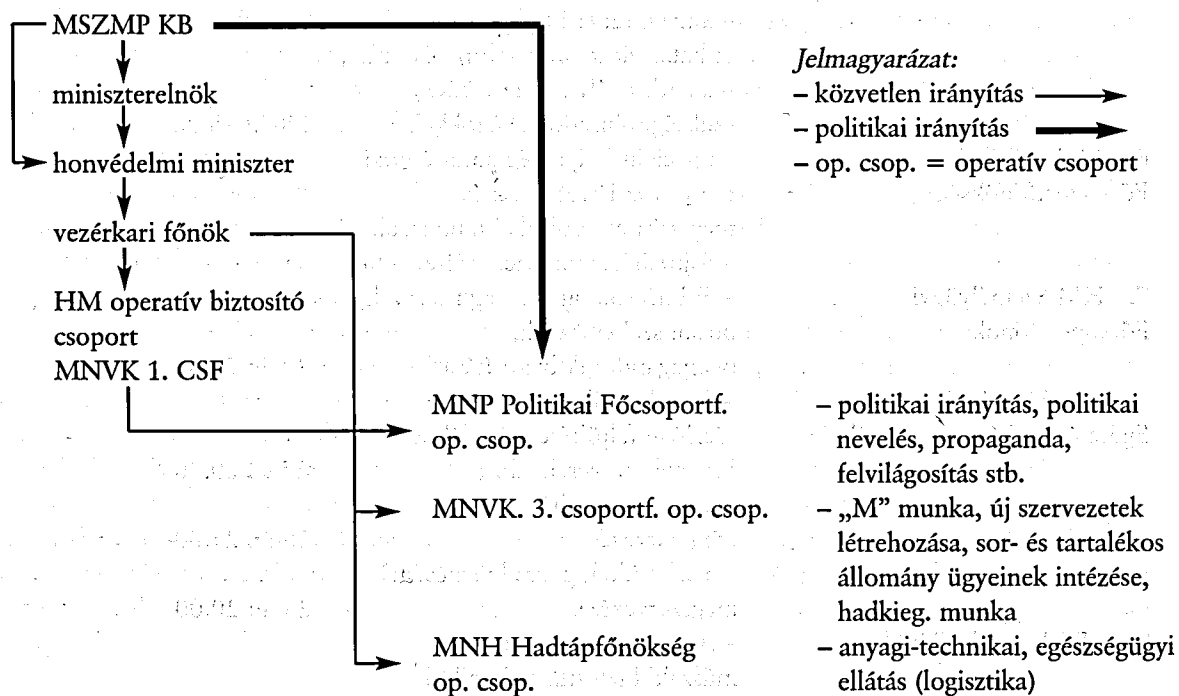
A fegyvernemi főnökség	Elvégzendő feladat	Végrehajtási határidő
1. MN Hadtápfőnökség	– Anyagi biztosítás (élelmezés, üzemanyag-ellátás, ruházat, elhelyezési anyag, stb.) megszervezése.	– 1968. július 28-án 20.00 óráig (a hadosztályok megindulási körletbe való beérkezéséig)
2. MN Fegyverzeti Főnökség	– A lőszerutánpótlás, -ellátás megszervezése; – a lőszerkiosztás módjának, idejének előkészítése, megszervezése.	– 1968. július 28-án 20.00 óráig (a hadosztályok megindulási körletbe való beérkezéséig)
3. MN Hadtápfőnökség Önálló Közlekedési Osztály	A vasúti szállítás megszervezése: – a gl.e.-k hk. zászlóaljainak berakodása; – a 14. létü.o. (Lentiből); – az együttműködés megszervezése a MÁV-val. Beérkezés mindenütt:	27-én 18.00 27-én reggel 29-én 24.00 óráig

4. MN Vezérkar 1. (Hadművelleti) Csoportfőnökség	– Az előrevonás két menetvonalának biztosítása a BM-mel. Az együttműködés megszervezése. A menet kezdete: Az 1. sz. menetvonalon: 27-én 22.00 2. sz. menetvonalon: 27-én 22.00 – a harcckészültségi fokozatok elrendelése.
5. MN VK. 6. (Híradó) Csoportfőnökség	– A híradás biztosítása – az előrevonás alatt készenlét; 27-én 20.00 – a megindulási (összpontosítási) körletben készenlét; 28-án 18.00 – a megindulási terepszakasz (a határ előtti szakasz) készenlét; – a hadosztály megerősítése a szükséges híradóeszközökkel. 28-án 18.00
6. MN Politikai Főcsoportfőnökség	– Speciális helyőrség-parancsnoki csoportok létrehozása és megerősítése politikai munkásokkal. – Sajtóellátás megszervezése. – Tolmácsok, igazságügyi szervek, postai szakemberek, propagandisták biztosítása. 29-én 20.00
7. HM Személyügyi Főcsoportfőnökség	– A hadosztály egészségügyi zászlóalj feltöltése (tartalékos orvosok, nővérek stb.); 27-én 20.00 – az eü. anyagellátás megszervezése; 28-án 20.00 – a sebesültek gyors kiürítésének megszervezése. 28-án 20.00
9. MN Műszaki Főnökség	– A menet (átcsoportosítás) műszaki biztosítása (hadihíd-építés); 27-én 20.00 – a terep (Csehszlovákia) műszaki értékelése; 28-án 20.00 – a menet, megindulási körlet műszaki biztosítása; 27-én 20.00 – a műszaki anyag el- és utánszállítása. 27-én 20.00 – A technikai biztosítás megszervezése. 29-én 20.00
10. MN Páncélos és Gépjármű-technikai Csoportfőnökség	
11. MN Pénzügyi Főnökség	– Pénzügyi biztosítás, a ht. állomány fizetése (a megszállt területen a tisztek, tiszthelyettesek, és otthon a családok részére). 28-án 20.00 – A mozgósítási feladatok szabályozása. 27-én 03.00-ig
12. MN VK. 3. (Mozgósítási és Hadkiegészítési) Csoportfőnökség	

És végül az Országos Légvédelmi Parancsnoksággal a vezérkari főnök egyeztetve a légvédelmi és repülőcsapatok harckészültségbe helyezésének, a támogató és felderítő repülőszázadok felkészítésének, a helikopterek felkészítésének, a szárazföldi csapatok harca támogatásának kérdéseit. Ez utóbbi érdekében intézkedett, hogy repülő hadművelati összekötő csoportokat küldjenek a gl. és hk. ezredekhez is. A repülőcsapatok tevékenységére részletesen visszatérünk. Befejezésül a VKF ismertette a csehszlovák csapatok diszlokációjának helyzetét, a DHDSCS-tól kapott adatok alapján – mint már tudjuk, a szovjet felderítés adatai közül néhány téves volt.

A nap folyamán megkezdtek működésüket a Honvédelmi Minisztérium és vezérkari főnökség szerveiből létrehozott irányító szervezetek, amelyek a megszállás egész ideje alatt szorosan kézben tartva az alakulatokat, irányították a tevékenységüket és ellátták megfelelő információkkal mind a felsőszintű vezetőket (egészen Kádár Jánosig), az MSZMP KB-t, a Minisztertanács elnökét, a honvédelmi, a belügyminisztert, a KPM-et, a vezérkari főnököt, mind a végrehajtó parancsnokságokat.

A Honvédelmi Minisztériumon belül e feladatra létrehozott vezető szervezet felépítése a következő volt:¹³⁸

A minisztérium és vezérkar különböző főnökségeiről vezényelt szaktisztokból, szakemberekből összeállított szervezet az első napok bizonytalanságai után gyorsan összeszokott, összecsiszolódott. Lényegében július utolsó napjaitól kezdve folyamatosan és biztosan végezte feladatait, irányította az alakulatok tevékenységét. Jelentései, információi pontosak voltak és időben eljutottak mind a felső vezetőkhez, mind a végrehajtókhoz. Erejük nagy részét azonban lekötötte az a helyzet, hogy a honvédelmi miniszter 26-i tájékoztatóján elhangzottaktól eltérően, munkájuk során sokat kellett politikai és a csehszlovákiai belső kérdésekkel foglalkozniuk és nem a rájuk bízott katonai szervezetek különböző igényeinek kielégítésével, amiért valójában létrehozták őket. Az MSZMP KB és a kormány többnyire általános – gyakran frázisok szintjén mozgó – tájékoztatást kapott a csehszlovákiai helyzetről az SZKP-tól, illetve a VSZ EFEF-től. Döntéseikhez viszont szükség volt a pontos politikai helyzet ismeretére. Mivel nem tudtak más módon használható információkhoz jutni, a „katonai vonalon” keresztül szerezték be. Kérdések özönével bombázva az e feladatra előzetesen fel nem készült – és fel nem készített – operatív csoportot. E kéréseket, igényeket nem lehetett visszautasítani. A következmény: a feladat meghaladta a szervezet, valamint a többi HM és vezérkari szervezet erejét, ezért a szükségesnél kevesebbet tudtak foglalkozni a többi, Csehszlovákiával össze nem függő, honvédelmi feladattal.

A DHDSCS-parancsnok mellé kirendelt magyar hadművelati összekötő csoport 27-én alakult meg. 28-án reggel a szervezete a következő volt:¹³⁹

Parancsnoka: Szűcs Ferenc vezérőrnagy, MNVKF-helyettes

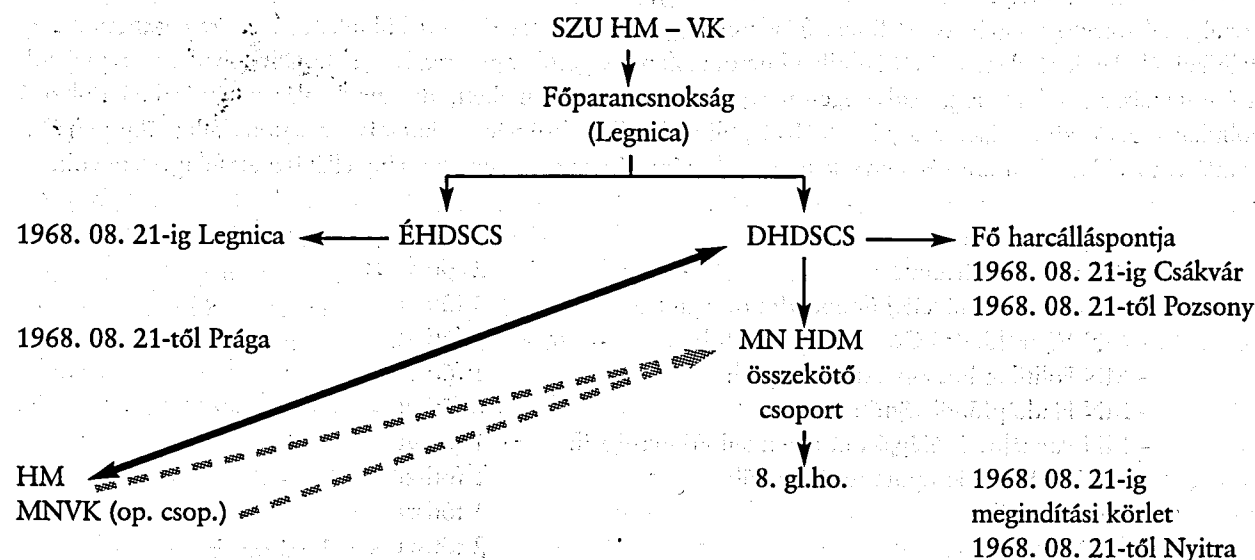
Politikai helyettes: Kiss Lajos vezérőrnagy, az 5. hds. parancsnok politikai helyettese, politikai osztályának vezetője, egyben a politikai feladatok végrehajtására létrehozott különleges csoport parancsnoka is. Politikai feladatait részben az MN Politikai Főcsoportfőnökségtől kapta, részben a DHDSCS-haditanács tagjától. A haditanács tag a hadsereg, hadseregcsoport, frontparancsnok mellett, de annak alárendeltségében dolgozó politikai vezető volt. Feladata a párt (SZKP) politikai céljainak érvényre juttatása, a katona állomány politikai nevelése, továbbá a hadsereg és a civil kapcsolatok irányítása, a személyi állomány ellátásának felügyelete volt.

A csoport összetétele:

– Belügyminisztériumtól:	2 főtiszt
– MN VK Hadművelati Csoportfőnökségtől:	3 főtiszt
– MN VK Felderítő Csoportfőnökségtől:	1 főtiszt
– MN Politikai Főcsoportfőnökségtől:	1 főtiszt
– MN Hadtápfőnökségtől:	1 főtiszt
– MN Páncélos és Gépjármű-technikai Főnökségtől:	1 főtiszt
– MNVK Híradócsoport-főnökségtől:	1 főtiszt
– a ZMKA-tól:	1 főtiszt
– az OLP-tól:	2 főtiszt
– valamint híradó és kiszolgáló állomány volt	

Létszáma:	2 tábornok	Technika:	3 személygépkocsi
	15 főtiszt, tisz		3 terepjáró szgk.
	6 tiszthelyettes		3 tehergépkocsi
	33 fő legénység		4 törzsbusz
			1 pihenőbusz
			4 rádiós gk.
			1 terepjáró tkg.

Az előkészítőhíradó csoport 27-én 09.00 órakor, a kommandáns (kiszolgáló és őrző) csoport 13.00 órakor áttelepült a DHDSCS harcálláspontjára, Csákvárra. A nap folyamán pedig a csoport teljes állománya áttelepült és csatlakozott Provalov vezérezredes törzséhez. Másnapról, 28-tól az e feladatra létrehozott vezetési rendszer szerint működtek.

A működési séma¹⁴⁰, hadművelleti vezetés

Jelmagyarázat:

- közvetlen irányítás →
- együttműködés ↔
- a magyar politikai és katonai felső vezetés követelményeinek érvényre juttatása, a 8. gl. ho mindenoldalú szükségleteinek biztosítása ==

E vezetési rendszerben, a vázlatból egyértelműen kitűnik, központi helyet foglalt el és mondhatni, gyakran ütköző, fékező szerepe volt a Szűcs Ferenc vezérőrnagy vezette hadművelleti összekötő csoportnak. Szűcs Ferenc nagyon jól képzett, a Magyarországon szolgálatot teljesítő szovjet katonai vezetők előtt is kellő tekintéllyel rendelkező, széles látókörű, művelt, angolul, oroszul egyformán jól beszélő tábornok volt. A gyakran jelentősen eltérő magyar és szovjet katonai-politikai követelmények közötti ellentmondásokat kitűnő diplomáciai érzékel, tapasztalattal és tárgyalókészséggel, nemegyszer remek humorral tudta feloldani. Munkatársai is jól képzett, felkészült, többségükben oroszul jól beszélő tisztek voltak. Rövid idő alatt beilleszkedtek a DHDSCS munkájába. Űgyesen tompították le a DHDSCS egyes vezetői (elsősorban F. K. Maruscák altábornagy törzsfőnök és egy-két, a régi generációhoz tartozó tábornok) által meghonosítani igyekezett érdes – gyakran durvaságba csapó – vezetési stílust. Jó kapcsolatot alakítottak ki Provalov vezérezredes, DHDSCS-parancsnokkal és B. I. Aljosin vezérőrnagy, hadművelleti csoportfőnökkel.¹⁴¹

A csoport feladata volt a DHDSCS-parancsnok elhatározásaihoz szükséges – a magyar magasabbegységre vonatkozó – adatokat előkészíteni, és döntéseit, parancsait eljuttatni a hadosztályhoz. Minden fontos kérdéstről, döntéstről, eseményről tájékoztatni a magyar honvédelmi minisztert, vezérkari főnököt és rajtuk keresztül az MSZMP KB-t. A kritikus időszakban (1968. augusztus 18-tól a hónap végéig) naponta két jelentést terjesztettek fel a VKF-nek, egyet reggel (az éjszakai helyzetről) és egyet este (az egész napi helyzetről). Az események elcsitultával naponta egyet este. Jelentéseik pontosan, hűen tükrözték az eseményeket. Nélkülözhetetlen, alapvető dokumentumai az időszaknak.

A csákvári harcálláspontra való kitelepülést követő első napokban némi bizonytalanság volt munkájukban tapasztalható. Ez annak volt köszönhető, hogy egyrészt nem volt gyakorlatuk ebben a munkában, „másképp a DHDSCS-parancsnokság illetékes főnökeit és partnereiket nem ismerték, de a 8. gl. ho. fegyvernemi főnökeit is csak részben...”.¹⁴² Mivel először működött ilyen magas szintű hdm. összekötő csoport egy szovjet hadseregcsoport parancsnoksága keretében, tisztázatlanok voltak még jogaik és kötelességeik, mind a magyar HM, mind a DHDSCS vonatkozásában. Ezekből adódott, hogy a DHDSCS parancsnoksága, elsősorban Maruscák altábornagy – főleg a kezdeti időszakban – mindössze közvetítő szervnek tekintette a csoportot.

Gyakran a csoport tudta nélkül, megkerülve őket, ellentmondó intézkedéseket adott közvetlenül a hadosztályparancsnoknak. Szűcs vezérőrnagy igyekezett az ilyen lépéseknek elejét venni, ennek hatására fokozatosan kialakult a zökkenőmentes együttműködés. Ebben jelentős szerepe volt Provalov vezérezredesnek is, aki nagy tisztelője volt Kádár Jánosnak, és bár a szovjet hadosztályokkal ő sem bánt kesztyűs kézzel, a magyar katonai felső vezetés felé a játékszabályokat pontosan betartotta. Minden lényeges döntése előtt Szűcs vezérőrnagyon keresztül tájékoztatta a magyar honvédelmi minisztert, vezérkari főnököt. Kikérte véleményüket és egyetértésükkel adta ki parancsait a 8. gl. hadosztálynak. A félreértések elkerülése végett megjegyzem, ez nem a megszállással kapcsolatos napi kérdésekre, intézkedésekre, jelentésekre vonatkozott, hanem a hadosztály egész életét befolyásoló döntéseire. Az élet azonban néhány esetben felborította ezt a jó együttműködést. Grecskó marsall több esetben közvetlenül is beleszólt a DHDSCS feladatainak irányításába, felrúgva Provalov elhatározásait. Ez esetekben a DHDSCS parancsnoka is rá volt kényszerítve a közvetlen intézkedésekre. Az ilyen vagy ehhez hasonló eseményekre, lépésekre minden esetben visszatérünk.

Az első napokban azonban a szovjet vezetési stílus mellett az évek során a Honvédelmi Minisztérium és vezérkar beidegződött, megszokott vezetési szokásai is zavart keltettek néhány esetben a magyar hadművelleti összekötő csoport munkájában. Főleg a kezdeti időszakban. Sok honvédelmi minisztériumi szerv – a békevezetésben megszokott gyakorlata szerint – megkerülve a DHDSCS-t és az MNVK operatív csoportját, közvetlenül bombázta információért a 8. gl. hadosztály parancsnokát. Nem akarták tudomásul venni, hogy a hadművelleti szolgálati út rájuk is kötelező. Erélyes fellépésekkel kellett rászoktatni Csémi altábornagynak az új rendre e szerveket.

A vezérkari főnök 1968. július 26-i eligazításának témáit teljes részletességgel mutattuk be. Célunk volt egyértelművé tenni, hogy a magyar vezérkar és a honvédelmi miniszter számolt, a miniszterelnök és az MSZMP főtitkára pedig nem hagyhatta számításán kívül azt, hogy a csehszlovák fegyveres erők ellenállhatnak, esetleg harc is lehetséges. 1956 emlékei még elevenen éltek mindenkiben, nem halványodtak el iskolai témává. Ezért minden olyan részletre intézkedtek, amelyet a harcászati szabályzatok előírtak, amellyel harc során számolni lehet és kell.

A vezérkar irányította a 8. gl. hadosztály harckészültségbe helyezését és átcsoportosítását. Az irányító gépezet zökkenőmentesen működött. E megállapítást nem cáfolják azok a hibák, amelyeket a mozgósítás és a hadművelleti átcsoportosítás során leírtakban bemutattunk. A hibák egy része az emberek begyakorolatlanságára, tapasztalatlanságára vezethető vissza. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy az 1956 és a rendszerváltás között eltelt emberöltőben ez az esemény volt az egyetlen, amely nem gyakorlat, hanem valóban „éles” katonai harc feladat volt. Hogy nem vált végső soron háborúvá, fegyveres összecsapássá, az legkevésbé a szovjet tábornokokon múlott. És nem is a Magyar Néphadseregben, bár talán nem túlzok kijelentéssel, a magyarok kívánták a legkevésbé. Sokkal inkább a csehszlovák vezetők bölcsességén, megfontoltságán.

A bemutatott hibák másik csoportja a szegény országokra jellemző. A harceszközök elhasználtsága, a gépjárműpark „sokszínűsége”, az elavult felszerelés, az állandó és túlzott takarékoskodási törekvés és szemlélet stb. nem egyedül a Magyar Néphadsereg tulajdonsága volt. Anélkül, hogy túlzottan tágítanánk a kört, szinte mindegyik szomszédos országban problémákkal küszködtek.

Visszatérve az 1968-as eseményekre. Tekintsük át, hogy a következő napon, július 27-én milyen események zajlottak le a katonai vezetés felső szintjén. És ne feledkezzünk el arról, hogy aznap történt meg a magyar 8. gl. ho. és a szovjet hadosztályok teljes harckészültségbe helyezése, mozgósítása, besorolása menethez, a hadművelleti átcsoportosítás megkezdéséhez. Reggel 09-kor a DHDSCS törzsfőnöke, Maruscák altábornagy felkereste Csémi altábornagyot, valamint Tutarinov vezérezredesét. A tárgyaláson részt vettek Szűcs Ferenc és Reményi Gyula vezérőrnagyok is. Maruscák tájékoztatta a magyar vezérkari főnököt a DHDSCS helyzetéről. Kérte, hogy a szovjet hadosztályok megindulási körleteit – és természetesen a 8. gl. hadosztályt is – a magyar belügyminisztérium közreműködésével zárják el a külföldi diplomáciai testületek tagjai elől. A hadosztályok a körletek elfoglalását követően rendezkedjenek be. Lehet, hogy néhány napos ott-tartózkodásra is fel kell készülni. Csak külön jelzés után fogják elhagyni a körleteket. A Szovjetunióból érkező gl. hadosztály zöme kéreken (saját gépjárművein) fog – megfelelő engedély után – az ország területére lépve, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből kiindulva áthaladni az országon a Hajmáskér körzetében lévő gyülekezési körletéig. A hadosztály harckocsijait, láncaltalpas járműveit és más nehéz technikai eszközeit vasúton kell a helyszínre szállítani. Kérte Csémi altábornagyot, tegye lehetővé, hogy Provalov vezérezredes találkozzon a 8. gl. hadosztály parancsnokával, Lakatos vezérőrnaggyal. Tájékoztatta a magyar vezetőket, hogy a 8. gl. hadosztály szomszédja csehszlovák

területen északról, az ÉHDSCS állományába tartozó 38. hadsereg 128. hadosztálya lesz. Keletről valószínűleg nem fog közvetlenül érintkezni senkivel a sávhatár az erdős-hegyes terep miatt. Nagyon fontosnak tartotta, hogy a szlovákiai repülőtereket azonnal blokkolják.

A DHDSCS vezetési lépcsője, miután a hadseregcsoport Magyarországon állomásozó magasabbegységei, egységei elfoglalták megindulási körleteiket, 28-án az esti órákban kitelepültek Csákvárra és átvették a hadseregcsoport vezetését.

A tárgyalás után, még 27-én a vezérkari főnök, a munkába bevont szakembereivel együtt, fölkereste és tájékoztatta Benkei András belügyminisztert az addig kialakult helyzetről. A megbeszélésen körvonalazták a Belügyminisztérium alárendelt szervezeteinek, a rendőrségnek, a határőrségnek, a karhatalomnak és az állambiztonsági szerveknek a feladatait a DHDSCS (bénne a 8. gl. ho.) átcsoportosítása, megindulási körletekben való tartózkodása és harcba vetése időszakában, illetve közreműködésüket Csehszlovákia megszállásában. Közölték, hogy a 8. gl. hadosztály még aznap éjszaka megkezdte átcsoportosítását két menetvonalon a megindulási körletbe. Kérték, hogy a BM biztosítsa az előrevonást, a forgalomszabályozást, a menetvonalak lezárását, a közsegeken, városokon, a vasúti, közúti kereszteződéseken, hidakon való zavartalan áthaladást, az átkelést. Ezt követően a Dunán való átkelést. Megbeszélték a megindulási körletek (magyart és szovjetet egyaránt) külső vonalának lezárását, rendvédelmét rendőri és karhatalmi erőkkel. A továbbiakban igényelték, hogy az elvonuló alakulatok által hátrahagyott helyőrségekben a rendőrség fokozottabban ügyeljen a közrend védelmére.

Tájékoztatták a belügyminisztert, hogy a DHDSCS-parancsnok tervei szerint a hadosztály megszállási zónájában tíz magyar helyőrséget kell létrehozni. A helyőrségparancsnokok a hadosztály ezred- és zászlóaljparancsnokai közül kerülnek ki. Munkájukat speciális törzsek, csoportok segítik. Kérték a minisztert, hogy ezek állományába vezényeljenek 1-1 közrendvédelmi és 1-1 állambiztonsági (elhárító) szakembert, tisztet. A belüggyel való zavartalan és folyamatos együttműködés fenntartására a BM mind a DHDSCS-parancsnok mellett működő magyar összekötő csoport állományába (Szűcs Ferenc vezérőrnagyhoz), mind a vezérkar (HM) operatív csoportjába delegáljon megfelelő felhatalmazással, intézkedési jogkörrel felruházott belügyi tisztet (rendőrt, határőrt).¹⁴³ Még aznap, a megbeszélésen leszögeztetteknek megfelelően, a VK és a BM szaktisztjei tisztázták a részleteket. Ettől fogva az együttműködés a két szerv között a felsorolt (későbbiekben részletesen bemutatásra kerülő) kérdésekben zavartalan és folyamatos volt egészen 1968. október végéig, a magyar csapatok hazatéréséig.

10. FEJEZET

A magyar légierő felkészülése és készségbe helyezése

Amikor július 25-én egyértelművé vált a szovjet álláspont: a 8. gl. hadosztály légi támogatását és légi oltalmazását a magyar „légierőnek” (helyesen repülő kötelékeknek) kell megoldani, a vezérkari főnök azonnal intézkedett a repülőezredek felkészítésére. Szilágyi vezérőrnagy, az országos légvédelmi parancsnok 28-án 16.00 órakor részt vett a vezérkari főnök eligazításán. A félreértések elkerülése érdekében megjegyzem, bár a „légierő” fogalmat használok, magyar „légierőről”, a hadrendben szereplő kétszáznál több repülőgép és helikopter ellenére, a világ legtöbb hadseregéhez hasonló önálló haderőnemről akkor nem lehetett beszélni! Légierő helyett csak honi légvédelmi feladatokat ellátó vadászpilóta ezredek, felderítő repülőszázadok és vegyes (szállító stb.) repülő osztály voltak. A repülőezredek a légvédelem – mint haderőnem – keretében működtek. A Magyar Néphadsereg két haderőnemre oszlott: szárazföldi és légvédelmi csapatokra. E döntésbe feltehetően jelentősen belejátszott az a vélemény is, hogy 1956 után sem a szovjetek, sem a korabeli magyar politikai vezetés nem akarta visszaállítani az 1956 előtti önálló haderőnemként szereplő és viszonylag jelentős erőt képviselő magyar légierőt.

Eredetileg a magyar vezérkarnak az volt az elképzelése, hogy a szárazföldi csapatok harctevékenységének légi támogatását és oltalmazását a szovjet 36. légihadsereg vadászbombázó és bombázó ezredek fogják megoldani. Mint láttuk, ez az elképzelés már július 25-én hamvában holt. A magyar vezérkarnak a 8. gl. hadosztály légi biztosítását és támogatását ezért a légvédelemtől elvont erőkkel, nagyrészt védővadász

feladatokra kialakított repülőgépekkel kellett megoldani. Olyan repülőgépekkel, amelyek pilótáit csak mellékfeladatként képezték ki földi célpontok támadására és megsemmisítésére. A kiképzési tervek szerint végrehajtották a kötelező lögyakorlatok keretében a földi célok elleni lövészetet, ez azonban nem volt fő feladatuk. Hatékonyága körülbelül akkora volt, mintha a harcokcsik kezelő személyzete által végrehajtott pisztoly-, géppisztoly-lögyakorlatok színvonalát összevetjük a lövészalakulatok lökiképzése eredményességével.

A magyar repülőezredek, mint jeleztem, 1968-ban az OLP alárendeltségébe tartoztak. Az 1. honi légvédelmi hadosztály (Veszprém) keretében a pápai 47. honi vadászpilóta ezred (h.vre.e.), valamint a taszári 31. h.vre. ezred működött. A miskolci 2. honi légvédelmi hadosztály keretében pedig a kecskeméti repülőtéren működő 59. h.vre. ezred és a 86. önálló vegyes repülőosztály. A 31. és 59. h.vre. ezredek 4. századai MiG-15 bisz gépekkel felszerelt felderítő századok voltak. A felderítő repülőszázadok hadi alkalmazás esetén az 5. hadsereg alárendeltségébe kerültek. Csehszlovákia megszállásakor azonban e két századot is az OLP irányította, mivel a 8. gl. hadosztály a DHDSCS alárendeltségébe került.

A légvédelem rendszerében lévő ezredekén kívül az OLP még számításba vette a szolnoki Kilián György Repülő Műszaki Főiskola kiképző ezredének gépállományát is. A Magyar Néphadsereg légierője 1968 nyarán a következő harci géptípusokkal rendelkezett: MiG-15 bisz és UTI, MiG-17 PF, MiG-19 PM-SZM, MiG-21 F-13, MiG-21 PF, MiG-21 UTI.

A hadosztály esetleges harcának támogatására a MiG-15 bisz, MiG-21 F-13-as típussal felszerelt századokat jelölték ki. Ez utóbbi típus az akkor legkorszerűbb gépek kategóriájába tartozott. Fedélzeti lokátorral nem rendelkezett. Fegyverzete 2 db K-13 rakéta (infra rávezető fejű) és egy 30 mm-es gépágyú volt. A honi légvédelmi rendszer legkorszerűbb típusa a MiG-21 PF volt. A fedélzeti lokátorral felszerelt gép 4 db RSZ-2 USZ rádióirányítású rakétát vihetett magával. Fedélzeti ágyúja, géppuskája nem volt.

A MiG-15-ösökre lehetett légi fényképező berendezést is felszerelni. A megszállás időszakában azonban csak vizuális, távcsöves felderítést hajtottak végre. Mindegyik géptípusra 2 db UB blokkot is fel lehetett függeszteni. Blokkonként 16 db SZ-5-ös nem irányított rakétát helyeztek el, földi célok ellen.

A vezérkari főnök utasítását követően az OLP parancsnoka „előzetes intézkedést” adott ki az előkészületekre.¹⁴⁴

A szovjet DHDSCS kötelékében működő 36. légi hadsereg állományába 1968. július végén a következő magyarországi repülőtereken állomásozó ezredek tartoztak. Az 5. vre. ezred (Sármellék) 38 MiG-21 PF-fel. Az ezred a magyar légtér védelmébe is bekapcsolódott. A 14. vre. ezred Kiskunlacházán 35 db MiG-21 PF-el; az 515. vadászpilóta ezred Tökölön 33 db MiG-21 PF-el; az 1. vadászbombázó ezred Kunmadarason 31 db SZU-7 B/BM és 13 MiG-21 R típusú géppel; a 727. gárda bombázóezred Debrecenben 33 db IL-28 és 9 db JAK-28 K típusú géppel; valamint a 396. helikopter ezred Kalocsán 11 db Mi-5 és 25 db Mi-4-es helikopterrel.¹⁴⁵

Az OLP parancsnoka 1968. július 29-én éjjel 02 órakor adta ki 001. sz. intézkedését. Elrendelte, hogy a honi légvédelmi rendszerben vadászpilóta ezredenként 1-1 elfogó vadászgépet II. fokú, 2-2-t III. fokú készségbe és 1-1 elfogó vadászpilóta rajt pedig tartalék készségbe kell helyezni. 29-én 08.30-ra az ezredeknek a repülőtereken a gépeket széttelepíteni és álcázni kell. A MiG-21 F-13-as és MiG-21 UTI típusokra fel kell függeszteni az UB blokkokat, s a gépek mellett előkészítve tárolni az összes SZ-5M és SZ-5K rakétákat, valamint ágyúként négy javadalmazás lőszert. A továbbiakban a parancs tételesen rögzítette az egyes ezredek, a rakétás osztályok s végül a rádiótechnikai alakulatok feladatait.¹⁴⁶

29-én reggelre az előírt összes feladatot végrehajtották. A repülőterek közvetlen légvédelmére 2-2 db 57 milliméteres gépágyús üteg vonult tüzelőállásba.

A 8. gl. hadosztály tevékenységének légi oltalmazására és támogatására mindhárom vadászpilóta ezred összes MiG-21 F-13-as százada, valamint a Kilián György Repülő Műszaki Főiskola kiképző ezredének két MiG-15 bisz százada felkészült. Légi felderítési feladatokra az 59. vre. ezred 4. százada, valamint az időközben Taszárról Kecskemétre átrepült 31. vre. ezred 4. százada állt készenlétben. Mindkét század MiG-15 bisz gépekkel volt felszerelve. Mindkét század az 5. hadsereg kötelékébe tartozott. A 31./4. század egyébként hadi alkalmazás esetén 502. önálló tüzerfelderítő és céljelölő repülőszázadként a hadsereg tüzerfőnök, az 59./4. század pedig 501. önálló harcászati légi felderítő repülőszázadként a felderítő főnök alárendeltségében működött. A reggeli órákra tehát összesen 44 db MiG-15-ös (4 század) és 55 db MiG-21 F-13-a harci gép (5 század) állt készen az azonnali harcra vetésre. A 8. gl. hadosztályhoz, Isaszeg térségébe 8 db Mi-1-es helikopter is áttelepült,

kezelőszemélyzetével együtt, és beérkeztek a hadosztály, ezred repülő hadművelati összekötő csoportok is. E csoportok feladata a támogató repülőszázadok földi irányítása, a megsemmisítendő földi céloknak a támogató repülőgépek részére történő meghatározása, kijelölése volt.

A megszállásban nem érintett repülőszázadok, légvédelmi rakétaegységek sem pihentek. Gyors ütemben készültek fel az ország légtérének védelmére, mert az agresszió következményei kiszámíthatatlanok voltak. Meghatározott tervek és grafikonok szerint az egész ország légvédelme részére fokozott szolgálatot rendeltek el.

Az OLP és a szovjet 36. légi hadsereg megszervezte a magyar és szovjet repülőszázadok közötti együttműködést. Alapvető feladatról volt szó, mert a legtöbb szovjet ezred repülési sávja keresztezte a magyarokét. Fokozott figyelmet kellett tehát fordítani a repülési sávok és magasságok pontos elosztására, betartására, a légi tevékenység hely és idő szerinti pontos elhatárolására.

1968. július 29-én a reggeli órákra az összes kijelölt alakulat elérte a számára meghatározott harckészültségi fokozatot. A repülőtereket pedig felkészítették a gépek fogadására. Reggel 08 órakor a vezérkari főnök kiterjesztette a harckészültségi feladatokat a Magyar Néphadsereg további alakulataira is. A 11. hk. hadosztály aszói 15. gl. ezredét fokozott harckészültségbe helyezték (mozgósítás nélkül). A 3. hadtest állományába tartozó 4. gl. hadosztály 35. verpeléti harckocsiezredét részlegesen és rejtetten mozgósították és felkészítették Rétság helyőrségbe való áttelepülésre. Mindkét ezredet szükség esetén második lépcsőben való szereplésre szánták.

Az 5. hadsereg és a 3. hadtest törzse, összes hadosztálya, ezrede, közvetlen alakulata, továbbá a 46. ö. hadihajós dandár, 39. műszaki dandár, 15. HM önálló híradóezred, a 40. önálló kommandós ezred, 117. önálló VCS zászlóalj – tehát kevés kivétellel a Magyar Néphadsereg összes alakulata részére elrendelte az ügyeletes parancsnoki szolgálat felállítását és a Kossuth rádió folyamatos hallgatását. Számoltak előre nem látható váratlan ellenséges tevékenységgel, légi tevékenységgel.¹⁴⁷

11. FEJEZET

A belügyi szervezetek, a határőrség felkészítése, készenlétbe helyezése

A Belügyminisztériumban Némethi József rendőr vezérőrnagy, miniszterhelyettes irányította a felkészülést. Július 27-én délután tájékoztatták a feladatokról az országos rendőrfőkapitányt, a határőrség, valamint a karhatalom országos parancsnokait, akik ezt követően 27-én és 28-án a vezérkar által meghatározott feladatoknak és igényeknek megfelelően kidolgozták és megszervezték a rendőrség, a határőrség és karhatalom közreműködésének részleteit, a titoktartás szabályainak megfelelően jelszavas borítékrendszerekkel. A feladat mindenütt bonyolult és összetett volt. A rendőrség, a nemzetbiztonság, a karhatalom és a határőrség törvényekben szabályozott feladatai fokozott színvonalon való teljesítése mellett, mert számolni lehetett azzal, hogy Csehszlovákia megszállása hazánkban is kiválthat tiltakozó megmozdulásokat, meg kellett szervezni a DHDSCS szovjet és magyar hadosztálya és alakulatai tevékenységének biztosítását. Az országos rendőrfőkapitány utasította a 8. gl.ho., valamint a szovjet hadosztályok hadművelati átcsoportosításában érintett dunántúli, Bács-Kiskun, Pest, Nógrád és Heves megyei kapitányokat az előző fejezetben vázolt biztosítási feladatok végrehajtására, a menetek zavartalan végrehajtása feltételeinek megteremtésére. Intézkedett a megindulási körletek külső záróvonalának létrehozására. Ezeket, mivel időszakos, egy-két napra, illetve a külső vonal esetében – mint utólag kiderült – három hétre korlátozódó feladatok voltak, és nem volt szükség a rendőrség nagyarányú, hosszan tartó igénybevételére, erőinek jelentős átcsoportosítására, nem tárgyalom önálló fejezetben, hanem csak egyes fejezetekbe beépítve. A karhatalom nem kapott önálló feladatot, hanem segítette a rendőrség és a határőrség munkáját. A határőrség viszont szorosan együttműködött a magyar és szovjet alakulatokkal. Ennek keretében részben önállóan, részben a katonai szervezetekkel összehangoltan, jelentős, hosszan tartó feszültséget, megterhelést okozó, és az összes szervezetét érintő, valamint több kerületét átcsoportosításra készítő feladatok sorát kellett megoldania. A katonai erők igénybevételének utolsó napjáig – sőt határőrizeti tevékenységének

jellegéből fakadóan néhány nappal tovább dolgozva – szorosan együttműködött a vezérkarral és a 8. gl. hadosztállyal. Munkája, mely a megszállásban való magyar közreműködés fontos része volt, komoly figyelmet érdemel. Az összes igénybe vett belügyi szervezetre érvényes volt a magyar és szovjet katonai szervezeteknél érvénybe léptetett és rendkívül szigorúan megkövetelt titoktartás is. Az intézkedések végig „gyakorlat” végrehajtásáról szóltak, a határőrség okmányai, parancsai, intézkedései „Bodrog” fedőnévű gyakorlatról.

A miniszteri tájékoztatást követően a határőrség országos parancsnoka első lépésként a BM Határőrség Országos Parancsnokságán (BM HOP) szűk létszámú tervező, szervező munkacsoportot hozott létre. Bizottságokat jelölt ki a 9., 10. kerület és a Győri önálló zászlóalj „Bodrog” feladatainak átvételére és eljuttatására az említett egységekhez. A „Bodrog” feladat a megszállás elrendelését követő időszak, a magyar és szovjet alakulatok fölvezetését, a határ átlépését, a csehszlovák határőrség, valamint a határ menti csendőrsökök lefegyverzésével kapcsolatos intézkedéseket tartalmazta a rendkívüli határőrizeti tevékenység elrendelése mellett. A lezárt borítékot csak külön parancsra lehetett felbontani (valójában erre csak augusztus 20-án került sor). Vezető hadművelati ügyeletes tiszt szolgálatot állított fel. Felmérte a határőrség feladatait, intézkedett a csehszlovák határ őrzésében érintett 9., 10., határőr kerület (hór. kerület), valamint a Győri önálló zászlóalj állományának kiegészítésére, a szükséges átcsoportosítás megszervezésére. A munkacsoportok kidolgozták a 9. és 10. határőr kerületek, valamint a Győri önálló zászlóalj megerősítésének tervét és az erre vonatkozó intézkedéseket. Figyelembe véve, hogy a határőrség állományát nem egészítették ki tartalékosok bevonulatásával, a rendelkezésre álló állományból kellett átcsoportosítani a szükséges létszámot. A kevésbé veszélyeztetett osztrák, jugoszláv, román és szovjet határszakaszokon lévő kerületektől elvenni, kivonni a tiszteket, katonákat. A további létszámszükséglet kiegészítésére a belügyminiszter intézkedett. Utasította a BM Karhatalom országos parancsnokát, Tarcsai Tibor vezérőrnagyot a szükséges számú karhatalmi honvéd átadására.

A BM Határőrség Országos Parancsnokságán létrehozott bizottságok vezetőit Szabó Gyula vezérőrnagy, országos parancsnok július 28-án 19.00-kor tájékoztatta az átcsoportosítással, a határőrizeti feladatokkal kapcsolatos intézkedéseiről. A feladataikat munkafüzetben jegyezték fel. Átvéve a „Bodrog” borítékokat, terveket még aznap késő este, éjszaka a 3 tisztből álló bizottságok gépkocsikon kézbesítették a csehszlovák határnál működő 9., 10., kerület és a Győri ö. zászlóalj parancsnokainak székhelyeiken. Együttal részletesen, szóban tájékoztatták őket a munkafüzetekben lejegyzettek alapján, egységeiknek a magyar és szovjet csapatokkal való együttműködési feladatairól. Az egyes részfeladatokat a BM HOP rejtjelezve géptáviróval is továbbította az alárendeltnek. A táviratok azonban csak a megerősítésre átadásra kerülő állomány beérkezésével, feladataival foglalkoztak.

Az 1-8. és 11. hór. kerületektől az átcsoportosítási feladatok átvételére berendelt tiszt futárok 23 óra 10 percre mindenünnen beérkeztek. Az országos parancsnok személyesen igazította el őket. Részükre is zárt borítékban adta át az egyes kerületekre vonatkozó „Bodrog” feladatokat, kihangsúlyozva, hogy személyesen a kerületparancsnoknak adják át és csak külön parancsra lehet felbontani.¹⁴⁸

A BM határőrség felépítése és létszáma 1968. július 27-én, az átcsoportosítás előtt a következő volt:¹⁴⁹

Kerület	Székhely	Létszám (fő)	Határos ország
1.	Csorna	1 658	Ausztria, Csehszlovákia
2.	Szombathely	1 895	Ausztria
3.	Zalaegerszeg	2 051	Ausztria, Jugoszlávia
4.	Nagykanizsa	1 274	Jugoszlávia
5.	Pécs	1 223	Jugoszlávia
6.	Kiskunhalas	1 575	Jugoszlávia
7.	Orosháza	833	Románia, Jugoszlávia
8.	Nyírbátor	917	Románia, Szovjetunió
9.	Miskolc	947	Csehszlovákia
10.	Balassagyarmat	776	Csehszlovákia
11.	Sopron	1 732	Ausztria
Győri ö.z.	Győr	587	Csehszlovákia
Összesen		15 383	

A létszámadatok egyértelműen jelzik, hogy a legveszélyeztetettebb határszakasznak az osztrák és jugoszlávot tartották, míg a „legnyugodtabbnak” a román, szovjet, csehszlovákot. A határszakaszok hossza: Ausztria 355 km, Csehszlovákia 677 km, Szovjetunió 143 km, Románia 432 km, Jugoszlávia 618 km. A számok önmagukért beszélnek. A mintegy fele akkora hosszúságú osztrák határt megközelítően két és félszer annyi magyar határőr védte. Ugyanakkor a tervezett hadműveletek, azaz „gyakorlat” miatt a csehszlovák határon a veszélyhelyzet megsokszorozódott, akár fegyveres összecsapássá is válhatott. Az Országos Parancsnokság a kialakult helyzetet értékelve a létszám átcsoportosítása mellett döntött. Július 28-án intézkedett a kerületeknél lévő tisztes iskolák állományából a csehszlovák határnál működő 9., 10. hőr. kerülethez, valamint a Győri Önálló Zászlóaljhoz vezényletre kerülő létszám útba indítására, átadására és beosztására. A 11. hőr. kerület, Sopron a következő géptáviratot kapta: „A BM Hőr. Országos Pság. összevont gyakorlatot tervez tartani. A kerület tisztes iskolája 150 fővel (7 tiszt, 18 tisztes, 125 hőr.) + 6 tkg.-val a pk. vezetésével vesz részt. A csoport 68. 07. 28-án 22.30-ra érkezzen be Bp. bejárat, Osztjapenko-szoborhoz, ahol a további pcs-ot megkapják. Ellátás, felszerelés: 1 napi hideg étel, fegyverzet 1 javadalmazás lőszerrel, a raj golyószórója 1 javadalmazás lőszerrel, vmint egyéni vv. felszerelés (vegyivédelmi – a megjegyzés a szerzőtől, P. I.). Öltözet: riadóöltözet, köpeny koszorúban (a szerző megjegyzése: köpeny koszorúban összehajtogatva, hátizsák köré felszűjázva. A javadalmazás tervezési szám. 1 javadalmazás = egy napi tervezett élelőszer-szükséglet. Fegyvertípusonként eltérő mennyiség. P. I.). Aláírás: Ablak 02.”¹⁵⁰ Hasonló parancsot kapott az összes létszámadásra kijelölt hőr. kerület. Mindenütt a kerület tisztes iskoláját vették igénybe. Alig valamivel később a soproni kerület újabb intézkedést kapott az országos parancsnoktól: a FEP (Forgalom Ellenőrző Pont) azonnal szüntesse meg a csehszlovák állampolgárok kiléptetését, irányítsa vissza őket. Számoljon azzal, hogy illegálisan megkísérlik átlépni az államhatárt (a félreértések elkerülése végett, Ausztria felé. P. I.) vagy gépkocsival megkísérlik erőszakkal áttörni. Ha szükséges, azonnal térjen át a kerület egész területén a megerősített szolgálatra. Az intézkedésről a parancsnoknak nem kellett beszámolni a terület párt-, állami, tanácsi vezetőinek.¹⁵¹ A csehszlovák állampolgárok ki- és beléptetési tilalmát – feltehetően az ágcsernyői csehszlovák-szovjet tanácskozások miatt – rövidesen visszavonták, és a 29-én kiadott 16. sz. géptáviratban elrendelték, hogy július 30-tól naponta 09.00-ig jelentsék BM HOP határforgalmi osztályára az előző napi ki- és belépő csehszlovák utasok számát. Természetesen az előírásokban rögzített kötelező napi jelentéseken felül.

A szombathelyi 2. határőr kerület részére kiadott intézkedés szövege hasonló volt, csak értelemszerűen az adott kerület feladatahoz, területéhez és a szomszédos országhoz igazított tartalommal. „A ts. iskola fennmaradó állományából erősítse meg a déli határszakaszt, akadályozza meg, hogy a csehszlovák állampolgárok Jugoszláviába, Ausztriába tiltott módon átjussanak.”¹⁵² A nagykanizsai 4. kerület a saját tisztes iskoláját használta fel a határszakasz őrséinek megerősítésére. Az 5., 6., 7. kerület létszámát a saját tisztes iskolája mellett a területileg illetékes karhatalmi zászlóaljtól kapott 100-100 honvéddal és 4-4 tehérgépkocsival erősítették meg. Ezzel az emelt létszámmal kellett a jugoszláv határon megakadályozni a csehszlovákok disszidálását. A pécsi 5. kerületnek további feladatként meg kellett szüntetni a Dunán közlekedő csehszlovák személy- és teherhajók kiléptetését Jugoszlávia felé. A 8. kerület (Nyírbátor) viszonylag kényelmes helyzetben volt. Sem a román, sem a szovjet határon át nem szöktek külföldre csehszlovák állampolgárok. Csupán a záhonyi őrsöt kellett megerősíteniük a tisztes iskolájuk állományából.

A csehszlovák határt ellenőrző 9. és 10. kerületek, valamint a Győri önálló zászlóalj kapta a legnagyobb megerősítést a „Szovjet Hadsereg és a Magyar Néphadsereg közötti hadgyakorlat biztosítására”. Az 1. kerületnek saját erejéből kellett feladatát megoldani. Az erők ilyen arányú átcsoportosítását a „hadgyakorlat”, azaz Csehszlovákia tervezett megszállása mellett az is indokolta, hogy egészen az intézkedések kiadásáig a legnyugodtabb határnak a „cseh határ” számított, mint akkor a köznyelv emlegette. Ritka volt a disszidálás, legfeljebb a csempészek zavarták a csendet. Elég a 11., 2., 3. kerületek létszámát és kiterjedését összevetni a 9., 10. kerület és a Győri ö. zászlóalj megerősítés előtti adataival. Mindkét kerület, valamint Győr saját tisztes iskolájának igénybevétele mellett jelentős megerősítést kapott. A 9. (Miskolc) kerülethez az 1. és 2. karhatalmi zászlóaljtól, valamint a 2. és 3. határőr kerülettől 100-100 főt, összesen 22 tisztet, 48 tisztest, valamint 330 határőrt, honvédet vezényeltek. Ezek egy részét szétszórták az őrsők, FEP-ek megerősítésére és egy 100 főből (4 tiszt, 12 tisztes, 82 határőr, honvéd) és 4 tkg.-ból álló tartalék századot állítottak fel. A 10. hőr. kerület (Balassagyarmat) a miskolci 1. karhatalmi zászlóaljtól, 100 (más okmány szerint 98) honvédet, a soproni 11.

kerület tisztes iskolájától 150, a csornai 1. kerület tisztes iskolájától 101 határőrt és az országos parancsnokság felderítő alosztályától 3 „operatív munkást” (e fogalom feltehetően felderítőt vagy elhárítót takar). Összesen 18 tisztet, 42 tisztest, 290 határőrt, ill. honvédet és 14 tkg.-t. Mindkét kerületnek határővezetést kellett létesíteni az ország mélysége irányába. A Győri ö. zászlóaljhoz az 5. karhatalmi zászlóaljtól 100 honvédet és 2 tkg.-t, a 4. karhatalmi zászlóaljtól 50 honvédet és 2 tkg.-t, összesen 9 tisztet, 18 tisztest és 123 honvédet vezényeltek. Az őrsők megerősítése mellett egy 50 fős tartalék félé századot kellett létrehozni, 2 tisztet és 1 tisztest pedig a felderítő alosztályának adott át. A zászlóalj feladata között szerepelt továbbá a Csehszlovákia irányába tartó csehszlovák személy- és teherhajók feltartóztatása. A magyar területre igyekvő hajókat pedig a beléptetést követően kellett feltartóztatni.

A beérkezett előírt megerősítés szétszórását július 29-re mindegyik kerületben és a Győri ö. zászlóaljnál befejezték. Budapesten a Férihegyi légi FEP 28-án utasítást kapott, hogy „a menetrend szerint induló, csehszlovák területen leszálló gépeket a további pcs.-ig kiléptetni nem lehet”.

A második azonnali feladat az együttműködés megszervezése volt a 10. kerület határszakaszán keresztül bevetésre kerülő 8. gl. hadosztály, illetve a Győri ö. zászlóalj határszakaszán, a Duna hídjain, valamint a tervezett hadihídon keresztül csehszlovák területre lépő szovjet hadosztályokkal. A korabeli harcászati elvek, szabályzatok szerint a határőralegységek (őrsök, századok), egységek (kerületek, Győri ö. z.) mindenütt a területükön hadműveletet megvívó katonai magasabbegységek (hadosztályok, hadtestek) és hadseregek alárendeltségébe kerülnek az adott hadművelet időtartamára. Ez jelen esetben nem történt meg, ezzel is jelezve, hogy nem hadműveletről, mindössze „gyakorlatról”, illetve a későbbiekben „elvtársi segítségnyújtásról” van szó. Az érintett határőr kerületek és a Győri ö. z. továbbra is a BM HOP pk. alárendeltségében maradt. Ezért az Országos Parancsnok utasítására kereste fel az együttműködés felvételére, megszervezésére 28-án az esti órákban a 10. kerület parancsnoka, Albus János hőr. alezredes Isaszegen, a 8. hadosztály parancsnokát, Lakatos Béla vezérőrnagyot.¹⁵³ A DHDSCS parancsnoka pedig kérte a Győri ö. zászlóalj parancsnokát, hogy 29-én 08.00-kor Komáromban, a szovjet laktanyában munkatérképpel jelentkezzen Mamajlov vezérőrnagynál.¹⁵⁴ A „kérés” szó nem elírás. A határőrséget nem rendelték alá a DHDSCS-nak, csak a 8. gl. hadosztályt! Így nem álltak egymással szubordinációs viszonyban. A DHDSCS parancsnoka nem adhatott parancsot a Győri határőrzászlóalj-parancsnoknak. A 9. hőr. kerület (Miskolc) parancsnokának ilyen kötelezettsége (sem felkérése) nem volt, mivel a kerület területén sem magyar, sem szovjet csapatok nem léptek csehszlovák területre. A kelet-szlovák területeket Ukrajnából, nagyrészt Kárpátalja területéről szállták meg, beleértve a Besztercebányára (Banská Bystrica) bevonult bolgár ezredet is. Hajóval érkeztek Odesszába, onnan pedig vasúti szállítással Kárpátaljára.

Rátérve az együttműködés megszervezésére. Az 1. hőr. kerület parancsnok és a szovjet csapatok együttműködéséről az irattárakban egyetlen okmányt sem találtam. A Győri ö. zászlóalj esetében is csak a „meghívó” jelzi, hogy megszervezték az együttműködést. A Magyar Országos Levéltárban őrzött belügyminisztériumi és határőrség országos parancsnoki iratanyagokban nem található a szovjet hadsereggel, a DHDSCS-val való együttműködés megszervezéséről az említett országos parancsnoki utasításon – „meghívón” – kívül egyetlen irat, okmány vagy térkép sem. Ez azért zavaró, mivel a DHDSCS főerői – a szovjet 254. gl. hadosztály és a 13. gárda hk. hadosztály – az 1. hőr. kerület (Rajka) kis szakaszánál, illetve a Győri ö. zászlóalj területén lévő Duna-hidakon (Medve, Komárom) és hadihídon átkelve léptek a tervek szerint és a valóságban is Csehszlovákia területére.

A balassagyarmati 10. hőr. kerület összes jelentősebb és a megszállással kapcsolatos irata, térképe, hadműveleti naplója a kutató rendelkezésére áll, nyomon követhető a kapcsolatfelvétel és az együttműködés megszervezése. Július 28-án Isaszegen a kerületparancsnok a kapcsolatfelvételkor tájékoztatta a hadosztályparancsnokot a kerület helyzetéről, az őrsökről, a FEP-ekről, határátkelőhelyekről. Továbbá a határról, jellegéről, terepéről és a határ túloldalán észleltekről, tapasztaltakról, a határforgalomról. Egyszóval minden fontos adatról. Tájékoztatása során kitért arra, hogy a határőrség országos parancsnokának utasítására megszervezik a határ csehszlovák oldalának folyamatos megfigyelését. Megbeszélték a közös feladatokat, a kölcsönös tájékoztatás rendjét és a további együttműködés kérdéseit. Megegyezték, hogy a hadosztálytörzzsel a megindulási körlet elfoglalását és az elhelyezkedést követően, július 30-án Balassagyarmaton, a kerületparancsnokságon részletesen megszervezik az együttműködést. Feltehetően hasonló kérdések kerültek terítékre a Győri ö. zászlóalj és az 1. hőr. kerület parancsnok, valamint a szovjet parancsnokok kapcsolatfelvétele során is.

Harmadik lényeges feladat a határövezet létrehozása volt a csehszlovák határ vonalától délre. A 9. kerület határövezetének sávhatára a szovjet határtól DNy-ra kezdődött. Vonala: Tizsaszentmárton É, Tiszabездé D, Tuzsér D, Révleányvár É, Ricse É, Karcsa D, Kovácsjárás K, Fűzérkomlós K, Telkibánya Ny, Gönc É, Hernádvécse É, Büttös D, Szászfa É, Viszló É, Tornaszentandrás É, Szögliget D, Szinpetri K, Jósavató K, Ragály Ny, Putnok Ny, Ózd, Hangony D, Zabar D.¹⁵⁵

A 10. kerület sávhatára: Zabar D, Bárna D, Salgótarján D, Karancslapujtó D, Egyházasgerge É, Piliny É, Benczúrfa Ny, Szécsény K, Illiny É, Csesztye D, Érsekvadkert É, Nagyoroszi D, Perőcsény K, Nagybörzsöny K, Márianosztra K, Zebegény É, Pilismarót É.¹⁵⁶

A Győri önálló zászlóalj sávhatára: Pilismarót É, Jánospatak-híd, Dorog É, Tokod D, Látóhegy, Mészégető, Nagy Emenkes, Szomod É, Naszály D, Csempusza vasúti megálló, Ács D, Kisszentjános É, Győrszentiván É, Bácsa É, Tölös É, Hédervár É, Halászi É, Feketeerdő É, Bezenye É.¹⁵⁷

1. A határőrkerület határövezetének sávhatára: Halászi É, Bezenye D, Hegyeshalom K.¹⁵⁸

Az országos parancsnok parancsának megfelelően 28–29-én az 1., 9., 10. kerületek, valamint a Győri ö. zászlóaljnál megszervezték a határ túloldalának megfigyelését. Tiszti figyelőszolgálatot szerveztek a fontosabb pontok (hidak, útkereszteszódások, vasútállomások, katonai, határőri, csendőri objektumok stb.) megfigyelésére. Megkezdték a határ mentén lakó és határon átjáró, hazaérkező magyar lakosság kikérdezését a tapasztaltakról. Természetesen nem feltűnően, csak egyszerű beszélgetés és nem kikérdezés, kihallgatás formájában. A 10. kerület „Bodrog” hadművelleti naplójának első bejegyzései július 30-ról.¹⁵⁹

– 06.00. A csehszlovák FEP-ek prágai utasításra 08-án 03-ig (aug. 3-ig) nem engednek be az országba jugoszláv állampolgárokat.

– 15.00. A ker. pságra érkezett Szamik (v. Szamih?, a kézírás nehezen olvasható. P. I.) csehszlovák őrnagy, ezredparancsnok politikai helyettese és Pasztorek Emil (sic) százados, ezred elhárító tiszt és elmondták, hogy Szliács repülőterén egy repülőezred van elhelyezve.¹⁶⁰ Létszáma 800 fő. Szervezete: 1 hajózó, 1 lokátoros és kiszolgáló zászlóalj, és 1 görög (?) zászlóalj (a napló nem tartalmaz ezzel kapcsolatos magyarázatot). Elmondták továbbá, hogy az ezred személyi állománya a Csehszlovákia Kommunista Pártja politikáját (tehát Dubček politikáját) helyesli.

– 19.00. a karancsberényi őrs egyik járőrétől a csehszlovák járőr megkérdezte, hogy vannak-e a közelben oroszok. A válasz: nincsenek.

A 9., 10. hór. kerület, valamint a Győri ö. zászlóalj parancsnoka megszervezte a beérkezett erősítések elosztását, új szolgálai helyükre való kijuttatását, szolgálatba állítását, a tisztos iskolások felkészítését a lehetőségek figyelembevételével. A 9. kerület a karhatalmi erőkből saját rendelkezésére álló tartalékot hozott létre. Határőrökkel megerősítette a bánrévei, aggteleki, hidasnémeti, sátoraljaújhegyi őrsöket. Feladatuk szabtta, hogy a FEP-eken fokozott szolgálatot lássanak el, az őrsök területén portyázva biztosítsák a határszakasz fokozott ellenőrzését. Az őrsök a főfigyelmet a közúti, vasúti ellenőrzésekre, objektumok, hidak, a Csehszlovákiaába átvezető utak védelmére, őrzésére fordítsák. A 10. hór. kerület a karhatalmi erőkből szintén tartalékot hozott létre. Ez mindkét kerületnél érthető volt, mert a karhatalmi katonák nem határőrizeti, hanem általános katonai, azaz lövész, valamint karhatalmi szakkiképzést kaptak. A határőröket a szobi, drégelypalánki, balassagyarmati, somoskőújfalu őrsök megerősítésére osztotta szét. A feladataik ugyanazok voltak, mint a 9. kerületnél. A Győri ö. zászlóalj a megerősítésre kapott karhatalmistákat, valamint a vezérkari főnök utasítására a folyami flottillától átadott hajókat (vízi járműveket) egyaránt a dunai határszakasz megerősítésére használta fel. Az esztergomi, komáromi, gönyői és püski őrsöket erősítette meg. Az előző két kerületnél már általános határőrizeti vázolt feladatok itt kibővültek a komáromi és a többi kikötő őrzésével. A kerületek felkészültek arra is, hogy szükség esetén azonnal ki tudják telepíteni a csehszlovák területen létrehozott közös FEP-eket, illetve fölszámolni a magyar területen működő csehszlovák FEP-állományt.¹⁶¹

12. FEJEZET

A megindulási körletben. Három hét váratlan szünet

29-én reggel a 8. gl. hadosztály tisztjei előtt kihirdették a honvédelmi miniszter parancsát. „Az elmúlt hónapok eseményeinek hatására Csehszlovákiában a helyzet kritikussá vált. A szocialista rend veszélybe került... – szövege a parancs. – Mi testvéri segítséget akarunk nyújtani... De mindenkinek világosan kell látni, hogy az ellenforradalmárok fegyveres provokációkat követhetnek el (Egyet sem „követtek el”. A szerző megjegyzése. P. I.), fegyveres ellenállást tanúsíthatnak. A szocializmus ellenségeire keményen, ingadozás nélkül le kell sújtani... A támadó ellenséget... erélyesen meg kell semmisíteni...”¹⁶² A parancs szokatlan hangvételű. Egyrészt kijelenti, hogy a parancsnokok, katonák legyenek kemények. Olyan kulcsszavai vannak, mint: megsemmisíteni, lesújtani, őrizetbe venni stb. Másrészt – egy nem idézett részben – erősen megköti a parancsnokok kezét. Az esetleges fegyverhasználatot, a magyar egységet, alegységet közvetlenül ért fegyveres támadáshoz köti és a megtámadott alakulat parancsnokának döntésére bízta. Ezzel a felelősséget a helyszínen lévő parancsnokokra hárítja. Úgy tűnik, és ebben a kérdésben az akkori magyar parancsnokokkal folytatott beszélgetések csak megerősítették a szerzőt, hogy ha a parancs nem is mondta ki határozottan, de sugalmazta, hogy a magyar csapatok, ha nem lőnek rájuk, ha nem támadják meg nyilvánvalóan őket olyan mértékben, amelyet más módon és más eszközökkel már nem lehet elhárítani, akkor semmiképpen ne használjanak lőfegyvert.

A magyar parancsot nem állt módomban összevetni korabeli szovjet, lengyel, bolgár intézkedésekkel, csupán a DHDSCS parancsnokának parancsaival. Az általánosítást kerülve megállapítható, hogy a magyar intézkedés hangvétele visszafogott és feltűnően szerény. Eltér a kor megszokott frazeológiájától. Úgy tűnik, a hadsereg vezetői szándékosan kerültek a hangzatos szavakat, mivel olyan ügy végrehajtására adtak parancsot, amelyben a „vonakodó szövetséges” eredetileg nem kívánt részt venni és semmi esetre sem akart mélyebben beleszólódni.¹⁶³

A Magyar Néphadsereg felkészülésének első szakasza Csehszlovákia megszállására ezzel befejeződött. Természetesen az események sodrában ezt a katonák, alacsonyabb beosztású tisztek nem érzékelték. Az viszont minden résztvevő vezető részére egyértelművé vált, hogy minden további lépést már a szovjet vezetés határozott meg.

A 8. gl. hadosztály átadását, átvételét, a miniszteri parancs kihirdetését követően a reggeli órákban a tisztai állomány részére politikai tájékoztatókat tartottak. A politikai főcsoportfőnökség irányelveinek megfelelően vázolták „a nemzetközi és a csehszlovák politikai helyzetet”, és a konkrét feladat pontos ismertetése nélkül a tisztek tudomására hozták a tervezett harcfelelőteket, amelyet természetesen a titoktartási előírások miatt továbbra is csak ezred illetve önálló zászlóaljparancsnokig, törzsfőnöki, parancsnok politikai és szervezési helyettesekig ismertettek részletesen, és nekik megmagyarázták a „Zala” gyakorlat, a megszállás politikai célját. A légénység azonban továbbra sem tudta, mi a „gyakorlat” valódi célja, legfeljebb sejtette. A DHDSCS-parancsnok időközben intézkedett a megindulási körletben való elhelyezkedésre, berendezkedésre, az általános körletrend megteremtésére. Kiemelte, hogy nagy figyelmet kell fordítani a személyi állomány pihentetésére.¹⁶⁴

A Honvédelmi Minisztériumban a munka a július 25-ét követő három nap alatt kialakított munkarend szerint folyt. A hadosztálytól, OLP-tól reggel felterjesztett jelentéseket a vezérkarnál működő operatív csoport összesítette. 9 órakor felterjesztette a vezérkari főnöknek, majd a miniszternek. A jelentések első része a vezérkar felderítő csoportfőnökségének adatait összesítette a NATO-országok és Ausztria politikai, katonai helyzetéről, illetve intézkedéseiről és katonai tevékenységéről. A megszállást, augusztus 21-ét követően ez a pont kibővült még Románia és Jugoszlávia adataival is. A második rész Csehszlovákia politikai és katonai helyzetét, eseményeit foglalta össze tömören. Ezt követte a 8. gl. hadosztály – amelyet többnyire Szűcs Ferenc vezérőrnagy jelentése alapozott meg –, illetve a megszállásban érintett légierő és többi alakulat eseményeinek jelentése. A következő fejezet a Magyar Néphadsereg itthoni alakulataival foglalkozott. A továbbiak pedig aktuális kérdésekkel. A jelentést kézbe kapva Czinege Lajos tájékoztatta az MSZMP vezetését, Kádár Jánost vagy Biszku Bélát. A megszállást követő feszült első napokban még egy délutáni jelentést is készítettek 16 órára. A jelentések képezték az alapját mind a politikai, mind a katonai vezetés általános helyzetmegítélésének, döntéseinek.¹⁶⁵

Július 30-án 11 órakor a honvédelmi miniszter részletesen tájékoztatta a Honvédelmi Minisztérium vezetőit, a seregtestek és a HM közvetlen magasabbegységek parancsnokait és helyetteseit a csehszlovákiai helyzetről, az MSZMP-től kapott feladatokról és az addig foganatosított rendszabályokról. Aznap délután az 5. hadsereg és az OLP parancsnokai tájékoztatták alárendeltjeiket. Természetesen mindkét helyen kihangsúlyozták a szigorú titoktartást.¹⁶⁶

A figyelemztetésnek meglett az eredménye. Bár már 30-án meglehetősen sokan értesültek az addig viszonylag szűk körön belül tartott tervéről, eseményekről, mégsem szivárgott ki belőlük egy mondatnyi hír sem. Sem a minisztérium, sem a hadsereg, hadtesttörzsek be nem avatott tisztjei nem sejtettek semmit. A többi katonai és civil szervezetről nem is szólva.

A belügyminiszter július 31-én országos parancsnoki értekezleten számolt be a csehszlovákiai eseményekről. Az értekezleten részt vettek a minisztérium I., II., III., IV. főcsoportfőnökei, a csoportfőnökök, az országos rendőrfőkapitány, a határőrség, karhatalom országos parancsnokai és törzsfőnökei, a kormányőrség parancsnoka, továbbá a fővárosi és megyei rendőrfőkapitányok. A csehszlovákiai eseményeken túl a résztvevők előtt vázolták a Belügyminisztérium előtt álló feladatokat és az eddig bekapcsolódott BM-szervezetek és alakulatok által már végrehajtott tevékenységet.

A 8. gl. hadosztály eközben berendezkedett megindulási körletében, mely Gödöllő É–Aszód–Hatvan É–Pásztó Ny–Acsa által bezárt területen, valamint Rétság (31. hk. ezred) és Nagyoroszi (14. légvédelmi tüzérszázada) körzetében helyezkedett el. Az alakulatok a lakott területek, községek közelében (2-5 km távolságra), de azoktól jól elkülöníthető és elzárható erdőségekben, gazdaságokban vertek táborn. A körleteket a vezérkar jelölte ki.¹⁶⁷ A hadosztály által még a menet megkezdése előtt előreküldött szálláscsinálók, a körletek szemrevételezése után, az előre meghatározott pontokon fogadták a beérkező menetszlopokat, majd bevezették a kijelölt helyekre a csapatokat.

A körletet a vezérkar intézkedésére, a BM már bemutatott közreműködésével, a szó szoros értelmében teljesen elzárták a külvilágtól. Hármass biztostási rendszert alakítottak ki. Az első a legelső volt. Alkotóelemei az alegységek belszolgálati (naposok, ügyeletesek), az egységek, önálló alegységek őrszolgálati. Kettős feladatuk volt: egyrészt fenntartani a rendet a századoknál, útegeknél, zászlóaljknál, meggátolni, hogy az alakulatok személyi állományának tagjai illegálisan elhagyják a körleteket. Másrészt megakadályozni, hogy illetéktelenek idegen személyek bejussanak a táborokba. A második gyűrűnél a 8. gl. hadosztály az úthálózat csomópontjaira telepített ellenőrző állomásokkal a gépjárműforgalmat szűrte meg, továbbá járőrözéssel zárta el a körleteket a külvilágtól. A legkülső, harmadik sávban, a BM rendőrség és karhatalom zárógyűrűje helyezkedett el. Fő feladata: az illetéktelen személyek, gépjárművek távoltartása, valamint a községek lakossága hangulatának, magatartásának ellenőrzése volt. Figyelmük kiterjedt a területre érkező idegen és gyanús személyekre is. A hadosztály elzártága teljes volt, és kijelenthető, hogy tökéletesen „légmentesnek” bizonyult. Senki, a vezető beosztású tisztek sem hagyhatták el a körletet. Kivételt csak a szolgálati feladatokra való berendelés jelentett. Ezt is minimálisra korlátozták. A betegeket – akiket nem tudott gyógykezeltetni a hadosztály egészségügyi zászlóalja által telepített tábori kórház – az MN Központi Kórházába (Budapest XIII., Róbert Károly körút) szállították be és ott is elkülönítve gyógykezelték. A beteg tiszteket is ide vitték. A levelezést Zalaegerszeg közbeiktatásával bonyolították. Az eredeti postacímeket fenntartva, az összes helyőrségből futárral Zalaegerszetre szállították mind a magán-, mind a hivatalos leveleket. Ez utóbbira azért volt szükség, mert a Magyar Néphadseregnek a megszállásba be nem vont szervei sem tudtak a Csehszlovákia elleni intézkedésekről semmit. Innen külön futár vitte naponta a megindulási körletbe a postát, ahol szétosztották az alakulatok között. A személyi állomány által írt leveleket ugyanígy, összegyűjtve vitték vissza Zalaegerszetre. A levélforgalmat cenzúrázták. A kihirdetett titoktartási intézkedéseket szigorúan megkövetelték. A levelek emiatt sokat késtek. Több olyan eset is volt, amikor 2-3 hetes késéssel kapták meg a címzettek a feladott leveleket. Ez a helyzet meglehetősen rossz hangulatot szült mind a tiszti, tiszthelyettesi, legénységi állomány körében, mind a hozzátartozók között. Különösen a tartalékosok és családtagjaik zúgolódtak. Az állomány hangulata akkor romlott meg, amikor a bevonultatást követően eltelt az első hét, és sem a hozzátartozók, sem a katonák – kivéve a tiszteket – nem kaptak semmilyen további tájékoztatást, miért kell – a korábbi mozgósítási gyakorlatoktól eltérően – még mindig szolgálniuk. A helyzet javítására augusztus 12-én a vezérkari főnök engedélyezte, hogy a megindulási körletből rendkívüli esetekben – betegség, haláleset, születés stb. – egy szigorúan ellenőrzött közvetlen vonalon keresztül

magánbeszélgetéseket is lehessen folytatni.¹⁶⁸ Természetesen e beszélgetések során tilos volt bármit közölni a valóságos helyzetről, tartózkodási helyükről.

A rezsimintézkedések sikereseknek bizonyultak. Ki lehet bátran jelenteni, hogy tökéletesen sikerült elrejteni a világ szeme elől a hadosztályt. Gyakorlatilag senki sem tudta meg vagy figyelt fel rá, hogy Nógrád és Pest megyékben húsz-nyolcvan kilométer távolságra a csehszlovák határtól, felkészülve a gyors megindulásra, parancsra várva, készenlétben áll a 8. gl. hadosztály.

A körlet elfoglalását követő órákban a hadosztály álcázta magát. Olyan tökéletesen, hogy az azóta nyilvánosságra került nyugati felderítő jelentések sem említik a magyarok felkészülését. Ennek azonban több oka is lehetett. Nem lenne helyes mindent a valóban jól megoldott álcázás javára írni. Elképzelhető, hogy miután a békehelyőrségeiket elhagyva, keleti irányba meneteltek és nem északi, északnyugatiba, mint a szovjet alakulatok, a NATO-felderítés nem fordított rájuk különösebb figyelmet. Feltehető az is, hogy nem számoltak a magyarok bekapcsolódására egy esetleges agresszióba. A határőrség álcázhatatlan és gyakorlatilag mindenki által megfigyelhető tevékenységét pedig a szovjet alakulatok manőverezése biztosításának fogták fel, ahogy végül valóban azt hajtották végre. És természetesen az is lehetséges, hogy tényleg nem derítették fel a hadosztály megindulási körletét, hiszen a 8. gl. hadosztály-parancsnokság az álcázást szigorúan megkövetelte, és helikopterekkel is rendszeresen ellenőrizte.¹⁶⁹

Az első két nap berendezték a nyári táborot. Ezzel egy időben korlátozták a személy- és tehergépkocsi forgalmat, amely nem lehetett nagyobb az átlagos napi mozgásnál. Már a telephelyeken, a táborok bejáratainál ellenőrizték az intézkedések végrehajtását. Az említett hármas gyűrű még ezután következett.

A táborban összetett feladatot kellett megoldani. Egyrészt befejezni és pontosítani, majd naprakész állapotban tartani a hadműveleti terveket, másrészt összekovácsolni a hadosztály egységeit, alegységeit. Lehetőleg a tényleges sorkatonai szolgálatot teljesítőkkal azonos szintre felhozni a mozgósított tartalékosokat, a hivatásos tisztek szintjére a tartalékos tiszteket.

A hadosztályparancsnok a békehelyőrségek elhagyása előtt parancsot adott a harcfelelő részletek megtervezésére. A DHDSCS mindenre kiterjedően meghatározta a teendőket. A hadosztálynak csak a részleteket kellett kidolgozni. Simon alezredes, hadosztálytörzsfőnök operatív csoportot alakított, tagjai a parancsnok hadtáphelyettese, technikai helyettese, a hadműveleti osztályvezető és egy hadműveleti tiszt voltak. Az egyes részfeladatok – pl. tűzérési tüztervek, műszaki számvetések – kidolgozásába bevonták az érintett fegyvernemi főnököket és szaktiszteket is. A szovjetek által elkészített tervek fő vonalakban már tartalmazták a hadosztály feladatait, a megalakítandó helyőrségeket, kijelölt menetvonalakat, határidőket, illetve az esetleges, várható harctevékenységet. Erre a „csontvázra” kellett a részleteket ráépíteni, a feladatok végrehajtásához szükséges erőket, eszközöket kijelölni, a feladatokat lebontani, a számvetéseket elkészíteni és az együttműködés, minden oldalú biztosítás kérdéseit szabályozni. A tervek kidolgozása feszített munkát követelt. Augusztus elejétől bevonták a tervezésbe az ezred- és önálló zászlóalj-, tüzérszázalékparancsnokokat is, akik saját egységeik, alegységeik részterveit a hadosztállyal egy időben, párhuzamosan készítették el.¹⁷⁰ Komoly problémákat okozott, hogy a csehszlovák fegyveres erőknek a hadosztály részére kijelölt megszállási sávban lévő erői elhelyezkedéséről, erejéről, fegyverzetéről, laktanyáinak, lőszerraktárainak stb. helyéről nem rendelkeztek pontos adatokkal. A DHDSCS-parancsnokság által átadott adatokat ismerték, ezek esetenkénti „pontosságáról” már írtunk. Ezzel a vezérkar is tisztában volt és megoldására két irányban is intézkedett. Mint már az eddig leírtakból is egyértelműen kitűnt, felkérték a BM Határőrség Országos Parancsnokságát a határ menti területek folyamatos, több kilométeres mélységig terjedő megfigyelésére. A 30-40 kilométerig terjedő mélységi felderítést az MSZMP „Pártközpont”¹⁷¹ nem engedélyezte. Az indok: a határőr-alakulatok tiszti, tiszthelyettesi állományát a „túlsó oldalon” is jól ismerték, tisztában voltak feladataikkal, mozgási lehetőségeikkel. Az ezektől való jelentős eltérés gyanút kelthetett volna. Ezért csak a határszakaszok magyar területről történő folyamatos megfigyeléséhez járultak hozzá, melyet a határőrség azonnal megszervezett. Az észleletekről mindennap tájékoztatta a vezérkart. Az alábbiakban bemutatásra kerülő első napi, a vezérkar hadműveleti naplójában rögzített jelentést érdemes összevetni a 10. hór. kerület hadműveleti naplójából az előző fejezetben idézett részletekkel. Az összevetésből kitűnik, hogy a BM HOP már pontosított, helyesbített adatokat adott tovább. Figyelemre méltó az is, hogy a vezérkar csak a 8. gl. hadosztályt érintő területek megfigyelt adatainak átadását kérte, a szovjeteket érintőket nem.

„1968. 7. 30.
01.45

Az Országos Határőr Parancsnokság közölte:

Balassagyarmat és Szob, valamint Somoskőújfalu közlése szerint

- Besztercebányai géptáviró parancsra 0 órától jugoszláv állampolgárokat nem léptetnek be. Hidasnémeti belépteti, de jelenti az előjáró szerveknek. Balassagyarmattól Ny-ra korlátozás nincs.
- Besztercebányából 10 gépkocsi Losonc irányába. 2 db lokátor. Besztercebányából – Ipolyság irányába - karszalagos katonák (forgalmi irányítók) kb. 21.00 órakor.
- Modrý Kame? (Kékkő) hk., tü. (harckocsi, tüzer) lőtérrel az összes csapatokat kivonták.
- Plášťovce (Palást) községnél 10 rádiós gk. Šahy (Ipolyság) irányába halad.
- Besztercebánya Slihács (sic) repteret 29-én 16–17 óra között megszállták (eddig üres volt). A laktanyából karszalagos katonák Zólyom-Losonc vagy Korpona irányába haladtak.
- Letkessel szemben állandó szolgálat (addig nem volt) jelent meg.

Hangulatkeltés: nemzetközi busz magyar utasai jelentik: Magyarországra átlépőket a magyar hatóságok letartóztatják.¹⁷²

Ehhez hasonló jelentések tömegével futottak be naponta a vezérkar operatív csoportjához. Az augusztus 20-ig átadott napi megfigyeléseket összesítő jelentésekből kitűnik, hogy semmiféle csehszlovák katonai előkészületet, felkészülést nem észleltek szlovák területen. A jelentett katonai mozgások nem lépték túl a "békeidőszakban" megszokott normális katonai tevékenységek határait és mennyiségét. A csehszlovák belpolitikára vonatkozó tapasztalatokat a BM HOP nem a vezérkarnak, hanem a BM-nek jelentette. Azok a jelentések sem „ellenforradalmi veszélyről”, hanem a politikai élet felpozíciójáról és esetenként az ezzel járó óhatatlanul előforduló kisebb túlkapásokról szóltak.

Másik intézkedésként a vezérkar megszervezte saját tisztjeinek kiküldésével azoknak a területeknek mélységi felderítését Szlovákiában, amelyek a 8. gl. hadosztály várható működési irányába estek. A tisztek turistának, látogatónak álcázva végigjárták a meghatározott útvonalakat. Saját személygépkocsikkal, vasúton és természetesen civil ruhában. Ők sem észleltek – jelentéseik szerint – semmi nyugtalanítót vagy katonai készülődést.

A vezérkari főnök utasította a felderítő csoportfőnököt, hogy naponta kétszer, reggel 08 és este 21 órakor jelentse az operatív csoportnak az észlelteket, továbbá szervezzék meg a szlovákiai területek rádiófelderítését. A magyar felderítés segítségét a DHDSCS is kikérte. Többször igényelt személyes megfigyelést az általuk megszállandó területről. Így például augusztus 2-án kérték Malacka-Jókút (Malacky-Kúty) helységek, útvonalak, vasutak megfigyelését.¹⁷³

A rádiófelderítésnél hasonló volt a kiinduló helyzet. A Magyar Néphadsereg összes korábbi rádiófelderítési feladatai nyugatra irányultak. A csehszlovákiai helyzettel nem foglalkoztak, tehát nem ismerték. A rádiófelderítő alakulatoknak (a hadászati ráf. ezrednek, a ráf. zászlóaljaknak, illetve a hadosztály közvetlen felderítő zászlóaljak ráf. századainak) nem állt rendelkezésükre egyetlen csehszlovák adat sem. Nem voltak tisztában sem a polgári műsorszórások, sem a katonai adások, sem az amatőrök frekvenciáival, települési helyeivel, az adások adataival, időpontjaival. Ezért először „ismeretlen objektumok ellen” kellett megszervezni és bevezetni a rádiófelderítést. A szükséges adatok beszerzése tetemes időt igényelt és erőt kötött le. Mindezt pedig olyan viszonyok között, hogy közben egy percre sem csökkenthették a Nyugatra irányuló rádiófelderítés intenzitását. A vezérkarnak időben kellett értesülnie, tisztában kellett lennie a NATO, illetve Ausztria esetleges válaszával, vagy ellenlépéseivel is. A rádiófelderítés munkájában két jelentős időszak különböztethető meg. Az első ütem nagyjából augusztus 21-ig tartott. Ebben az időszakban elsősorban a vezérkar igényei határozták meg a fő feladatokat. Hadászati – a legfelső szintű politikai és katonai vezetés számára –, valamint hadműveleti szintű rádiófelderítést végeztek. Az augusztus 21-től megközelítően szeptember második feléig tartó második ütemben a hadászati-hadműveleti feladatok mellett jelentős szerepet kaptak a DHDSCS, illetve a 8. gl. hadosztályparancsnok és törzse által meghatározott harcászati szintű rádiófelderítési feladatok is. A kérdésre az úgynevezett „rádióháború” témája tárgyalásakor részletesen visszatérünk.

Komoly gondokat okozott mind a tervezéskor, mind később, a megszállás idejében a térképellátás. A hiányok oka megegyezett a felderítésnél már jelentkezett problémákkal. A Honvéd Térképészeti Intézet a fennálló egyezmények értelmében csak hazánkról és a közvetlen határ menti sávokról, illetve Nyugatról készíthetett megfelelő méretarányú, mennyiségű térképet. Nem voltak Csehszlovákiáról az alegységek (századok, ütegek, zászlóaljak) harcászati szintű vezetéséhez, vagy a tüzérség tűzvezetéséhez szükséges 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000 méretarányú és mennyiségű térképek. Csak hadműveleti vezetésre alkalmas 1:200 000-es vagy 1:500 000-es méretarányú térkép állott rendelkezésre. Minden feladatra! Legyen szó akár nagy távolságra történő menet tervezéséről hadosztályszinten vagy tüzéreg tűzvezetéséről, esetleg gépkocsizó lövészszázad, vagy harckocsiszakasz harcának szervezéséről. A hiányokat vázlatokkal pótolták. Ezek viszont nem tartalmazták a terep részleteit. Csupán a szovjet hadsereg készített megfelelő méretarányú térképeket a területről. Ezekből azonban kevés állott rendelkezésre, és a tisztek túlnyomó többsége nem tudott oroszul, nem ismerte a cirill betűket, a térképeken alkalmazott rövidítéseket.

Mindezekkel a problémákkal együtt a hadosztálytörzs operatív csoportja, illetve az ezredek, önálló zászlóaljak, tüzérszázadok parancsnokai, törzsfőnökei 1968. július 29-én 03.00 órára mindenütt kidolgozták a hadműveleti terveket. Ezt követően kétszer pontosították. Először aznap, július 29-én 18.00 óráig. A DHDSCS által adott újabb részfeladatokat kellett átvezetni. Másodszor a DHDSCS-parancsnok utasítására augusztus 3-án egynapos hadijáték keretében. A hadijátékra berendelték a hadosztálytörzset és az egységek vezető állományát. A tervek alapján mozzanatról mozzanatra megbeszélték a feladatokat, elemezték a helyzetet, értelmezték a tervezéssel kapcsolatos követelményeket, az együttműködés, biztosítás kérdéseit.¹⁷⁴ A hadműveleti terveket a továbbiakban – egészen a zászlóalj-üteg és századparancsnokokig lebontott kivonatokat – zárt borítékban őrizték.

A hadosztályparancsnok és a 10. hór. kerület parancsnok július 28-i isaszegi megállapodásának megfelelően a hadosztály törzsfőnöke a hadosztály felderítőfőnökkel együtt, a megindulási körlet elfoglalását követően, július 30-án Balassagyarmaton az együttműködés részletes megszervezésére fölkereste a balassagyarmati határőrkerület-parancsnokságot. A hadosztálytörzsfőnök ismertette a hadosztály feladatait, a határ megközelítésének menetvonalait, a határátlépés kijelölt helyeit. A határőrök tájékoztatták őket arról, hogy a hadosztály működési sávjában hol helyezkednek el csehszlovák határőrök. A kerület mikor, hol és milyen erőkkel tud segítséget nyújtani a hadosztálynak. Vállalták, hogy megfigyelik a csehszlovák fegyveres erők tevékenységét. Azonnal közlik, ha a csehszlovákok védelemre készítenek elő terepszakaszokat, robbantásra hidakat. Megszervezték a hadosztály határra történő fölvezetését, a határátlépés rendjét. A kialakított együttműködési terv szerint a magyar határőrség a határon való átkelés helyein lefegyverzi a csehszlovák határőrséget, csendőrséget szolgáló teljesítő állományát. Biztosítják a hidakat és meggátolják, hogy a csehszlovák határőrizeti szervek a megszállás első időszakában jelenteni tudjanak az eseményekről a hátszobába. Kialakították az együttműködés elveit arra az esetre, ha csehszlovák ellenállás miatt a határon fegyveres erővel kell áttörni. A határőrkerület a tervek szerint felkészült az első lépcsőt követő további katonai alakulatok fölvezetésére és az alakulatok terv szerinti átengedésére. A határőrség vállalta, hogy rendszeresen tájékoztatja a hadosztály-felderítő osztályt a határ csehszlovák szakaszán észleltekről. A határőrök ismételt elmondták, hogy lehetőségük lett volna nagy mélységből adatokat szerezni, de ehhez az előjáró szervek nem járultak hozzá. A vezérkar (és a BM) a harcászati-hadműveleti elvektől eltérve nem rendelte alá a balassagyarmati határőrkerületet a hadosztályparancsnoknak és nem engedélyezte, hogy a hadosztályparancsnok harcálláspontja, illetve a határőr kerületparancsnokság között közvetlen távbeszélő összeköttetést építsenek ki. A határon első lépcsőben áthaladó, átkelő harckocsi- és gépkocsizó lövészrezdek parancsnokai és az érintett határőrörsök sem vehették fel egymással közvetlenül a kapcsolatot. Csak a hadosztálytörzs, illetve határőrkerület működhetett közvetlenül együtt a szigorú titoktartás miatt.¹⁷⁵

A másik – és véleményem szerint a legfontosabb – feladata a hadosztálynak a személyi állomány felkészítése, az alakulatok egységbe kovácsolása volt, mivel a DHDSCS sem tudta, nem tájékoztatta őket, hogy meddig kell a megindulási körletben várakozniuk. Ezért egymásra épülő rendszerben, az egyszerűtől a bonyolult felé haladva, hetes kiképzési terveket dolgoztak ki.¹⁷⁶ A Honvédelmi Minisztérium csupán a politikai kiképzés és politikai tájékoztatás rendszerét, témáit határozta meg kötelező érvénnyel. A továbbiakra szabad kezű kezű kaptak a kiképzés tervezése, szervezése, végrehajtása során. Két alapvető célt tűztek ki. Az első: mindenki ismerje meg a fegyverét és legalább egy (!) lögyakorlatot hajtson végre. A második: a konkrét adatok – tehát a helyszín és idő

– ismerete nélkül a készség szintig gyakorolja be a tervezett harc feladatát. Feszített ütemű kiképzést szerveztek. Az aszói lövész-, a verpeléti harcokcsi- és nagyorosi légvédelmi lőtereken szünet nélkül lőttek az alegységek. Egymást érték a raj, kezelőszemélyzet, szakasz, század, üteg szintű harcászati alaki és harcászati gyakorlatok. Az alegységek a szó teljes értelmében összekovácsolódtak. A tapasztalatok, többek között a hadosztály akkor fölmerült problémái bebizonyították, hogy miután Magyarországon nem volt megszervezve a leszerelés után a mozgósításra került (és kerülő) tartalékos tisztek, tiszthelyettesek és katonák folyamatos és rendszeres továbbképzése, az idő múlásával arányosan elkoptak katonai ismereteik, elvesztették felkészültségüket. A megmaradt ismeretek nagy része is néhány év után használhatatlanná avul. Ezért nélkülözhetetlen a tartalékosok részére legalább egyhetes, intenzív és gyakorlatias, ki- és átképzés harcba vetés előtt. Amennyiben elmarad az átképzés, az alakulat harckészültsége, ütőképessége a szükségesnél jóval alacsonyabb színvonalú, az élőerő vesztesége pedig aránytalanul nagy lesz. A hadosztály számára a szó szoros értelmében „májusi esőként” jött a háromhetes haladék. A hadosztálytörzsfőnök és törzs céltudatos szervező munkájának eredményeként a tartalékosok hátrányainak jelentős részét ledolgozták. A felkészítés mintegy záróakkordjaként – ekkor már, legalábbis a szovjet politikai és katonai vezetés tisztában volt azzal, hogy erőszakos katonai beavatkozásra fog sor kerülni – a 8. gl. hadosztályt a DHSCS parancsnoka bevonta az augusztus 11–19. között megtartott híradó hadijátékba. A hadijáték is kettős célú volt. Egyrészt a hadseregcsoporthoz parancsnoka kipróbálta és begyakoroltatta vezetési rendszerét. A gyakorlat – bár más feltételezett helyszíneken is játszódott – a tervezett harc feladat céljait követte. Másrészt a Magyarország területén hirtelen megnövekedett csapatmozgás és rádióforgalmazás álcázásául is szolgált. Ez utóbbi érdekében a gyakorlatot a magyar sajtóban a Honvédelmi Minisztérium – a DHSCS vezetésével egyetértésben – bejelentette és tájékoztatta a lakosságot, híre megjelent a médiában.¹⁷⁷ Erről a nyugati sajtó is beszámolt, de a Lengyelországban párhuzamosan folyó lengyel-szovjet hadtápvezetési gyakorlattól eltérően, nem kapcsolta össze Csehszlovákia megszállása esetleges előkészítésével.

Július utolsó két napján teljesen feltöltötték a hadosztályt. Az összes hadosztályhoz vezényelt szaktiszt és politikai munkás bevonult, kivéve a polgári életből behívott pártmunkásokat. Érdemes áttekinteni a vezényelték listáját. Már pusztán megnevezésük és létszámuk mutatja, hogy milyen „mellékfeladatokkal” terheltek meg azt a hadosztályt, amelyről alig egy héttel korábban a honvédelmi miniszter még úgy nyilatkozott, hogy sem a csehszlovákiai politikai, sem a közigazgatási életbe nem fog beavatkozni.

Kimutatás a hadosztályhoz vezényeltokról¹⁷⁸

Megnevezés	Tiszt	Tts.	Legs.	Össz.
Elhárítók: Ide számolták a rendőrségtől vezényelt állambiztonsági és közrendvédelmi tiszteket is	60	–	14	74
Politikai munkatárs: A hadosztály propaganda- és tájékoztató apparátusát erősítették meg velük	10	–	1	11
Pártmunkások: A megyei, járási, városi pártbizottságok behívott munkatársai (csak augusztus hó 21-től!)	17	–	–	17
Újságírók (csak augusztus hó 21-től!)	5	–	–	5
OLP (A helikopterek személyzete és a repülő összekötő hadműveleti csoportok)	11	9	25	45
5/3. RT. század: Rádiófelderítők	4	3	43	50
Tolmács	23	–	–	23
Kantin	1	1	18	20
Postás	8	2	4	14
Ezekon kívül az MN más alakulataitól és intézményeitől a harcoló állomány és a hadtáp kiegészítése	30	17	156	203
Mindösszesen:	169	32	261	462

A hadosztály harceszköz- és fegyvermegoszlása augusztus elején, 1968. július 29-én a következő volt (a helyzet augusztus 21-ig nem változott lényegesen, csupán napi mozgások, eltérések voltak):¹⁷⁹

Harckocsik:

– T-54/A közepes hk.	93 db	(gl. ezred hk. zászlóaljakként 31 db)
– T-55 közepes hk.	24 db	
– T-55/A közepes hk.	43 db	(mind a 67 db a 31. hk. ezrednél)
– PT-76 úszó hk.	17 db	(gl. és hk. ezredenként 3-3 db, valamint a 42. felderítő z.-nál 5 db)
– hk. vontató	11 db	(1-1 db gl.e.-ként, 5 db 31. hk.e., 3 db a 84. pc. és gimű.jav.műh.-nél)

Páncélozott szállító harcjárművek és lövészpáncélosok:

– P. FUG	23 db	(3-3 db a gl.e. és hk.e.-nél, 6 db a 42. f.z.-nál, 2 db a 36. mű. utász z.-nál és 2 db a 18. mű.z.-nál és 1 a 73. vv.szd.-nál)
– z. FUG	9 db	(3-3 db a 3 gl.e.-nél)
– FUG	63 db	(2 db a ho.pság-nál, 11-11 db a gl. és 14 db a 31. hk.e.-nél, 1 db a tü. e.-nél, 1-1 db a mű. z.-aknál, 1 db hírz., 6 db a 42. f.z., 4 db a 73. vv.szd.-nál)
– BTR-50 PK	6 db	(1-1 db gl.e. és hk.e.-ként, 2 db a 134. hírz.-nél)
– 2 P-27 BRDM	12 db	(4-4 db gl.e.-ként)
– BRT	1 db	(31. hk.e.)

Tüzérfegyverzetig anyaga:

– 57 mm pct. á.	27 db	(9-9 db gl.e.-ként)
– 85 mm pct. á.	18 db	(a 93. pct.tü. o.-nál)
– 82 mm aknavető	54 db	(18-18 db gl. e.-ként)
– 120 mm aknavető	24 db	(8-8 db gl. e.-ként)
– 122 mm tarack	36 db	(a 22. tü.e.-nél)
– BM-21 sorozatvető	6 db	(a 22. tü.e.-nél)

Lövész nehézfegyverek:

– géppuska	58 db	(4 a ho.-nál, 18-18 db gl.e.-ként)
– RPG-7 páncéltörő fegyver (gránát)	269 db	(87-87 db gl.e.-ként, 2 db a 31. hl.e.-nél és 6 db a 42. feld.z.-nál)

Légvédelmi fegyverzet és lokátorok:

– ZU-2 légvédelmi (lé.) géppuska	17 db	(6-6 db gl.e.-ként, a 63. gl.e.-nél 1 hiány)
– 57 mm lé. gépágyú	18 db	(14. létü. osztály)
– ZSZU-572 önjáró lé. gépágyú	4 db	(a 31. hk.e.-nél)
– SZON-9 lokátor	3 db	(14. létü. osztály)
– P-15 f. lokátor	2 db	(14. létü. osztály)

Különleges fegyverek:

– P-27 harcigép	12 db	(4-4 db gl.e.-ként)
-----------------	-------	---------------------

Műszaki technika a mű. z.-nál:

– BAT (gyorsjáratú láncfalpas buldózer)	11 db
– BTM (gyorsjáratú láncfalpas árokásó)	7 db
– D-030 (gumikerekes kotrógép)	4 db
– NPO (nehéz hadihídoszlop)	1/2 készlet
– KMM (TMM) hídrakó gk. készlet	5 db
– MTU hídrakó harckocsi	4 hiány
– PMP-3VO aknatelepítő felszerelés	6 készlet
– DIM ind. aknakereső harckocsi	8 db
– AUV-62 víz. központ	2 készlet
– PZV gépkocsira szerelt talajfúró	2 készlet
– K-61 láncfalpas úszó gépkocsi	12 db

Híradó-felszerelés:

– 603 különböző típusú rádióállomás	
– Mi-HL helikopter	2 db

Megerősítés:

– Mi-1 helikopter	8 db
-------------------	------

A hadosztály visszamaradt helyőrségei feletti parancsnokságot Galambos Béla őrnagy, a hadosztály fegyverzeti főnöke vette át. Közvetlenül az 5. hadsereg parancsnokságának alárendeltségébe került. A visszamaradt újoncállomány (2494 fő) kiképzésére a hadseregparancsnok módosított kiképzési intézkedést adott ki. A hadosztály szervezetszerű harckocsi- és tüzérezredét, páncélos felderítő zászlóalját átvette a 9. gl. hadosztály. Az elvonult ezredeknél a kiképzőbázis-századparancsnokokat bízták meg az alakulat- és a helyőrség-parancsnoki feladatok ellátásával. A hadosztály összes alakulatánál azonnal teljes anyagi leltározást hajtottak végre. Felmérték a megmaradt készleteket. Ellenőrizték az iratanyagot. Megszigorították az őrszolgálatot. Alapvető fontosságú, az elvonult hadosztály harcértékét befolyásoló tényezőként kezelték a visszamaradt helyőrségekben az elvonult tisztek, tiszthelyettesek családait. Rendszeresen tájékoztatták őket – természetesen a kapott információk alapján – a távollévők helyzetéről.¹⁸⁰ Természetesen a titoktartás szabályai betartásával. A valóságos feladatról csak augusztus 22-ét követő napok után értesültek.¹⁸¹ A politikai főcsoportfőnökség is – a jelentések alapján – igyekezett gondját viselni a családoknak. A pénzügyi főnökség intézkedett, hogy a tisztek fizetésének nagyobb részét – családi állapottól függően – a feleségeknek, a családoknak fizessék ki. Az ilyen jellegű intézkedések sorozata – amelyek nagy részére akkor gondoltak először, mivel korábban a hadsereg nem került addig hasonló helyzetbe – megmutatta egy esetleges háborús helyzetre való felkészülés hiányosságait is. Feltárta azokat a területeket, amelyekre korábban nem figyeltek kellő gondossággal, nem vették figyelembe a m. kir. honvédség második világháborús tapasztalatait vagy másként gondolták el megoldani. Ebből a szempontból a „ZALA” fedőnevű gyakorlat, Csehszlovákia megszállása komoly tapasztalatokkal szolgált. Többek között a következő években rendezték a hivatásos katonák háborús illetményének kérdéseit, a családokkal való foglalkozás elveit és így tovább. Az élet igazolta Oscar Wilde szellemes megállapítását: „Mindenki a saját baklövéseit hívja tapasztalatnak”. Akkor a hadsereg tanult baklövéseiből.

Korántsem volt ilyen zökkenőmentes a tartalékos tisztek, tartalékos katonák otthon maradt családtagjai ellátásának, az otthoni fizetésének kérdése. A politikai főcsoportfőnökség napi jelentései¹⁸² rendszeresen visszatértek még hetek múlva is arra, hogy sokan – a félreértések elkerülése végett: a mozgósításkor bevonult tartalékosok otthon maradt feleségei, eltartottjai – nem kapták meg a törvény szerint járó fizetésüket. A helyi tanácsok, vállalatok, szövetkezetek sok esetben egyszerűen nem törődtek az ügyintézésel. Nem ismerték a vonatkozó törvényeket. A helyzet több helyen odáig fajult, hogy a Honvédelmi Minisztérium közbenjárására a területi pártbizottságoknak is be kellett avatkozniuk egy-egy kérdés megnyugtató rendezésébe.¹⁸³

A megindulási körletben az állomány hangulata változó volt. Az idősebb, tapasztaltabb tisztek nem lepődtek meg a kapott feladaton. Vagy nem mutatták. A július 29-i tájékoztatót követően azonban több helyről jelentették, hogy a tartalékos tisztek és a fiatal tisztek között „kisebb mérvű idegesség” tapasztalható.¹⁸⁴ A sorállományt sem lehetett elzárni a külvilágtól. „A katonák egyre többször teszik fel a kérdést: hová készülünk?

Terjesztik a SZER híreit Csehszlovákiáról, a parancs ellenére is leveleznek – a tartalékosok – és megírják, hol vannak.”¹⁸⁵ Bizonyos jelekből, mint például azonossági jegyek (ahogy akkor a katonák mondták: „dögcédulák”), sebkötőcsomagok szétoztása, nagy mennyiségű lőszer felhalmozása az alegységeknél, levelet nem írhatnak, a Népszabadságban megszorodtak a Csehszlovákiát bíráló, elítélő cikkek stb., pontosan fel tudták mérni, mi a helyzet és mire számíthatnak. Politikai foglalkozásokon nyíltan feltették a kérdéseket: „Ha mennünk kell, van-e jogunk beavatkozni a csehszlovákiai eseményekbe?” „Milyen hatással lesz ez a munkásmozgalomra?” „Mi lesz a Nyugat reakciója?”¹⁸⁶ A kérdések – úgy tűnik, áttételesen – a hivatásos tisztek problémáit is tükrözték, elvégre ők foglalmazták a jelentéseket, és valószínűleg a nemzetközi munkásmozgalom problémája izgathatta legkevésbé a sorkatonákat és a tartalékosokat. A fegyelmi helyzet – kisebb, szokott kilengéseket, mint például leittasodások, könnyebb gépkocsi-, motorkerékpár-balesetek, szolgálati vétségek stb.-t kivéve – jó és szilárd volt. A mozgósítástól augusztus 21-ig terjedő mintegy négy hét alatt mindössze egy súlyos fegyelemsértés – előjáró tetteles bántalmazása – fordult elő, a 63. gl. ezrednél. A katonai bíróság a tett elkövetőjét gyorsított, helyszíni nyilvános tárgyaláson 1 év és 8 hónapi börtönbüntetésre ítélte.

A jelentésekre a HM vezetése azonnal reagált. Augusztus elején feloldotta a levélírási tilalmat. Megszerveztette a tábori postaszolgálatot, ezzel meggyorsította a levelek kézbesítését. Az is igaz azonban, párhuzamosan felkérte a híradófőnökség és a BM III/IV csoportfőnökségét a Budapest 72. posta 38. sz. postafiókjába „beérkező levélküldemények és levelezőlapok ellenőrzésére”.¹⁸⁷ Az ellenőrzött leveleket azután a HM futárszolgálat továbbította.

A megindulási körletekben folyó napi tevékenységet színesítő számtalan esemény közül egyet emelünk ki, mint a korszakot jól jellemzőt. Mind a magyar, mind a szovjet csapatok általában erdőségekben „húzódtak meg”. Vadak által „lakott” területeken. A katonák több esetben „megsértették” a környékükön lévő vadgazdaságok „birtokjogát”. Magyarán, elkezdtek a vadakat kilőni. Augusztus közepéig először a gödöllői vadgazdaság jelentette, hogy területén lövöldözés volt és sebzett vadakat találtak (a közelben a 63. gl.e. megindulási körlete volt.) Ezt követően a Tolna megyei gyulai erdőgazdaság panaszkodott a gazdaság zárt területén tartózkodó szovjet alakulatok katonáira. A panaszok a Mezőgazdasági és Élelmezési Minisztériumon keresztül egészen Czinege Lajoshoz, illetve a Pártközponthoz, valamint a DHSCS parancsnokáig, Provalov vezérezeredreig eljutottak. Szigorú kivizsgálás következett. A „tetteseket” azonban nem sikerült megtalálni. Időközben a 63. gl. ezred állománya Csehszlovákia területére „távozott”, Provalov vezérezered pedig gyorsan intézkedett és a vadgazdaság területéről azonnal eltávolította a szovjet alakulatokat. A Gödöllőn keletkezett vadkárt 800 000 forintba becsülték.¹⁸⁸ A témáról közel egy nagyobb dosszié megtöltéséhez elegendő levél, irat, intézkedés született.

13. FEJEZET**Az utolsó lépések a kérdés politikai rendezésére**

A politikai élet eseményeinek vizsgálatánál vissza kell kanyarodni 1968. július második feléhez. A csehszlovák és szovjet katonai kapcsolatokat az úgynevezett Prchlík-ügy alaposan felkavarta és tovább rontotta. V. Prchlík tábornokot 1968 tavaszán nevezték ki a CSKP KB 8. főosztályának élére. A főosztály Csehszlovákia katonai és biztonsági kérdéseivel foglalkozott. Prchlík Dubček feltétlenül hű munkatársa volt és komolyan vette megbízatását. A CSKP KB júniusi plénümán tartott beszédében felvázolta Csehszlovákia biztonságpolitikájával kapcsolatos koncepcióját. E koncepció nem látott napvilágot. Tartalmára csak az általa július 15-én tartott sajtókonferencián elhangzottakból lehet következtetni. Lényegében ugyanarra a következtetésre jutott a „Šumava” gyakorlat és a szovjet katonai törekvések tapasztalatai alapján, mint a rendkívül óvatosan fogalmazó Oláh István magyar honvédelmi miniszterhelyettes.¹⁸⁹ Prchlík „arról beszélt, hogy a jövőben ildomos lenne nagyobb gondot fordítani... a közös hadvezetés alapelveire, amit kifejezésre kellene juttatni a parancsnokok rotációjában is, állampolgárságuk szempontjából...”. Makacsul a szövetség vezérkarának „demokratizációja”

mellett foglalt állást és azokról a garanciákról szolt, „amelyek lehetetlenné tennék, hogy a szövetséget az egyes tagállamok belső ügyeibe való beavatkozásra használják fel...”¹⁹⁰

Erős szovjet nyomásra Prchlíket a sajtótájékoztatón elmondottakért, mondván, hogy államtitkokat mondott el és ezzel gyengítette a Varsói Szerződés harckészültségét, a CSKP KB – illetve Dubček – feláldozta, leváltotta és a 8. főosztályt feloszlatta. „Leváltásának módja aztán bevált mintaként szolgált mindazoknak, akik néhány hónappal később fokozatosan »leváltották« a CSKP vezetésének egész reformgarnitúráját. Az első menet – funkciócsere, a második – következetes politikai likvidáció. Mellesleg nincs új a nap alatt, ugyanígy likvidálták Nagy Imrét és Slánskyt is, csak akkor volt még egy harmadik menet is.”¹⁹¹ Dubček engedékenysége a szovjetek felé teljesen felesleges volt. Csak saját gyengeségéről árulkodott, arról, hogy nem száll szembe a szovjet nyomással, még közvetlen munkatársaiért sem.

A szovjet sajtóban szinte naponta érték nagyon éles támadások Csehszlovákiát. Nem maradtak el hangvételeikben az NDK-s, lengyel és bolgár lapok sem. A Pravda július 30-án, az ágcsernyői találkozás idején „A haladás ügye legyőzhetetlen” című írásában már nyíltan hangot ad a beavatkozás szükségességének. A cikk szerint a testvérpártok „tántoríthatatlanul eltökéltek” abban, hogy „megvédik a szocialista közösség létérdekeit és a szocializmus ügyét Csehszlovákiában”, ahol az „imperialista reakció minden propagandaeszközét latba vetik, hogy a demokratizálás és liberalizálás hamis jelszavával ösztönözzék a CSKP és a szocialista rendszer alapjai elleni támadást intéző ellenforradalmi erőket”. Ugyanaznap a lengyel „Zolnierz Wolnosci” című katonalap kifejti, hogy „a történelem leckéiből tanulva ma tökéletesen megértjük, mi fenyegeti Csehszlovákiát, Lengyelországot és az egész szocialista közösséget a Varsói Szerződés déli szárnyának gyengülése révén. Készek vagyunk a végsőig védelmezni a Varsói Szerződés összetartását, egységünket”. A sorozatosan megjelenő cikkek egyértelművé tették, hogy immár – az „ötök” felfogása szerint – nem Csehszlovákia belügyéről, hanem a Varsói Szerződés összes tagállama biztonságáról van szó. Ilyen légkörben ültek össze július 29-én Ágcsernyőn a csehszlovák és szovjet kommunista pártok elnökségei az események megbeszélésére. Brezsnyev – úgy tűnik – eleget akart tenni a varsói tanácskozáson elfogadottaknak, hogy még egy politikai rendezési kísérletet tesznek. De Brezsnyev tökéletesen tisztában volt azzal is, hogy 29-én hajnalra az agresszióba bevont erők befejezték a hadműveleti átcsoportosítást és felvonulást, a megindulási körleteikben teljes harckészültségben várnak a megindulási parancsra. A megszállás katonai előkészítése befejeződött. Hiányzott azonban az agressziót igazoló „behívás”, a nemzetközi közvéleménynek szóló és a lényegét eltakaró fügefalevél. És Kádár János végső beleegyezését sem szerezte meg. Ágcsernyőn négy napos kemény vita volt. A CSKP elnökségével szemben szinte az SZKP teljes politikai bizottsága felvonult. A csehszlovák–szovjet határon lévő kis határállomás épületei alkalmatlanok voltak a tanácskozásra, ezért egy vasúti szalonkocsiban folyt a tárgyalás. A szovjet vezetők minden este visszatértek ungvári szálláshelyükre. A vita élességére jellemző volt, hogy P. J. Seleszt, az Ukrán KP első titkára, az SZKP Pol. Biz. egyik meghatározó hűjája olyan durván megtámadta F. Kriegelt, hogy az egész CSKP elnöksége – még a szovjetbarátok vezére, V. Bil'ak, a Szlovák KP első titkára is – felállt és kivonult a teremből. Brezsnyev mentette meg a helyzetet. „Békegalambot” játszott. Tehette, mert tudta, az összes adu az ő kezében van. A tárgyalás látszólag csehszlovák sikerrel végződött. Nem kellett beengedniük az országba a szovjet hadsereget. Nem kellett visszavonniuk az akcióprogramot és a Kreml urai hozzájárultak, hogy a CSKP megtartsa a XIV. rendkívüli kongresszust. Cserébe kisebb engedményeket kellett csupán tenniük és beleegyezniük az SZKP által diktált személycserékbe.

Ágcsernyőn megegyeztek, hogy augusztus 3-ra Pozsonyba összehívják a Varsói Szerződés tagállamainak vezetőit, természetesen Romániát kivéve. Augusztus 2-án Pozsonyban – a csúcs előestéjén – a csehszlovákokat kizárva, az ötök vezetői, köztük Kádár János is meghallgatták Brezsnyev beszámolóját arról, hogy szerinte mi történt Ágcsernyőn. Az SZKP főtitkára elsősorban Csehszlovákia kötelezettségvállalásairól beszélt. Nem hallgatta el azonban kételyeit sem.

Augusztus 3-án Pozsonyban a protokoll dominált. A „hatok” összeállítottak és ünnepélyesen aláírtak egy közös nyilatkozatot. Szövege az egységet hangsúlyozta. Csehszlovákia népei azt hitték, elmúlt fejük fölől a megszállás veszélye. Dubček pedig sikeres politikusnak tűnt, akinek a szovjet hadsereg csehszlovákiai állomásoztatásának tervét sikerült visszavonatnia.¹⁹² Az ágcsernyői és pozsonyi találkozások látszólag szovjet fiasóval végződtek. A szerzőnek azonban meggyőződése, hogy e fiasó csak látszólagos. Valójában szovjet siker született, mivel sikerült elatlatni a Nyugat éberségét. Véleményem szerint a két tanácskozást végső soron egy nagyon is átgondolt és hatékony, diplomáciai eszközökkel végrehajtott hadászati álcázás részének lehet tekinteni.

Fő célja a közvélemény, ezen belül is a Szovjetunióval esetenként rokonszenvező, lépéseire odafigyelő ügynevezett „harmadik világ” vezetőinek, mértékadó véleményformáló sajtójának megnyerése volt. Elég végigolvasni a tanácskozásokat megelőző, majd követő nyugati hírügynökségi jelentéseket és sajtóvisszhangot. Az Ágcsernyő előtti napokban tele voltak Csehszlovákia közeli megszállásának híreivel. Többnyire július utolsó napjaira tippeltek. Nem is alaptalanul, mert a felderítő jelentések és a tudósítások szinte szünet nélkül ontották a beszámolókat az NDK és Lengyelország területén mozgó, gyülekező szovjet hadosztályokról. Pozsony után e hírek lassan elcsitulak. A figyelem lassan megoszott, a világ más országai, így Vietnam felé fordult. És arról sem lehet elfeledkezni, hogy egy nagyon fontos kijelentés is elhangzott július utolsó napján, ami magyar közvetítéssel valószínűleg azonnal Moszkva tudomására jutott, bár feltételezhetően saját forrásaikból is értesültek róla. Willy Brandt külügyminiszter az NSZK be nem avatkozási politikájáról beszélve kijelentette, „Szemtanúk és megfigyelők vagyunk, egyebek nem... és hasonló az USA állásfoglalása is”.¹⁹³ Ennél többet és nyíltabban ritkán mondtak felelős politikusok. Brandt pedig vitathatatlanul az volt. Moszkva megértette, szabad kezet kapott, akárcsak 1956-ban. Egy másik óhaja is teljesült Brezsnyevnek. Pozsonyban végre megkapta – sikeres „oszd meg és uralkodj” politikája eredményeként – a rég várt „fügefalevelet”. Állítása szerint akkor és ott adta át Bil'ak a szövetséges csapatok segítségét kérő első levelet. Seleszt így írja le az eseményt: „1968. augusztus 3. Este találkoztam Bil'akkal és megállapodtunk, hogy 20.00-kor a közös WC-ben találkozunk és ott Szavcsenko, a KGB munkatársa közvetítésével átadja a levelet. Így is történt... A levélben ott volt a kérés, hogy szükség esetén avatkozzunk be, akadályozzuk meg az ellenforradalmat... és akadályozzuk meg a vérontást.”¹⁹⁴ Nem éppen egy szuperhatalomra, sokkal inkább egy gengszter maffiára jellemző módszerrel történt a „behívás”.

Kádár János végleges meggyőzése azonban még hátra volt. E célból Koszigin már Pozsonyban meghívta a Krimbe pihenni a magyar vezetőt. Augusztus 7-én Brezsnyev telefonon megismételte a meghívást. Kádár János augusztus 12–15. között tartózkodott Jaltában, Erdélyi Károly társaságában. A tárgyalóasztal túlsó oldalán Brezsnyev, Koszigin és Podgornij ültek. Kétnapos „kötetlen eszmecsere” folytattak Csehszlovákiáról. Kádár részletesen ismertette a magyar álláspontot és annak indító okait. Kiemelte, az alapkérdésben, abban, hogy a csehszlovák helyzet a szocializmus szellemében és javára oldódjon meg, a magyar pártvezetés egyetért a szovjetekkel. Az egyes fázisok megítélésében azonban vannak eltérések. Nem ugyanazok a jelenségek nyugtalanítják a magyar pártot, mint a szovjetet. „Benyomásunk az volt, hogy a szovjet elvtársak kevés figyelmet fordítottak a csehszlovák krízist kiváltó okokra, azokra az évek óta tartó hibákra és torzulásokra, amelyeknek helyrehozása az egyedül lehetséges út a helyzet megjavítására. Ezt azért hangsúlyoztuk (lehet, hogy részben feleslegesen), hogy a szovjet elvtársak fogadják el: bármilyen nehezek is lesznek az események, bármilyen megoldás válik is szükségessé, a csehszlovák társadalom belső problémái, amelyekről itt alapvetően szó van, végső fokon csak politikai megoldással rendezhetők. Ebből következik, hogy semmiféle kommunista kibontakozás nem lehetséges, ha az, világosan el nem határolja magát a január előtti állapotoktól és módszerektől.” De azt is félreérthetlenné tette, hogy az „Eddigi állásfoglalásaink, amelyekben a hangsúlyt arra helyeztük, hogy maximálisan törekedjünk politikai megoldások keresésére, mindannyiszor azt is tartalmazták: ne legyenek kételyek senkiben azt illetően, hogy szükség esetén élünk-e a katonai segítségnyújtás eszközével... Leszögeztük, hogy pártunk, kormányunk... ennek a kötelezettségének minden helyzetben eleget fog tenni...”¹⁹⁵

A „vonakodó szövetséges” tehát meghajította derekát az erősebb előtt és kimondta a végső igent. Kádár hasznosnak tartotta a jaltai tanácskozást: „részletesen megindokolhattuk a katonai kérdésekben adott válaszainkat, és olyasmit is elmondhattunk, amit nemzetközi tárgyaláson nem, de ilyen szűk körű és kötetlen megbeszélésen módunkban volt elmondani”.¹⁹⁶ Jaltában nem kötötték őt a szovjetek iránti lojalitás külső, formális kötelei. Nem hallották őt az NDK, lengyel, bolgár és más pártok vezetői. Közvetlenül állott szemben a szovjetekkel. A kétnapos tanácskozás részleteiről a Magyarországon fellelhető okmányokból ez a kép alakul ki. És még az, hogy falra hányt borsó volt jelen esetben minden ellenvélemény. A szovjet vezetők már döntöttek. „A beszélgetés végén egyébként felkérték Kádárt, találkozzék még egyszer Dubčekkel, s kísérelje meg őt »leszakítani« a jobboldalról.”¹⁹⁷

Az öt ország vezetői közül Kádár János találkozott a megszállást megelőző napokban utoljára személyesen a csehszlovák pártvezetővel. Az augusztus 17-i komáromi (komarnói) tárgyalásra Kádár kettős céllal ment el. Figyelmeztetni – ha áttételesen is – Dubčekéket, hogy vége a játéknak, „ha mindezeket az alapvető kérdéseket figyelmen kívül hagyják... az beláthatatlan következményekkel járhat”. Továbbá megtudni, komolyan

vették-e a csehszlovákok az ágcsernyői, pozsonyi találkozókon született megállapodásokat, vagy csak egyszerűen időt akartak nyerni. „A találkozó konklúziója elvtársaink véleménye szerint az, hogy Dubčekék nem tudnak megfelelően harcolni és cselekedni. Még az általuk kívánatosnak tartott politikai célok érdekében sem.”¹⁹⁸ A 13 órás tanácskozás sikertelennek bizonyult. Kádár belátta, hogy közvetítési kísérletei eredménytelennek bizonyultak. A találkozóról szóló irodalomban egyesek megemlítik, hogy állítólag utolsó szavai Dubčekhez így hangzottak: „Önök nem tudják, hogy kikkel állnak szemben”.

Az SZKP PB szintén 17-én ülésezett és állást foglalt a katonai beavatkozás mellett. Kádár utolsó kísérletétől nem sokat vártak. Feltehetően inkább Kádárt akarták megnyugtatni, hogy hiábavaló minden politikai megoldási kísérlet. A komáromi közjáték csak „a lám, mi mindent megkíséreltünk” látszatát kívánta megőrizni. A szovjet vezetők ekkorra azonban már eldöntötték a kérdést, viszont csak másnap, augusztus 18-án, a sikertelen utolsó kísérletet követően tarták szövetségeseik elé.¹⁹⁹

14. FEJEZET

A végső döntés

A szovjet vezetők olyan sürgősen hívták össze augusztus 18-án délelőtt 10 órára (moszkvai idő szerint) az öt ország pártvezetőit és kormányfőit az utolsó megbeszélésre, hogy Kádár nem tudta magával vinni Fock Jenő miniszterelnököt, aki vidéken tartózkodott. Helyette Komócsin Zoltán, az MSZMP KB külügyekkel foglalkozó titkára utazott Moszkvába. A tanácskozáson nem volt sem hosszú elemzés, sem vita. Mindenki tisztában volt azzal, hogy miről lesz szó. A kérdés lényegében már korábban eldőlt. Csupán koronázták. „Brezsnyev elvtárs ismertette a helyzet új vonásait és beterveztették az okmányokat, amelyek alapján azután a testvérpártok döntését kérték.”²⁰⁰ Brezsnyev bevezető beszédében elmondta, hogy Ágcsernyő és Pozsony szükséges és hasznos volt. „A találkozók és a kialakított állásfoglalások bizonyítják, hogy a politikai megoldás keresését, annak minden formáját a Szovjetunió és a testvérpártok igénybe vették és kimerítették. Eredmény nélkül, mert a CSKP elnöksége a megállapodásokat vagy nem tudja, vagy nem akarja betartani és realizálni... és ha így mennénk a kongresszus (A CSKP XIV. rendkívüli kongresszusáról van szó. A szerző megjegyzése. P. I.) és a választások elé, az teljes jobbra csúszást eredményezne... Joggal feltételezhető, hogy egy új vezetésben a jelenlegi baloldalt elsöprik. Ezzel a politikai rendezés lehetőségei kimerültek.”²⁰¹

A csehszlovák baloldal is így értékelte Brezsnyev szerint a helyzetet. Tájékoztatta a résztvevőket, hogy először Pozsonyban adtak át neki egy segítségkérő levelet, majd augusztus 17-én egy újat küldtek, melyben jelezték, hogy harcha szállnak az ágcsernyői és pozsonyi határozatok megvalósításáért, és ehhez katonai segítséget kértek. Jelzik: szakításra viszik az ügyet és 19-ig kérnek választ arról, hogy az öt párt segít-e? Tervük: „augusztus 20-án az Elnökség ülésén fellépnek, éjfélig szakadásra viszik a dolgot, utána... felhívással fordul a csehszlovák néphez, és katonai segítséget kér az öt testvérpárttól”.²⁰²

Brezsnyev beszédét követően azonnal megszületett a megállapodás:

- „a) a katonai dolgokat direkt – beleszólás nélkül – a katonai vezetésre bizzuk;
- b) a segítségkérésre megindulnak a csapatok; az egyesített csapatok parancsnoksága felhívással fordul a csehszlovák néphadsereghez;
- c) az akció megindulása után az öt ország kormánya külön-külön nyilatkozatot ad ki saját közvéleményének;
- d) az akció beindulása után egy-két nap múlva megjelenik az öt ország kormányának közös felhívása;
- e) a testvérpártokat az SZKP tájékoztatja, ugyancsak az akció megindulása után;
- f) az akció sikere érdekében a baloldaliak teremtsenek megfelelő körülményeket. Gondoskodjanak személyes biztonságukról, illetve a konkrét intézkedésekért magukra vállalják a felelősséget.”²⁰³

Kádár János az értekezletet követően azonnal hazatért, és augusztus 20-án délelőtti összehívatta az MSZMP Politikai Bizottságát. A 20-i ülésen a PB jóváhagyta a moszkvai megállapodást, és tudomásul vette, hogy

Czinege Lajos honvédelmi miniszter útján a Magyar Néphadsereg megkapta a megfelelő utasításokat. Kádár János vezetésével munkacsoportot hoztak létre. Tagjai Biszku Béla, Fehér Lajos, Fock Jenő, Komócsin Zoltán, Pulai Árpád voltak. A munkába bevonták Benkei Andrást és Papp Árpádot.

A moszkvai értekezlettel párhuzamosan a szovjet vezérkar is mozgásba lendült. Augusztus 18-án délután Provalov vezéreztetés, a DHDSCS parancsnoka Szűcs Ferenc vezérőrnagy kíséretében felkereste Czinege Lajost és tájékoztatta arról, hogy 12.30-kor parancsot kapott Grecskó marsalltól: a kijelölt csapatokat 19-én este 19.00-ig ismételtel teljes készenlétbe kell helyezni. Ezt követően bármelyik pillanatban készen kell állni a feladat végrehajtására. A szovjet csapatoknak az intézkedést már kiadta. A 8. gl. hadosztály készenlétbe helyezésére Szűcs vezérőrnagy fogja a parancsot kiadni, Czinege Lajos hozzájárulását követően. A csapatoknál a harc feladatokat 18-án, 19-én „le kell vinni” egészen zászlóalj- és tüzérosztály-parancsnokig. A löszert azonban csak külön parancsra szabad kiosztani a katonáknak. A tájékoztatást követően kérte a honvédelmi minisztert, hogy a feladat végrehajtása során a DHDSCS tartalékként szereplő és az Odesszai Katonai Körzettől átadásra kerülő szovjet 48. gl. hadosztály vasúti szállításhoz 1968. augusztus 19-én reggeltől délig Csapra a MÁV biztosítson 396 pórekocsit, 72 zárt vagon és 18 személyvagon. A hadosztály reggel kezd meg az átrakodást, majd külön parancsra a szállítást Balaton É körzetében kijelölt megindulási körletébe. A 8. gl. hadosztály légi támogatására, légibiztosítására kijelölt magyar repülőköteleket ismételtel helyezze a miniszter teljes harckészültségbe.

A határátlépést „Bajkál” jelszóval és az időpont közlésével fogják megadni.

Augusztus 19-én 18.00 óráig a csapatoknak a megindulási körletekben zászlóalj-menetoszlopba kell besorolniuk. Az akció időszakára a Belügyminisztérium zárja le a magyar-csehszlovák határt.

Czinege Lajos a vezérkari főnökkel való megbeszélés után jóváhagyta a 8. gl. hadosztály részére kiadandó parancsokat. Utasította az országos légvédelmi parancsnokot, hogy a kijelölt légierőket és légvédelmet ismételtel helyezze teljes harckészültségbe. Intézkedett, hogy a vezérkari főnök a tartalékként (második lépcsőként) kijelölt aszodi 15. gl. és a verpeléti 25. hk. ezredek részére rendeljen el újból fokozott harckészültséget. A 24. felderítő zászlóaljat pedig készítsék fel különleges feladatokra. A szükséges tartalékos állományt hívják be szolgálattételre. Megjegyzem, hogy az előzőekben írtam arról, hogy a vezérkar számolt a csehszlovák néphadsereg ellenállásának lehetőségével is, ezért jelölték ki szükség esetére a tartalékokat. A szovjet fél részéről ilyen kérésnek nem találtam nyomát.

Ezt követően olyan részfeladatokra intézkedtek, mint a szükséges térképeknek a 8. gl. hadosztályhoz való kiszállítása, a békehelyőrségekkel való magán-telefonbeszélgetések azonnali megszakítása, a 8. gl. hadosztály elvonulása után a megindulási körletekben visszahagyott elhelyezési és más anyagok összegyűjtése, és végül a Csehszlovákiában üdülő tiszti csoportok helyzetének tisztázása. Mint említettük, a csereüldöztetéseken résztvevőket nem rendelték vissza álcázási, titoktartási okokból. E napokban öt csoport – családtagokkal együtt mintegy 120 ember – üdült a Magas-Tátra, az Óriás-hegység és Karlovy Vary katonai üdülőiben. Védelmükről, hazaszállításukról a megszállást követő napokban gondoskodni kellett. Czinege Lajos intézkedéseit jelentette a Központi Bizottságnak. Azokat a még Moszkvában lévő Kádár János helyett Biszku Béla hagyta jóvá.²⁰⁴

Az események szemmel láthatóan két szálon, párhuzamosan futottak. Moszkvában, bár még nem született meg az öt ország közös politikai döntése – csak az SZKP-é –, a szovjet katonai vezetés, Grecskó marsall „gyorsította” a felkészülést. Előre intézkedett, holott erre semmi szükség nem volt. A parancsa szerint 19-én estig teljes harckészültségbe helyezett és zászlóalj-menetoszlopokba besorolt alakulatok személyi állománya a sietség miatt több mint egy napig tétlenkedett – és nem tudott pihenni – a megindulási körletekben, várva a határátlépésre, a harc feladatra vonatkozó parancs kiadását.

15. FEJEZET

Az utolsó órák

A miniszter intézkedéseit a vezérkar 18-án éjjel 23 órakor továbbította a légierő és légvédelem felé. A hadművelleti csoportfőnök a szállítási főnökség útján rendelkezett és kérte a MÁV illetékes szerveit, hogy a szovjet 48. gl. hadosztály részére igényelt szerelvényeket 19-én 06 órától két ütemben irányítsa Csap (Csop) vasútállomásra.

19-én 0 óra 10 perckor értesítette Szűcs Ferenc vezérőrnagy a vezérkart, hogy az EFEF parancsára, a saját csapatok felismerésének megkönnyítésére, a megszállásban részt vevő csapatok gép- és harcjárműveire, harckocsijaira 25 centiméter széles függőleges fehér csíkot, a légierő Csehszlovákia légtérébe berepülő gépeire függőleges vörös csíkot kell felfesteni.²⁰⁵ A hadosztály részére 19-én reggel 8 óráig 2000 kg fehér festéket, megfelelő mennyiségű hígítót és több ezer ecsetet szállítottak ki az elosztóhelyre, a hatvani laktanyába.

Szűcs Ferenc vezérőrnagy először 18-án 19.30–20.00 óra között a 8. gl. hadosztály parancsnokát és törzsét, majd ezt követően az ezredek, önálló zászlóaljak parancsnokait, politikai helyetteseit igazította el. A DHDCS-parancsnok parancsa alapján meghatározta részükre a várható harctevékenységgel kapcsolatos feladataikat. Az eligazítás után a hadosztály csapatainál megkezdték a teljes harckészültséggel kapcsolatos előkészítő feladatok végrehajtását.

A magyar politikai és katonai vezetőket – a szovjetektől eltérően – nyugtalanította, hogy Csehszlovákia megszállásának ténye esetleges nyugati katonai ellenlépéseket válthat ki. Felkészültek minden eshetőségre. A vezérkari főnök parancsára dr. Sajnovics János vezérőrnagy, a polgári védelem országos törzsparancsnoka ellenőrizte a kormány háborús vezetési pontja parancsnoki állományának készenlétét és a harckészültségi tervek naprakészségét. Intézkedett a riasztási tervek pontosítására. Meghatározta, hogy elrendelés esetén a vezetési ponton harminc percen belül át kell térni az egyes (teljes elzárkózás) üzemmódra. Megállapította, a vezetési pont az előírt üzemanyag-mennyiségnek és anyagi készleteknek birtokában van. Az ellenőrzés során intézkedett a belső munkaterek előkészítésére.²⁰⁶

A vezérkari főnök a felderítés megerősítésére az 5. hadsereg rádiófelderítő zászlóalját a 2. (felderítő) csoportfőnökség alárendeltségébe utalta. A zászlóalj 18.15 órakor megkezdte a szlovákiai területen működő katonai rádióadók figyelését, bemért 10 katonai forgalmi rendszert és megállapította, hogy csak karbantartó forgalmazást folytattak. Közleményt nem adtak. A tatai 11. hk. hadosztály felderítő zászlóaljának ráf. százada 19. é. 17 órától kapcsolódott be a felderítésbe. A kapott parancs értelmében a csehszlovákiai műsorszóró adók politikai adásait és a meteorológiai adásokat hallgatták le.²⁰⁷

Ismételten pontosították a Belügyminisztériummal az együttműködést. A vezérkar igényei a következők voltak:

– a rendőrség és karhatalom felé: a 8. gl. hadosztály és a szovjet hadosztályok elővonási útvonalain (menetvonalain) a forgalom szabályozása, a vasútvonal, útvonal kereszteződések biztosítása. A katonai menetoszlopok áthaladása idején a vasúti forgalom leállítása.

– A 48. szovjet gl. hadosztály menetvonalainak és vasúti szállításának biztosítása. A szovjet hadosztály kombinált menetben – saját gépjárművein, azaz katonai szaknyelven kifejezve „keréken”, valamint vasúti szállítással – került átcsoportosításra 19–20-án szovjet területről a Balaton É-i körzetében kijelölt megindulási körletébe. A vasúti szerelvények Hajmáskérre futottak be.

– A határőrség felé: a magyar és szovjet hadosztályok határátlépésének biztosítása. A csehszlovák határőrőrsök kikapcsolása (személyi állományuk fogságba ejtése, lefegyverzése). A hadosztályok felvezetése a határátkelőhelyekhez. A dunai hajóforgalom korlátozása, leállítása a csehszlovák határsávban. (A vízen lévő hajók megállítására – rádió – csak a határátlépés idején került sor.) A magyar légtér részleges lezárása. Rögzítették a menetvonalakat, feladatokat és időpontokat.²⁰⁸

A BM Határőrség országos parancsnoka 19-én 18 órára eligazításra és a feladatok ismételt pontosítására fölrendelte a 9., 10. hőr. kerület és a Győri ö. zászlóalj parancsnokát, összehívta az országos parancsnokságon létrehozott 3-3 fős operatív csoportokat. Eligazította őket a tervekben szereplő határőrizeti és

B. Ho. tömp. H.

0002/1968.

000 2143 / vk. 1. Gefäng - 64

TÖRÖLVE AZ

5/1996 HM. REND

ALAPJAN

1997 -01- 14

Felibougyt. jelentem az alprebő
 jelzések postarabott rendjét, most tegnap
 Pradol et mentent bejérgatott engem e
 a ho. pe. át, e most lopott a pec. bou.
 Tíngtágtam e Pényos aler. et. na. apróra
 meg megörégtam. Egek yerint.

I) „Bainkar“ jelzése (mely egyútt, mely
nem sokkal utána a „E“ jelzést is
megadja):

- 1) Le kell vinni a feladatot
- 2) Ki kell szelni a litzet
- 3) Elvett kell vinni a csopát

a megindulási környelvre az az
 "E" - 10 rólott lecsu.

4) a temporary electric when
the need will arise.

5) a kárpózatot a következő felzárkózásra méltóan meg lehet állapítani.

- 2 -

II. Ozezo-17" jelzést a terep garazson
 lapják, és azt jelenti, hogy cseszlovák
szegik "E" - 20. átlépni a határt.
 (Ha közben a "E" jelzés eljuttatása és nem
 lapják az "Ozezo-17"-et hiba a
 terep garazson elhagyni.

A "E" jelzés eljuttatása megadása
 meg nem írt, elgátlóan up, ~~to~~
 való (különböztető jelből) hogy a "E"
 "K" - ol együtt (lehet, hogy elitta, meg
 utána).

Külföldi
 MNVKF. h.

Szűcs Ferenc vezérőrnagy kézírásos jelentése Csémi Károly altábornagy vezérkari főnöknek 1968. 08. 20-án 21.30-kor
 (HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár MHKI 5/12/11. sz. csomag)

az előzőekben vázolt együttműködési feladatokról. Egyúttal az országos parancsnokság három főtisztjét kirendelte a két említett kerülethez és az önálló zászlóaljhoz, az együttműködési feladatok helyszínen való ismételt pontosítására és összehangolására a 8. gl. hadosztállyal és a szovjet hadosztályokkal.²⁰⁹

A KPM-et és a MÁV-ot is értesítették a várható vonalzákról. A MÁV tiltakozott a nem várt – és a huszadikai nemzeti ünnepre eső, azt zavaró – korlátozások ellen. Kompromisszumos megállapodás született. A vezérkar beleegyezett, hogy a MÁV a nemzetközi vonatokat nem állítja le. Ez nagyon jelentős engedmény volt, mivel a szovjet hadosztályok előrevonási menetvonalai a MÁV I-es (Budapest–Hegyeshalom–Bécs) vonalát keresztelték. Az ország legforgalmasabb vonalát. A MÁV kérésére a vasúti kereszteződésekhez, a magyar rendőr- és MÁV-forgalomirányítók mellé a DHDSCS szovjet eligazítók is állított. Sokéves tapasztalat volt, hogy a hazánkban állomásozó szovjet csapatok menetek esetén nagyrészt csak saját forgalomirányításukat vették komolyan.

Augusztus 19-én késő délután Provalov vezérezredes értekezletet tartott a DHDSCS katonai tanácsa, valamint a hadosztályparancsnokok és politikai helyettesek részére. Az értekezleten részt vett Szűcs Ferenc vezérőrnagy is. Provalov meghatározta, hogy pontosan a „CS” időpontjában: moszkvai idő szerint 1968. augusztus 21-én 02 órakor – közép-európai időzóna szerint: 1968. 08. 20. 24 órakor – valamennyi első lépcsőben előrenyomuló ezred, valamennyi menetvonalon (útvonalon) egyszerre, egy időben lépje át a határt. Már semmilyen más parancsot nem fognak kapni a hadosztályparancsnokok. Ezért kötelesek úgy szervezni

munkájukat, hogy a feladatot időben lejuttassák egészen a végrehajtó katonáig, tartsanak politikai tájékoztatókat. Magyarazzák meg a feladat szükségességét a katonáknak. Osszák ki a löszert. Majd úgy szervezzék meg az előrevonást, hogy pontosan a „CS” időpontban lépjenek át mindenütt a csehszlovák határt.²¹⁰ A „CS” időpontot azonban senkivel sem közölhetik előre. Az ezred és önálló egységparancsnokok, valamint a tiszt állomány azt csak a menet – előrevonás – kezdetekor ismerheti meg.

A kiadott feladatok és jóváhagyott tervek – amelyeket begyakoroltak – változtatás nélkül érvényben vannak. Beleértve a július végén meghatározott politikai magatartási instrukciókat, szempontokat is. Azaz „szocialista országba megyünk, barátokat megyünk segíteni, akik segíteni akarnak nekünk, azok jöjjenek velünk. A semlegeseket le kell fegyverezni, az ellenállókat megsemmisíteni, foglyul ejteni ...”.²¹¹

A magyar határon a határ őrzését teljes egészében a magyar határőrség látja el. Az együttműködésre hajlandó csehszlovák határőröket fel kell használni. „Az ellenállást tanúsító és foglyul ejtett személyeket Magyarországra kell kísérni”.²¹² Szűcs Ferenc vezérőrnagy megkérdezte, hogy kinek, mikor és hol kell átadni őket? Provalov jelezte, hogy erre később ad majd választ. Befejezésül közölte: valamennyi jelentésben a moszkvai időt kell használni.

Az értekezletet követően Petrenko vezérőrnagy, a DHDSCS haditanács tagja olyan megjegyzést tett, hogy rövidesen meg fogják kapni az öt ország közös felhívását a katonákhoz, amit fel kell olvasni előttük. Feltehetően tévesen tájékoztathatta Petrenkót az EFEF Főparancsnoksága vagy a szovjet hadsereg politikai vezetése, mivel a moszkvai tárgyaláson a felhívásról nem volt szó, és ennek megfelelően nem is adták ki.

Szűcs vezérőrnagy azonnal jelentette Czinege Lajosnak a foglyokra vonatkozó új szovjet igényt. A magyar honvédelmi miniszter határozott tiltakozására Provalov vezérezredes elvetette az ötletet és többet nem tért vissza a foglyok kérdésére. Magyarország területére egyetlen foglyot vagy letartóztatott csehszlovák állampolgárt nem hoztak át.

A moszkvai zóna szerinti időszámítás bevezetése jellemző a szovjet vezérkarra. Egyetlen előnye: Moszkvában sem a párt-, sem a katonai vezetőknek nem kellett a jelentésekben szereplő időpontokat átszámítani. Minden másban csak hátrányt jelentett. Mind a magyar, mind a szovjet csapatoknak, gyakorlatilag mindenkinek két időponttal kellett egyszerre dolgoznia. A közép-európai helyi időszámítással, illetve a moszkvaival. A feleslegesen, értelmetlenül bonyolított időszámítás még ma is megnehezíti az okmányok elemzését, értékelését. Arról nem is beszélve, hogy az események dinamikájában maguk a jelentők, a használók is gyakran eltévesztették az időpontokat, ezzel néhány esetben félreértések előidézői lettek.

A 8. gl. hadosztály parancsnoka a teljes harcászultság elérését és az alakulatok zászlóaljmenetoszlopokba való besorolását követően, augusztus 20-án 12.00 órára rendelte be parancskihirdetésre az ezred-, önálló zászlóalj-, tüzérosztály- és önálló alegységparancsnokokat. Meghatározta feladataikat és parancsot adott, hogy – magyar idő szerint – 1968. augusztus 20-án 24 órakor kell a három menetoszlop elején haladó 14. gl., 31. hk. és 63. gl. ezredek élének (felderítő csoportjainak) Balassagyarmatnál, Parassapusztánál és Letkésnél átlépniük a határt. Majd meghatározta, hogy a harc feladatokat lépcsőzetesen, a nap hátralévő óráiban egészen a végrehajtó katonáig „le kell vinni”. Intézkedett a zárt borítékok felnyitására és arra, hogy a löszert este 20 óráig mindenütt osszák ki és tárazzák be.

A hadosztályparancsnok elhatározása – hadműveleti terve – szerint a 8. gl. hadosztály megszállási zónájának általános vonala északról Nagyürtös É (Velký Krtíš), Léva É (Levice), Nagytapolcsány É (Topolčany), Vágújhely É (Nové Mesto nad Váhom), Nyugatról a Vág (Váh) Ny 5-10 km. Délről Szered (Sereď) D, Komárom (Komarno) K, majd a Duna bal partja egészen a magyar határig.

Szomszédai: északról a 31. szovjet harcokcsihadosztály az ÉHDSCS-csoport állományából. Nyugatról: a DHDSCS állományába tartozó 254. szovjet gl. hadosztály és nyugatról-délnyugatról (Komárom/Komarno) a 13. szovjet gárda hk. hadosztály voltak.

A hadosztálynak tíz helyőrséget kellett létrehozni, majd a helyőrségekből kiindulva, állandó járőrözéssel a megszállás első és második napján ellenőrzésük alá vonni a helyőrségek kijelölt vonzáskörzetébe eső falvakat, településeket, termelőszövetkezeteket, állami gazdaságokat.

A helyőrségek²¹³

Megalakítandó helyőrségek:	Helyőrségparancsnok, politikai helyettese:	A helyőrség állománya:
1. Nyitra (Nitra)	– Lakatos Béla vezérőrnagy, hadosztály pk. – Kovács Sándor alezredes, politikai helyettes (pk.pol.h.)	hadosztálytörzs és biztosító alegységei, 33/1. gl. zászlóalj (gl.z.)
2. Nagytapolcsány (Topolčany)	– Török Mihály ezredes, 14. gl. ezred pk. – Virág Lajos őrnagy, 14. gl. ezred pk.pol.h.	14. gl. ezredtörzs közvetlenek, 14/3. gl.z.
3. Szered (Sered)	– Novák István alezredes, 33. gl.e.pk. – Nagy Gyula alezredes, 33. gl. e.pk. pol.h.	33. gl. ezred törzs, 33/2. gl.z. és az ezred közvetlenek
4. Érsekújvár (Nové Zámky)	– Takács István alezredes, 63. gl.e.pk.	63. gl. ezred (a 63/3. gl. z. kivételével)
5. Léva (Levice)	– Kovács István alezredes, 31. hk.e.pk. – Kemény Zsigmond őrnagy, 31. hk.e.pk. pol.h.	31. hk. ezred (az 1. hk.z. kivételével)
6. Vágújhely (Nové Mesto nad Váhom)	– Göcze István őrnagy, 14. gl. e. 1. gl. zászlóalj pk. (zpk.) – Damján Károly őrnagy, 14. gl.e. 1. gl.zpk. pol.h.	4/1. gl.z. és egy hk. század 1 (szd.)
7. Pöstyén (Piešťany)	– Molnár Mátyás őrnagy, 14/2. gl.zpk. – Mile Károly százados, 14/2. gl.zpk. pol.h.	14/2. gl.z. és egy hk.sz. d.
8. Galgóc (Hlohovec)	– Török László őrnagy, 33/3 gl.zpk. – Bárdos Károly százados, 33/3. gl.zpk. pol.h.	33/3. gl.z. és egy hk.sz. d.
9. Nagykürtös (Veľký Krtíš)	– Hábel Péter százados, 31/1. hk.zpk. – Pense István százados, 31/1. hk.zpk. pol.h.	31/1. hk.z.
10. Verebély (Vráble)	– Kovács Ferenc alezredes, 8. gl.ho.pk. hadtáp-helyettes – Orosz Miklós őrnagy, 95. gk. szállító zpk. pol.h.	hadosztály hadtápalegységei, biztosító alegységek

A tíz helyőrség és a községek hatékonyabb ellenőrzése, irányítása érdekében öt körzetet hoztak létre.

- Az 1. sz. körzetbe: Nagytapolcsány, Vágújhely és Pöstyén helyőrségek tartoztak. A körzet parancsnoka a 14. gl.epk. volt.
- A 2. sz. körzetbe: Galgóc és Szered helyőrségek tartoztak. Parancsnoka a 33. gl.epk. volt.
- A 3. sz. körzetbe: Nyitra helyőrsége és Aranyosmarót (Zlaté Moravce) bányaváros tartozott. Ez utóbbit a 36. műszaki zászlóalj szállta meg. A körzet parancsnoka a hadosztályparancsnok volt, de a napi ügyekkel helyettese foglalkozott. A körzetben állomásozott Nyitrán a 63/3. gl. zászlóalj egy hk. századdal megerősítve, valamint a 33/1. gl. zászlóalj egy hk. századdal megerősítve hadosztálytartalékként. Továbbá a 22. tüzérezred, a 93. páncéltörő és 14. légvédelmi tüzérezred és a hadosztály közvetlen alegységek.
- A 4. sz. körzetbe: Érsekújvár helyőrsége és Párkány (Štúrovo) városa tartozott. Parancsnoka a 63. gl.epk. volt.
- Az 5. körzetbe: Léva és Nagykürtös tartozott. Parancsnoka a 31. hk.epk. volt.

A hadosztály sávjában teljesen feltöltött, „elsővonalbeli” csehszlovák katonai alakulat nem volt. Jelentősebb katonai erőt a Léván állomásozó 64. hk. ezred és 13. felderítő zászlóalj, valamint a nagytapolcsányi 22. páncéltörő tüzérezred alkotott. Számításba kellett még venni a nyitrai gépkocsizó (technikai) és vágújhelyi híradótiszt iskolát, valamint a galgóc 13. műszaki zászlóaljat, a szeredi 6. műszaki ezredet és egy építő zászlóaljat.

Párkányon egy építő-műszaki zászlóalj állomásozott. A többi helyőrségekben csendőralegységek, munkásör- (munkásmilícia), rendőralegységek, illetve katonai hadkiegészítő parancsnokságok, raktárak és rádióállomások állomásoztak.²¹⁴

A megszállás másodnapján, 1968. augusztus 22-én a csehszlovák alakulatok harcértékének főbb adatai a következők voltak. Léva: 64. hk. ezred, 64 tiszt és tiszthelyettes, 122 fő sorállomány. Haditechnika: 166 db közepes harckocsi (1 db T-54-es és 165 db T-34-es), valamint 1 db hídvető harckocsi. Nagytapolcsány: 22. páncéltörő tüzérezred. Létszáma: 45 tiszt és tiszthelyettes, 200 sorkatona. Fegyverzet: 36 db 100 mm-es páncéltörő ágyú (egy másik adat szerint 45 db). Vágújhely: híradó tisztiiskola. Létszám: 80-100 tiszt, tiszthelyettes, kiszolgáló személyzet, valamint 200 növendék. Fegyverzet: személyi – pisztoly, géppisztoly. Pöstyén: Repülőtér. Létszám: 50 fő, őrség, kiszolgáló állomány. Technika: 1 szállítógép. Fegyverzet: személyi. Szered: 6. műszaki ezred (nincs feltöltve). Létszám: 50 tiszt és tiszthelyettes, 500 sorállomány. Technika: 26 db kishajó, 284 db gépjármű, 6 db tréler, 50 db pontonos gépkocsi, 1 db LUG. Az építő zászlóalj létszáma: 4-500 fő. Fegyverzet: mindkét alakulathoz személyi. Nyitra: gépkocsitechnikai tiszti iskola. Létszáma: 170-200 fős oktató és kiszolgáló állomány és 200 fő növendék. Technika: 70-80 db gépkocsi, 5 db műhelygépkocsi, 7 db törzsbusz, 4 db tréler, 2 db úszó hk., 4 db FUG, 1 T-54-es hk., 1 db BRDM, 5 db BTR-50 PU. Párkány: építő műszaki alakulat. Létszáma: 110 fő. Fegyverzet: egyéni. A többi helyőrségben lévő katonai, csendőr-, rendőr-, munkásör-alakulatok létszáma sehol sem volt jelentős és fegyverzete egyéni lőfegyverekből állt.²¹⁵

A csehszlovák katonai erők elhelyezkedését figyelembe véve a hadosztályparancsnok az ezredek előrevonását és a kijelölt helyőrségek megszállását három menetvonalon tervezte végrehajtani.

Jobb szárnyon az 1. sz. menetvonalon: a 14. gl. ezred Páztó–Balassagyarmat–Bozók (Bzovik)–Nyitra–Nagytapolcsány–Pöstyén (270 km)–Vágújhely (290 km) útvonalon mozgott előre.

Középen a 2. sz. menetvonalon: Verseg–Nagyorosi–Léva–Nagykálna (Kálnó nad Hronom)–Szered, illetve Léva–Nyitra–Galgóc (280 km) útvonalon tört előre a hadosztály fő erőcsoportosítása. Élen a 31. hk.e., a 22. tüzérezred, a 93. pct. tüzérezred és a műszaki záróosztály menetelt. Őket a 33. gl. ezred, majd a hadosztályparancsnok és törzse követte. Az 59. ei. zászlóalj után soroltak be a hadosztály és ezredek hadtáplépcsői.

Bal szárnyon, a mindössze 95 km hosszú 3. sz. menetvonalon: Gödöllő–Vác–Szob–Párkány–Érsekújvár útvonalon a 63. gl. ezred menetelt.²¹⁶

A hadosztályparancsnok a hadművelési terveket két változatban dolgoztatta ki. Az elsőt arra az esetre, ha a csehszlovák hadsereg fegyveresen ellenáll. Nem volt tudomásuk arról, hogy a csehszlovák katonai alakulatok a honvédelmi minisztertől már parancsot kaptak: egy esetleges megszállás esetén nem állhatnak ellen, nem

használhatnak fegyvert, ezért eleve a legrosszabb variációra számítottak. Ennek megfelelően a helyőrségek fegyveres megszállására készültek fel. Kidolgozták a szükséges tüzterveket, számvetéseket.

A második változat arra a feltételezésre épült fel, hogy nem lesz ellenállás. A hadosztályparancsnok mindenesetre a legrosszabb variációt figyelembe véve adta ki utasítását. Az elhatározás, mindkét változat lényege a gyors és a határozott cselekvés volt. 8-12 órán belül meg kellett a helyőrségeket szállni és elejét venni minden erőteljesebb megmozdulásnak. A harci lépcsők mozgékonyasága meghatározó volt. Ezért az összes hadtáp-intézményt és -lépcsőt leválasztották a harcoló lépcsőkről, amelyek csak az első napi harctevékenységekhez elegendő lőszert, élelmiszert, üzemanyagot, valamint minimális egészségügyi ellátást biztosító eu. erőket vitték magukkal. A hadtáp lépcsők a megindulási pontokon váltak le egységeiktől és alegységeiktől.

A hadosztály jobb és bal szárnyán előretörő gl. ezredek nem kaptak megerősítést. Tevékenységüket a légierő támogatta. A fő erőfelfejtést a hadosztály Léva-Nyitra-Tapolcsány elfoglalására összpontosította. Az esetleg ellenálló csehszlovák csapatok főerőit (64. hk.e., és 22. pct.tü.e.) akarta ezzel kikapcsolni vagy szétverni, valamint közigazgatási és politikai központját elfoglalni. Lévat meglepetésszerűen, nagy erejű tűz- és harcokocsi-csapással akarta elfoglalni. Ezért az élen meneteltette a harcokocsi- és a tüzérezredet, valamint a páncéltörő tüzérezredet. Itt is számított a légierő támogatására. Mind Léva, mind Nyitra elfoglalása előtt a tüzérek tüzelőállást foglaltak és felkészültek a tüzmegnyitásra. A helyőrségekhez érve, a tervek szerint a három lövészezred és a harcokocsi-zezred különleges csoportokat alakítva, azonnal megszállta a város legfontosabb pontjait: csendőrség, rendőrség, munkásmilícia (munkásőrség), posta, rádió-, tv-állomás, vasút, tanácsolház, párház, fontosabb kommunális üzemek (víz, gáz, elektromos ellátás), miközben tüzfegyvereinek zömével blokkolta az ott lévő helyőrséget. Felkészülve rá, hogy ellenállás esetén határozott tűzzel azonnal letöri az ellenállást, majd lefegyverzi a Csehszlovák Néphadsereg alakulatait!

Ezt követően kellett felvenni és kialakítani a kapcsolatokat a helyi párt- és tanácsi (nemzeti bizottsági) szervekkel. „Emellett a harcfelelő sajátosságából kifolyólag felkészítettük a csapatok parancsnokait, mindenekelőtt a kijelölt körzetparancsnokokat a helyőrség-parancsnoki teendők ellátására, szükség esetén a katonai közigazgatás bevezetésére...”²¹⁷

Mindhárom menetvonalon a 42. felderítő zászlóalj vegyes felderítő csoportjai (VFCS) haladtak az oszlopok élén. Az úszóharcokocsikból és felderítő úszógépkocsikból, illetve a műszaki zászlóalj 1-1 műszaki felderítő rajából álló VFCS-ok feladata az útvonalak, műtárgyak, különböző katonai és polgári objektumok pontos helyének, állapotának, illetve az ott-tartózkodó csehszlovák erők nagyságának és fegyverzetének a megállapítása volt.

Meghatározó szerepe volt a zavartalan határátlépést biztosító határőregységeknek. A 8. gl. hadosztállyal együttműködő 9. és a szovjet hadosztályokkal együttműködő Győri önálló zászlóaljnak. Továbbá a Nógrád megyétől egészen a szovjet határig húzódó, és sem a magyar, sem a szovjet hadsereg hadműveletei által nem érintett határszakasz védelmét egyedül ellátó 10. hór. kerületnek. Tevékenységük szervezettsége, gyorsasága, a velük kialakított együttműködés hatékonysága tette lehetővé, hogy az egész megszállás meglepetésként érje a csehszlovák fegyveres erőket és a lakosságot. Továbbá biztosította a felvonuló csapatok gyors határátlépését és behatolását a csehszlovák területekre. Az országos parancsnok augusztus 20-án délben, a „Bodrog” és a „Vadvirág” fedőnevű borítékokat²¹⁸ felbontva intézkedett az 1., 9. és a Győri ö. zászlóalj felé, hogy 18 órakor bontsák fel a „Bodrog” borítékot, hajtsák végre az abban foglalt feladatokat, dolgozzák ki elhatározásukat és 19 óráig jelentsék az országos parancsnoknak. Az elhatározásokat az OPK azonnal jóváhagyta. A 19.30-ra befejezett tevékenység rövid időtartama jelzi, hogy nem gyökeresen új elhatározást kellett kialakítani az ö. zászlóalj és kerületparancsnokoknak, hanem mindössze a július végén részletesen kidolgozott és a magyar hadosztállyal, szovjet alakulatokkal egyeztetettek pontosításáról és az új helyzethez igazításáról volt szó. Ezt követően az OPK meghatározta a „CS időt” (20-án 24.00) és parancsot adott – a kidolgozott és begyakorolt tervek alapján – a csehszlovák FEP-ek és csendőrsők személyi állományának lefegyverzésére, a híradóközpontok birtokba vételével az előljáró szervekkel való mindennemű híradókapcsolat megszakítására. Mégpedig „CS-15”-kor (azaz 20-án 23.45-kor) azokon a helyeken, ahol a magyar (Balassagyarmat, Parassapuszta, Letkés), továbbá, ahol a szovjet (Komárom, Medve, Rajka) csapatok átlépik a határt. A 10. hór. kerület 1. és 2. őrsének szakaszán „CS”-kor, a többi helyen pedig „CS+30”-kor kell az akciót végrehajtani. A kerületparancsnokok és a Győri ö.zpk. ezután a feladatokat továbbadták alárendelt szerveiknek (kiadták harcparancsaikat).²¹⁹

Az OLPK augusztus 18-án a 004-es harcintézkedésében elrendelte, hogy a légierők és a légvédelem 19-én 07.30-ra ismét érje el a 001-es intézkedésében meghatározott helyzetet. Intézkedett, hogy a harcfelelőben érintett repülőgépeket lássák el megkülönböztető jelzéssel. A 8. gl. hadosztály támogatására – a honi légvédelemre készenlétbe helyezett gépeket nem számítva – 44 db MiG-15 bisz típusú gép III. fokú készenlétben (20 perces) volt és 42 db MiG-21 F-13 vadászgép, valamint 13 db MiG-21 UTI gép felfüggesztett UB blokkokkal (a rakéták és lőszer a gépek mellett) készült fel. 99 harci gép egyetlen hadosztály támogatására, és ebből mintegy 60% az akkor legkorszerűbbek közé tartozó MiG-21-es, hatalmas tűz- és ütőerőnek számított, szokatlanul nagy légi támogatásnak egyetlen hadosztály számára. A korábbi gyakorlatokon általában lényegesen kisebb légi támogatással számoltak. Egyértelműen kitűnik, a szovjet, és átvéve az elgondolást, a magyar katonai vezetésnek az a törekvése, hogy hatalmas légi fölényrel és tüzerővel a földhöz szögezzék az esetleg ellenálló csehszlovák csapatokat, majd megadásra kényszerítsék. Ezzel a lehető legkevesebbre csökkentették a saját veszteségeket. Tudták, hogy még ezt is nehezen fogják elfogadtatni a lakossággal.²²⁰

A hadosztály csapatai augusztus 20-án este 20 óráig befejezték a felkészülést, majd ezt követően mindhárom menetvonalon megkezdtek a felzárkózást a csehszlovák határra. Természetesen a zászlóalj-, század-, szakasz-, rajparancsnokok felkészültségétől, szervezőképességétől függően voltak kisebb csúszások is. Egyes zászlóaljaknál még az előremozgás során is tározták és hevederezték a lőszert (pl. 31. hk.e.-nél), sőt az állományt sem tájékoztatták kellően a helyzetről. Ez azonban mit sem változtatott a helyzeten: a hadosztály harcra készen megindult harcfelelőjét végrehajtani. A július vége óta eltelt közel háromhetes időt céltudatosan, szervezetten és jól használták ki. A tartalékosokat felzárkóztatták a sorállomány szintjére. A hadosztályt ütőképes szervezetté kovácsolták össze. A katonák hangulatát, akkori gondolatait talán a 31. hk. ezred egyik tartalékosa összegezte a legtalálóbban: „Nem önként jöttünk ide, de ha már itt vagyunk, csináljuk meg, minél hamarabb, amit kell, és menjünk minél gyorsabban haza.”

A legfelső szinttől a legalsóbbig szinte mindenki ezen a véleményen volt. Viszonylag kevesen támogatták nyíltan az agressziót. Inkább hallgattak. Jellemző, hogy ezekben a napokban a nyomasztó veszély hatására olyan nagy volt a szervezeti összetartozás, a katonák egymásra hatása, hogy egészen augusztus végéig nem volt figyelemre méltó fegyelmetlenség. Még az apróbb csínytevéseknek nevezhető kilengések is teljesen megszűntek.

16. FEJEZET

A tájékoztatás, politikai munka szervezésének kérdései

Augusztus 20-án, illetve 21-én részben a DHDSCS harcálláspontján a parancsnok mellett működő magyar összekötő csoporthoz, részben a 8. gl. hadosztály törzséhez, illetve az ezredtörzsekhez csatlakoztak – pontos kifejezéssel élve: vonultak be – a mozgósított, behívott területi politikai munkások. Eredeti beosztásuk szerint megyei, járási, városi MSZMP-pártbizottságok, illetve szakszervezetek munkatársai voltak. Velük vált teljessé a megszálló állomány. Az eddigiekben nem foglalkoztam részletesebben a megszálló csapatok (beleértve mind a magyar, mind a szovjet hadsereget) állománya politikai felkészítése feladatainak szervezésével. Csupán érintettem a kérdést, mivel aki a magyar néphadseregben szolgált, tisztában volt azzal, hogy a kiképzés, a napi katonai élet kiemelten fontos területének számított a politikai nevelés, meggyőzés. A csehszlovák területen a megszállást követő napokban, hetekben elvégzendő feladatoknak, tevékenységnek is fontos területe volt, mai szakkifejezéssel élve „a civil-katona kapcsolatok” megszervezése, fenntartása, fokozatos javítása. A lakosság „meggyőzése a megszállás szükségességéről”. A helyzet megkívánja azonban: hogy az augusztus 21. és szeptember vége közötti hetek csehszlovákiai történéseinek összes területét át tudjuk tekinteni, meg tudjuk mai szemmel is érteni, nélkülözhetetlen áttekinteni e terület megszállás előtti megszervezését, a figyelmet a katonai-politikai munkára összpontosítva.

Az előző fejezetekben leírtakból egyértelműen kiderült, a szovjet katonai vezetés „a csehszlovák eseményeket megelőző, utolsó háború tapasztalataiból” kiindulva, azokra építkezve építette fel a megszállás

során alkalmazandó hadművelési-harcászati elgondolását, a harcok elcsitultával a konszolidálás, majd a CSKP újjászervezésének, az állami élet újraindításának tervét. Úgy vélem, az ismétlések elkerülése végett elég Provalov vezérezredes július 24-én, Csémi Károly altábornagynak említett tájékoztatójából a kulcsszavakat kiemelni ahhoz, hogy egyértelművé váljon, az „utolsó háborús tapasztalatokat” az 1956. évi magyar forradalom leverésének és az azt követő első néhány hét eseményei szolgáltatták. Csehszlovákiába is „behívta” a csapatokat „segítséget nyújtani” a Bil’ak vezette szovjetbarát csoport. A szovjet katonai vezetés azzal számolt, hogy Csehszlovákiában is fegyveres csoportokkal fognak napokig elhúzódó összecsapásokban megküzdeni. Szétesik, újjászervezésre fog szorulni a CSKP, a csehszlovák néphadsereg, állambiztonság és a nemzeti bizottságok (tanácsok) rendszere. Az újjászervezésben pedig meghatározó szerepe lesz a Szovjetunió segítségének, melyben a főszerepet a megszálló katonai erők fogják játszani. Egyáltalán nem gondoltak arra, hogy csehszlovák fegyveres erők sehol sem fognak ellenállni. Legfeljebb a szovjet és magyar (lengyel? bolgár?) katonák fognak idegességükben a levegőbe lőni. Nem voltak fölkészülve arra, hogy mind a cseh, mind a szlovák, mind az ott élő magyar lakosság egységesen felsorakozik Dubček mögé. És szívósan kitart, passzív ellenállást kifejtve a CSKP általuk megválasztott vezetése mellett. És ezért minden előzetes elképzelésük a megszállást követő idők politikai rendezésére kútba fog esni.

Visszatérve az említett kulcsszavakra: „...bemegyünk ... ellenforradalom ... megmagyarázzuk ... segítünk ... szétverjük”.²¹¹ Ezek magyarázzák meg, mi célból és miként szervezték meg a szovjet hadseregen belül a megszálló csapatok felé a politikai nevelő, valamint a megszállt csehszlovák területek felé irányuló tájékoztató és kapcsolatteremtő politikai szervezőmunkát. Ezt ajánlották a magyar néphadsereg számára is. Valóban csak ajánlották! Két területen, a megszállásban részt vevő magyar csapatok anyagi, technikai, egészségügyi biztosításában, ellátásában és a politikai nevelő, tájékoztató és propagandamunkában a 8. gl. hadosztályt a magyar Honvédelmi Minisztérium, a vezérkari főnökség, a politikai főcsoportfőnökség és a hadtápfőnökség közvetlenül irányította Szűcs Ferenc vezérőrnagy és összekötő csoportja útján.²²²

A DHDSCS (és feltehetően a Lengyelország és NDK területéről meginduló ÉHDSCS) politikai munkáját, tájékoztatási feladatait közvetlenül az SZKP irányította a szovjet honvédelmi minisztérium politikai főcsoportfőnöksége útján. A katonák politikai nevelésének rendszere, feladatai azonosak voltak az egész haderőn belül. Mindenütt az alakulatok parancsnokainak politikai helyettesei voltak a felelősök az állomány politikai állapotáért és neveléséért. Az egykori komisszári rendszer hagyományaként az adott alakulat pártbizottsága is alá volt rendelve – nemcsak katonailag, hanem a politikai és pártmunkát tekintve is – a politikai helyettesnek. A DHDSCS politikai osztályán (pol. csoportfőnökségén) egy 7 főből álló munkacsoportot hoztak létre. Feladatuk volt a csehszlovák belső helyzet alakulását figyelemmel kísérni, elemezni és erről tájékoztatást adni, akár naponta többször is a DHDSCS vezetőinek, politikai csoportfőnökének, a hadosztályparancsnokok politikai helyetteseinek, beleértve a 8. gl. hadosztályt is. Az információk forrásai a cseh és szlovák rádió-, televízióadások és a pozsonyi szlovák sajtóorgánumok voltak. A csoport tagjai közül három tökéletesen beszélt szlovákul. Magyarul egy sem. Ez azért is érthetetlen, mivel a magyarok lakta területek jelentős részét, így Komáromot, az egész Csallóközt, Galántát, Szencet stb. szovjet csapatok szállták meg. A rádióadások egy részét magnószalagra rögzítették és használták a propagandamunkában. A DHDSCS politikai tájékoztató munkáját egy a Provalov vezérezredes vezette „operatív csoport” irányította. Nem volt állandó létszáma. Tagjai voltak: a hadseregcsoporthaditanácstagja, a politikai csoportfőnök (pol.ov.), Petrenko és Ivanov tábornokok, továbbá 3-4 ezredes és egészen augusztus végéig „egy moszkvai csoport”. Az SZKP Központi Bizottság két munkatársa, a „Szovjetszkaja Roszija” c. moszkvai napilap szerkesztője, a moszkvai tv tudósítója, az APN (szovjet híriroda) tudósítója. Munkájuk fő iránya – természetesen a szovjet katonaiállomány politikai nevelése mellett – „a szlovák párt- és állami vezetőkkel, a CSNH (csehszlovák néphadsereg) parancsnokságaival való kapcsolat megteremtése, azok segítése a helyzet normalizálásában, a közös tevékenység összehangolása”.²²³ Ez bizonyítja, hogy valójában nem ismerték a csehszlovák helyzetet, mint a későbbiekből ki is derült. A hadseregcsoporthaditanácstag, illetve a parancsait, intézkedéseit átolvasva az a benyomás alakul ki bennünk, hogy nem foglalkoztak a magyar kisebbség kérdéseivel. A szlovák és cseh lakosság meggyőzésére fordították minden energiájukat. A magyarokat a magyarokra, a 8. gl. hadosztályra bízta és a HM politikai főcsoportfőnökségére hagyták. Nem vették figyelembe, hogy – mint említettem – a magyarlakta területek jelentős része „hatósugarukon” kívül helyezkedett el. E kérdések egyszerűen nem érdekelték őket. Érzéketlenek voltak a kisebbségek problémái iránt. A

hadseregcsoporthaditanácstagja, illetve a parancsait, intézkedéseit átolvasva az a benyomás alakul ki bennünk, hogy nem foglalkoztak a magyar kisebbség kérdéseivel. A szlovák és cseh lakosság meggyőzésére fordították minden energiájukat. A magyarokat a magyarokra, a 8. gl. hadosztályra bízta és a HM politikai főcsoportfőnökségére hagyták. Nem vették figyelembe, hogy – mint említettem – a magyarlakta területek jelentős része „hatósugarukon” kívül helyezkedett el. E kérdések egyszerűen nem érdekelték őket. Érzéketlenek voltak a kisebbségek problémái iránt. A

Visszatérve a déli hadseregcsoporthaditanácstagja, illetve a parancsait, intézkedéseit átolvasva az a benyomás alakul ki bennünk, hogy nem foglalkoztak a magyar kisebbség kérdéseivel. A szlovák és cseh lakosság meggyőzésére fordították minden energiájukat. A magyarokat a magyarokra, a 8. gl. hadosztályra bízta és a HM politikai főcsoportfőnökségére hagyták. Nem vették figyelembe, hogy – mint említettem – a magyarlakta területek jelentős része „hatósugarukon” kívül helyezkedett el. E kérdések egyszerűen nem érdekelték őket. Érzéketlenek voltak a kisebbségek problémái iránt. A

A szlovák – és természetesen a cseh (morva) – lakosság részére falragaszokat helyeztek ki, röplapokat szórta, illetve hangszórós gépkocsikat működtettek. Az 1968. augusztus 26-án megjelent moszkvai nyilatkozatot követően (a nyilatkozatról a későbbiekben írunk) a lakosság felé irányuló – és addig is megnyugtató helyett sokkal inkább a kedélyeket tovább borzoló, a helyzet teljes nem ismeretét, félreértését jelző – propagandát a szovjet politikai főcsoportfőnökség parancsára leállították.²²⁴

A magyar néphadsereg és a határőrség felé a személyi állomány politikai nevelésével, tájékoztatásával kapcsolatos feladatokat, elvárásokat, irányelveket az MSZMP Központi Bizottsága határozta meg. Ennek alapján az általános politikai nevelési, felvilágosító, tájékoztató, továbbá a kulturális nevelőmunkát a HM Politikai Főcsoportfőnökség, illetve a BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség tervezte, szervezte és irányította. A katonai és határőr MSZMP-szervezetek pártéletét pedig az MSZMP politikai bizottsági, központi bizottsági határozatok, állásfoglalásokban megfogalmazott elvárások alapján a katonai, határőrségi pártbizottságok irányították, az alárendelt (hadsereg, hadtest, hadosztály, ezred) pártbizottságok és pártszervezetek útján. A Csehszlovákiával kapcsolatos politikai, de főleg katonai döntések nagyon nehéz helyzet elé állították a katonai politikai irányító szerveket. Egyidejűleg három egyenként is bonyolult, sokrétű feladatrendszer kellett irányítani és összefogni. Ezek a következők voltak:

- szervezni és irányítani a megszálló erők, azaz a saját katonai, valamint a határőr-alakulatok állományának tájékoztatását, politikai nevelését, felkészítését, képzését, kulturális életét, pihenő idejének felhasználását;
- ezzel párhuzamosan kiépíteni, fenntartani és továbbfejleszteni a megszállt területeken élő lakossággal, politikai, közigazgatási, társadalmi, katonai, belügyi, gazdasági szerveivel, szervezeteivel az együttéléshez, a közrend, a közegészségügy fenntartásához, a közellátáshoz, a nélkülözhetetlen szolgáltatásokhoz elengedhetetlenül szükséges kapcsolatokat;
- és nem utolsósorban a külföldön (Csehszlovákiában) megszálló erőként szolgálatot fenntartó magyar katonai alakulatok, valamint az otthonmaradt hozzátartozók, szervezetek és a magyar társadalommal való folyamatos kapcsolattartás, ügyintézés. Meggyőződésem, nem túlzok, ha a feldolgozott okmányok tapasztalatai alapján kijelentem, ez okozta a legnagyobb problémát mind a 8. gl. hadosztály állománya, mind a politikai életet szervezők és a problémák megoldásán fáradozók számára.

Jelentősen nehezítette a feladatot, hogy a három bemutatott terület közül kidolgozott elvekkel, megfelelő gyakorlattal mindössze az elsőből, a saját alakulatok személyi állományával való foglalkozás, képzés, felkészítés, politikai nevelés és kulturális élet területéről rendelkeztek megfelelő felkészültséggel és jártassággal a katonai és katonai-politikai szervezetei a néphadseregnek. A határőrség vonatkozásában a helyzet kevésbé volt bonyolult.

A megszállt területekkel való kapcsolatteremtés és kapcsolattartás kérdéseinek, valamint az otthon maradtakkal, a hozzátartozók gondjainak megoldásával, az ország társadalmával való kapcsolatok, probléma-megoldások terén a néphadsereg semmilyen szinten nem rendelkezett tapasztalatokkal. E feladatokat nagyrészt saját elgondolásaikra építkezve, valamint a világháborúk során szerzett hadtörténelmi tapasztalatokból, továbbá a szovjet hadseregtől átvett – nagyrészt számunkra használhatatlan – módszerek felhasználásával a magyar katonai alakulatok vezetőinek maguknak kellett kidolgozni és megvalósítani.

A vázolt három politikai feladatot egyrészt a hadosztály rendszeresített politikai tiszti állományával – a hadosztályparancsnok politikai helyettese, az ezred-, zászlóalj-, önálló századparancsnokok politikai helyettesei és munkatársai –, az alakulatok MSZMP-, valamint KISZ-szervezeteinek tagságával, másrészt a megszállás idejére az 5. hadsereg-parancsnokság, más katonai szervezetektől vezényelt politikai tisztekből és a területi MSZMP-szervezetektől mozgósított tartalékos politikai tisztekből alakított „operatív csoporttal” kellett megoldani. Az operatív „csoport” a hadosztályparancsnok által meghatározott csoportosításnak megfelelő munkarendet vette fel. Elvileg! Gyakorlatilag Kiss Lajos vezérőrnagy, aki Szűcs Ferenc vezérőrnagy politikai helyettese volt, az esetek többségében beleszólt a 8. gl. hadosztályparancsnok politikai helyettesének munkájába. Ezzel átnyúlt a hadosztályparancsnok feje felett. E kérdés teljes mélységű megértéséhez vissza kell nyúlnunk a mozgósítás és a DHDSCS-nek történt „átalárendelés” előtti időhöz. Akkor Kiss Lajos vezérőrnagy az 5. hadseregparancsnok politikai helyetteseként a hadosztályparancsnok és politikai helyettese közvetlen szolgálati előjárója volt. És mindketten tisztában voltak azzal, hogy a „gyakorlat”, vagy nevén nevezve a hadművelet befejeződése után újra vissza fog állni a korábbi katonai hierarchia és vezetési rend. Tehát igyekeztek minden irányú parancsnak, intézkedésnek eleget tenni. Annál is inkább, mert mint vázoltam, a 8. gl. hadosztálynál folyó politikai munkát nem a DHDSCS-parancsnok irányította. A vállak feletti átnyúlás azonban néhány zavart is okozott.

Az „operatív csoport” hétfős központi munkacsoportját közvetlenül Kiss Lajos vezérőrnagy irányította. Tagjai között két ismert újságíró tevékenykedett, dr. Szabó László és E. Fehér Pál. Ők tájékoztatták a magyar közvéleményt, valamint a későbbiekben még Nagy Tibor az MTV-től és Mátrai Mihály a rádiótól. A központi munkacsoport irányította a tíz helyőrséghez augusztus 21-én kihelyezett 2-3 fős csoportokat is, amelynek tagjai a HM-ből, az 5. hadseregtől vezényelt hivatásos politikai és mozgósított – a területi pártmunkában jártas, felkészült tartalékos – tisztek voltak. A tartalékos tisztek bevonultatásuk előtt a Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád megyei, városi, járási pártbizottságoknál, szakszervezeteknél, tanácsoknál, vállalatoknál dolgoztak. Jelentős párt-, közigazgatási, vállalati irányítási gyakorlattal rendelkeztek.²²⁵ Katonai tapasztalattal, gyakorlattal viszont nem vagy alig.

A hadosztályparancsnok elhatározásával egy időben jóváhagyta és kiadta a politikai biztosításra vonatkozó „akciótervet”. A politikai munka fő célkitűzését a következőkben határozta meg: „1. Elérni, hogy a hadosztály személyi állománya, tisztkara maradéktalanul hajtsa végre azt, amit a párt és kormány – jelen helyzetben – elvár tőlünk. 2. Biztosítani a szocialista, kommunista erők mielőbbi felülkerekedését, a lakosság közti normális élet beindítását.”²²⁶ Az első célkitűzés nem több szép szavaknál. A második pont pedig nyílt beavatkozás Csehszlovákia és a CSKP belügyeibe.

Az akcióterv, az előzőekben már többször vázolt hadműveleti és harcászati feladatok minden hadseregére érvényes általános érvényű követelményei mellett – mint pl. a tisztek személyes példamutatása, bátorság, bajtársiasság, emberiesség, példamutató, fegyelmezett magatartás, ugyanakkor határozott fellépés azokkal szemben, akik ellenállnak stb. –, ugyanakkor nem tartalmazza a Czinege Lajos honvédelmi miniszter parancsában határozottan megfogalmazott tartózkodást az esetleg néhány helyen előforduló nacionalista megnyilvánulásoktól. Földidézek belőle néhány mondatot: „Csehszlovák földön kapcsolatba kerülünk magyar nemzetiségű lakossággal. El kell érni, hogy szenvedélytől mentesen, a nacionalista hangulat szítása nélkül megnyerjük közülük a dolgozó nép hatalmához hű emberek támogatását, bizalmát.” Viszont előír néhány olyan követelményt a politikai apparátus számára, amely korábban soha nem szerepelt a néphadsereg gyakorlatain. Ezek:

- „– A lakosság politikai hangulatának tanulmányozása, értékelése.
- Operatív közreműködés a normális élet helyreállításában, termelés, szolgáltatások, stb. biztosításában.
- Különböző hírforrások felhasználásával pontosítani azokat a személyeket, akikre számítani lehet és ezt közölni az illetékes szervekkel... stb.”

Felhívás

a Csehszlovák Néphadsereghez!

ELVTÁRSAK! A CSEHSZLOVÁK NÉPHADSEREG KATONAI, TISZTJEI ÉS TABORNOKAI! KEDVES BAJTRÁSAINK!

A Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága tagjainak, a csehszlovák kormány és nemzetgyűlés tagjainak egy csoportja, az ellenforradalmi erők erősödő tevékenységét látva, segítségért fordult hozzánk.

E kérésre válaszolva jövőnk hozzátok, hogy testvéri segítséget nyújtsunk, hogy együttes erővel megvédjük a szocializmus ügyét Csehszlovákiában.

A mi testvéri országaink, a szocialista országok kommunista és munkáspártjai bratislavai nyilatkozatában vállalt kötelezettségeiket teljesítik. E nyilatkozat hangsúlyozza: minden nép szocialista vívmányainak védelme – valamennyi szocialista ország közös internacionalista kötelessége.

A szocializmus vívmányait veszély fenyegeti Csehszlovákiában. A szocializmus ellenségei, hazug frázisok leple alatt el akarják ragadni a dolgozó nép hatalmát, meg akarják semmisíteni a Kommunista Pártot, a dolgozó nép élcsapatát, ki szeretnék szakítani Csehszlovákiát a szocialista közösségből, hogy így burzsoá állammá változtassák. Mindez veszélyezteti a szocialista közösség többi országát, Európa békéjét és biztonságát is.

Kedves barátaink! Egyetlen becsületes harcos sem maradhat közömbös, amikor ilyen veszély fenyegeti szocialista hazáját. Egy percet sem késlekedhetünk az ellenforradalom visszaverésével.

Nem engedhetjük meg, hogy az ellenség széttapossa a cseheknek és a szlovákoknak a népi hatalom éveiben elért vívmányait.

Nem engedhetjük meg, hogy veszélyeztessék a szocialista közösség létérdekeit, Európa békéjét és biztonságát.

Kedves elvtársak, harcostársaink!

Legyetek éberek! Ne hallgassatok a provokátorokra, akik zavart és viszályt szeretnének kelteni a szocializmus védelmezőinek soraiban!

Amint a szocializmust fenyegető veszély Csehszlovákiában megszűnik, egységeink – kormányaink utasításainak megfelelően – haladéktalanul elhagyják a CSSZSZK területét.

A szocialista országok fegyveres erőinek parancsnoksága felhív beneteket, működjete együtt a forradalmi jogrend védelmében, közös erővel biztosítsuk a csehszlovák határok védelmét, Csehszlovákia szuverenitását és függetlenségét a nemzetközi imperializmus bármely kísérletével szemben.

Testvérek, veletek vagyunk, közös ügyünk legyőzhetetlen!

**A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁG,
A LENGYEL NÉPKÖZTÁRSASÁG,
A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG,
A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG,
A SZOVJETUNIO FEGYVERES ERŐINEK
PARANCSNOKSÁGA**

Közlemény

A MAGYAR TÁVIRATI IRODÁT
ILLETÉKES HELYEN FELHATALMAZTÁK
A KÖVETKEZŐK KÖZLÉSÉRE:

A szomszédos Csehszlovákia párt- és állami személyiségeinek kérését teljesítve a Magyar Népköztársaság kormánya — együtt más szövetséges országokkal — segítséget nyújt — belevetve a fegyveres támogatást is — a testvéri csehszlovák népnek, a belső, szocializmusellenes, valamint a külső imperialista erők által létrehozott ellenforradalmi fordulat veszélyének elhárítása céljából.

A testvéri országok együttes segítsége megfelel Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, a Német Demokratikus Köztársaság, a Szovjetunió párt- és állami vezetői által aláírt bratislavai nyilatkozatnak, amelyben kinyilvánították, hogy a szocialista vívmányok védelme és erősítése valamennyi szocialista ország közös internacionalista kötelessége.

Csehszlovákiában olyan súlyos helyzet alakult ki, amely megsemmisítéssel fenyegette a szocialista vívmányokat, a törvényes rendet, veszélyeztette a szocialista világrendszer életbevágó érdekeit, a testvéri országok biztonságát, az európai népek békéjét.

A fenyegető veszély időben történő elhárítására, Csehszlovákia párt- és állami személyiségeinek kérésére, a Magyar Népköztársaság kormányának határozata alapján néphadseregünk egységei Csehszlovákia területére léptek együtt a szövetséges csapatokkal.

Amint a fenyegető veszély megszűnik és a csehszlovák törvényes hatóságok úgy döntenek, hogy a szövetséges katonai egységek jelenlétére nincs szükség, a csapatokat haladéktalanul kivonják a Csehszlovák Szocialista Köztársaságból.

A szocialista országok kormányainak elhatározása egyetlen állam ellen sem irányul, nem sérti más államok érdekeit, döntésük teljes összhangban van a testvéri szocialista országok szövetségi szerződéseivel.

A testvéri szocialista országok egységét és szolidaritását állítjuk szembe az ellenség bűnös próbálkozásaival. Soha senkinek nem engedjük meg, hogy a szocialista közösség valamelyik tagját kiragadják sorainkból.

Elvtársak! Barátaink!

Szlovákok!

Csehek!

Magyarok!

Igaz barátként jöttünk, hogy segítsünk megvédelmezni azokat a nagyszerű szocialista vívmányokat, melyeket hazátok felszabadítása óta létrehoztatok.

Szlovák és Cseh hazafiak, és Szovjet katonák kihullatott vére alapozta meg mindazt, amit ma magatokénak mondhattok.

A szocialista építőmunka nehéz évei során, ha történetek is hibák, ha javítani is kell a néphatalom, a szocialista gazdaság, a szocialista demokrácia megszilárdítása érdekében tett tevékenységen, ne engedjétek, hogy ezt a szocialista ellenes erők hamis frázisaikkal, nacionalista uszításokkal saját céljaikra kihasználják, és alássák több mint 20 éves fáradságos munkátokat.

Felhivunk benneteket:

Tartsatok rendet, őrizzétek meg nyugalmatokat, folytassátok a termelést, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaság tovább virágozhasson.

Internationalista barátként jöttünk, testvéri szocialista közösség köt össze bennünket, tegyetek meg mindent azért, hogy azt senki meg ne bonthassa!

Kommunisták! Hazafiak!

Álljatok az élre, keressetek meg bennünket, hogy együttes erővel minél hamarabb konszolidálódjon a helyzet, és folytatódjék a békés építő munka.

Baráti fogadtatástokat őszinte barátsággal viszonzunk!

Közös ellenségeinknek pedig fogjátok le a kezét, készen állunk ebben is segíteni nektek!

Éljen a szocializmust építő népek testvéri összefogása!

A Magyar Néphadsereg

S Ú D R U H O V I A I B R A T I A !

S L O V Á C I I Č E S I I M A Ď A R I I

PRIŠLI SME JAKO OPRAVDOVI PRIATELIA; ABY SME VÁM POMOHLI UHÁJIT VAŠE SOCIALISTICKE ÚSPECHY, KTORÉ STE DOSIAHLI OD OSLOBODENIA VAŠEJ VLASTI.

VYLIATA KRV SLOVENSKÝCH A ČESKÝCH VLASTENCOV A SOVIETSKÝCH VOJAKOV DALA PODNET VŠECKOMU ČO DNES ZA SVOJA MÔŽETE POVEDAŤ.

NAFRIEK TOMU, ŽE SA VYSKYTLI CHYBY POČAS ŤAŽKÝCH ROKOV BUDOVANIA SOCIALIZMU, AJ KEĎ TREBA ZLEPŠIŤ PRÁCU, KTORÚ STE DOSIAL VYKONALI V PROSPECH ZLEPŠENIA LUDOVEJ MOCI, SOCIALISTICKEJ SKONOMIE, A SOCIALISTICKEJ DEMOKRÁCIA, NENECHAJTE, ABY TO PROTISOCIALISTICKÉ SILY FALOŠNÝMI FRÁZAMI, NACIONALISTICKÝM, ŠTVANÍM VYUŽILI V SVOJ PROSPECH A TÝM PODKOPALI VAŠU, VIAC AKO 20 ROČNÚ ŤAŽKÚ PRÁCU.

O B R A C I A M E S A K V Á M ;

DRŽTE PORIADOK, ZACHOVAJTE, SVOJU KLUDNOSŤ, PRACUJTE AJ NA ĎALEJ, ABY - ČESKOSLOVENSKÁ SOCIALISTICKÁ REPUBLIKA ĎALEJ ROZKVETALA.

PRIŠLI SME AKO INTERNACIONALISTICKÍ PRIATELIA, VIAŽE NÁS BRATSKÁ, SOCIALISTICKÁ SPOLUPRÁCA, UROBTA VŠETKO ZA TO, ABY TUTO VÄZBU NIKTÓ NEROZVIAZAL.

K O M U N I S T I I V L A S T E N C I I

POSTAVTA SA NA ČELO HNUTIA PROTI PROTISOCIALISTICKÝM SILÁM, VYHLADAJTA NÁS, ABY SME SPOLOČNÝM USILOVANÍM TEREJŠIE POMERY SKORO KONSOLIDAVALI, ABY SA ČIM SKÔR MOHLO POKRÁČOVAŤ V BUDOVACEJ PRÁCE.

V A Š E B R A T S K É P R I V Í T A N I E V Á M H O N O R U J E M E
S R D E Č N Ý M P R Í A T E L S T V O M !

SVIAŽTE RUKY NAŠICH SPOLEČNÝCH NEPRIATELOV, AJ V TOMTO SME VÁM OCHOTNI POMÁHAŤ!

N E C H Ž I J E B R A T S K Ý S V Ä Z O K Ľ U D I , B U D U J Ů
C I C H S O C I A L I Z M U S I

MAĎARSKA ĽUDOVÁ ARMÁDÁ!

A Magyar Néphadsereg által készített plakátok és rölapok.

(HM HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MŰZEUM, PLAKÁT- ÉS APRÓNYOMTATVÁNYTÁR)

Az „operatív csoport” részére még továbbiakat is meghatározott az akcióterv: kapcsolatot teremteni a CSKP, a csehszlovák néphadsereg, csendőrség, rendőrség vezetőivel. Részt venni a megye, a város politikai, gazdasági életének újjászervezésében. Részt venni gyűléseken, rendezvényeken. Tanulmányozni a lakosság hangulatát... stb.²²⁷

Az „operatív csoportok” állománya 20-21-én mindenütt csatlakozott a hadosztály felvonuló alakulataihoz. Bekapcsolódott – illetve be kívánt kapcsolódni – a megalakuló helyőrségek munkájába. A ténylegesen megtörtént eseményekre a következő fejezetben visszatérünk.

A politikai főcsoportfőnökség készítette el a salgótarjáni nyomdában, Rull Nándor őrnagy irányításával a megszállásra kerülő területek lakosságának tájékoztatására, megnyerésére szánt szlovák és magyar nyelvű plakátokat és rölapokat.²²⁸

A „magyar néphadsereg politikai főcsoportfőnöke”, Kovács Pál vezérőrnagy – így határozta meg a hivatalos titulus – augusztus 21. reggelén kiadott 45. sz. utasításában a teljes politikai munkás állomány részére meghatározta, mit vár el a hadművelet során tőlük, a hadosztály teljes személyi állománya felé irányuló „erkölcsi-politikai nevelőmunka” terén. Idézzünk belőle néhány mondatot: „Elvárom, hogy ingadozás nélkül, bátran szerezzenek érvényt pártunk helyes, népiünk érdekeit kifejező politikájának. Legyenek politikánk megértésének bátor és kezdeményező szószólói... Lépjének fel a rendbontókkal, fegyelmeztetlenkedőkkel szemben. A gyávákat, a pánikkeltőket, a rémhírterjesztőket leplezzék le és szigeteljék el. A személyi állomány politikai hangulatát és magatartását rendszeresen tanulmányozzák és elemezzék... naponta tegyenek jelentést a jellemző politikai állásfoglalásokról, a tapasztalható pozitív és negatív jelenségekről, a fegyelmi helyzet alakulásáról és a megtett intézkedésekről...”²²⁹ E jelentésekre esetenként visszatérünk. A jelentések szavahihetőségére az augusztus 28-i jelentés az egyik legjobb példa.²³⁰ A hadosztály vezetése legyen katonai vagy politikai, valóban a reális helyzet feltárására és jelentésére törekedett. Tisztában volt azzal, hogy csak így alakulhat ki hiteles és a különböző szintű döntéseket megalapozó vélemény, elhatározás.

17. FEJEZET

A megszállás első napja: 1968. augusztus 21.

A szovjet csapatok – a DHDSCS-parancsnok időközbeni intézkedésére – egy órával korábban indultak meg. A magyarok tartották az eredeti időütemezést. Az első csehszlovák területet, illetve a csehszlovák fegyveres erőket érintő lépéseket a magyar határőrség tette meg. Az országos parancsnok 20-án 18 órakor intézkedett az 1., 9., 10. kerületek, valamint a Győri ö. zászlóalj parancsnokai felé a jelszavas borítékokban foglalt feladatok végrehajtására. A szovjet és magyar csapatok határátlépésével egyidejűleg a csehszlovák határ egész vonalára határozatot kell bevezetni. A csapatok átvonulásának idejére a Dunán a hajóforgalmat le kell állítani. Intézkedett a „szövetséges haderők” csapatainak határátlépéshez történő felvezetésére és a határátlépés biztosítására. Este 20.20-kor meghatározta a „CS” időt: 20-án 24 óra a 8. gl. hadosztály számára. A szovjet csapatok a DHDSCS-parancsnok utólag kiadott, ettől eltérő parancsára korábban, Rajkánál 23.30-kor, Komáromnál 23.25-kor, a medvei hídon 23.45-kor lépték át zavartalanul éllel (felderítő csoportjaikkal) a határt. A magyar határőrség biztosította a határátlépést. A határőrség országos parancsnoka 20-án 20.30-kor intézkedett a csehszlovák FEP-ek és csendőrsökök személyi állományának lefegyverzésére, felügyeletére és a híradó-összeköttetések kikapcsolására, jelentések továbbításának megakadályozására a belső országrészek felé. A lefegyverzési feladatot Balassagyarmaton, Párassapusztán (Ipolság) és Letkésen 20-án 23.45-kor, a 10. kerület (Balassagyarmat) 1. és 2. őrsének szakaszán (a magyar csapatok részére megszállásra kijelölt területek sávjában) 20-án 24 órakor, a határ további szakaszain 21-én 0 óra 30 percig kellett végrehajtani. A határőrkerületek és az önálló zászlóalj a feladatokat kiválóan oldották meg. A csehszlovák határőrséget és csendőrséget az intézkedések teljesen váratlanul érték. Több FEP-nél, ahol közösen végezték a határon átkelő ellenőrzését, a magyar határőrök a meghatározott időben egyszerre lefegyverezték csehszlovák társaikat. Néhány helyen utólag elmondták, hogy előzőleg

figyelmeztették őket, agresszió esetén ne álljanak ellen. Ellenállást csak a sztránai őrs (sic, nem tudtam azonosítani) tanúsított. Erővel fegyverezték le őket. Ipolyhídvégen (Ipel'ské Predsmostie) a csehszlovák őrsre bevonuló két csendőrből álló járőr nem akarta fegyverét átadni és szökni próbált. A magyar határőr fegyverét használta. Mácsai József csehszlovák csendőr könnyebben megsebesült, a másik erre megadta magát. Augusztus 21-én ő volt a megszállás egyetlen csehszlovák sebesültje, a sors fintora, hogy ő is a magyar kisebbséghez tartozott. A magyar rajkai őrsrel szembeni rusovcei (Oroszvár) őrs kilenc szolgálatban álló határőre nem akarta átadni fegyverét. Őket a magyar határőrség elfogta, lefegyverezte, őrizetbe vette, majd a nap második felében átadta a csehszlovák határőr őrsparancsnoknak. A komáromi közös átkelőhelyen két csehszlovák vámost és egy mérnököt éles szovjetellenes kijelentéseiért a magyar határőrség elfogta, később „őket a szovjetek elvitték”. Összességében komolyabb ellenállás nélkül sikerült a határőrerőknek feladataikat végrehajtani. A csehszlovák határőrség, csendőrség a nap folyamán, Svoboda köztársasági elnök parancsának ismertté válását követően a legtöbb helyen vállalta a rend fenntartását. A nap folyamán ezért a 10. határőrkerülettel szemben lévő összes csehszlovák csendőrőrs állományának, valamint a 9. határőrkerülettel szembeni terület 11 csehszlovák csendőrőrs állományának visszaadták fegyvereiket és folytathatták napi munkájukat, a rendfenntartást, a közrend védelmét. A tóketerebesi (Třebšov) járáshoz tartozó „janicei (Jéne), cserhovi (Čerhov/Csörgő), kazimíri (Nagykázmer) őrsök állományának fegyvereit nem adtuk vissza szovjetellenes magatartásuk miatt”.²³¹ Bár, mint írtam, a csehszlovák határőrség és csendőrség őrsének állománya olyan utasítást kapott, hogy ne bocsátkozzanak konfliktusba, a megszállás tényét nagyon elkeseredett hangulatban fogadták. Különösen nagy volt az ellenállás a szovjet csapatokkal szemben. Egy helyen azt is kijelentették (Grega főhadnagy, kazimíri őrsparancsnok), hogy „a magyar csapatok hozzájuk küldésével egyetért, de a szovjetekkel nem”. Ez azonban elszigetelt, sőt egyedi kijelentésnek tekinthető, semmiképpen nem általánosnak. „A komáromi csehszlovák FEP-en az egyik útlevelező tiszt az oszlop élén haladó szovjet harckocsi elé állt és nem akart félreállni az útból. Egy másik berohant az épületbe, majd pisztollyal a kezében tért vissza, azonnal lefegyverezték.” Bogyula őrnagy, a FEP parancsnoka kijelentette, hogy „a fasiszta német hadsereg csinált olyan megszállást, mint most a szovjetek és magyarok”. Ez a hangulat, elkeseredettség a következő napokra, sőt hetekre is meghatározó maradt.²³²

A 8. hadosztály felvonulásával egy időben a magyar vezérkar az egész ország területére 21-én 02.00-tól légtérzárlatot rendelt el. Célja a hajnali óráktól harci feladataikat megkezdő magyar és szovjet repülőkötelek teljes repülési szabadságának biztosítása volt.

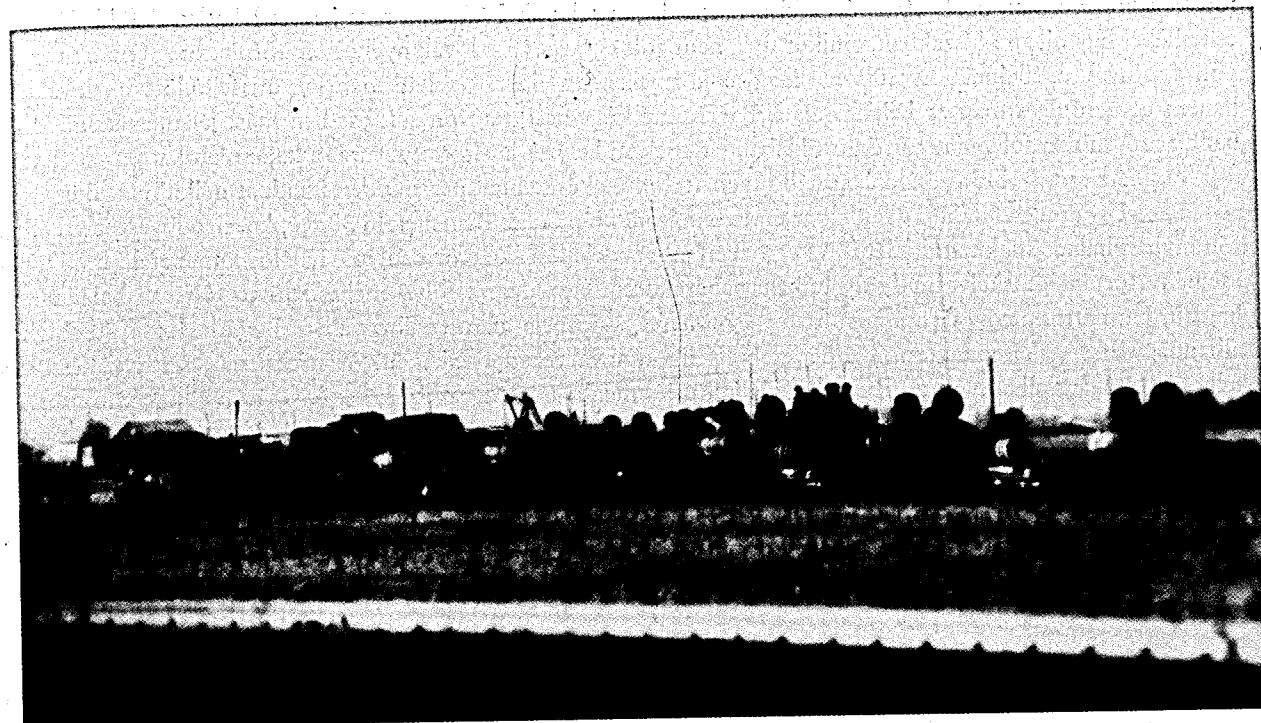
Az államhatár megközelítési útvonalain a 8. gl. hadosztály ezredei előtt haladó vegyes felderítő csoportokat a határőrség tisztjei vezették a határig. Éjfél előtt 15 perccel, a vegyes felderítő csoportok (VFCS) közeledtek, mint már beszámoltam róla, a határőrség gyors akciókkal lefegyverezve a csehszlovák FEP-eket és csendőrőrsöket, és megbénítva a távbeszélő-összeköttetést, megakadályozott mindennemű esetleges ellenállást, biztosította a zavartalan és gyors határátlépést. A felderítő csoportok mindhárom menetvonalon egy időben, augusztus 20-án éjféltől léptek csehszlovák területre.

A főirányban, az élen haladó 31. hk. ezred élzázlóalja 21-én 0 óra 15 perckor lépte át Ipolyságnál (Šahy) a határt. A magyar határőrség irányította a harckocsik mozgását. „A határátlépésnél az MNK határsorompója fel volt nyitva, a CSSZK határsorompója szét volt törve. Ez a később áthaladó alakulat néhány idősebb tisztjéből kellemetlen érzéseket váltott ki. 1939. szeptember 1-jének ismert fényképére gondoltak.”²³³ „A határátkelőhelyen csak magyar határőrök teljesítettek szolgálatot ... (a) községben az utcán néhány ember álldogált, akik szótlánul figyelték bevonulásunkat. A vasútállomás mellett az ezredtörzs operatív csoportja két csendőrral találkozott. Az egyik csendőr megközelítette a BTR-50-PU harcálláspontot és azt magyarázta, hogy eltévedtünk, ez már Csehszlovákia...”²³⁴ A csendőrt elfogták, a másik a sötétben elszaladt. Az ezred birtokba vette a vasútállomást.

A VFCS, elhagyva Ipolyságot, az előírtnál lassabban közeledett Léva felé. Rádiója elromlott és csak a 31. hk. ezred rádióin tudott álló helyzetből jelenteni a hadosztálynak. A harckocsivezetők sem rendelkeztek kellő vezetési gyakorlattal. A harmattól síkos kockakövekkel burkolt kisebb szerpentineken a harckocsik csúszkáltak. Az úton csend és nyugalom volt. Lévat az ezred 04 óra 20 perckor érte el és 05 óra 50-ig elfoglalta a tervekben kijelölt helyeket.

Az ezred a város meghatározott objektumainak elfoglalására a kidolgozott tervek szerint nyolc rohamcsoportot hozott létre. Az 1. csoport feladata a csehszlovák harckocsiezred őrségének lefegyverzése, a

harckocsik fegyverzetének üzemképtelenné tétele, a lőszerraktár birtokba vétele, a gyalogsági fegyverek összegyűjtése volt. A 2. csoport a postát vette birtokba. A 3. a csendőrséget fegyverezte le, a 4. a milíciát (munkásőrséget). Az 5. a járási nemzeti bizottság (tanács) épületét szállta meg. A 6. és a 7. a vasútállomást vette birtokba, és végül a 8. sz. csoport az üzemenyagraktár őrségét fegyverezte le.²³⁵ Ezt követően a második ütemben a városi vízmű, sütőüzem, húsüzem, nyomda, ügyészség, nemzeti bank stb. ellenőrzés alá vonására került sor.

Magyar harckocsik várakoznak Léva határában.

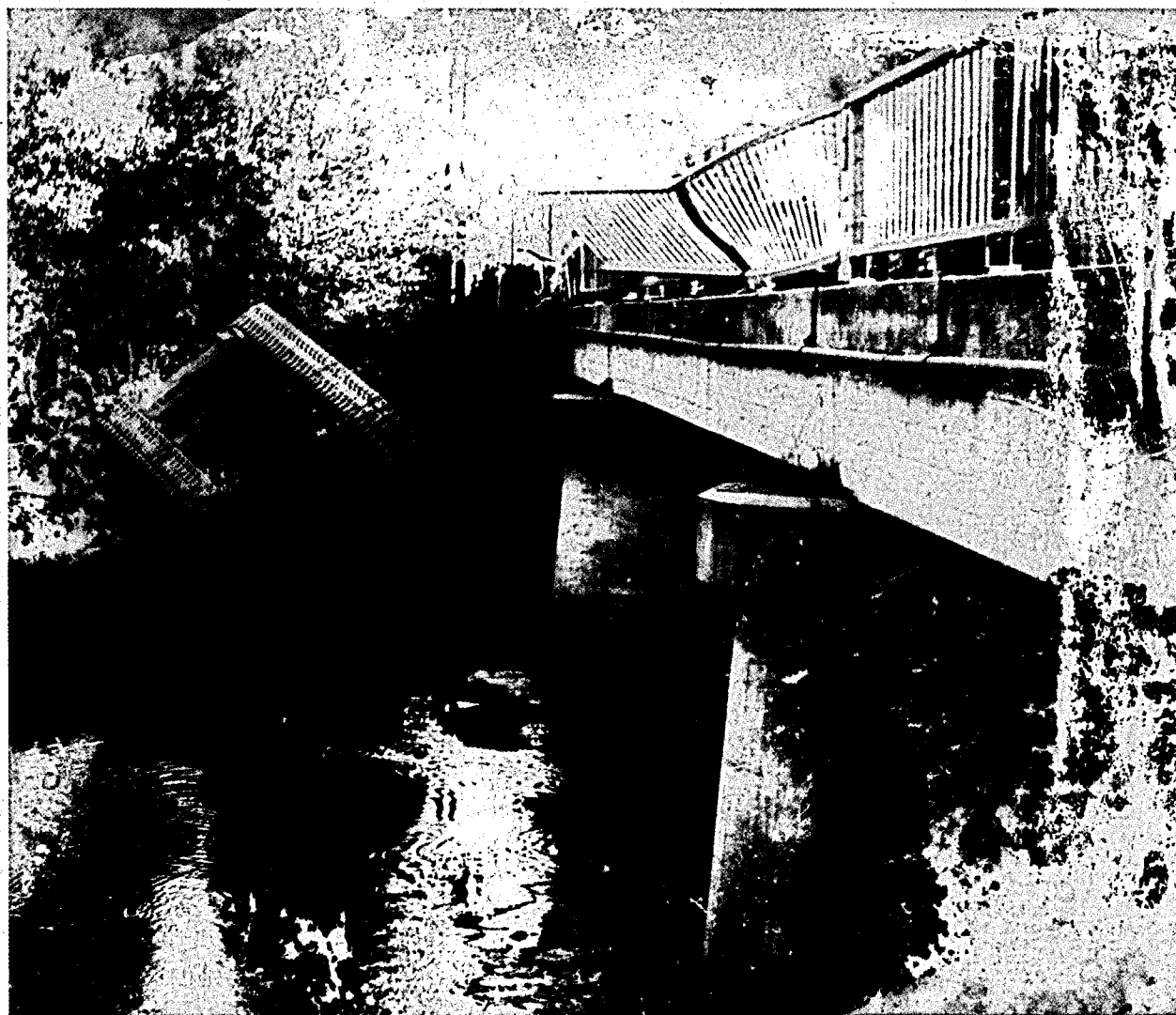
A rohamcsoportok tevékenységét a 2. és 3. hk. zászlóalj és a szétbontakozott 93. páncéltörő tüzérszázal biztosította. A 22. tüzérezred Léva előtt 4 km-re tüzelőállást foglalt és felkészült az azonnali tüz megnyitására. Mivel azonban a hk. ezred nem ütközött ellenállásba, nem kellett tüzet nyitnia. A VFCS jelentése alapján, pontosított adatokból állapította meg a tüzérezred parancsnoka, hogy a 64. hk. ezred laktanyája nem a DHDCS által meghatározott helyen van. Előzetesen kidolgozott tüzterve, amellyel a tüzérezred felkészült, hogy ellenállás esetén tüzet nyitva segíti a város birtokbavételét, téves volt.²³⁶

A csehszlovák 64. hk. ezredparancsnok gépkocsiján az ezred elé ment. A városi csendőrség épülete előtt várta meg a 31. hk. ezred parancsnokát, majd az épületben tájékoztatta, hogy parancsot kapott, ne álljon ellen, hanem működjön együtt a megszálló erővel. A laktanyában tiszt gyűlést tartottak, ahol azonban csak a tisztiek 1/3-a jelent meg. A magyar ezredparancsnok ismertette velük a kialakult helyzetet. 09 órakor kezdődtek meg a tárgyalások a járás vezetőivel. Ők sürgősen minősítették a bevonulást. A tárgyalásról közös közleményt adtak ki. A városban közben kisebb nyugtalanságok voltak. Az emberek kisebb csoportokba tömörülve vitatkoztak, köpködtek és szidalmazták a magyar katonákat. A katonák higgadtan, fegyelmezetten fogadták mindezt. Egyre jobban kibontakozott, hogy a tárgyalásokkal a csehszlovákoknak csak egy célja volt, húzni az időt, ezért a 31. ezred parancsnoka 12 órakor berekesztette a vitát. Közölte, hogy ő a helyőrségparancsnok. A csehszlovák 64. hk. ezred, valamint a csendőrség parancsnoka és mindenki más köteles utasításait végrehajtani. Gyülekezési és szesztilalmat rendelt el. Megszervezte a járőrözést. A 64. hk. ezred tagjai részére megtiltotta, hogy belépjenek a telephelyükre. A rend fenntartásába, a járőrözésbe bevonta a csendőrséget. Bár Léván 1968-ban még jelentős lélekszámú és arányú magyar lakosság élt, már ekkor megmutatkozott az a probléma, amely hol kisebb, hol nagyobb mértékben erőteljesen befolyásolta a magyar katonai vezetők és a csehszlovák katonai, polgári vezetők, valamint a lakosság közötti kapcsolatokat. Nevezetesen: a szükségesnél lényegesen kevesebb tolmács állt a parancsnokok

rendelkezésére. A nyilvántartási adatok szerint 28 tolmácsot küldött a HM (hadkiegészítő parancsnokságok) a hadosztálynak, e szám a megszállás végéig kevésnek bizonyult. Ennek oka nemcsak mennyiségi, hanem legalább olyan mértékben minőségi is volt. És erre érdemes odafigyelni! Nem arról van szó, mintha a Békés megyéből és környékéről behívott és szolgálatot teljesítő szlovák anyanyelvű fiatalok nem ismerték volna jól saját otthon, szüleikkel, barátaikkal beszélt nyelvüket. Hanem arról, amiről mindenki megfélemezett. A békési szlovákok a törökök kiűzése után az 1700-as évek első harmadában települtek az akkor nagyrészt lakatlan Alföld délkeleti csücskébe. Egy olyan időszakban, amikor még nem volt egységes a szlovák nyelv, nem történt meg sem a magyar, sem a szlovák nyelvújítás. És 300 éve magyar környezetben éltek. Nyelvük nem együtt fejlődött a szlovákkal, hanem egy erőteljes magyar behatás alatt. Bár értették egymást, nagyon sok esetben mást jelentett számukra a hallott szó, mint a folyamatosan Szlovákiában élőkné. E helyzet lassította, zavarta a kapcsolatokat.

Az ezred 1. hk. zászlóaljja önálló menettel érte el és szállta meg minden incidens nélkül Nagykürtöst.

Léva megszállását követően az eddig „második lépcsőként” menetelő 33. gépkocsizó lövészezred állt a főirányban haladó alakulatok élére. Az ezredben a határátlépést követően súlyos, halálos kimenetelű rendkívüli esemény történt. „Átkelve az Ipoly hídján, a harckocsik egy ideig a folyó melletti füves töltésen haladtak. A hajnali harmattól nedves, csúszós fűvön egy harckocsi megcsúszott. Tornyában Bogáth József tartalékos alhadnagy, hk. szakaszparancsnok állva, abból félig kibújva vezette szakaszát. A harckocsi leesett a töltésről és felborult. Bogáth alhadnagy „a harckocsi alá került és meghalt”.²³⁷

FOTÓ: FENDIAK JÓZSEF

1968. augusztus 21-én a 33. gl. ezred harckocsija a harmattól megcsúszott és felborult az Ipolynál.

Az ezred Lévat elhagyva, Nagykálnáig (Nálna nad Hronom) egy menetvonalon haladt. A Garamon (Hron) átkelve, három harccsoportra bontakozott szét. Egy harccsoportba egy gl. zászlóalj és egy hk. század volt beosztva. A három harccsoport eleinte két menetvonalon menetelt tovább. A 2. sz. menetvonalon az 1. és 3. gl. zászlóaljakból, Nyitra–Galgóc irányába, a 2/a sz. menetvonalon pedig a 2. gl. zászlóaljból alakított harccsoportok törtek előre. Mindegyik menetvonalon VFCS haladt a zászlóaljak előtt. Az ezredtörzs és a közvetlenek a 2. gl. zászlóaljat követték. A 22. tüzérezred és a páncéltörő, valamint a légvédelmi tüzérsztyál a 2. sz. menetvonalon követték a 33. gl. ezred főerőit.

Nyitrát a vegyes felderítő csoport érte el elsőnek a kora délelőtti órákban. Azonnal behatolt a városba. Ellenállást eleinte nem észlelt. Léva után azonban már elmúlt a meglepetés ereje, amely az első városban még érezhető volt az akkor ébredező lakosság köreiben. A reggeli órákra a lakosság mindenütt értesült a rádióból, televízióból, hogy éjszaka szövetséges csapatok hatoltak be az országba. Megkezdődött Csehszlovákia megszállása. Nyitra lakossága heves ellenszenvvel fogadta a magyar katonákat. Tüntettek, köpködtek, kiabáltak, dobáltak. A felderítés befejezését követően a VFCS a város vezetőit összeszedte és kihozta a város keleti szegélyére az ezred és az időközben odaérkezett hadosztályparancsnokhoz. Rövid tárgyalás következett. A város vezetői kijelentették, hogy nem tanúsítanak fegyveres ellenállást, de felháborítónak és érthetetlennek tartották a megszállást. Az 1. gl. zászlóalj a megbeszéléssel párhuzamosan folytatta a kijelölt objektumok megszállását. A gk. tiszti iskolát a 2. lövészszerződés, a csendőrséget a 3. lövészszerződés foglalta el. Mindkét századot megerősítették egy-egy harckocsiszakasszal. A postát, vasútállomást, városi bankot, nyomdát, a megyei, városi nemzeti bizottságot (tanácsot), valamint a Nyitra folyó közúti hídját szakasz-raj nagyságú megerősített alegységek szállták meg. Ezt követte Lévához hasonlóan az üzemek és a többi lényeges, a város, a megye életét befolyásoló létesítmény elfoglalása. 14 óra 20 percre a feladatot zavartalanul teljesítették, gyakorlatilag 14.30-ra a várost megszállták.

A városba bevonult zászlóalj a főtéren elkeseredetten tüntető tömeggel találta szemközt magát. A tömeg mind harciasabban lépett fel, ezért a parancsnok elrendelte a tömeg erővel való szétszórását. Figyelmeztető tüzet lövetett a tüntetők feje fölé, mire azok szétszaladtak. Sebesülés nem történt. Az egyik szlovák tüntető 28 évvel később így emlékezett vissza: „Nagyon bántott bennünket, amikor kora délelőtt megláttuk a magyar páncélosokat és katonákat. Nem elég, hogy már egyszer, 1938-ban megaláztak minket és elvették Dél-Szlovákiát, most újra itt vannak. Rohantunk a Nemzeti Tanács épülete elé. Ott is katonákat láttunk. Elkeseredettségünk nem ismert határt. A szó teljes értelmében felháborodtunk és tüntettünk. El akartuk kergetni a katonákat. Megmutatni, hogy nem akarunk rabságban élni. Ekkor dördültek el a lövések. A katonák lőttek. Megtorpantunk, de nem féltünk! Senki sem sebesült meg. Nem is tudom, mi lett volna, ha az asszonyok nem lépnek közbe és nem csillapítanak le minket. Biztos vér folyt volna. Így, hallgatva szavukra, elkeseredetten hazamentem a többiekkel.”²³⁸

A város megszállását a továbbiakban zavartalanul fejezték be. A zászlóaljnak az objektumok elfoglalásába be nem vont állománya a tiszti iskola mögötti vezetési pályán helyezkedett el és megszervezte az iskola ellenőrzését. Egy úszó hk. és 2 FUG pedig rendszeresen járőrözött a városban. Az iskola parancsnoka megígérte, hogy nem tanúsít ellenállást. Ezt be is tartották, de az iskola ablakaiba többször – a leszedetés után is – jelszavak sokaságát rakták ki a hallgatók.²³⁹

A 22. tüzérezredet a 33. gl. ezrednek rendelte alá a hadosztályparancsnok. Az ezred feladata Nyitra birtokba vételének támogatása volt. „Az ezred, elhagyva tüzelőállásait. (Lévánál. Megjegyzés a szerzőtől. P. I.) 08.30-ra besorolt és a 33. gl. ezred mögött menetelve érkezett Nyitra alá. 21-én 11.00 órakor Nyitra DK 3 km területén harcrendet foglalt és rövidített előkészítéssel megszerveztük a tűzrendszert és tüzeket terveztünk a város fontosabb objektumaira (laktanya, vasútállomás stb.) és csomópontokra.”²⁴⁰ Az ezred a gl. ezredparancsnoktól nem kapott konkrét feladatokat, bár a tüzérek több javaslatot is tettek. „A helyzet a „Domb”-ra (Nyitra rejtjelezett megnevezése. P. I.) való kiérkezésükre igen zavaros volt. A tisztek kupacba verődve tanakodtak, vitakoztak és mindenütt a fő téma: „miért állt le reggel a 33. gl. e. és miért nem megyünk be Nyitrára. A helikopteres futárok egymást váltották, mindenünnen hasonló hírek: tüntetnek, kérdezősködnék, hogy miért vagyunk itt.” Figyelemre méltó bejegyzés, az együttműködési tapasztalatok hiányát jelzi. Bár a 22. tüzérezredet a város megszállásának idejére alárendelték a 33. gl. ezred parancsnokának, az ezredparancsnok figyelmét teljesen lekötötték a városban történetek, és úgy tűnik, megfélemezett a tüzérezredről. A tétlenség pedig azonnal zavart okozott.

A lakosság, tudomást szerezve a városban és a város környékén folyó magyar katonai tevékenységről, tömegesen jött ki a város szélére. „Diákokból és kétes egyénekből álló csoportok jöttek létre és ott provokációkat igyekeztek kirozsakolni.”²⁴¹ Megkísérelték meggyőzni a katonákat, hogy igazságtalan ügyért fogtak fegyvert. A lakosok, diákok között sok magyar volt és még többen beszéltek magyarul. Miután sem délelőtt, sem délután nem kapott semmilyen feladatot az ezredparancsnok, az esetleges provokációk elkerülése érdekében a tüzerosztályok tüzelőállásainak területére vonta össze az állományt.

A 93. páncéltörő tüzérsztyálnak Lévánál nem kellett szétbontakoznia, menetoszlopba sorolva várakozott. Lévát követően mint hadosztyáltartalék folytatta a menetet Nyitrára. 13.20-kor a hadosztyály tüzérfőnök parancsára, Nyitra K 3 kilométer 235. háromszögelési pont területén tüzelőállást foglalt és felkészült.

ΕΠΙΘ. ΓΥΝ. ΙΑΝΟΣ

Érsekújvár, 1968. augusztus 21., reggel 08.00. Magyar harckocsik a város főterén. Körben a gyülekező tömeg.

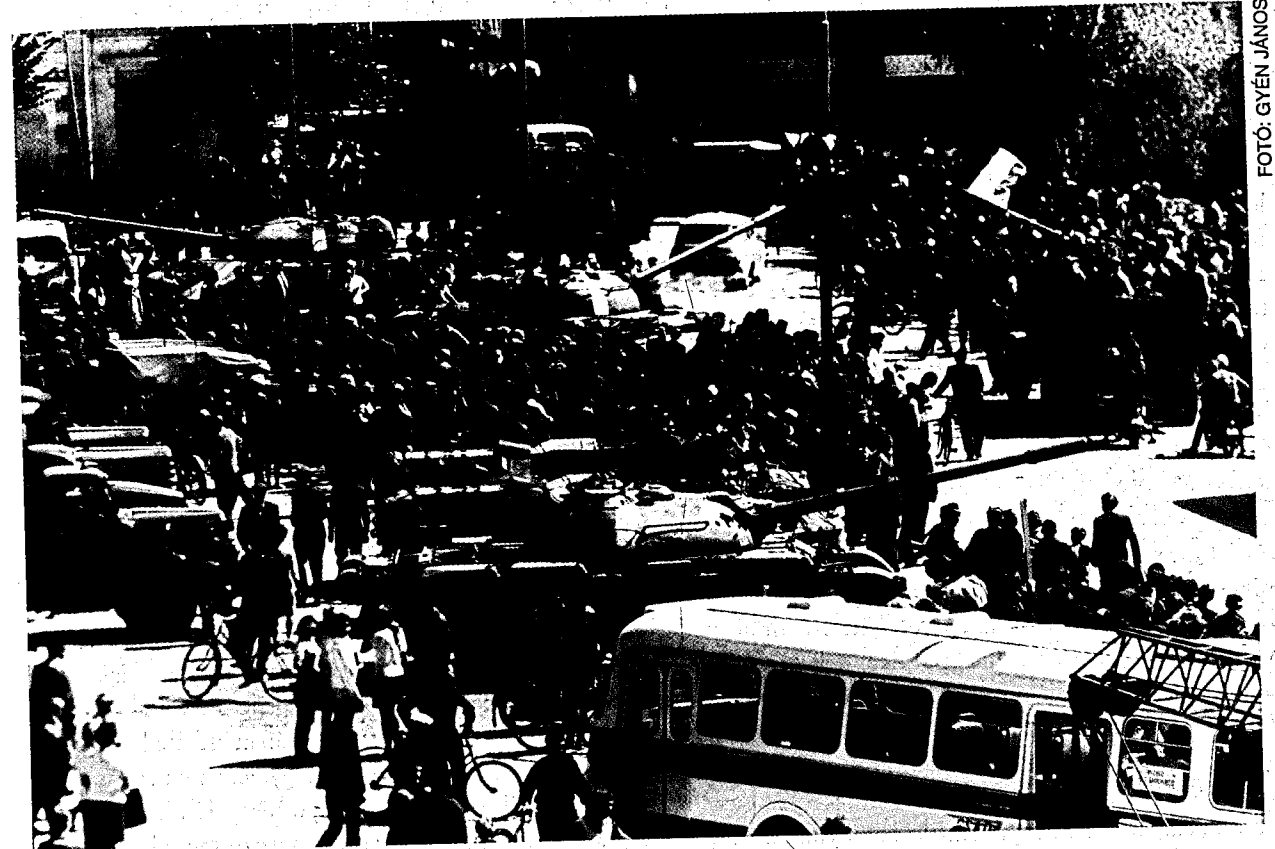
a városban lévő laktanya közvetlen irányítású tűzzel való lefogására.²⁴² A 14. légvédelmi tüzérsztyály 1. ütege a 33. gl.e. harcálláspontja mellett, a 2. és 3. ütege pedig a nyitrai tiszti iskola közelében lévő magaslatokon vonult tüzelőállásba esetleges légítámadások elhárítására.²⁴³

Szeredet a 33. gl. ezred 2. sz. harccsoportja zavartalanul érte el. Itt is a VFCS hatolt be elsőnek a városba, ahol összegyűjtötte és 13 órára kihozta a városi polgári, katonai és állambiztonsági vezetőket tárgyalásra. A lakosság folyamatosan tüntetett, jelszavakat kiabált, plakátokat ragasztott, de komolyabb ellenállást nem tanúsított. A műszaki alakulat laktanyájában folyó tárgyalások során sikerült megegyezni a szlovák vezetőkkel, hogy nem tanúsítanak ellenállást, közreműködnek a közrend fenntartásában, a csehszlovák katonák, csendőrök fegyvereit biztonságosan elzárják, továbbá, hogy kétnaponként összejönnek közös egyeztető tárgyalásokra, a vitás kérdések tisztázására. A csehszlovák műszaki alakulatot ezért nem fegyverezték le.

A 3. sz. harccsoport ellenállás és esemény nélkül szállta meg Galgócot. Mindkét várost a Lévánál, a Nyitránál részletezett módszer szerint szállták meg.

A jobb szárnyon az 1. sz. menetvonalon a 14. gl. ezred menetelt. A parancsnok a VFCS-t megerősítette egy harckocsiszakasszal. Mögötte mozgott előre a mozgásbiztosító osztag (MBO). Feladata a menetvonalon lévő

esetleges akadályok felszedése, lerombolt kisebb hidak helyreállítása, lerakott aknák felszedése volt. Ilyen feladatokra azonban nem került sor. Az előőrs századot elővéd zászlóalj követte. Az ezredparancsnok a balassagyarmati határőrkerülettel együttműködve részletesen kidolgozta – több variációra – a csehszlovák határőr őrs leküzdését, de erre sem volt szükség, mivel a magyar határőrség előzetesen „megoldotta” a problémát. Az előrevonás során több szlovákiai faluban értetlenül fogadták a magyar katonákat. „Eltévedtek...” „Biztos újra gyakorlat van.” Fokozatosan vált ellenségessé a hangulat. Vágújhely határában „az 1. gl. zászlóalj oszlopát mintegy 700-800 fős tömeg fogadta, hangos ordítozás közepette. Köpködtek, öklüket rázták, nem akartak szabad utat biztosítani. Így a zászlóalj a tömeget és a várost megkerülve, 10 db harckocsi biztosítása mellett a laktanyát (híradótisztai iskolát) északi irányból foglalta el. Az 1. gl. zászlóaljparancsnok felszólította a híradótiszt

FOIO: GYEN JANOS

Érsekújvár, 1968. augusztus 21. Délelőtti órák. Tüntető tömeg.

iskola parancsnokát az együttműködésre, azonban ő ezt megtagadta. A körülzárt objektum parancsnoka részére ezután a fegyverletétel feltételei lettek megszabva és a zászlóalj ellenállás nélkül átvette a laktanyát”.²⁴⁴ Az iskolában összegyűjtött fegyvereket és lőszert azonnal a lőszerraktárba vitték. „A laktanya elfoglalását 4-500 fős tüntető tömeg akarta megakadályozni, azonban az 1. gl. zászlóalj kordon képzésével azok további tevékenységét megakadályozta...”²⁴⁵

A 2. gl. zászlóalj 13 óráig ellenállás nélkül elfoglalta a pöstyéni repülőteret. A város vezetőivel a zászlóaljparancsnok rövid idő alatt eredményes megállapodást kötött, melyet mindkét fél mindvégig megtartott. A 3. gl. zászlóalj 13 óráig úgyszintén ellenállás nélkül elfoglalta a nagytapolcsányi laktanyát, amelyet a fegyver, lőszer, robbanóanyag átvétele után a csehszlovák 22. páncéltörő tüzérezreddel közösen őriztek. A zászlóaljparancsnok és a 22. páncéltörő tüzérezred parancsnoka között a későbbiek folyamán jó együttműködés alakult ki.

A bal szárnyon előrenyomuló 63. gl. lövészezred, bár a legrövidebb menetvonalat kapta, az eseményekben viszont a „leggazdagabbnak bizonyult”. Az első eseményt az Ipolyon való átkelés okozta. Az időben besoroló és meginduló ezred parancsnoka 20-án 23 órakor jelentette a hadosztálynak, hogy a TMM hídkészletek nem értek át a szobi vasúti aluljárón, ezért a műszakiak letértek a kijelölt menetvonalról.

Márianosztra felé. A kitérő miatt az Ipolyhoz közel kétórás késéssel érkezett a műszaki zászlóalj. A híd pedig csak reggel 04 órára készült el. A bajt tetézte, hogy az elsőnek átkelő BAT a vezető hibájából lecsúszott a hídról és lehetetlenné tette a további átkelést. Végül a harckocsik egy időközben felderített gázlón keltek át.

A vegyes felderítő csoport a meghatározott időben, 20-án 24 órakor lépte át Letkésnél a határt, ahol a határőrök ezt megelőzően „kikapcsolták” a csehszlovák határőrsöt. Az 1. gl. zászlóalj – megerősítve a 2. hk. századdal és egy 120 mm-es aknavető üteggel – feladata a párkányi (štúrovo) csehszlovák laktanya elfoglalása volt. A zászlóalj helyzetét nehezítette, hogy a laktanya pontos helyét az utolsó pillanatig nem ismerték. Nem rendelkeztek konkrét adatokkal a város területén lévő fontosabb üzemekről, „katonai és állami jelentőségű objektumokról sem”. Hasonló volt a helyzet a későbbiekben Érsekújváron is. A zászlóalj 21-én 01 órára elérte célját. A századok azonnal körülfogták a kaszárnya területét. A 8. hadosztály katonái elsőnek itt kerültek közvetlenül szembe a csehszlovák hadsereg katonáival. A sors kegyelméből és Svoboda hadseregtábornok, csehszlovák köztársasági elnök, főparancsnok előrelátó bölcsességéből kifolyólag, a szerzőnek most nem azt kellett leírnia, hogy „harcérintkezésbe”! A zászlóalj a megelőző három hét alatt begyakorolt fogások szerint azonnal megkezdte feladata végrehajtását. A kijelölt tiszti csoport lefegyverezte az ügyeletes tiszti szoba és az őrszoba előtt felállított őrköt. A 2. század, áthatolva (átmászva) a két méter magas kerítésen, körülzárta a légénységi épületet és a telephelyet. A többi század részben biztosította a leírt műveletet, részben az őrszobát foglalta el, továbbá más körleteket zárt körül. Ezt követően azonnal összegyűjtötték a teljes állományt, majd rögtön elkülönítették a tiszteket és a légénységet. Az egész akció 40 perc alatt zajlott le! Az 1. század Párkány többi fontos objektumát vette birtokba. A város elfoglalása után a zászlóaljparancsnok a 2. gl. századot ezredtartalékként útba indította Érsekújvárra.²⁴⁶

Az Ipolyon átkelt főerők közben elérték és átkeltek a Garam folyón, ahol az időközben felzárkózott harckocsik részére a (az ezredhez e feladat végrehajtására még Vácnál csatlakozott) 18. műszaki zászlóalj 07 és 08 óra között TMM-hídat épített. A kész hídon átkelő harckocsik követték az ezredet.²⁴⁷ Az ezred főerői a tervezett időben, a kora hajnali órákban (03.30) érkeztek a város alá, és kihasználva a váratlanságot, azonnal birtokba vették. A 8. és 9. század megszállta – Léva, Nyitra megszállásakor vázoltakhoz hasonló módszerrel és szervezéssel – a város kulcsfontosságú pontjait, létesítményeit. Eközben a VFCS északról, a páncéltörő szakasz délről lezárta a bevezető utakat. A város vezetőit reggel 05 órára szedték össze. A velük való tárgyalást – bekapcsolódva a helyőrségparancsnoknak kijelölt Takács István alezredes ezredparancsnok által már megkezdett munkába – Kiss Lajos vezérőrnagy (az 5. hds. politikai helyettes, aki a DHDCS-nál működő magyar operatív csoport tagjaként és az előző fejezetben bemutatott „operatív csoport” parancsnokaként érkezett a városba) vezette. Felvették a CSKP járási bizottságával a kapcsolatot. A 63. ezred jelentése szerint a Nemzeti Bizottság székházában eleinte kedvezően alakultak a tárgyalások. „Felszólítottuk a Pártbizottságot – írja a jelentés – a rend és fegyelem fenntartására, a fegyverek összegyűjtésére, a hírközlőeszközök korlátozására.” Az órákon keresztül folyó tárgyalások azonban a későbbiekben eredménytelennek bizonyultak. A járás és a város vezetői nagyon határozottan elutasítottak mindennemű együttműködést a megszállókkal és élesen elítélték a beavatkozást. „Időközben a város lakosságának egy része katonáinkkal szemben ellenséges magatartást tanúsított... A városban feszült légkör keletkezett. Ez oda vezetett, hogy a déli órákban a város főterén, a tanács épülete előtt tömegtüntetésre került sor. A tüntetésben részt vevő tömeg nagy része katonáinkkal szemben támadólag lépett fel. (A tömeg megnyugtására a városházáról közéjük kimenő Kiss vezérőrnagy került különösen szorongatott helyzetbe. A megjegyzés a szerzőtől. P. I.) Ennek következtében a Járási Tanács épületének biztosítására kirendelt alegység kénytelen volt fegyverét használni és a levegőbe több sorozatot adott le.”²⁴⁸

A magyar katonákat nagyon meglepte, hogy a város zömében magyar anyanyelvű lakossága milyen ellenszenvvel fogadta őket, mennyire feldühödve tüntetett ellenük. „A főterre érve mindenütt harckocsikat, páncélautókat és magyar katonákat láttam. A katonák nem voltak nagyon harckedvűek. Látszott, hogy nem ellenségesen viszonyulnak mihozzánk... – emlékezett vissza az eseményekre napjainkban egy érsekújvári szemtanú, egy középiskolai tanár – ...óriási dübörgés volt. A tankokat nem kapcsolták ki, azok működtek, azok harcra készen álltak minden pillanatban... A katonák ugyan kiszálltak a tankokból. A tisztek is kint voltak és a civilekkel beszélgettek. Egy-két húbelebalázs kommunistán kívül senki sem örült a magyaroknak, de most még azok is hallgattak. Még a pártvezetők is ellene voltak a megszállásnak... a magyar katonák vagy semmit nem válaszoltak a vitára, vagy körülnéztek és úgy válaszoltak, hogy »igazuk van! Tehát nekik sem

tetszett, hogy ide kellett jönni. Minden tank mellett folyt a vita... Egyszer csak a tér közepén elkezdtek a magyar katonák lövöldözni. Senki sem tudta, miért, mert a nagy lármában nem lehetett hallani semmit. Senki sem sebesült meg. Tehát nem emberekre céloztak, felfelé lőhettek, de eltalálták a templomtorony oldalát. A szlovákok azután nagyon sokáig mutogatták, hogy a mi templomunkat – ott tartották a magyar miséket – úgy szétlőtték a magyar katonák. A tömeg pedig nem oszlott szét, sőt egyre nőtt...”²⁴⁹

A sortűz közvetlen kiváltó oka Kiss Lajos vezérőrnagy segítő szándékú közbelépése volt. A tárgyalás közben meghallotta az épület előtti tüntetést és azt, hogy a tömeg magyarul kiabál. Kiment és bátran az emberek közé lépett, hogy meggyőzze őket. Bátran, de megdöbbenve, mert a tömeg fenyegetően azonnal körülvette. A közelében tartózkodó egyik híradótiszt, látva szorult helyzetét, a levegőbe lövetett katonáival. A katonák elsősorban őt akarták kimenteni. Gyorsan ki is mentették. Időközben óriási robajjal a magyar légierő harci gépei is több rácsapással, alacsony repüléssel húztak át a tér felett. Szét akarták oszlatni a tüntetőket. Nyitrával ellentétben a tömeg nem oszlott szét, nem távozott el. Sőt a sortűz csak olaj volt a tűzre. A helyzet gyorsan romlott tovább. A városban „a katonákat leköpdösték és horogkereszteket rajzoltak a harcjárművekre. Ennek következtében a harckocsizászlóalj katonái a velük való foglalkozás, előzetes felkészítésük ellenére kijelentették, hogy azt, amit velük tesznek, az ellenforradalmi elemek tovább nem tűrik... a személyi állományra nagyfokú türelmetlenség volt jellemző. Amit fékezni kellett, mert az őket ért sérelmekért mindenáron elégtételt akartak venni.”²⁵⁰ Egy másik hasonló epizód is jelzi, korántsem volt egységes az állomány a politikai nézetekben. „Az elővéd 1. gl. zászlóalj katonái a menet végrehajtásakor és a határ átlépésekor forradalmi dalokat énekeltek. Parancsnokaik csak a határ közvetlen közelében tudtak véget vetni a további éneklésnek.”²⁵¹ A két idézett – és még néhány hasonló – epizód érzékelteti az állomány megosztottságát. Voltak, akik elfogadták a helyzetet és egyetértettek vele. Mások messzemenően elutasították és elítélték. Közösségek életében közismert jelenség a társai által elismert, elfogadott és követett hangadók jelentősége és szerepe a pillanatnyi cselekvések kialakulásában és folyamatában. Ilyen kiélezett helyzetekben különösen jelentős a szerepük. A politikai agitáció, mozgósítás a múltban és a jelenben egyaránt gyakran ki- és felhasználta a hangadók szerepét. Az 1968-as esztendő értékelésekor sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy eseményei az úgynevezett Kádár-korszak vitathatatlan népszerűségének felszálló ágában történtek. Kádár Jánosra sokan figyeltek és hallgattak az országban és a hadseregben is. Különböző szintű parancsnokok jelentései kiemelik, hogy katonáinkat az lepte meg a legjobban, hogy a legélesebben a városban túlnyomó többségben élő magyar anyanyelvű lakosság tüntetett ellenük.

A parancsnok a történetek után, látva a helyzet feszültségét, nem akart nyílt – esetleg már áldozatokat is követelő – összeütközésbe kerülni a lakossággal. Úgy döntött, hogy „a városban kialakult feszült légkör enyhítése céljából, az objektumok őrzésének megtartása mellett kénytelenek voltunk a várost elhagyni és város közelében megindulási körletet foglalni”.²⁵² A posta és a városi erősítő állomás kivételével kivonta erőit a városból és a déli irányban 2 kilométer távolságra lévő repülőtéren összpontosította, majd a közeli erdőben foglaltak körletet. A magyar parancsnokok öntevékenyen döntve, a kivonással elkerülték a másként minden valószínűség szerint tragikusan végződhető konfliktust. Rugalmasan olyan megoldást választottak, amellyel elérték, hogy a lakosság is megnyugodjon, és gyakorlatilag az erőfölény és a kezdeményezés is a kezükben maradjon. Továbbra is fenntartották a város blokádját. Ellenőrizték az eseményeket, csupán jelenlétükkel nem borzolták tovább a felizgatott kedélyeket.

Az eseményt összefoglaló és az „operatív csoport” tisztjei által készített politikai jelentés mindenesetre meglehetősen elítélő hangon megjegyzi: „A városban lejátszódó eseményeken, tömegtüntetéseken és ezzel szemben a katonáink és parancsnokaik egy részének magatartásán erősen meglátszott, hogy nem rendelkeznek kellő jártassággal, tapasztalatokkal, kiképzési ismeretekkel a karhatalmi feladatok ellátása terén...”²⁵³ A jelentést író politikai tiszt teljesen és láthatóan félreértette a helyzetet. Elfelejtkezett arról, hogy bár az 1956-os esztendőket követően a néphadsereg katonáit karhatalmi kiképzésben is részesítették, a téma óraszámja meglepően alacsony volt. A hadsereg alapvető főfeladata a hidegháborús korszak mondhatni tetőzésekor, a vietnami háború kulminálódásakor nem a tömegoszlatás, hanem a nukleáris világháború fenyegető réme elleni felkészülés volt. Véleményem szerint a 63. ezredparancsnoknak és zászlóaljparancsnokainak jó helyzetfelismerő képessége és érettsége látszott meg döntésén és nem a gyakorlatlanság. Ha betű szerint követi a politikai elvárásokat és ellenkező előjelű döntést hoz, valószínűleg visszafordíthatatlan, jövátéhetetlen véres tömegtragédiát okozott volna.

A katonák, tiszthelyettesek és tisztek részére „szembetűnő volt, hogy a magyar nyelvű lakosság különösen ellenséges magatartást tanúsított...”. Ekkor, ott és így találkoztak katonáink az ott élő magyarokkal. Ekkor szembesültek először problémáikkal. Szembesültek azzal a szomorú ténnyel, hogy két vesztes világháború után az összes magyart magába foglaló nemzet nem egy hazában, egy országban él. Annak ellenére nem, hogy a magyarok többsége sehol és sohasem hagyta el szülőföldjét, szűken vett hazáját. A világosan gondolkozók akkor és ott értették meg, kívülről nem szabad beleszólni az ott élő magyarok életébe. Az ott élő magyarság – egy részüknek a Horthy-korszak alatti 6 évig tartó visszacsatolását leszámítva – 1918 vége óta Csehszlovákiában, a magyarság fő áramától elszakítva kellett újjászervezni és leélni életük legszebb éveit. Kegyetlenül meg kellett fizetniük az 1938-as visszacsatolásért, a beneši dekrétumokban törvényesített jogfosztottságukkal. Tisztában voltak azzal, hogy a megszállóként érkezett magyar csapatok előbb-utóbb hazamennek, és sohasem kell hátukat tartaniuk, azért amiért ott voltak, hiszen parancsra tették. Nekik, az ott élő magyaroknak azonban 1100 éve ez a hazájuk, otthonuk. A világon bárhol vannak, oda mennek haza. Gyönyörű nyelvünk ismereteim szerint a világon egyedülállóan fejezi ki ezt a léthelyzetet. Ott vannak itthon. Bármi történik, továbbra is ott kell leélniük életüket. És azzal is tisztában voltak, hogy a megszállás hosszú évtizedekre elmérgesítheti ismét a szlovák–magyar viszonyt. Nagyon pontosan megértették a megszállás első perceiben már azt a tényt, amit kulturális és politikai szervezetük, a Csemadok felhívásában már 1968. augusztus 22-én a következőképpen fogalmazott meg: „Csehszlovákiai magyarok! Sorsunk és jövőnk azonos hazánk, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság sorsával és jövőjével! ... Követeljük a Varsói Szerződés megszálló csapatainak kivonását Csehszlovákia területéről. Utasítsátok vissza az ellenforradalom vádját... Történelmi felelősségünk, hogy védjük a szabad Csehszlovák Szocialista Köztársaságot”.²⁵⁴ Annyira pontosan tisztában voltak helyzetükkel az ottani magyarok, hogy a Csemadok megállapítása szerint mindössze 11 faluban tettek ki a magyar csapatok átvonulásakor magyar zászlót.

Visszatérve Érsekújvár eseményeire, a járás és a város vezetői még aznap este felkeresték a táborban a parancsnokot és folytatták a tárgyalást. Megállapodást kötöttek a közrend fenntartására, a politikai plakátok eltávolítására (ezt csak éjszaka merték megtenni), a város életének normális mederben tartására. Utólag azonban kiderült, hogy a tárgyalást csak időhúzásnak szánták. „Általános megállapításunk az volt, hogy az általuk önként vállalt kötelezettségek csak vállalt, de nem teljesített feladatok maradtak... Az üzemekkel a kapcsolatot a nagyarányú ellenséges hangulat következtében nem tudtuk felvenni. Szembetűnő volt, hogy a magyar nyelvű lakosság különösen ellenséges magatartást tanúsított.”²⁵⁵

Az érsekújvári események hatására a hadosztályparancsnok módosította eredeti elhatározását és az eredetileg hadosztálytartaléknak tervezett 3. gl. zászlóalj, valamint egy harcokocsiszázadot nem vitte el Nyitrára, hanem visszaadta a 63. ezredparancsnoknak.

A hadosztályhadtáp, a tüntetéseket leszámítva, zavartalanul elfoglalta Verebély körzetét.

21-én a kora délutáni órákra – 12-14 óra alatt – a hadosztály maradéktalanul teljesítette első napi feladatát. Elfoglalta a kijelölt városokat, létrehozta a helyőrségeket, lefegyverezte vagy semlegesítette a fegyveres erőket és mindenütt megkezdte a tárgyalásokat a helyi csehszlovák polgári, katonai és állambiztonsági vezetőkkel.

A hadosztály személyi állománya körében, mint az előzőekből egyértelműen kitűnik, érezhetően meglepetést és megrázkódtatást okozott a lakosság egységes és nagyon határozott, elutasító fellépése, magatartása. Nem erre, hanem az előzetes tájékoztatásnak megfelelően sokkal megosztottabb, sőt esetenként barátságosabb vagy megértőbb fogadtatásra számítottak. Komolyabb összeütközésre, a két említett tüntetést leszámítva, sehol sem került sor. A baleset következtében elhunyt magyar tartalékos tiszten kívül sem a magyaroknak, sem a szlovákoknak nem volt több áldozatuk. Sebesültjük pedig csak a szlovákoknak (pontosabban az ott élő magyaroknak) volt, a tárgyaló csendőrszerveletében.

Az első csehszlovák területen eltöltött éjszaka viszonylag csendben telt el. Csak a 14. gl. ezred hadtápjá jelentett némi nyugtalanságot. „21-én 21.30-kor a hadtápkörlet közelében ismeretlen személyek provokációs szándékkal fölgújtottak egy szalmakazlat. 22-én 03.30-kor az őrséget ismeretlen személyek igyekeztek megközelíteni, feltehetően ellenséges szándékkal. Az őrs fegyverét használta, azonban a célt nem találta el és a nevezett személyek elmenekültek.”²⁵⁶

Pozsonyban, a szlovák fővárosban jóval keményebb, harciasabb ellenállás bontakozott ki. A hajnali és kora reggeli órákat követően a lakosság – kivonva magát a meglepetés bénító hatása alól – mind határozottabban, zajosabban adott hangot felháborodásának a várost megszálló szovjet hadsereggel szemben. „A

helyzet rossz. Néhány helyen barikádokat építettek. Kövekkel dobálóznak. A rádióskocsira rálöttek. A belvárosban három lövés volt...” Provalov vezérezredes megtiltotta, hogy a katonák fegyvert használjanak, ha nem lőnek rájuk. Csak a levegőbe lehetett lőni. A fiatalok a délelőtti órákban már a harcjárművek lánctalpai, kerekei elé ültek. A Duna-parton sorozatlövéseket lehetett hallani. Egy szovjet terepjáró személygépkocsit a hídról a Dunába borítottak. (A DHDSCS-parancsnok és törzse, velük Szűcs Ferenc vezérőrnagy, valamint a magyar hadművelleti összekötő csoport Pozsonyba települt.) A DHDSCS parancsnoka azonnal a Szlovák Kommunista Pártelnökség ülésére ment (Petrenko kísérte el). Darázs-fészekbe lépett be. Az elnökség tagjai éles hangon kifogásolták, hogy miért „így jöttek Szlovákiába, itt más a helyzet, mint Csehszlovákiában”. Kérték, hogy vigyék ki a csapatokat a városból. Ezt Provalov vezérezredes nem teljesítette. (Érsekújváron a magyar 63. gl. ezredparancsnok saját elhatározásából – amelyet a 8. gl. hadosztályparancsnok megerősített – döntött úgy, hogy kivonul a városból! És a közrend ennek ellenére nem borult fel. Tehát pozitív precedens volt. A szerző megjegyzése. P. I.) Két elnökségi tag éles hangon felszólalt: „Mit keresnek itt a magyarok?” Mire Provalov: „Azok is internacionalisták és önöknek jöttek segíteni!” A Szlovákiai Katonai Körzet parancsnokhelyettese – ő is részt vett az ülésen – kijelentette, hogy a csehszlovák néphadsereg nem fog ellenállni.

Provalov vezérezredes délelőtti részletesen jelentette a helyzetet Grecskó marsallnak és jelentésében kitért a 8. gl. hadosztályra, kiemelve, hogy „a magyar magasabbegység maradéktalanul és pontosan teljesíti feladatát”.²⁵⁷

Grecskó marsall aznapi intézkedéseiből egyértelműen kiderült, hogy nem hangolta össze lépéseit a szovjet felső vezetéssel. Érezhetően kapkodtak. Moszkvában nem voltak tisztában a helyzettel. Előzetes számításai nem jöttek be. Meglephette őket, hogy 1956 novemberétől eltérően nem volt még szórványos fegyveres ellenállás sem. És akik behívták őket, azok sem állottak ki mellettük. A kapkodás következményei a végrehajtóknál csapódtak le. Sorozatos ellentétes intézkedések érkeztek a parancsnokságra. Grecskó marsall utasítást adott a Szlovák KP öt vezetőjének letartóztatására. Alig telt el néhány óra és Andropov, a KGB elnöke „teljes bocsánatkérés mellett elrendeli azonnali szabadon bocsátásukat”.²⁵⁸ Megjegyezzük, hogy néhány nappal később mind az öt 21-én letartóztatott szlovák politikus a Szlovák KP elnökségének a tagja lett, ráadásul kettőt még a CSKP elnökségébe is beválasztották. Nem véletlen, hogy a DHDSCS-parancsnokság légköre 21-én érezhetően ideges és feszült volt.²⁵⁹

18. FEJEZET

A magyar repülőcsapatok tevékenysége

A repülőcsapatok és légvédelem július 29-én az OLP 001. sz. intézkedésével elrendelt magas szintű harcászúlságát – mivel fenntartása költséges volt – a vezérkari főnök hozzájárulásával, az OLP parancsnoka 002. sz. intézkedésében²⁶⁰ 1968. augusztus 2-án, repülőterenként egy-egy századra csökkentette a 8. gl. hadosztály támogatására kijelölt alegységek készenlétét, majd augusztus 6-án a 003. sz. intézkedésében, a vezényelt helikopterek és szállító gépek kivételével, visszaállította az alaphelyzetet, a békekiképzést.²⁶¹

Czinege Lajos honvédelmi miniszter augusztus 18-ai utasításainak megfelelően, a vezérkari főnök parancsára az OLP parancsnoka még aznap 18 órakor kiadta 004. sz. intézkedését. Elrendelte a 001-es sz. intézkedésben meghatározott feladatok végrehajtását 19-én 08 óráig.²⁶²

A vre. csapatok harcértéke 1968. augusztus 20-án 20 órakor az alábbi volt:²⁶³

Egység		MiG-21 F-13	MiG-21 PF	MiG-15	MiG-19 PF	MiG-17
47. h.vre. ezred Pápa	Rgv.	18/16	9/0	-	-	-
	rg.	20	16	-	-	-
3. h.vre. ezred Taszár	rgv.	9/11	10/9	1-1/1	9/13	-
	rg.	14	10	4	14	-
59. h.vre. ezred Kecskemét	rgv.	20/21	-	12/12	-	9/12
	rg.	-	-	-	-	16
Kilián Rep. Mű. Főiskola; Szolnok	rgv.	-	-	31/31	-	-
	rg.	-	-	-	-	-
Összesen:	rgv.	47/48	19/18	44/44	9/13	9/12
	rg.	55	26	47	14	16

Megjegyzés: A tört számok a hajózó állomány (rgv.) növekedését jelzik 21-én 09.00-ig. Szabadságról, vezénylésekről vonultak be. A géppállomány (kövér szedésű számok) nem változott.

Az intézkedés szerint a repülőgépek harcbevételét, irányítását az OLP az ezredek harcálláspontjai útján vezeti. A 8. gl. hadosztály a repülő támogatást az ott-tartózkodó repülő hadműveleti csoport útján, az OLP Központi Harcállásponttól kéri. A feladatra felszálló gépek 500-1500 m terep feletti magasságon repülnek be a fedőszámmal meghatározott pont fölé. A pont eléréséig a hadosztálynál lévő repülő hadműveleti csoporttal állnak összeköttetésben, amely meghatározza részükre a feladatukat és az ezrednél lévő vadászipilóták irányító nevét, akinek feladata volt a célra rávezetni a gépet.²⁶⁴ E folyamat gyors volt. Mindössze 1-3 percet vett igénybe!

A magyar repülőszázadok tevékenységi sávja Szlovákiában: jobbról Salgótarján–Zólyom (Zvolen)–Csaca (Čadca); balról: Esztergom–Érsekújvár–Libňík. (Nem tudtam magyar névvel azonosítani. A szerző megjegyzése. P. I.) A sávba való be- és kirepülést az OLP és a 36. légihadsereg harcálláspontja engedélyezte. Nagyon fontos volt a repülési folyosók és repülési magasságok pontos elosztása és betartása, mivel a szovjet repülőezredek repülőtereiről felszálló gépek keresztették a magyar gépek repülési irányát. Ezért szigorúan szabályozták a folyosókat:

– a 47. h.vre. ezred részére,

jobbról: Devecser–Vác

balról: Pápa–Érsekújvár

Repülési magasság a folyosóban: 1500-3500 méterig.

– a 31. h.vre. ezred részére,

jobbról: Attala–Csákvár–Vác

balról: Kaposvár–Mór–Érsekújvár

Repülési magasság: 1500-3500 méter, továbbá 5500-6500 méter.

– 59. h.vre. ezred részére:

jobbról: Nagykőrös–Tápiószentmárton–Szécsény

balról: Lajosmizse–Isaszeg–Vámosmikola

Repülési magasság: 2500 méter alatt és 5500-6000 méter között.

– a Kilián Repülő Műszaki Főiskola kiképző ezrede részére:

jobbról: Szajol–Jászberény–Szécsény

balról: Esztergom–Érsekújvár–Libňík

„A tevékenység folyamán az ellenfél részéről történő tüzmegnyitás esetén, a gyakorlat körzetében a DHDCS parancsnokának elhatározása szerint a repülő hadműveleti csoport parancsnoka engedélyezi a választűzet. Az MNK többi területén légicélok berepülése esetén az ellenük való tüzmegnyitás az érvényben lévő utasítás szerint”.²⁶⁵ Meghatározták a saját gép felismerésének jelzését is. Ezt követően az átrepülő gépekre felfestették az elrendelt piros sávokat. Az OLP parancsnoka 1968. augusztus 20-án 18 órakor intézkedett, hogy

21-én reggel 06 órától az összes „ZALA” gyakorlatba be nem vont – tehát a honi légvédelmi rendszerben működő – repülőgépek részére a repülőtereken rendeljék el a II. fokú készenléti állapotot, valamint 20-án 22 óra 30-kor az összes honi légvédelmi (rakétás, ágyús, rádiótechnikai stb.) csapat, magasabbegység részére elrendelte a teljes harc készenléti állapotot. Úgy, hogy mozgósítás és tartalékalakítások elfoglalása, illetve rejtett rádiólokációs mezők létrehozása nélkül álljanak teljes harc készenléti állapotban, de ne fedjék fel a szigorúan titkos háborús készenléti állapotot.

Augusztus 21-én, a kora reggeli órákban a repülőezredek és a Kilián az OLP intézkedéseinek megfelelően megkezdtek a légi oltalmazást és légi felderítést a már csehszlovák területen előretörő 8. gl. hadosztály igényei szerint. 06.15-kor Szolnokon felszállt a 31./4. MiG-15-ös felderítő század első három gépe a három menetvonal felderítésére. Az oltalmazást a három menetvonal körzetében az 59. és 47. h.vre. ezredek, egymást váltva, állandó jelleggel egy-egy MiG-21 F-13-as géppárral végezték. 07.30-tól még egy géppárral nőtt a felderítő gépek száma.

„A felderítő repülőgép-vezetők 06.50–09.00-ig folyamatosan kísérték a saját csapatok peremvonalának előremozgását. Pontosították LEVICA (sic) (azaz Léva) és TAPOLCSÁNYI (sic) körzetében az ott-tartózkodó páncélos és tüzer erőket...”²⁶⁶ Ellenséges gépekkel sehol sem találkoztak. Egyetlen lövést sem észleltek. Nem tudták, hogy az éjszaka és hajnal folyamán a szovjet légideszant-alakulatok az összes jelentősebb csehszlovákiai repülőteret megszállták. Nem tudták, hogy hajnali négy órakor a CSKP elnöksége és Svoboda köztársasági elnök drámai felhívással fordult a csehszlovák néphez és a honvédelmi miniszterrel együtt megtiltotta a fegyveres ellenállást.

„A Köztársaság népéhez!

Tegnap, augusztus 20-án, körülbelül 23 órakor a Szovjetunió, Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság, a Magyar Népköztársaság és a Bolgár Népköztársaság katonái átlépték a Csehszlovák Szocialista Köztársaság határait. Erről sem a köztársaság elnökének, sem a Nemzetgyűlés elnökének, sem a kormány elnökének, sem a CSKP Központi Bizottsága első titkárának nem volt tudomása.

Ez akkor történt, amikor a CSKP Központi Bizottságának elnöksége a CSKP XIV. kongresszusának előkészületeiről tanácskozott. A CSKP Központi Bizottságának elnöksége felhívja a köztársaság minden polgárát, őrizze meg nyugalma, és ne szálljon szembe az előrenyomuló alakulatokkal. *Ezért sem a csehszlovák néphadsereg, sem a nemzetbiztonsági testület, sem a népi milícia nem kapott parancsot a köztársaság megvédésére.* A CSKP Központi Bizottságának elnöksége ezt a lépést a szocialista államok közötti kapcsolatokkal és a nemzetközi jog alapvető normáival ellentétes cselekedetnek tartja. Az összes közéleti tényezők továbbra is megtartják tisztségüket.

Szerda reggelre azonnali hatállyal összehívták a Nemzetgyűlés plénumát. Felszólítjuk az ország minden polgárát, ne hagyja el munkahelyét, illetőleg otthonát, tanúsítson *passzív rezistenciát és ne adjon okot a rendzavarásra, illetőleg a vérontásra.*²⁶⁷

A repülőgépek teljes készenléti állapotban és fegyverzetben járőröztek a 8. gl. hadosztály előremozgó menetoszlopai fölött. Ellenség nem lévén, a fő feladat, a felderítés a MiG-15-ösökre hárult. A saját csapatok előretörése mozgásának ütemét és helyzetét kellett jelenteniük. Íme, az egyik jelentés a moszkvai idő szerint: „07. 45. Nyitra–Hlohovec (Galgóc) úton gépkocsi-, harckocsioszlop. Az oszlop éle áll. A vége ÉNy-i irányba mozog. Nyitra D-i szegélyén saját gépkocsik, harckocsik állnak. Nyitra K-i szegélyén öt tüzeres tüzelőállás, saját tüzeinkkel. Nyitra morovcei műúton gépkocsioszlop mozog. Az oszlop eleje Morovcén.”²⁶⁸ (Morovce község nincs, csak Mochovce (Mohi), Nyitra és Léva között, s ez nagyjából meg is felelt a jelentés idejének és helyének. Az ilyen tévedések nem voltak ritkák. A szerző megjegyzése. P. I.) A pilóták – bár jól beszéltek oroszul – a szlovák nyelv gyakori mássalhangzó-torlódásait sokszor nem tudták helyesen kimondani vagy félreértették. Sűrűn előfordultak a tévesen, rosszul írt szlovák nevek a jelentésekben. Jellemző volt a magyar és szlovák helységnevek gyakori egyidejű, párhuzamos használata is. Az is megtörtént, hogy a vételre kapcsolt rádiókból értették félre a jelentést. Ne feledjük, hogy a pilóták a felderítést vizuálisan végezték! „Műszereik” pedig a szemükön kívül egy távcsőből és egy, a szűk kabinban nehezen használható térképsomagból – 1:200 000-es térképekkel! – álltak. A helységneveket gyakran fedőszámokkal, fedőnevekkel jelentették, ami csökkentette a félreértések mennyiségét és

lehetőségét, viszont megnehezítik a kutatónak az adott helység azonosítását, mivel a rejtjelezés eszközeit, adatait, kulcsait az irattárakban nem őrizték meg.

E jelentések komoly segítséget adtak mind a 8. gl. hadosztály parancsnokának, mind a vezérkarnak a magyar egységek előrenyomulásának figyelemmel kíséréséhez, a tényleges helyzet értékeléséhez. A menet időszakában a rádiókapcsolat a repülőgépek és a hadosztálynál lévő repülő-hadműveleti csoportok között többnyire egyoldalú és egyirányú volt. Ez utóbbiak vagy együtt mozogtak az ezredekkel, hadosztállal, és akkor menetközben nem tudták irányítani a fejük fölött szálló gépeinket, vagy leálltak, forgalmaztak, de akkor leszakadtak a támogatandó alakulatoktól. A probléma oka: mint említettük, a magyar néphadsereg akkor még nem rendelkezett csapatrepülő kötelékekkel. A honi légvédelmi rendszer vadászrepülőgépeinek földi irányítása pedig telepített rádióállomásokról történt. A menetközbeni légi irányításhoz viszont mobil állomások kellenek, amelyből hadseregünk akkor még kevéssel rendelkezett. Gyakran megszakadt a hadosztály rádió-összeköttetése a vezérkarral is. Ezért nélkülözhetetlenné vált a légi felderítés. Adatai viszonylag pontos és gyors képet adtak a hadosztály valószínű helyzetéről minden vázolt nehézség ellenére.

12.30-at követően hirtelen felforrósodott a levegő. Megismétlem: a jelentésekben szereplő összes időpont meghatározása a moszkvai idő szerint történt. A valószínű, közép-európai időpont megállapításához át kell számítani. 12.57-kor az OLP hadműveleti csoportja közölte: „Nyitra körzetéből felderítési feladattal visszatérő rg. jelentette, hogy Nyitra területén mintegy 200-250 főből álló tömeg csoportosul. 13.30-kor sürgős jelzéssel a város területére 4 db MiG-21 típusú rg.-t kért a hadosztály-összekötő csoport. A rg.-k 13.41-kor a feladat végrehajtására felszálltak...” „Nyitra területén a 63. gépkocsizó lövészezred által elfoglalt laktanyát a nagyszámú tömeg követelésére el kellett hagyni. A tömeg szétesztatása érdekében a tömeg feje fölé lőttek és repülőgépekkel rácsapásokat hajtottak végre fegyverek alkalmazása nélkül.”²⁶⁹ Érdekes egy-két mondat erejéig elidőzni ennél – az előző fejezetben részletesen bemutatott – a könnyen tragikussá fordulható eseménynél. A jelentésekből megállapítható, ha összevetjük a 63. gl. és a 33. gl. ezred hadműveleti naplóival, jelentéseivel, hogy felderítő repülőgépeink és nyomában az OLP összekeverte a helyszíneket. Nyitrát ugyanis a zalaegerszegi 33. gl. ezred szállta meg. A 63. gl. ezred pedig Érsekújvárt. Mindkét helyen a magyar alakulat a tüntető tömeg feje fölé lőtt sortűzekkel kísérte meg szétesztatni őket. Nyitrán délelőtt és sikerrel. Érsekújváron pedig az OLP-jelentés által említett időben. Tehát a felderítő repülőgép jelentése téves volt. Összekeverte a helyszíneket. A térképek utólagos összevetéséből arra a következtetésre jutottam, hogy sem a repülőgép pilótája, sem az OLP nem tévedett, hanem a DHDSCS által megadott térképrejtjelzés koordinátái voltak tévesek.

A felderítő repülőgép-vezetők jelentéseiből kitűnik, hogy folyamatosan kísérték, figyelték saját csapataink előremozgását. Pontosították a meghatározott csehszlovák katonai alakulatok (Léva, Nagytapolcsány) helyzetét. Az előző órákban mindhárom menetvonalon 1-1 géppel dolgoztak, a hadosztályparancsnok igényei alapján ellenőrizték a meghatározott objektumokat, tereptárgyakat. 7.30-tól már géppárokkal folytatták a felderítést.

Augusztus 21-én estig repülőink összesen 47 MiG-15-ös (felderítés) és 44 MiG-21-es, 3 MiG-17-es (őrzárazás) repülőbevetést teljesítettek.²⁷⁰ A 36. LÉHDS ezredeivel már korántsem volt zavartalan az együttműködés, a szovjet gépek részéről végrehajtott és előre be nem jelentett magasságváltoztatások, valamint a honi légvédelmi csapatok részére kijelölt harctevékenységi sávba történt önkényes berepüléseik miatt. Az egyik ilyen eset könnyen tragédiába torkollhatott volna. A délelőtti folyamán a magyar gépek működési sávjában „ismeretlen” gépet fedeztek fel a lokátorok. A pápai ezredharcálláspont rávezetett a gépre egy MiG-21 PF elfogó vadászgéppárt. Közvetlenül a tüzmegnyitás előtti utolsó percekben derült csak ki, hogy egy fegyelmetlenül „elkóborolt” szovjet gépről volt szó.²⁷¹ Az OLP határozott követelésére a 36. LÉHDS a nap folyamán azután megszilárdította a szovjet gépek repülési fegyelmét és helyreállították az együttműködési tervekben rögzített rendet.

Az első nap tapasztalatai alapján, mivel csehszlovák részről semmilyen repülőtevékenység nem volt tapasztalható, a következő napokban gyors ütemben csökkentették a légierő egyébként nagyon költséges igénybevetését. Augusztus 22-én már csak a 47. h.vre. ezredtől hajtottak végre 6 felszállást - időjárás-felderítésre és őrzárazásra. Mérsékelték a készenlétségekben lévő gépek számát is. Így a honi légvédelmi rendszerben a 47. ezrednél 2 db MiG-21 PF II. fokban, 6 db MiG-21 PF III. fokban; a 31. ezrednél 2 db MiG-19 PM II. fokban, 2 db MiG-19 PM és 4 db MiG-21 PF III. fokban; az 59. ezrednél 3 db MiG-17 PF II. fokban, 4 db MiG-17 PF III. fokban volt.

A földi csapatok oltalmazására és légi felderítésére a 47. és 31. h.vre. ezredekénél 4-4 db MiG-21 F-13, az 59 h.vre. ezrednél 2 db MiG-21, F-13 és 2 db MiG-15 bisz; a Kilián repülőkiképző ezrednél pedig 4 db

MiG-15 bisz 30 perces, a többi-kijelölt erő 60 perces készenlétségekben volt. Még aznap 16.40-től, az országos légtérzárlet feloldását követően, újra megindult az augusztus 21-én hajnalban leállított polgári légi forgalom, a csehszlovák irányú kivétellel.²⁷²

23-án gépeink mindössze egyetlen időjárás-felderítő felszállást hajtottak végre. A mezőkövesdi repülőtéren e napon magyar-orosz nyelvű csehszlovák adást fogtak rádiósaik: „Eltársak, menjetek haza, ne lőjete!” – kérlelte egy hang.²⁷³ 24-én ismét csak egy időjárás-felderítő felszállás volt, 25-én pedig kettő. A 8. gl. hadosztályparancsnok augusztus 25-én kérte az OLP-t, hogy készítsenek légi fényképfelvétel-sorozatot a teljes magyar megszállási területről. Az OLP intézkedésére légi fényképezésre felszállt Li-2-est a 36. LÉHDS kérésére a határtól visszafordították. 26-án ismét előkészítették egy Li-2-est és kettő An-2-est légi fényképezésre. A műveletet másnap végül 2 db An-2-es hajtotta végre. A fényképezést csehszlovák terület fölött, a 8. gl. hadosztály működési körzetében, 10 repülőgépbetétessel a MiG-21 F-13-asok biztosították őrzárazással. A felvételek kitűnően sikerültek. Mind a magyar megszálló csapatok helyzete, mind a Csehszlovák Néphadsereg objektumai jól értékelhetők rajtuk még ma is.²⁷⁴

A magyar 8. gl. hadosztály a DHDSCS alárendeltségébe tartozott. A teljesség kedvéért célszerű áttekinteni a DHDSCS repülő- és légideszant-alakulatainak a tevékenységét is, mert jelentősen befolyásolták a magyar légierő működését.

Augusztus 21-én a szovjet 13. légideszant hadosztály Brno (Brünn) körzetében a kora hajnali órákban megszállta Namesty és Turzsony (Oroszból átirva, nem tudtam azonosítani. Megjegyzés a szerzőtől. P. I.) repülőtereit, majd e bázisokról kiindulva elfoglalta Brünn. Pozsony repülőterén hajnali 5 óra 30 perckor 8 Mi-6 és 12 Mi-4-es helikopterrel szállt a szovjet 254. gl. hadosztály állományából kialakított mintegy két század erejű harcászati légideszant. Először blokkolta, majd elfoglalta – ellenállás nélkül – a repülőter irányító létesítményeit és ezzel lehetővé tette a 36. légihadsereg 396. önálló helikopterezredének biztonságos átrepülését.²⁷⁵

A 36. légihadsereg állományából 111 vadászgép, 31 vadászbombázó, 30 bombázó, 23 felderítő és 38 helikopter kapcsolódott be Csehszlovákia megszállásának műveleteibe. A magyarországi repülőterekről felszálló gépek tevékenysége – a magyarokéhoz hasonlóan – augusztus 21-én tetőződött, azt követően fokozatosan csökkent. Augusztus 21–31. között a 36. légihadsereg összesen 460 repülő- és 732 helikopterbevetést hajtott végre.

Augusztus 21-én a 396. ö. helikopterezred harci gépei átrepültek Kalocsáról Pozsonyba. Ezt követően az 5. szovjet vre. ezred Sármedlékről és az 1. vadászbombázó ezred Kunmadarasról átrepült szlovákiai és morvaországi repülőterekre.²⁷⁶ A Sármedlékről távozott ezred magyarországi honi légvédelmi rendszerbeli feladatait a magyar tiszai 31. és pápai 47. h.vre. ezredek vették át. A honi légvédelmi rendszer újjászervezését (átstrukturizálását) augusztus 25-én egyeztetette az OLP a 36. légihadsereg törzzsel, egyúttal a magyarok átvették a teljes magyar légtér védelmét.

Augusztus végén csökkent a politikai feszültség. Ezzel párhuzamosan, a magyar vezérkar főnökének utasítására fokozatosan csökkentették a légvédelem és a légierő készenlétét. Augusztus 28-án 18 órakor a négy MiG-15 bisz század 50%-a már folytathatta a kiképzést.²⁷⁷ Szeptember 3-tól tovább enyhítették a készenlétet. Szolnokról hazarepült Taszárra a 31/4. h. vre. század.²⁷⁸ Végül szeptember 5-én 21 órától a honi légvédelmi és repülőcsapatok részére megszüntették az összes készenlétet. Csak a vezényelt helikopterek és szállítógépek – azok is folyamatosan csökkenő számban – működtek közre a további feladatokban.²⁷⁹ Futárszolgálatot teljesítettek, személy- és teherszállítást végeztek stb.

1968. október 31-ig, a végleges és teljes hazatérésig a magyar repülőcsapatok összesen: 128 vadászrepülőgép-bevetést (124 óra 17 perc repülési idővel), 228 Mi-1 helikopterbevetést (622 óra 44 perc) és 132 Li-2 szállítógép-bevetést (76 óra 03 perc) teljesítettek, és ez idő alatt mindössze egy időjárás miatt bekövetkezett, könnyebb helikopter-baleset volt, sérülés nélkül.²⁸⁰

A repülő anyagi-technikai szolgálat feladata magaslatán állt. Augusztus 21-én 1528 db SZ-5 M rakéta volt a gépek mellett felhalmozva. Feldebrőről Mezőkövesdre pedig még kiszállítottak tartaléknak 2 ezredjavadalmazás-rakétát.

A 31. h.vre. ezred állandó repülőterén 460 repülőgép-bevetésre, hadműveleti repülőterén 78 bevetésre elegendő üzemanyagot halmaztak fel. A 47. h. vre. ezred állandó repülőterén 845, hadműveleti repülőterén 87; az 59. h. vre. ezred állandó repülőterén 595, a hadműveletire 78 repülőgép-bevetésre elegendő üzemanyagot tároltak. Szolnokon 433 gépbetétet lehetővé tevő üzemanyag-mennyiség volt. Tartaléknak Mezőkövesdre 1248 tonna TSZ-I repülő-üzemanyagot szállítottak.²⁸¹

A magyar repülőcsapatok első ilyen nagyarányú és harcszerű körülmények közötti alkalmazása nemcsak a pilóták és a technikai személyzet kitűnő felkészültségét, hanem a hibákat is megmutatta. A tapasztalatok többsége negatív volt és arra volt visszavezethető, hogy a légvédelem kötelékébe beszorított, nem önálló haderőnemet alkotó repülő az addigi szervezési és felkészítési rendszerük következtében nem, vagy enyhébben fogalmazva, csak szükségszerűen voltak alkalmasak a szárazföldi csapatok támogatására. „Problémákat okozott, hogy még nincsenek kellően szabályozva az EFFE kötelékébe tartozó különböző együttműködés megszervezésének kérdései. Így fordulhatott elő, hogy a jobboldali szomszédal (az ÉHDSCS repülő kötelékével – a megjegyzés a szerzőtől, P. I.) az együttműködés megszervezésére irányuló kísérleteink nem jártak sikerrel. Ennek következtében a feladatok végrehajtásának legfontosabb időszakában az északi határ mentén nehezen tisztázható légihelyzet alakult ki, ami könnyen saját gépek megsemmisítéséhez vezethetett volna”.²⁸² Az OLP csak a szovjet 36. légihadsereggel szervezte meg az együttműködést. A 36. légihadsereg csapatai Csehszlovákia területén a magyar működési sávól balra, Ny-ra működtek. A magyar sávól jobbra, K-re, illetve előtte, É-ra, hogy milyen szovjet, lengyel repülőalakulatok működtek, arról az OLP-nak nem volt tudomása. Az okmányokban még utalás sincs rájuk. A szemtanúk úgy fogalmaztak, hogy „fogalmunk sem volt róla”.²⁸³ A magyar repülő ezért messzemenő óvatossággal tartották be a repülési sávokat, működési zónákat. Alig találkoztak a légtérben szovjet gépekkel. De a helyzet tarthatatlanságát érezték. A nagyfokú szovjet nemtörődömséget(?), zavart okozó felületességet(?) többször szóvá tették a 36. légihadsereg vezetésének. De ezen ők sem voltak képesek változtatni.

Hasonló helyzet alakult ki a 8. gl. hadosztálynál is. Bár pontosan tudták papíron, hogy kik a szomszédai, mert a DHDSCS-parancsnok ismertette velük, a gyakorlatban alig volt közöttük együttműködés. A DHDSCS-parancsnok, törzsparancsnok, haditanács-tag értekezletein, eligazításain esetenként találkoztak a szovjet hadosztályok parancsnokaival, ismerték őket. A terepen azonban sehol sem működtek együtt, néhány jelentéktelen esettől, csehszlovák rádióadók közös felszámolásától eltekintve. A DHDSCS vezetése sem szorgalmazta különösebben nagy igyekezettel a magyar és szovjet csapatok közötti kapcsolatfelvételt.²⁸⁴ A terepen való találkozások során barátságosan üdvözölték egymást. Váltakat néhány szót. Majd ment mindenki az útjára. Visszatérve a légierőre. „A szárazföldi csapatok támogatásának végrehajtását megnehezítette az a tény, hogy vadászipülő erőink speciális honi vadászipülő egységeket képeznek, így sem harci technikájuk, sem harckiképzésük, felkészültségük és anyagi-technikai biztosítottságuk szempontjából nem alkalmasak támogató feladatok megfelelő hatékonyságú végrehajtására! A honi vadászipülő erők eredményesen csak a teljes hatótávolságon belüli oltalmazási feladatok végrehajtására képesek. A szárazföldi csapatok támogatásával kapcsolatos feladatok megoldására csak szükségszerűen alkalmasak. Egyes részfeladatok megoldására; melyek eredményessége azonban nem éri el a repülőátmozgással szemben támasztott minimális követelményeket sem...”.²⁸⁵ A korábbi kiképzésük során bombázási vagy levegő-földi lövészeti, rakétaindítási feladatot keveset hajtottak végre. Az 501. és 502. felderítő repülőszázadoknál kiütözött, hogy „a repülőgéptípusok nem alkalmas a részükre kitűzött feladatok megoldására. Az csak a nappali vizuális felderítést tette lehetővé.”²⁸⁶

Az OLP feladatából és szervezéséből kiindulva, nem rendelkezett a szárazföldi seregesthez kiküldhető hadműveleti összekötő csoportokkal. A sebtében, különböző beosztású repülőtisztokból összeállított csoportok állománya nem rendelkezett megfelelő jártassággal a feladat terén. Nem volt tisztában a szárazföldi harcászattal. A helyzetet tovább rontotta, hogy a légi oltalmazást és légi támogatást, felderítést végző gépek irányítására, a velük való kapcsolattartásra a honi légvédelem más rendeltetésű rádiótechnikai és navigációs eszközeit kellett kivonni és felhasználni. És ezek nem voltak alkalmasak mozgás közbeni forgalmazásra. A gépkocsik terepjáró képessége rossz volt. Ennek következtében éppen a legkritikusabb időszakban, az előrenyomulás idején nem volt a gl. és hk. ezredeknek folyamatos közvetlen rádió-összeköttetése a fejük felett működő repülőgépekkel.

Az OLP parancsnokának, Szilágyi László vezérőrnagynak értékelő jelentése a megszállás egyik legfontosabb tapasztalatára világított rá. Az önálló – minden repülő-harcfeladat tervezésére, szervezésére és irányítására, vezetésére, minden oldalú biztosítására, ellátására alkalmas – légierő, haderőnem szükségességére. Az 1968. évi tapasztalatok hatására a 70-es évek elején létrehozták a Magyar Néphadsereg önálló repülőfőnökségét, amely a jelzett problémák egy részét képes volt orvosolni és nagyon sokat javított a repülő harckiképzésén.

19. FEJEZET

Nemzetközi lépések

A Prága I. rádió 1968. augusztus 20-án 23.50-kor közölte először a világgal, hogy megkezdődött Csehszlovákia és Prága előzőnlése a szövetséges csapatok által.²⁸⁷ A hírt elsőnek a müncheni rádió vette át 21-én 02.00-kor.

A csehszlovák rádióadók 21-én műsorkezdéstől folyamatosan közlik a köztársasági elnök és a CSKP elnökségének az előző fejezetben idézett felhívását. A felhíváshoz csatlakozott a Nemzetgyűlés. A nemzetvédelmi és állambiztonsági bizottság proklamációval fordult „a csehszlovák néphadsereg és a nemzetvédelmi szervek minden tagjához, hogy maradjanak hűségesek Alexander Dubčekhez, a CSKP Központi Bizottságához és köztársaságunk elnökéhez, Ludvík Svobodához. Egyben felhívja őket, hogy ne ragadtassák magukat olyan cselekedetre, amelyek beszenyezhetnék nemzeti szerveink becsületét”.²⁸⁸ A hírre a korábbi egy-két évtizedben szokatlan nemzeti egység alakult ki. A szovjet vezetők legnagyobb meglepetésére a megszállás kezdetekor éppen ülésező CSKP elnökségének egyetlen tagja sem merete vállalni, hogy behívta a szövetséges csapatokat. Sem Bil'ak, sem Indra, sem elvbarátai. „Közvetlenül éjjel előtt hirtelen Černík kért szót – akit előtte telefonhoz hívtak – és bejelentette, hogy Džúr honvédelmi miniszter hívatta és közölte vele: a szovjet haderő, a Varsói Szerződés négy tagállamának haderőivel együtt átlépte Csehszlovákia határait... Mindez úgy jutott el hozzám, mint a moziban – írta Zdeněk Mlynář – felfogtam... hogyan magyarázza... Černík, hogy Džúr két szovjet tiszt lényegében bezárta irodájába... Dubček azt mondja: Hát mégis megtették! És velem tették meg! Vasil Bil'ak idegesen járkál a karosszékek mögött, és azt kiabálja: Hát lincseljete meg, miért nem veretek agyon?... Azt hiszem, hogy azok számára is sorsdöntő pillanat volt ez, akik előre tudtak róla és már várták...”²⁸⁹ Kifejti, hogy miért utasították el a fegyveres ellenállás elrendelésének gondolatát. A CSKP KB-elnökség ülésén ott lévő Mlynář véleménye szerint a szovjet politikai és katonai vezetés éppen erre várt. „A gyakorlatban csak lokális összetűzéseket eredményező fegyveres ellenállás az a lépés, amire a megszállóknak szükségük van. Ezáltal éppen az 1956-os magyar mintával azonos helyzet alakult volna ki: a lövöldözés, a fegyveres összecsapások és a halálos áldozatok hihetőbbé tették volna azt az érvet, hogy az országban léteztek „ellenforradalmi erők”, melyek készek voltak a polgárháború kirombantására. Az intervenció erők egyoldalú fegyveres támadása egy olyan ország ellen, ahol egy lövés sem dörög el, az egész világ számára a legmeggyőzőbb bizonyíték maradt annak, hogy ki volt az agresszor.”²⁹⁰ A párt elnöksége e kérdésben egységes volt. Az állásfoglalás körül viszont már éles vita alakult ki. „A CSKP KB elnöksége ezt a lépést nemcsak a szocialista államok közötti kapcsolatok valamennyi alapelvével ellenkezőnek, hanem a nemzetközi jog alapvető normái megszegésének is tekinti.” E mondat ellen foglalt állást Bil'ak, Kolder, Švestka és Rigo, és a szavazati joggal nem rendelkező Indra, Kapek és Jakeš. De ők sem állítják, hogy az intervenció jogos. A többség döntése ismert. Olyan erős az ellenállás, hogy senki sem alakít új kormányt és senki sem vállalja el, hogy behívta a szovjet csapatokat. Csehszlovákia népei egységesen felsorakoztak Dubček mögött. A magyarok szövetsége, a CSEMADOK első között szögezi le, hogy „Mi, a csehszlovákiai magyar nemzetiség tagjai, ezekben a nehéz és sorsdöntő percekben kifejezésre kívánjuk juttatni, hogy egységesek vagyunk Csehszlovákia népével, kormányával és az Alexander Dubček elvtárs vezette Központi Bizottsággal... Nyilatkozatunkkal egyidejűleg felhívjuk... hazánk, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság magyar lakosságát, őrizze meg nyugalma, ne hagyja kiprovokálni magát. Hasson át bennünket január szelleme, az igazi szabadság, közös hazánk szuverenitásának szelleme.”²⁹¹ 21-e a magyar lakosságot is egységbe kovácsolta a csehekkel, szlovákokkal. Nem volt különbség közöttük. Egységesen várták a Nyugat segítségét.

L. B. Johnstont, az USA elnökét augusztus 21-én 03 órakor értesítették a megszállásról. Johnson első lépésként azonnal kérte az ENSZ Biztonsági Tanácsának összehívását, majd magához rendelte az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsát. Aznap este pedig rádió- és tv-beszédében kijelentette: „A Csehszlovákiából érkező tragikus hírek mélyen megdöbbentették a világot. A Szovjetunió és szövetségesei megszálltak egy védtelen országot, hogy megfojtsák az emberi szabadságot... A Szovjetunió által megadott indokok nem elegendőek. A csehszlovák kormány nem kérte szövetségeseit, hogy beavatkozzanak belügyeibe. Külső agresszió nem fenyegette Csehszlovákiát...” Johnson sorra vette a Varsói Szerződés alapokmányának azon pontjait, amikor az EFFE igénybe veheti csapatait, így bizonyította, hogy semmilyen indok nem állt fent, majd így folytatta: „A Varsói Szerződés (agressziója – megjegyzés a szerzőtől, P. I.) az ENSZ alapokmányának megsértését jelenti.

Megbeszéléseket folytatunk más országokkal, hogy meghatározzuk, milyen lépéseket kell tenni az ENSZ-ben...” Az ügyet az ENSZ elé utalta. Nem vonta saját hatáskörébe. Ezzel egyértelművé vált, az USA tovább folytatja a „be nem avatkozás” politikáját. Akárcsak 1956-ban Magyarország esetében.

A NATO-központot, bár katonai felderítő szervei figyelemmel kísérték a szovjet csapatmozgásokat, teljesen váratlanul érte a bevonulás. Akárcsak a Pentagont. Már lefutottak vélték Ágcsernyőt és Pozsonyt követően az ügyet. K. G. Kiesinger, az NSZK kancellárja kijelentette, hogy „ennek az intervenciónak a végrehajtása a legvadabb fantáziájú felderítő részére is váratlan volt...”. A hírgyűnökségekhez hasonlóan a NATO is 3-4 órát késett az első intézkedésekkel. 21-én 09.15-re összehívták a NATO Állandó Tanácsát. A tagokat visszarendelték szabadságról. Augusztus 27-ig, bár ötször is tárgyalt az Állandó Tanács, az agresszió erkölcsi elítélésén nem jutottak túl. Egyetlen határozott katonai lépést sem tettek.

21-én hajnali 04 órakor az NSZK-ban állomásozó 7. amerikai hadsereg heidelbergi parancsnoksága közölte, hogy a hadsereget nem helyezték teljes harckészültségbe. A hadsereg „a normális kiképzés és készség állapotában van...”. Az UPI hírgyűnökség megjegyezte, „teljesen kizárt a Nyugat részéről a katonai beavatkozás Csehszlovákia mellett”.

Az NSZK kormánya 21-én 10 órakor rendkívüli ülést tartott. Az ülés témája perspektivikusabb volt, mint bármelyik másik NATO-államé. Állást foglaltak a NATO-csúcstalálkozó összehívása és a NATO fegyveres erők sürgős fejlesztése mellett. Ez utóbbi bizonyult a későbbiekben az egyetlen jelentős döntésnek. Ahogy 1948-ban a csehszlovákiai februári események inspirálták a NATO létrehozását, a '68-as események hatására döntöttek a '70-es évek elején a NATO katonai erői teljes szerkezeti, szervezeti, fegyverzeti és technikai korszerűsítése mellett.

A magyar vezérkar, elsősorban a hatékonyan működő rádiófelderítés adataira támaszkodva, naponta értékelte a nyugati országok tevékenységét. Mind a politikai, mind a katonai vezetés megnyugvással vette tudomásul, hogy sem a Bundeswehr, sem az NSZK-ban állomásozó amerikai hadsereg válaszlépései nem haladják meg az ilyenkor szokásos katonai reakciók méreteit, azaz az agresszió első hírére azonnal beszüntették az eltávozásokat. Minimális létszámot engedtek szabadságra. Megerősítették a vezetési rendszert, a híradást. Beszüntették a harckészültségi ellenőrzéseket és a helyőrségektől távoli gyakorlatokat. Átszervezték a német határvédelem védelmi rendszert. Két csoportot hoztak létre. Az első az osztrák határtól az NDK-határig, a másik az NDK déli határszakaszán teljesített fokozott szolgálatot. Az amerikai 2. páncélos felderítő ezred szétbontakozott a cseh határ mentén és felzárkózott a határra. Megszervezték a határ rendszeres felderítését, kikérdezték a lakosságot, ügynököket dobtak át... Naponta egy-két felderítő csoport be is hatolt Csehszlovákia területére. A magyar rádiófelderítés pontosan mérte adásaikat. Egy csoport első adását Karlovy Vary térségében mérték be, majd nyomoni követték őket egészen Prágáig. Utolsó adásukat 27-én 15 órakor észlelték.²⁹²

Austriát még nagyobb pontossággal lehetett megfigyelni. Nyugati szomszédunk a NATO-nál sokkal nagyobb méretű és komolyabb védelmi intézkedéseket léptetett életbe. Mivel nem védte őket katonai szövetség, csupán egy írásos szerződés garanciája, Bécs ezért nagyon komolyan vette a Csehszlovákia elleni intervenciót és azonnal intézkedett. 21-én hajnalban riasztott négy dandárt. Reggel nyolc órára elérték a menetkészültséget és alig néhány órával azt követően, hogy a „szövetséges erők” megszállták a kijelölt városokat, az osztrák dandárok – továbbá 15 határvédelem század és 900 csendőr – elfoglalták körleteiket a csehszlovák határ térségében. Magyarország irányában pedig 12 határvédelem század és egy erődíszlőalj vonult fel, szárnybiztosításnak. A légtérrel őrzésként védte. A teljes készenléti öt napig tartották fent. Átértékelték az egész osztrák védelmi koncepciót. „A semlegesség csak akkor hatásos – jelentette ki a védelmi miniszter –, ha azt szükség esetén meg is védelmezik!” Megszüntették a védelmi költségvetés addig meglehetősen rendszeres lefaragását.²⁹³

A magyar vezetésnek mégsem ezek az intézkedések, hanem Románia és Jugoszlávia okozott komoly gondot. Ceaușescu meglepte és megijesztette a megszállás híre. Az eseményekre reagáló beszédéből egyértelműen kitűnik féltése, most majd ő fog következni. Kijelentette, Románia olyan honvédelmet fog kiépíteni, amely képes bármilyen irányból jövő támadás ellen megvédeni az országot.²⁹⁴ Augusztus 24-én teljes harckészültségbe helyezték a román hadsereg nagy részét. A tartalékos tiszteket mozgósították. Megkezdtek a 200 000 főre tervezett népi milícia felfegyverzést és kiképzését. A magyar-román határ körzetében a 3. román hadsereg vonult fel. Első és második lépcsőben két-két hadosztállal. Összesen mintegy 200-250 harckocsival.

Jugoszláviában augusztus 24-én részleges mozgósítást rendeltek el. Behívták az 1937-39-es, illetve az 1941-43-as korosztályok tartalékosait. Elhalasztották a soros leszerelést. A magyar felderítés a következő

napokban sorozatosan jelentette a harckocsi- és gépkocsioszlopok északi irányú mozgását.²⁹⁵ A magyar határőrség megfigyelései szerint augusztus 21-ét követően a határ közeli laktanyákból a személyi állományt tábori körletekbe helyezték ki és a határmentén hevenyészett állásokat építettek. A magyar-jugoszláv határt teljes szélességében katonailag megerősítették. A Dráva-Mura menti csapatokat kételtű járművekkel látták el. A dunai flottillájuk nyolc hajóját Batina (Kiskőszeg) térségébe vonták előre. Egyes hidakat – például a gyékényesi vasútvonalon – aláaknáztak. A határ mentén erőteljes légi felderítést folytattak és a határt átlépő magyar állampolgárokat kikérdezték. Sok nyugállományú katona és belügyi tiszt utazott be Magyarországra, feltehetően felderítést folytattak.²⁹⁶ Augusztus 28-ra a magyar-jugoszláv határ irányában felvonult két jugoszláv hadtest. Az első lépcsőben 2-2, a másodikban 1-1 hadosztállal és összesen mintegy 450 harckocsival. Bár mindkét ország katonai lépései egyértelműen védelmi jellegűek voltak, együtt olyan jelentős katonai erőt alkottak (10 hadosztály, 650-700 harckocsi), amit nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A román és jugoszláv intézkedések óvatosságra intették a magyar katonai felső vezetést. Ellenlépéseik első ütemében fokozták a Magyar Néphadsereg felkészültségének szintjét. Majd megtervezték a jugoszláv és román határszakasz légi felderítését.²⁹⁷ A terv szerint a Kilián Rep. Mű. Főiskola 2 MiG-15 UTI géppel Szolnokról fölszállva, az egyik géppel a Törökszentmiklós-Berettyóújfalú-Mezőpeterd-Sarkad-Kunágota-határ-Szolnok, a másik géppel a Törökszentmiklós-Debrecen-Nyírácsád-Nagyléta-Biharkeresztes-Komádi útvonalakon repülve, megközelítve a határ vonalat, nagy magasságból, 500 km/óra sebességgel, 30 fokos szögben fényképezzen be román területre, különös tekintettel az esetleges csapatmozgásokra. Egy-egy ilyen felvétellel az időjárástól, napszaktól függően 15-30 km mélységig lehetett értékelésre alkalmas felvételt készíteni. Az 59. vr. ezred 1. MiG-15 UTI géppel Kecskemét-Szeged-Kelebia-Bácsalmás-Kecskemét útvonalon repülve, a 31. vr.e. szintén 2 db MiG-15-UTI géppel Kaposvár-Lenti-Csurgó-Barcs-Kaposvár, valamint Kaposvár-Darány-Sellye-Siklós-Mohács-Kaposvár vonalakon repülve, hasonló követelmények szerint derítsék fel a jugoszláv csapatmozgásokat, katonai tevékenységet. A tervek elkészültek. Céljuk: az esetleges román és jugoszláv akciók időbeni feltárása, és ha szükséges, megelőzése vagy ellensúlyozása volt. Preventív biztonsági intézkedésekről volt szó. Jelezték, hogy a magyar katonai vezetés minden előre nem látható veszély ellen felkészült. Ki akarta zárni az ország ellen irányuló összes nyomást.

A vezérkar ezzel párhuzamosan, a magyar néphadsereg összes, mozgósítás elrendelése nélkül, azonnal igénybe vehető magasabbegységét figyelembe véve, kidolgozta a „DELTA” feladattervet. Ez nem volt más, mint egy korlátozott fegyveres konfliktus kirobbanása, az ország többirányú fenyegetettsége, román vagy/és jugoszláv támadás esetére vonatkozó katonai védelmi előzetes elgondolás. A „DELTA” terv szerint a magyar néphadsereg erőit egyidejűleg négy irányba kellett összehívni. Az 1. számú, úgynevezett csehszlovák irányban, a már Szlovákiában lévő 8. gépkocsizó lövészadosztály erőin kívül a második lépcsőnek kijelölt 4. gl. hadosztályt szükség esetén tervezték bevetni. A 2. számú, úgynevezett NATO-irányban, az 5. hadsereg további erőit, a 11. harckocsihadosztályt és a 9. gépkocsizó lövészadosztályt, valamint a hadsereg közvetlen alakulatait a Dunántúl északi területein tervezték alkalmazni. A 3. számú román-jugoszláv irányban pedig a 3. hadtest erőit bontakoztatni volna szét Dél-Magyarországon (a 7. és 15. gépkocsizó lövészadosztályok, valamint a hadtestközvetlenek). A 4. számú irány feladata az ország és a hadsereg vezetésének biztosítása, az ország belső területeinek védelme volt. Állományába a HM-közvetlenek és a polgári védelem erőit tartoztak.²⁹⁸

A terv elkészült. A felvázolt feladatok és a ténylegesen rendelkezésre álló erők eleve csak védelmi jellegű harctevékenységet tettek volna lehetővé. Így is jelentősen meghaladta az ország lehetőségeit. Figyelemre méltó azonban az a tény, hogy tervezői nem számoltak a hazánkban „ideiglenesen” tartózkodó szovjet Déli Hadseregcsoporthoz tartozó erőkkel. Pedig nyilvánvaló volt, hogy a szovjet alakulatok jelenléte egyértelműen kizárta az amúgy is saját függetlenségéért aggódó román és jugoszláv hadsereg bármilyen akcióját hazánk ellen. A „DELTA” feladat „minden eshetőségre” készült. Annak jelzéséül, hogy bár mind Románia, mind Jugoszlávia azonos ideológiai alapokon állt a magyar pártvezetéssel, bizonyos történelmi beidegződések és tapasztalatok mégis óvatosságra és bizalmatlanságra intették a magyar párt- és katonai vezetőket.

Czinege Lajos honvédelmi minisztert és minden valószínűség szerint a magyar politikai vezetést sem hagyta nyugton a probléma. 1968. szeptember 4-én, amikor a magyar és Grecskó marsall, a szovjet honvédelmi miniszter a megszállást követően először ült tárgyalóasztalhoz Moszkvában, Czinege azonnal a tárgyra tért: „Szeretnénk ismerni a szovjet vezetők értékelését az európai katonapolitikai helyzet alakulásáról. Hogyan értékelik a Jugoszlávia és Románia részéről foganatosított katonai intézkedéseket?” A továbbiakban megjegyezte, hogy

„...mi nem vagyunk idegesek, de déli határainkon 9-10 hadosztály vonult fel. A szovjet vezetők véleményének ismerete erősítené pozíciónkat...” Grecskó válaszában először az általános helyzetre tért ki, mintha nem is hallotta volna a magyar miniszter kérdését. „Jelenleg Közép-Európában a legfontosabb pozíciók kezünkben vannak. A CSSZK területén 24, az NDK-ban 21 hadosztály áll készen bármilyen feladat végrehajtására. A NATO az első napokban megzavarodott és még mindig nem tért magához...” Ezt követően adott csak választ így folytatva: „Ceășescu most veszélyben érzi magát, attól tart, hogy csapataink Romániába is bevonulhatnak. Ijedtében most megmutatta igazi arcát.” Még elmondta, hogy lényegében Jugoszláviában is hasonló a helyzet. Szovjet részről egyébként semmilyen lépést nem terveznek e két országgal kapcsolatban. Ezzel a kérdést lezárta.²⁹⁹

20. FEJEZET

A magyarországi események

Az augusztus 18-i döntéssel („a katonai döntéseket direkt – beleszólás nélkül – a katonai vezetésre bízuk”) Kádár János korábbi, személyes közvetítő szerepe véget ért. Bár Brezsnyevvel továbbra is rendszeres telefonkapcsolatban állt, a továbbiakban azonban a szovjet pártvezetés áttételek helyett minden esetben közvetlenül gyakorolt nyomást a csehszlovák pártvezetésre és Svoboda köztársasági elnökre. Dzur honvédelmi miniszteren kívül, akivel a katonák rendszeresen tárgyaltak, a kormány többi tagjával nem tartottak érdemi kapcsolatot. Az MSZMP segítségét sem igényelték. A magyar pártvezetést is a szovjet katonai vezetők többnyire utólag tájékoztatták lépéseikről és a már kialakult helyzetről. A szovjet közleményekből pedig – amelyek egyébként is inkább az elvárásairól szóltak, semmint a valós helyzetről – csak regisztrálhatták az eseményeket. Ezért az MSZMP KB vezetői a korábbiaknál jobban támaszkodtak a vezérkar részletes összefoglaló jelentéseire, valamint a katonai felderítő jelentésekre. Szűcs Ferenc vezérőrnagy Pozsonyból küldött – a helyzetet kíméletlen pontossággal regisztráló és előrelátóan bemutató – jelentéseit, tájékoztatásait és esetenkénti előrelátó következtetéseit, javaslatait rendszeresen felterjesztették a pártvezetésnek. Így, ha nem is a teljes csehszlovákiai helyzetről, de legalább a nyugat- és közép-szlovákiairol meglehetősen pontos helyzetismerettel rendelkeztek az MSZMP vezetői. Megkockáztatom kijelenteni, pontosabban, mint a moszkvai politikai vezetők, mivel a magyar jelentések többnyire nem rejtették véka alá a politikai célkitűzések fiaskóját sem.

Kádár János 1968. augusztus 23-án, a KB és Minisztertanács – már említett – együttes zárt ülésén tájékoztatta először a meghívott szervezetek teljes tagságát a történekről. Beleértve az előzményeket is. Kiemelte: a katonai akció sikeresen alakult. Ehhez hozzájárult az, hogy Dzur honvédelmi miniszter utasítást adott: „a csehszlovák csapatok ne tanúsítsanak ellenállást. Tudomásunk szerint eddig négy halott van, de sokkal több sebesült. (Nem a magyar csapatok területén. Megjegyzés a szerzőtől. P. I.) Viszont sajnálatos módon a politikai terv végrehajtása komoly törést szenvedett már az elején... A baloldal – a levélben foglalt ígérekkel ellentétben – az akció kezdetéig nem lépett fel. A beavatkozás hírére pedig a többség Dubček mellé állt. (Látva a megszállás hírére Prága-szerte, majd országszerte spontánul kirobbanó hatalmas, szinte mindenkit magába foglaló tiltakozást, tüntetéseket, senki, még a legelkötelezettebb szovjetbarát elemek sem mertek nyíltan a megszállók mellett kiállni. (A szerző megjegyzése. P. I.) Mindezek eredményeként ma nincs Csehszlovákiában hatalom. A CSKP elnöksége megbénult.”³⁰⁰ (Kádár János nem tájékoztatta a zárt ülésen részt vevőket arról, hogy Dubčeket és az elnökség tagjainak nagy részét a szovjetek egyszerűen letartóztatták, őrizetbe vették. Valószínűleg ő sem tudta.) Egyes visszaemlékezések szerint azonban a nagyon határozottan fellépő Svoboda köztársasági elnök mellett Kádár Jánosnak is volt szerepe abban, hogy rövid időn belül Dubčeket szabadon engedték.³⁰¹

„Még valamit meg kell említeni. A mi megállapításaink szerint Dubčekék vagy valaki más régen és hosszan készült hasonló helyzetre. Ennek bizonyítékai:

1. A csehszlovák néphadseregben három hete parancs került kiadásra, arra az esetre, ha szovjet vagy más szövetséges csapatok megjelennek. Ennek tartalma: Ne tanúsítsanak ellenállást.

2. A jobboldali rádiókat nem lehet elhallgattatni. Ez azt bizonyítja, hogy felkészültek rá és képesek voltak azonnal a helyet váltogatva, több adót működésben tartani. A jobboldal tehát – Dubček és Černík is – régen készült erre a helyzetre és bár a jelek szerint vérontást nem akarnak kezdeni, de a politikai harcot folytatják.”³⁰²

Kádár beszámolóját néhány gondolat erejéig megszakítjuk. Érdemes felfigyelni, hogy ott és akkor minősítette először Kádár János Dubčeket jobboldalinak. Pedig Dubčeket teljesen „ártatlanul” vádolta meg. Valójában Dubček nem tudott semmit a megszállásról. „Kommunista becsületekre esküszöm, még csak nem is sejtettem, hogy a Szovjetunió katonai erővel akar beavatkozni. Hogyan történhetett ez meg... Egész életemet a Szovjetunióval való együttműködésnek szenteltem és ezt tették velem, ez életem tragédiája...”³⁰³ – mondta augusztus 20-ról 21-re virradó éjjel a CSKP elnökségének ülésén Dubček. E kijelentése nagyfokú politikai naivitásra vall, ami nem jellemző egy mindenre felkészült politikusra. Egy olyanra, aki éppen a „nagy terror” (1937–38) éveiben járt a Szovjetunióban középiskolába, majd az ötvenes években tanult a moszkvai pártfőiskolán. Volt ideje saját bőrén megismerkedni nemcsak a valóban nagyszerű és világhírű moszkvai művészi élményekkel, hanem az átlagemberek életének problémáival, nehézségeivel és a politikai légkörrel. 1938-ban úgy jött haza a Volga menti Gorkijból, hogy „Isten veled, Oroszország, köszönet a gyermekkorért” (Dubček).³⁰⁴ Egy szép és boldog gyermek, majd kamaszkor élményei hosszú évtizedekig vagy akár egész életén keresztül befolyásolhatják az embert. Úgy tűnik, őt is! Kádár pedig minden volt, csak nem álmodozó. Gyermek és ifjúkorát nem kísérték álmok és boldog emlékek. Ezért sem értette meg soha igazán (cseh) szlovák első titkár társát, vagy ezért sem ismerte meg igazán. Nem volt tisztában őszinte, becsületes voltaival. Az más kérdés, hogy Dubček részéről politikai rövidlátásnak bizonyult, sokszori figyelmeztetés ellenére, annyira bízni az SZKP vezetőiben. Mentségére szolgáljon, a Nyugat felelős vezetőit is sikerült Brezsnyevéknek félrevezetni. A csehszlovák illegális adókra pedig még részletesen visszatérünk. Most csupán megjegyezzük, hogy az MNVK 2. (felderítő) csoportfőnökség véleménye volt az, amelyet Kádár elfogadott, és amely e kérdésben megegyezett a szovjetekével is. Csak gondos előzetes előkészítés után lehetett olyan jól működő illegális hálózatot létrehozni, mint amelyet Csehszlovákiában.³⁰⁵ Ez pedig tévedés és a szovjet megelőző felderítés csődje volt. A 8. gl. hadosztály összes felderítő, hadművelési, híradóokmánya és a cseh és szlovák visszaemlékezések szerint augusztus 20/21-én éjszaka spontánul szervezték meg magasan képzett rádiós szakemberek. E kitérő után visszatérve Kádár beszámolójára. Az MSZMP főtitkára kiemelte, hogy „A katonai fellépést illetően: se szégyellni nem kell, se átsiklani felette. Öntudatosan vállalt internacionalista kötelességből tettük. Mi nem ezt a módszert kerestük, de a csehszlovákiai fejlemények erre kényszerítettek... Közvéleményünket meglepte – nagy és nehéz kérdésnek tartják, sok nem érthető mozzanat van számukra. Részben ezért a közvéleményünk vegyesen reagált... az intellektuális általában ellenzik...”³⁰⁶ Valóban nem az MSZMP KB és nem személy szerint Kádár János kereste ezt a módszert, a megszállást. Végig a „vonakodó szövetséges” szerepében egyrészt visszatartani akarta a „szocialista tábor” vezetőit az agressziótól, másrészt kívül kívánt maradni az eseményeken vagy legalább csökkenteni a magyar részvétel arányát. Ebben tökéletes partnert talált magának Czinege Lajosban, Csémi Károlyban és az egész magyar katonai felső vezetésben, akik teljes mértékben ki akartak maradni az eseményekből. Azonban azzal a megállapításával, hogy a „csehszlovákiai fejlemények” kényszerítették e lépésre, nem a tényleges helyzetet tárta fel. Nem tudott és – kimondhatjuk – nem is akart szembefordulni a szovjet vezetők nyomásával. Döntésének okai sokkal összetettebbek és bonyolultabbak voltak annál, semhogy most néhány mondattal teljes mélységükben ki lehessen bontani minden részletüket. Összegzésünk lényege: a szovjet vezetés igénye, követelése volt az, amely Magyarországot és a magyar fegyveres erőket belekényszerítette ebbe a nem kívánt akcióba.

A magyar közvélemény augusztus 21-én reggel értesült a megszállás tényéről. A rövid MTI-közlemény a szokásos általánosságokon kívül nem sokat mondott. Ebből a magyar állampolgár értesült arról, hogy „a szomszédos Csehszlovákia párt- és állami személyiségeinek kérését teljesítve, a Magyar Népköztársaság kormánya – együtt más szövetséges országokkal – segítséget nyújtva – beleértve a fegyveres támogatást is – a testvéri csehszlovák népnek a belső szocializmusellenes, valamint a külső imperialista erők által létrehozott ellenforradalmi fordulat veszélyének elhárítása céljából...”

Csehszlovákiában olyan súlyos helyzet alakult ki, amely megsemmisítéssel fenyegette a szocialista vívmányokat, a törvényes rendet veszélyeztette, a szocialista világrendszer életbe vágó érdekeit, a testvéri országok biztonságát, az európai népek békéjét.

A fenyegető veszély időben történő elhárítására, Csehszlovákia párt- és állami személyiségeinek kérésére a Magyar Népköztársaság kormánya határozata alapján 1968. augusztus 21-én néphadseregünk egységei Csehszlovákia területére léptek együtt a szövetséges csapatokkal...³⁰⁷ és így tovább.

Nem tekintve most a közlemény Csehszlovákiára vonatkozó részét, amely nyilvánvalóan a szovjet álláspontot tükrözi (ismereteim szerint sem az MSZMP Politikai, sem Központi Bizottsága nem változtatta meg Csehszlovákia belső helyzetére vonatkozó korábbi állásfoglalásait), az augusztus 20-ai PB-ülésem is a beavatkozás tényéről és nem a csehszlovák helyzet elemzéséről volt szó.

A közlemény még egy jelentős hazugsággal is megindokolja a beavatkozást: a Magyar Népköztársaság kormánya határozatával. A Magyar Népköztársaság kormánya ugyanis nem hozott ilyen „határozatot”. Nem is hozhatott, mivel csupán augusztus 20-án értesült a moszkvai augusztus 18-i döntésről, amelyre – a korábban ismertett okok miatt – Fock Jenő miniszterelnök nem tudott Moszkvába utazni. A küldöttség tagjai pedig az MSZMP Központi Bizottságának voltak tagjai, a kormánynak nem. (Pontosabban: Kádár János az Elnöki Tanácsnak is tagja volt, a tanácstól azonban nem kapott előzetes felhatalmazást.) Erre a törvények sem hatalmazták fel a küldöttséget: az országot nem érte váratlan támadás, amely jogot adott volna a fegyveres erők alkalmazásának elrendelésére. Az Elnöki Tanács tagjainak többsége – akik két parlamenti ülés között ilyen döntést hozhattak volna – az MTI-közleményből értesült a magyar csapatok tevékenységéről. Az ország lakossága tehát jogszerű, alkotmányosan megalapozott, felelős döntésről való tájékoztatás helyett mellébeszélést és félrevezetést kapott. A magyar tájékoztatás a későbbi eseményekről adott tájékoztatásaival sem túlzottan kényeztetette el a magyar közvéleményt hiteles információkkal. Bár dolgozott kint Szlovákiában a bemutatott „operatív csoport” tagjaként öt újságíró és több rádiós, tévés szakember, és írtak is rendszeresen a magyar lapokba, írásaik hitelességéről azonban a legrealisabban egy, a tapasztalatokat felmérni kiküldött magyar katonai újságíró számolt be. Az „MN Politikai Főcsoportfőnökének” címzett korabeli jelentésben írta: „Novi-Mestóban (Vágújhely) nagykanizsai egységünk vezetői elmondották, hogy Szabó László, a »Népszabadság« munkatársa riportjaiban két alkalommal is valótlanságot írt, ami rontotta pártajónk hitelét!”³⁰⁸ A lakosság vagy a nyugati adásokból – mindenekelőtt a SZER-ből –, vagy a rémhírekből „tájékozódott”. Rövid idő alatt számtalan rémhír terjedt el: „véres harcokról”, a „katonai kórház tele van sebesültekkel”... „Kádár János öngyilkos lett”... „halottak” stb.³⁰⁹ A rémhírek meglepő módon hosszú életűeknek bizonyultak. Még a 90-es években is találkoztam velük anyaggyűjtés során. Sőt 1998 szeptemberében még az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága is vizsgálatot indított egy, a rádióban elhangzott – utólag rémhírnek bizonyult – magyar katonai áldozatokról elhangzott hír kapcsán.³¹⁰ Sajnos még cáfolni sem érdemes az ilyen „biztos értesítéseket”. Úgysem hiszik el az emberek, annyira lejáratva a tájékoztatás önmaga hitelességét. Megjegyzem, ez nem magyarországi sajátosság volt. Rémhírek vagy félreértések Szlovákiában is élnek. Érsekújváron volt, aki „látta és hallotta” augusztus 21-én délelőtt Marosán Györgyöt a főtéren, a katolikus templom előtt. Agitálta az embereket, magyarázta, hogy miért kellett bevonulnunk Szlovákiába.³¹¹ „Marosánról” az ott lévő katonák semmit sem tudtak. Megjelenése a képzelet szülötte. Nyitrán és Bélaházán (Boleráz) pedig arról „tájékoztattak” néhányan, hogy az ottani táborban (a kora októberi időszakban) lévő magyar katonák éheztek. A valóságban ezzel szemben az akkor ott volt katonák szerint katonai szolgálatuk ideje alatt soha olyan jó ellátásban nem volt részük, mint '68 kora őszén.

Az MSZMP és a kormány tájékoztatáspolitikája egyszerűen nem vette tudomásul, hogy az embereket nem elégíti ki az egy-egy rövid kommunikáció vagy tájékoztatásban elhangzott híryanag. Ráadásul, amelynek hitele ellentétes volt személyes tapasztalataikkal. Többet akartak tudni.

Magyarországon, több kutató véleménye szerint, a beavatkozást követő tiltakozások vezettek el végső soron a 70-es, 80-as évek belső ellenzékének kialakulásához. Ráébresztette az értelmiség politikával foglalkozó részét, hogy az úgynevezett „létező szocializmusnak” nem sok köze van az igazi szocializmushoz. Még Kádár János vitathatatlanul eredményes konszolidációja, az „új gazdasági mechanizmus” első sikerei sem tudták feledtetni, hogy országunk nem más, mint a Szovjet Birodalom katonai előterének része, illetve politikai, gazdasági holdudvarának alkotóeleme. A magyar filozófusok – Heller Ágnes és társai – dalmáciai nyilatkozatára a szociológusok, mindenekelőtt Hegedüs András tiltakozására, majd az ellenük hozott szankciókra az egész világ felfigyelt. A nyugati sajtó sorozatosan idézte kijelentéseiket. Ezzel szemben az ismeretlenség homályában maradt és mind mostanáig nem sok méltatást kapott az a tény, hogy a Magyar Néphadsereg hazai intézményeinél, alakulatainál is előfordultak tiltakozások, illetve „ellenségesnek”

nyilvánított megnyilvánulások. A katonák hangja nem jutott el sehová. Egy-egy tiszt névtelenül külföldre juttatott írása, bár hiteles tényeket közölt, miután jóval az esemény után látott napvilágot, akkor 1968 nyarán semmilyen hatást nem gyakorolt a magyar közvéleményre.

A rendszerváltásig, aki kívülről vizsgálta a magyar hadsereget, annak önálló vélemény nélküli, monolitikus egységnek tűnt. Ahol – legalábbis az MSZMP KB-hoz felterjesztett különböző jelentések zöme állandóan ezt igyekezett bizonyítani – mindenki egyetértett a „bevonulással”. Senki sem vonta kétségbe a párt politikájának helyességét. Ha a korszak kutatója nem áll meg a „főnökségnek” szánt anyagoknál, hanem beleás az úgynevezett belső jelentések áradatába és figyelmesen elolvassa a csak a honvédelmi miniszternek, legfeljebb a vezérkari főnöknek, a politikai főcsoportfőnöknek vagy a néphadsereg pártbizottsága titkárnak szánt jelentéseket is, szép lassan láthatóvá válnak a gondosan takargatott hajszálrepedések. Többnyire „nem nagy ügynek tűnő”, nyílt szembefordulások. Egy-kettő azonban olyan is akadt. A legtöbben egyszerűen szerettek volna több irányból is információkhoz jutni arról, hogy mi is történt a világban. Kevésnek találták a hivatalos politikai tájékoztatókon elhangzottakat. De a felső politikai vezetés már ezt is túl soknak találta. A tiltakozások súlya, ereje sem azonos mondjuk a világszerte ismert Heller Ágnes vagy Hegedüs András nyilatkozatainak súlyával. Értékük azonban legalább akkora! A hadseregen belül elítélni a hadsereg által elkövetett agressziót nagyobb bátorságot kívánt minden más hasonló tettel. A következmények is sokkal súlyosabbak voltak.

Szervezett fellépésről nem volt szó. Csupán egyéni véleményekről, nyilatkozatokról. Ezekkel azonban foglalkozott a néphadsereg egész politikai vezetése. Sőt maga a miniszter is, pedig arra a korra nem az volt a jellemző, hogy egy iskolai verésért vagy egy rendőri túlkapásért azonnal a miniszternek vagy az államtitkárnak kellett a nyilvánosság előtt számot adni. A nyilvánosság előtt valóban nem adtak tájékoztatást, de már a legegyszerűbb eseményeket, a külföldi rádiók hallgatását, televíziók nézését is azonnal megtorolták. A politikai főcsoportfőnök 011. számú utasításában előírta, hogy „Az idegen rádiók, televíziók adásainak, műsorainak hallgatása tilos! Utasításom maradéktalan végrehajtása érdekében fegyelemmel szerezzenek meg a katonai és egyéb műsorvevő készülékek használatának ellenőrzését. Érjék el, hogy a hivatásos állomány tagjai otthon se hallgassanak külföldi adókat. Akik utasításomat megszegik, azokkal szemben a 0025-ös HM-parancs szellemében járjanak el.”³¹² Az említett parancsról tudni kell, hogy az állományra vonatkozó legszigorúbb intézkedéseket maga után vonó parancsok egyike volt. Nem véletlenül volt „szigorúan titkos” minősítésű. Csak tisztek ismerhették, mivel államtitkot tartalmazott.

A politikai főcsoportfőnök egy másik intézkedésében a politikai propaganda célját is pontosan megfogalmazta: „széles körű felvilágosító munkával tudatosítsák, hogy feladataik végrehajtása során csapataink igaz ügyet szolgálnak”.³¹³ Augusztus 21-én a főcsoportfőnök nagyon határozott utasítást adott ki. Előírta, hogy „ingadozás nélkül, bátran szerezzenek érvényt pártunk helyes, népünk érdekeit kifejező politikájának... lépjenek fel határozottan minden tanítással szemben... Lépjenek fel a rendbontókkal, fegyelmezetlenkedőkkel szemben. A gyávákat, a pánikkeltőket, a rémhírterjesztőket leplezzék le és szigeteljék el...”

A személyi állomány politikai hangulatát és magatartását rendszeresen tanulmányozzák és elemezzék...³¹⁴ Figyeljék az állományt és azonnal lépjenek fel minden „negatív” jelenség ellen. Ez a megfigyelés odáig ment, hogy az 5. hadsereg politikai osztályvezetője magát Lakatos Béla vezérőrnagyot, a hadosztályparancsnokot is feljelentette, mivel a politikai főcsoportfőnökkel, annak látogatásakor baráti hangon beszélt a tisztek előtt („Te Pali, mondd meg a miniszter elvtársnak...” stb.). A feljelentő megengedhetetlennek tartotta az ilyen „laza hangot”. A teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy Cinege Lajosnak jó humorérzéke volt, mivel jól kacagott a jelentésen és komolytalannak minősítette.³¹⁵ A politikai munka megerősítésére létrehozott „különleges csoport” egyik feladata pontosan ez volt: figyelni a hadosztály állományát. Nem is voltak népszerűek a tisztek körében.³¹⁶

A felidézett adatok forrásai a politikai főcsoportfőnökség, néphadsereg pártbizottságának napi politikai összefoglaló jelentései. Közismert nevén a „napi hangulatjelentések”. Cinege Lajos munkáját mindennap jelentés tanulmányozásával kezdte. Így kiemelt rangja volt a jelentések sorában. A miniszter megkövetelte, hogy finomítás nélkül minden jó és rossz tapasztalatot, eseményt, hangulatot csorbítás, „finomítás” nélkül jeleljen neki. Ezért viszonylag hiteles forrásként értékelhetők. Az első figyelemre méltó események hírei a megszállás követő harmadik-negyedik napon jutottak el a miniszterhez. Augusztus 24–30. között csúcsosodtak, majd fokozatosan elhalkultak. Íme, a jelentések:

„A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskolán a híradónövendékek közül néhányan a SZER-t (Szabad Európa Rádió) és az „Amerika Hangját” hallgatták. Ezért a főiskola parancsnoka Pótcze Attila és Öblei István első éves növendékeket eltávolította a főiskoláról. Sági József első éves növendéket pedig 14 nap laktanyafogsággal, Kaczor József első éves növendéket pedig szigorú fegyelmező fenyítéssel fenyegették meg.”³¹⁷ Rendkívül szigorú retorziók. Két 18 éves fiút azért, mert meghallgatták az említett adókat, választott hivatásától egy életre eltiltottak.

„A keszthelyi légvédelmi tüzérezrednél Akli János századost, mert lakásán (!) megnézte a grazi televízió híreit és erről beszélt bajtársainak, a parancsnoka fegyelmezőben részesítette.” Ugyanitt augusztus 26-án Ács honvéd hallgatta a SZER-t és beszélt róla, parancsnoka hat nap fogdával fenyítette meg.

A hódmezővásárhelyi gépkocsizó lövészrezdénél Kelemen őrmester és Nagy szakaszvezető hallgatta a SZER-t. Figyelmeztetésre a szakaszvezető kijelentette, hogy „Nem érdekel bennünket a Kossuth adó süket dumája”. Az ezredparancsnok Nagy szakaszvezetőt leszerelte.

Az egyes eseteknél az első napokban döntő szerepe volt az adott alakulat parancsnokának. Mivel még nem volt központilag szabályozva az eljárás, egyéni elbírálás alapján döntöttek. A lenti gépkocsizó lövészrezdénél például Tóth János szakaszvezetőt, aki rádióján mintegy 20-25 katonát elött hallgatta a SZER-t és kommentálta, parancsnoka csak szóbeli fegyelmezőben részesítette. Czinege Lajos azonnal felfigyelt az ellentétre. Általában túlzottnak találta a legtöbb parancsnok retorzióját. Különösen a keszthelyi helyőrségparancsnok egy intézkedésén háborodott fel. A helyőrségparancsnok ugyanis el akarta távolíttatni a tiszteket, tiszthelyetteseket lakóházairól a tévétetőantennákat, hogy ne tudják fogni az osztrák tévé adásait. Azonnal leállította a tévéantennákkal kapcsolatos „elgondolást”, mondván, többet árt, mint használ.

Ezért az augusztusi 30-i napi jelentésre ráírta utasításait: „Kovács e.³¹⁸ intézkedésre. A felelősségre vonások igen nagy szórást mutatnak. A politikai főcsoportfőnökség, személyügyi főcsoportfőnökség tekintse át és tegyenek intézkedést, hogy az eljárás, a mérték vonatkozásában megközelítőleg azonos eljárás alakuljon ki”.

A szigorra jellemző volt, hogy nemcsak a nyugati, hanem a román és a jugoszláv sajtótermékek olvasása is büntetendő cselekménynek számított egyes parancsnokok szemében. A 160. építő (általános műszaki) dandárnál Kiss József százados a kispesti „Vörös Csillag” Traktorgyár építkezésén egy magyar nyelvű román napilapot – tehát olyat, amelyet a hazai hírlapárusoknál vett meg – olvasott és néhány részt idézett belőle; parancsnoka az ügyét átadta a katonai elhárításnak, és Kiss századost leváltották beosztásából.

Sokkal súlyosabban ítélték meg azokat, akik nemcsak hallgatták az adásokat, hanem nyíltan bírálták a Varsói Szerződés haderőinek agresszióját. A 131. páncélos- és gépjárműjavító műhely állományából Majzák Ottó honvéd kijelentette: „Nekünk, magyaroknak soha sincs önálló véleményünk, mert azt tesszük, amit a szovjetek mondanak. 1945 előtt pedig azt tettük, amit a németek mondtak.” Ügyét azonnal átvette a katonai elhárítás, további intézkedésre. A szolnoki tüzérezredben Vida Kálmán honvéd kijelentette: „Nem baj, most már a kommunisták ütik egymást Csehszlovákiában”. Felelősségre vonták.³¹⁹

A fővárosi V. kerületi kiegészítő parancsnokságnál Újvári Gábor őrnagy jogtalannak minősítette Csehszlovákia megszállását. A Fővárosi Kiegészítő Parancsnoka azonnali leszerelését javasolta. A miniszter azonban ezt túlzásnak találta és megkérdőjelezte a javaslatot. A kérdőjeltől függetlenül Újvári őrnagyot meghurcolták, hadbírószámba állították és eltávolították a hadseregből. Nem jártak el másként Nyírteleken, Jedlicska László ht. főtörzsrőrmesterrel szemben sem. Ő már valóban „szentségtörést” követett el. Agresszornak minősítette a szovjet hadsereget. Azonnali hatállyal leszerelték.

Volt enyhébb elbírálás is. Baján Szalai Gyula százados csupán megkérdezte: „Miért akarják a csehszlovák népre fegyveresen ráerőszakolni a szocializmust?” A politikai helyettes ezért a kijelentéséért csak figyelmeztette, az ezredparancsnok pedig nem marasztalta el.

A Polgári Védelem Országos Parancsnokságán Apor Zoltán polgári alkalmazott kijelentette: „a Szabad Európát kell hallgatni, mert többet mond...” A megbízott politikai osztályvezető azonnal kézbe vette az ügyet és Apor Zoltánt nemkívánatos személynek minősítette. Apor jobbnak látta kilépni és másutt keresni munkát.

A váci vasútépítő zászlóalj parancsnoka, Gálos alezredes politikai helyettesével meghallgatta a SZER-t is. Amikor a dandárparancsnok ezért felelősségre vonta, így válaszolt: „Az ellenvéleményt is meg kell hallgatni, hogy helyes álláspontot tudjunk elfogadni a személyi állomány részéről elhangzó kérdésekben.” A dandárparancsnok azonban nem méltányolta az érdeklődésüket. Szigorúan elmarasztalta Gálos alezredest és Nagy őrnagy politikai helyettesét.

A polgári védelem budapesti építő zászlóaljnál a PVOP politikai osztálya megállapította, hogy sokan hallgatják a SZER-t. Ezért a dandárparancsnok azonnali hatállyal leváltotta Nix alezredest zászlóaljparancsnokot, Bakó őrnagy politikai helyettesét pedig „szigorú megrovásban” részesítette.

Volt néhány helyőrség, ahol röpcédulákon adtak hangot a csehekkel, szlovákokkal való szolidaritásnak. Kálon például 30 kézzel írott röplapra leltek, melyeken ez volt olvasható: „Szolidaritást vállalunk a csehekkel”; „Ruszkik, menjenek haza”. Kiskunhalason „Szabadságot Csehszlovákiának! A Szövetséges csapatok azonnal vonuljanak ki Csehszlovákiából!” feliratú röplapokat találtak. A „tetteseket” nem találták meg.

Hadbírószámba egyetlen eset jutott csak el. A teljes igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy itt a tiltakozás nem Csehszlovákia miatti erkölcsi felháborodásból robbant ki, hanem az érintett sokadszori behívása váltotta ki. Szabó István tartalékos tizedest, kiskörei lakost augusztus 25-én mozgósították. A lakosság ekkor már tisztában volt azzal, hogy a behívottak Csehszlovákiába mennek. Meglehetősen nagy volt a felháborodása, hogy „mindig Heves megyéből szedik össze az apákat-fiúkat”. „Ha Fehér Lajos elvtárs nem intézkedik, az asszonyok sztrájkot szerveznek.” Szabó István pedig biztatta a tanácsház előtt zúgolódó asszonyokat, „...a feleségeknek pedig Egerbe kellene menni és a laktanyát fel kellene robbantani”. A Legfelső Katonai Kollégium 1968. október 24-én „nagyobb nyilvánosság előtt elkövetett igazgatás” címén 10 havi felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte Balogh Imre őrmestert Rétságról (35. hk.e.), mert moziban eldicsekedett, hogy „egysége kint van Csehszlovákiában és tisztogató hadműveleteket folytat, jelenleg is harcban állnak”, rémhírterjesztésért átadták a katonai ügyészségnek. Hasonló „rémhírterjesztés” – de az is lehet, hogy csupán feltűnést kelteni akaró hengegés – volt az MN 4228. Hódmezővásárhely állományába tartozó Ceglédi honvéd esete. Szabadságáról visszatérve azt fecsegte, hogy Egerben 180 sebesültet és egy kilótt magyar harckocsit látott. Parancsnoka „a szükséges intézkedést megtette”.

Szeptember elejére a tiltakozások országsszerte elcsitultak. A legfelső katonai vezetés nem akart ügyeket csinálni a különböző esetekből, tiltakozásokból. Nem verték nagydobra a dolgot és fokozatosan megszüntették a további eljárásokat.

A Magyar Néphadsereg részvétele a Csehszlovákia elleni agresszióban tovább rontotta a hadsereg, a katonai pálya, hivatás amúgy sem túlzottan magas megbecsülését az ország állampolgárainak körében. Különösen az elvonult 8. gl. hadosztály helyőrségeiben adtak hangot ennek az emberek, akik tudták, hogy az alakulatok kint vannak Szlovákiában. A tiszti családtagok érezték a feléjük is áradó ellenszenvet. Zalaegerszegen például megjegyezték az eltávozásra ment tisztnek „na, mikor jelentkezel a tanácsnál a vitézi telekért”. Nagykanizsán, Zalaegerszegen a tiszti lakótelepek melletti SZTK-ban az orvosok udvariatlanul és hátrányosan megkülönböztették a tiszteket, tiszthelyetteseket feleségeit, gyermekeiket. „Azért még ne szimuláljon, mert a férje kint van Csehszlovákiában.” A tartalékos katonák feleségeinek, amikor férjük fizetéséért bementek, az üzemekben szemébe vágták, hogy „kint lógnak, nem csinálnak semmit. Helyettük is nekünk kell dolgozni”. Egyes termelőszövetkezetekben pedig közölték a hozzátartozókkal, „itt hagyták a termelőszövetkezetet a legnagyobb dologidőben, ezek után ne számítsanak a részesedésre”.³²⁰ Nagyon bántották az ilyen megjegyzések a hozzátartozókat. Senki sem örült annak, hogy férje távol volt. Anyagi problémákkal küszködtek, és helyzetüket súlyosbította, hogy a társadalomtól segítség helyett megalázást kaptak. Problémáikat megírták a katonaférjeknek. Az ilyen hírek rontották a hadosztály hangulatát is. Az MSZMP Zala megyei bizottsága többször is foglalkozott a kérdéssel. Augusztus havi összefoglaló információs jelentésében jelenti „Az internacionalista segítségnyújtásban részt vevő magyar csapatoknak katonai szolgálatot teljesítő hozzátartozóik támogatása az egész megyében tapasztalható volt. A jó politikai munka következtében a hozzátartozók jobbára megnyugodtak és a felmerült anyagi jellegű problémákat az illetékesek gyorsan rendezték.”³²¹ A felszínesen és pongyolán fogalmazott és Baranyai János megyei titkár által aláírt jelentés jelzi, hogy a HM sürgetésére az érintett megyei szervek valóban foglalkoztak a felmerült kérdésekkel, bár a katonai okmányokból az is kiderül, hogy nem túlzottan gyorsan. Volt több olyan személyi probléma, amelynek rendezése szeptember végéig is elhúzódott.

21. FEJEZET

Az első tíz nap

A tíz magyar helyőrség parancsnoka már a megszállás napján, augusztus 21-én megoldhatatlan feladattal került szembe. Idézzük fel Czinege Lajos honvédelmi miniszter 1968. július 26-án, a 14 órás eligazításon mondott szavait, amelyet Kádár Jánossal való tanácskozásról való visszatérte után mondott, és amelyek minden valószínűség szerint az MSZMP főtitkárának állásfoglalását tükrözték: „a feladat megtervezésénél alapelv, hogy a politikai és állami hatalom megszervezése nem a hadosztály feladata”.³²² A magyar vezérkar, a hadosztálytörzs ennek szellemében tervezte meg a hadosztály feladatait. Nem előre készült fel, hanem csak az utolsó napokban a katonai közigazgatás bevezetésére, megszervezésére. Mivel korábbi katonai feladataik során soha nem szembesült hasonló igénnyel, problémával, kijelenthető, hogy semmilyen tapasztalattal és gyakorlattal nem rendelkezett e területen. Ezért nem készítették fel a megalakítandó helyőrségek parancsnokait és törzseit sem katonai közigazgatási feladatok ellátására. Az előre nem látható esetek megoldására, segítségére – mint az előzőekben jeleztük – vezényeltek helyőrségenként egy belügyi közrendvédelmi és egy állambiztonsági (elhárító) tiszttel minden helyőrséghez, valamint póstai szakembereket. Ott működött az MSZMP „káderekből” és politikai tisztekből Kiss Lajos vezetésével létrehozott, már bemutatott „operatív csoport” is. E csoport feladata azonban csak áttételesen irányult a csehszlovákiai lakosság életének szervezésére, mivel kijelölt feladatuk a CSKP újjászervezése lett volna. „Biztosítani a szocialista, kommunista erők mielőbbi felülkerekedését, a lakosság közti normális élet beindítását...”³²³ „Az előre nem látható helyzetet” viszont az 1956. évi magyarországi tapasztalatokra építkezve gondolták el megoldani és megszervezni. Ezzel szemben valóban „előre nem látott” helyzet alakult ki. A megszállással nem esett szét sem a csehszlovák pártvezetés és nem esett szét a közigazgatás, semmit nem kellett újjászervezni. Augusztus 21-én és a következő napokban továbbra is a csehszlovák nép mindennapi életét a Csehszlovákia Kommunista Pártja szervezetei vezették, és a zavart, a problémákat pedig a megszállók okozták. A szovjet elképzelés tökéletes csődnél bizonyult. A katonai megszállással egy időben nem alakult új, Moszkvához hű csehszlovák pártvezetés és kormány. Nem vette át a hatalmat. Minden szinten és minden helyen a Dubček mögé egységesen felsorakozott párt-, közigazgatási, katonai és belső karhatalmi szervekkel kerültek szembe katonáink, akik hallani sem akartak megegyezésről. Nem volt vezető pártember, kormánytag, aki hajlandó lett volna az intervenciót követő első napokban új kormányt alakítani. A közhangulat olyan volt, hogy a korábbi Bilák vezette ellenzék félt nyíltan a porondra lépni. Nem hullott szét a CSKP! Sőt, soha addig nem látott tekintélyre tett szert. Erős egységbe forrva fordult szembe a betolakodókkal. Helyén maradt a nagy tekintélyű államelnök. Bár a CSKP-elnökség és a kormány vezető személyiségeit – élükön Dubčekkel – a szovjetek letartóztatták, elhurcolták, mégis működött a kormány, dolgoztak a minisztériumok, a helyi nemzeti bizottságok (tanácsok), és ami legalább ilyen fontos, egységes maradt a hadsereg.

Egy, a szovjetek tervétől gyökeresen eltérő helyzet alakult ki. Olyan, amivel láthatóan nem tudtak mit kezdeni. És erre a helyzetre nem készült fel a magyar vezetés sem. Gyakorlatilag a mindenütt helyükön maradt korábbi vezetőkkel kellett e feladatkörben gyakorlatlan, az adott helyi problémákat nem ismerő helyőrségparancsnokainknak tárgyalni. A szovjetbarát, sztálinista „régikáderek” egyszerűen nem voltak fellelhetők. Nem mertek előbújni, fellépni, szervezkedni. A napi jelentések szerint először szeptember 5-én Érsekújváron keresték fel a város magyar helyőrségparancsnokát volt szovjetbarát régi szlovák partizánok. De akkor is csak beszélgetésre. Olyan erős és szilárd volt a nép egysége, a megszállás elutasítása, hogy inkább meglapultak az együttműködésre hajlandók, mintsem vállalják a nép haragjának kockázatát. Inkább „alámerültek” a mélybe és várták a helyzet megváltozását.

A városi nemzeti bizottságok vezetői – akár szlovákok, akár magyarok voltak – nem tehettek mást, mint tudomásul vették a kényszerhelyzetet. „Nem is tudom, hogy miről tárgyaljunk! Önöknél van a fegyver! Mondják meg, mit akarnak!” – nyitotta meg Érsekújvár városi tanácselnöke a 21-i „megbeszélést”. Elfogadni sehol senki nem volt hajlandó a megszállást, csak tudomásul venni az erőszakkal kicsikart kényszerhelyzetet. Mindenütt hevesen elutasították. A megszállás alatt is élni kellett azonban. Néhány alapvető kérdésben, mint ellátás, közrend, közbiztonság, egészségügy stb., megegyezésre kellett jutni egymással a megszállók és a

Érsekújvári plakát "Megszállók, haza!" felirattal.

megszállottak vezetőinek. Kénytelenek voltak tárgyalóasztalhoz ülni. Ezért – kijelenthető, hogy mindenütt – a 21-én Érsekújváron elhangzott két mondat: „Önöknél van a fegyver. Mondják meg, mit akarnak” volt a jellemző a megbeszélésekre. A kényszer kihangsúlyozása céljából csak a helyőrségparancsnokokkal és közvetlen, az erőt, a fegyveres kényszert jelentő és szemükben megtestesítő katona munkatársaival voltak hajlandóak szóba állni a CSKP és a nemzeti bizottságok járási, városi vezetői. Az „operatív csoport” tagjait, elhárítókat, politikai munkásokat egyszerűen levegőnek tekintették.

A lakosság passzív ellenállása – amit a CSKP elnökségének augusztus 21-én hajnalban kiadott felhívása is kihangsúlyozott – rövid idő alatt országsszerte érezhetővé vált. A megszállás miatt a lakosság körében kialakult nyomasztó, bénító, letargikus hatás hamar elmúlt. Sőt átcsapott lelkes tenni akarásba. A passzív rezisztencia formái nagyon változatosak voltak: tüntetésektől, sztrájkoktól, harangfélreveréstől, szirénázástól, autódudálástól kezdve a plakátháborún, röplapokon, fal- és utcafestésen, feliratokon, újságokon, rádiókon át egészen az útjelző táblák elfordításáig, a gépkocsik futóműveinek kilyukasztásáig, ablakainak beveréséig számtalan eszközt és módszert felhasználtak a megszálló csapatok katonáinak nyugtalanítására, idegeinek megtépázására és a lakosság felháborodása kifejezésre juttatására. Katonáinkat meglepte a lakosság egyöntetű elutasítása. Még a magyar anyanyelvűek sem álltak szóba velük. Egyrészt, mert valóban felháborodtak és elutasították a beavatkozást, másrészt, mert nem akarták vállalni mások megvetését, az esetleges kiközösítést. Meglepő volt, hogy még a leggyorsabban barátkozó réteg, a kisgyermekes is elzárkózott, visszahúzódott. A magyar politikai munkások operatív csoportjának tettei, megnyilvánulásai sem enyhítették az ellentéteket.³²⁴ A hadosztály tisztai állománya a megszállást megelőző napokban, a megindulási körletben, a világtól elzárva tartott politikai tájékoztatókon hallottak alapján differenciáltabb fogadtatásra számított. Arra számítottak, hogy sehol

sem fogják őket kitörő örömmel fogadni, elevenen élt bennük még 1956 emléke, de ilyen egységes elutasításra sem számítottak. Úgy vélték, lesznek olyanok is, akikre majd támaszkodhatnak. Erre számított a sorállomány túlnyomó többsége is: De ilyen, együttműködni hajlandókat sehol sem találtak.

A helyzet mai értékelésekor súlyos hiba lenne napjaink politikai helyzetéből, törekvéseiből, céljaiból kiindulni és mai politikai tudatunkat visszavetítve mondani véleményt 1968-ról. Pedig elég gyakran találni így született írásokat, kijelentéseket, bírálatokat, tv-nyilatkozatokat. Az ilyen és eleve torzító, mert torzítani akaró törekvések nem ismeretlenek a történelemben. Ez volt Ceaușescu mindenki által elítélt módszere is. A megszállásban közreműködő magyar katonák tetteit, cselekedeteit, állásfoglalásait csak az 1968-as magyar és nemzetközi helyzet alapos ismerete, elemzése alapján lehet megítélni és megérteni, mi mozgatta őket. Egy percig sem lehet megfedkezni arról, hogy 1968-ban a Szovjetunió ereje és hatalma csúcán lévő, megingathatatlan szuperhatalomnak tűnt a legtöbb ember szemében. Elég a korabeli amerikai, brit, francia vagy nyugatnémet politikusok, államférfiak akkori nyilatkozatait – és nem a 25-30 évvel később született emlékiratait – elolvasni. Az 1968-as nyugat-európai diákmozgalmak, párizsi, nyugat-németországi forradalmi helyzetre utaló hatalmas, és nálunk, az akkori magyarországi médiában is széles nyilvánosságot kapott megmozdulások jelezték, hogy a demokratikus országok is súlyos belső ellentmondásokkal küszködtek. Nem véletlen, hogy szép szavakon, frázisok hangoztatásán kívül semmit sem tettek Csehszlovákia védelme érdekében! Az amerikai vietnami háború-ellenes mozgalmaktól a párizsi diákmozgalmakig számtalan politikai válság rázta meg a demokráciákat. És arról sem szabad megfeledkezni, hogy földünk északi féltekéje összes országának elfogadott katonai stratégiája, katonai doktrínája a jövő háborúját atomrakéta-világháborúnak fogadta el, írta meg. Érdemes elolvasni minden érdeklődőnek, hogy megértse a hatvanas évek keleti és nyugati katonai gondolkodását, Henryk Michalski lengyel hadtudós figyelemre méltó könyvét, „Az atomháború első száz óráját”. Az 1969-ben megjelent könyvet nálunk, Magyarországon 1972-ben adta ki a Zrínyi Katonai Kiadó. Erre készültek fel világszerte. Ezt tanították a nyugati és keleti katonai akadémiákon egyaránt. Ebből a feltételezésből indultak ki a különböző gyakorlatok tervezésekor, levezetésekor. És erre készültünk mi is a magyar néphadseregben. Minden gyakorlaton atomcsapásokkal számoltunk... A filmek tucatjai pedig nem maffiavezérekkel, bérgyilkosokkal, sorozatgyilkosokkal, hanem atomfegyvereket megszerző, világuralomra törő megszállottakkal foglalkoztak. A magyar belpolitika talán még jobban motiválta a katonák gondolkodását. Az 1956-os forradalom leverését követő mélypontról a Kádár János nevével fémjelzett korszak gazdasági eredményei – az új gazdasági mechanizmus – ekkor kezdtek beérni. Lassan és folyamatosan emelkedett az életszínvonal. „Legvidámabb barakká” vált az ország. A fejlődés viszonylag egyenletes volt és a létbiztonság bár szerény, de megnyugtatónak tűnő perspektívát mutatott. Akkor kezdődött el a későbbi panel városnegyedeket létrehozó program. Százvezreknek adott lakást. Nem luxust, de önállót. Élhető, elfogadható kiutat jelentett a korábbi százvezrek életét megkeserítő társbérletekből.

A fölvázolt körülmények összessége formálta és befolyásolta a 8. gl. hadosztály katonáit és tisztjeit. A csehszlovák lakosság ellenük irányuló és eleinte meg nem értett gyűlölete is összetartásra készítette őket. Természetes reakció volt a köztük is kirobbanó harag, elkeseredés. A megszálló is félt! Csak bajtársaiban bízhatott meg. A katonák, a tábornoktól a honvédekig, egységesen léptek fel. Nem hagyták magukat kívülről befolyásoltatni senkitől. Kerülték az atrocitásokat. Megjegyzem, valójában ellenük, közvetlenül a magyar katonák ellen irányuló, komoly atrocitás kevés volt. Nem fért össze a passzív ellenállás céljaival. A jelek szerint a tanultabb, megfontoltabb lakosság egy része legalább annyira áldozatnak tekintette a magyar katonákat, mint saját magukat.³²⁵ Ebben vitathatatlanul jelentős szerepe volt annak a ténynek, hogy a falvak lakosságának többsége és a városokban élők nagy része magyar anyanyelvű volt. A katonák fegyelmezettek voltak, a parancsokat maradéktalanul végrehajtották. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lett volna egyéni véleményük. Többnyire megtartották maguknak. Légfeljebb szűk baráti körükben mondták el. Az előjárók pedig, ha tudomásukra jutott egy-egy ellenvélemény, legtöbbször nem jelentették tovább. Szintén megtartották maguknak. A felterjesztett jelentések sehol sem említik, hogy bárki is eltért volna a hivatalos vonaltól. Hogy mégis lehettek ilyenek, azt Simon alezredesnek, a hadosztály törzsfőnökének esete bizonyítja. Egy, a megszállást elítélő kijelentéséért az „operatív csoport vezetője” 1968. augusztus 24-én le akarta tartóztatni. A jelenlévő Csémi Károly altábornagy, vezérkari főnök akadályozta meg e lépést.³²⁶ Elhamarkodottnak és feleslegesnek minősítette. Ha már a hadosztály élén is voltak kételyek, minden valószínűség szerint az alacsonyabb beosztású tiszteknél – főleg a tartalékosoknál

– még több lehetett. A hadosztály tisztjeit, s katonáit határozottan zavarta, hogy a megszállt városokban, községekben az első napokban egyszerűen nem volt kivel kapcsolatot kiépíteni. Még a magyar lányok is elzárkóztak a beszélgetésektől. Kivétel nélkül mindenki megszállóknak tekintette őket. Ennek pedig állandóan hangot adtak. A CSKP funkcionáriusai éppúgy, mint a katonatisztek. Jól szemléltetik ezt az első napok tárgyalásainak tapasztalatai és az ott elhangzott kijelentések. Íme, egy csokorra való.³²⁷

Érsekújvár:

– „A lakosság nagyobb része úgy értelmezi a változásokat, hogy a helyi vezetőket a „megszálló katonaság kényszerítette azok megtételére.”

– „A megszállás akadályozza a demokrácia kibontakozását, mivel azt kell tenniük, amit Moszkva diktál.”

– „Bár magukat nem hívta ide senki, de még mindig jobb, mintha az oroszok jöttek volna be.”

– „Az a vélemény... csapataink bejövetele rendkívül károsan hatott arra a népi egységre, amely itt kialakult és ezt az egészséges fejlődést hosszú időre visszavetette.”

Vágújhely és Nagytapolcsány

– „A csehszlovák alakulatok parancsnokai kifejezésre juttatták, hogy velünk nem működnek együtt... de biztosítanak arról, hogy az alakulatok személyi állománya ellenünk fegyvert nem használ, és amennyiben tudnak, segítenek az elhelyezkedésünk... vonatkozásában.”

– „A csendőrség passzivitása még jobban megmutatkozott. Egyáltalán nem léptek fel az uszító feliratokat és egyéb ellenséges propagandaanyag terjesztőivel szemben. Megengedték, hogy az ellenséges elemek kidöntsék az útjelző táblákat, a provokációs csoportokat nem oszlatták szét...”

– „Velünk szemben sikerült nemzeti egységet teremteni és a velünk szemben szimpatizálókat elhallgattatni...”

Nyitra:

– „Csehszlovákiában nincs ellenforradalom, nincsenek ellenforradalmárok.”

– „Itt nemzeti egység van, itt mindenki szocializmust akar.”

– „Azért szálltak meg bennünket, mert jobbat akartunk, mint másutt van.”

– „Azért jöttek ide a magyarok, mert az oroszok kényszerítették őket.” E két városban sokan hangoztatták, hogy a Szovjetunió gazdaságilag elnyomta őket. „Többpártrendszerre van szükség, hogy az egyik ellenőrizze a másikat...” stb.

Hosszan lehetne még sorolni az elhangzott kijelentéseket és személyekhez kötni, de nincs értelme. Ennyi is jelzi a vezetők közhangulatát. A tíz városban a megszállás kezdetén egyetlen párt- vagy tanácsi, illetve katonai vezető sem akadt, aki elismerte volna az ötök lépésének helyességét, aki ellenforradalminak ítélte volna a helyzetet, aki ne ismerte el a CSKP vezető szerepét és ne állt volna Dubček mellé, aki ne a csehszlovák nép szabadságának lábballal tipróit látta volna az ott-tartózkodó szovjet és magyar katonákban.

A tiltakozás sajátos „módszerét” alkották a falra, utcakövezetekre festett szlovák és magyar nyelvű feliratok. Az egészen enyhe „ruszkik, haza”-tól a sokat kifejező „Lenin, ébredj! Brezsnyev megőrült”-ig széles skálája volt olvasható e megjegyzéseknek. Fokozott gyűlölet volt érzékelhető a magyarok ellen a szlovákok lakta városokban, falvakban. Augusztus 21-ről 22-re virradó éjszaka a falvakban, városokban mindenütt teleírták az úttesteket. Az egyszerű, de a lényegét tökéletesen kifejező „Magyarok, menjetek haza”, „Ki hívott benneteket, menjetek haza!” feliratoktól kezdve egészen a sovíniszta, fajgyűlöletet is tükrözőkig, lásd: „Magyar fasiszták., cigány magyarok, menjetek haza”. Az is előfordult, hogy gyerekek, fiatalok kövekkel, paradicsommal, tojással dobálták a katonákat.³²⁸ Nyitrán bevették három gépkocsi ablakát. Érdemes viszont felfigyelni arra, hogy ha a figyelmes olvasó lefejt a magyar jelentésekről a megszokott frázisokat – pl. „jobbaldali”, „reakciós”, „ellenforradalmi” – és gondosan elemzi a felsorolt csehszlovákiai jelszavakat, egyetlen olyat sem talál, amely a szocializmus, a kommunizmus megdöntésére, elítélésére biztatta volna olvasóit vagy akár a CSKP-t ítélte el. A Csehszlovákián belüli változásokat igénylő is kevés és nagyon visszafogott hangú volt, mint az említett többpártrendszer követelő. A jelszavak, feliratok félreérthetetlenül a beavatkozás és a beavatkozók ellen fordultak és azonnali kivonulást követeltek.³²⁹

33.

SZIGORUAN TITKOS!

1968. 8. 23.
 Készült: 2 pld. ban.
 1 pld.: 5 lap.
 1. sz. pld.
 Sfsz.: Gy/114.

CZINEGE LAJOS vezérezredes elvtársnak,
 honvédelmi miniszter

NAPI ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS

/: „ZALA” :/

1968. augusztus 23. 08.00.

1./ A NATO. helyzetében jelentősebb változások nem történtek. Az USA. hadászati csapásmérő erők, repülőgép fedélzeti vezetési pontok tevékenységében a szokásostól eltérő tevékenységet nem tapasztaltunk.

A NATO. fegyveres erők egyes részei továbbra is egyszerű harckészültségben vannak. A nyugat-német fegyveres erők-nél - a határvédelem jelentett megerősítése mellett - 8.21-én berendelték szabadságról a Déli Légierő Parancsnokság és a 12. páncélos hadosztály beosztottjait.

Az osztrák fegyveres erők Dunától északra lévő részeit továbbra is harckészültségben tartják.

2./ Pavlovskij hadseregtábornok elvtárs, 1968. 8. 22-én 20,50-kor folytatott beszélgetésünk során, tájékoztatott arról, hogy:

- reális remény van a politikai konszolidációt elősegítő szervezési feladat - kora reggeli órákig történő - eredményes befejezésére;

- a CsKP. kongresszusa zömében a jobboldal képviselőiből áll;

- a Dzur honvédelmi miniszter letartóztatásáról terjesztett hírek valótlanok.

Napi összefoglaló jelentés. „Zala.” 1968. augusztus 23., 08.00. 1. oldal. Láttamozta Czinege Lajos
 (HM HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM, HADTÖRTÉNETI LEVÉLTÁR MHKI 5/12/28. SZ. CSOMAG 8-18. SZ. OKMÁNYOK)

Falfirka egy teherautón 1968 augusztusában.

A szovjetek érezhetően kapkodtak az első napokban. Augusztus 23-án rövid időközönként a DHDSCS két ellentétes intézkedést is kiadott. Először: azonnal le kell fegyverezni a csehszlovák katonai alakulatokat. Majd: vissza kell adni a fegyvereket.³³⁰ A 8. gl. hadosztálytörzs - a korábbi hasonló tapasztalatok alapján - mindig megfontoltan kivárt. Nem játszott „buzgó mócsing” szerepet. Egyik említett intézkedést sem kellett továbbadnia helyőrségeknek. A DHDSCS-parancsnok mellett tartózkodó Szűcs Ferenc vezérőrnagy megfontolt, nyugodt, és ami talán még fontosabb, gondolkodó és előrelátó vezető volt. Az esetek többségében sikerült már neki kiszűrnie a hasonló, felesleges utasításokat. Előfordult azonban, hogy Maruscák altábornagy, a DHDSCS törzsfőnöke egyenest utasította a hadosztályparancsnokot. Maruscák a feladatokat rendszeresen túlteljesítő, erőszakos típusú vezetőnek bizonyult. Ilyen esetekben jelentek meg azután az ellentmondásos utasítások.³³¹

Kiss Lajos vezérőrnagy már az első két nap tapasztalatai alapján kérte a magyar honvédelmi minisztérium politikai főcsoportfőnökségét, érje el a szovjeteknél, „konkrét bizonyítékokat küldjenek és ne általánosságokat arról, hogy milyen ellenforradalmi előkészítés történt a pozsonyi nyilatkozat után. A rendelkezésre álló érveink kevésnek bizonyulnak...”³³²

„Különösen nehéz helyzetbe kerültek, a csehszlovák hadseregben szolgálatot teljesítő magyar nemzetiségű tisztek és katonák. Elöljáróik gyakran rajtuk vezetik le elkeseredésüket, töltik ki mérgüket és bajtársaik is kiközösítették őket. Elmondásaik szerint szinte besúgókként, bűnösökként kezelik a magyarokat!”³³³

A csehszlovák hadsereg tisztikara egységesen elutasította a megszállást. Többségük ellenségesen viselkedett a magyar hadsereg tagjaival szemben. Váltig azt hangoztatták, hogy ők is meg tudták volna védeni a csehszlovák szocialista rendszert. „Minek kellett nekünk ide jönni?” Bántotta őket az eljárás, nem értették a kialakult helyzetet. Idegesek voltak. Félték a lefegyverzéstől. Az alakulatok, bázisok parancsnokai, politikai munkásai csak a legszükségesebb területeken voltak hajlandók felvenni a kapcsolatot a megszállókkal. „A magukkal való kapcsolat miatt nem akarjuk elveszíteni a csehszlovák nép megbecsülését...”³³⁴ - mondták. Szemükben a magyar katonák egyértelműen megszállók voltak. Több tiszt kijelentette, hogy „ha” parancsot

kaptak volna rá, hát fegyverrel álltak volna ellent. Az ilyen és ehhez hasonló „mi lett volna, ha...” kijelentéseknek, mivel nincs mögöttük tényleges tett, nincs súlyuk. Viszont jelzik a közhangulatot.

A magyar helyőrségparancsnokok már az első nap – augusztus 21-én – délután megszervezték a csehszlovák katonai alakulatok és a csendőrség laktanyáinak, épületeinek szoros ellenőrzését, megfigyelését. Harckocsikkal, géppuskás lövészalegységekkel, esetenként páncéltörő lövegekkel megerősítve blokirozták a laktanyák bejáratait. Ellenőrizték, ahol pedig szükséges volt, átvették a harckocsi-, gépkocsitelephelyek, fegyver- és lőszerraktárak közvetlen őrzését. A csehszlovák katonai alakulatok belső életébe azonban nem szóltak bele. A kapcsolat és az ellenőrzés, felügyelet, őrzés szintje, szigora nagyrészt függött a csehszlovák alakulat megszállás alatti, augusztus 21-i magatartásától. Több helyen közösen állt őrségben a magyar és csehszlovák katona. Eleinte a Léván a 64. harckocsiezrednél is közösen végezték a feladatokat, azonban hamar ráébredt a magyar helyőrség, a 31. harckocsiezred parancsnoka, hogy mindez nem több megtévesztő külsőségnél. Azonnal erélyes fellépéssel tudomására hozta a város vezetőinek és a csehszlovák 64. hk. ezred parancsnokának, hogy ő a körzet parancsnoka, akinek parancsait mindenki köteles maradéktalanul végrehajtani. Majd feltette a kérdést, hogy hajlandók-e a Magyar Néphadsereg katonáival együttműködni? A válasz igen volt.³³⁵ Az erélyes fellépés kikényszerítette a rendet.

A városokban mindenütt elrendelték a szesz-, a gyülekezési és az éjszakai kijárási tilalmat. Megszervezték a városokon belüli járőrözést a milícia és a rendőrség bevonásával. A gyülekezési tilalomnak nem sok foganatja volt. Már másnap, augusztus 22-én folytatódtak a tüntetések, sztrájkok, szirénázások. Ezek részletes bemutatását mellőzöm, hiszen mindenütt ugyanúgy zajlottak le a megmozdulások, tüntetések, és végső soron nem befolyásolták lényegesen az események kimenetelét.

22-én megkezdődött a községek, termelőszövetkezetek, állami gazdaságok ellenőrzés alá vétele. A hadosztály felderítő zászlóaljából, ezredek felderítő századaiból létrehozott felderítőcsoportokkal megkezdtek a rendszeres járőrözést. Egy-egy felderítőcsoportba 2-2 db FUG-ot, 1-1 db GAZ 69-es terepjáró gépkocsit és 1-2 db oldalkocsis motorkerékpárt osztottak be. A hadosztály felderítő zászlóaljából kialakított három csoportot pedig megerősítették még 1-1 db műszaki felderítő rajjal is. Két figyelő őrsöt is kikülönítettek, őrsönként 1-1 db úszó harckocsival, 1-1 db GAZ 69-es terepjáróval és 1-1 műszaki felderítő rajjal. A figyelő őrsök meghatározott közlekedési, ipari csomópontokon, hidaknál stb. megfigyelőállást foglaltak és úgy ellenőrizték a forgalmat, a termelést és a lakosság életét. A felderítőcsoportok meghatározott menetvonalakon mozogva, az első napokban többször is végigjárták a körzetek összes községét, lakott helyét. A községekben vegyes érzelmekkel fogadták a járőröket. Volt, ahol leköpködték, megdobálták őket. Nyílt ellenállásba azonban sehol sem ütköztek. A járáások, községek vezetői viszont mindenütt hangot adtak felháborodásuknak. Zsére (Žirany) községben kijelentették, a magyar körzetparancsnok parancsait csak akkor hajtják végre, ha a járás csehszlovák vezetői is aláírják. Zsarnóczán (Žarnovica) 22-én délelőtt a járőr megérkezésekor 1000-1500 ember tüntetett, de komoly méretű ellenállás nem bontakozott ki, így a járőr nem avatkozott be. Megvárta a tüntetés lecsengését.³³⁶ Mindkét esetet a 31. hk. ezred hadművelleti naplója augusztus 22-i bejegyzéseiből írtam ki. Az összes többi ezrednapló hasonló bejegyzéseket tartalmaz, hűen tükrözve a megszállás miatti felháborodás erkölcsi és az egész országra kiterjedt voltát. A két említett községet zömmel magyarok lakták. A hadosztály felderítő zászlóalj járőrei jelentették, hogy a Nyitra körüli községekben olyan plakátokat találtak, amelyen Csehszlovákia vérző testéből öt szurony állt ki. Egy-egy szuronyra ráírva a megszálló országok neve.

A járőrök mindössze kétszer használtak fegyvert. Léván 22-én este a Nemes százados által vezetett járőrt kövel dobálták meg. A járőr a levegőbe lőtt. A dobálók elszaladtak. Sebesülés nem volt. Ugyancsak Léván egy másik járőr 22 óra 30-kor egy, a falakra jelszavakat festő csoportot – amely meglátva a járőrt elfutott – felszólított a megállásra. Nem álltak meg, tovább futottak. A velük együtt járőröző csehszlovák csendőr az úttestbe lőtt, de egy lövedék felpattant és a lábán megsebesítette a mázolókat. Elsősegélyben részesítették és kórházba szállították.³³⁷

A járőrök naponta visszatérő panasza volt: napközben vagy éjszaka elfogták a plakátragasztókat, jelszavakat mázolókat. Összegyűjtve őket, átadták a csehszlovák csendőrségnek. Azok pedig a magyar járőrök távozása után azonnal szélnek eresztették a letartóztatottakat. Másnap járőreink újra plakátragasztáson kapták el a letartóztatottakat. És ez így ment napokon át. A csendőrség kijelentette együttműködési készségét a rend fenntartása terén, de ha nem kimondottan élet és vagyon elleni bűntényről volt szó, a „politikai” okokból elfogott fiatalokat az első adandó alkalommal szabadon engedték. A köztörvényes bűnözésről nincs adatunk, a

hadosztály ezredeinek hadművelleti naplói, a járőrök jelentései nem rögzítettek ilyen eseteket. A DHDSCS törzset pedig nem nagyon érdekelték a kisebb helyi atrocitások, falfirkák, illegális plakátok, röplapok, közrend elleni vétségek részletei.

Annál jobban odafigyeltek azonban az augusztus 22-től – pontosabban 21-én a késő éjjeli óráktól – gomba módra elszaporodott illegális rádióadásokra. Az illegális adások elleni küzdelem a megszállók egyik központi feladatává vált. Természetesen a magyar 8. gl. hadosztálynak is teljes erőbedobással kellett kivenni részét a területén működő, megszólaló illegális rádióadók elleni küzdelemből, az adók felderítéséből és elhallgattatásából. Hogyan is kezdődött ez a közel két hétig tartó és a megszálló csapatok jelentős erőit lekötő „rádióháború”, amelyben egyetlen lövés sem dördült el? Ennek ellenére az egész világ közvéleménye, közvéleményformáló hírcsatornái felfigyeltek rá! Vitathatatlan, hogy csak hivatásos rádiósok találhatták ki e módszert és szervezték meg szinte percek alatt oly sikeresen, hogy nemcsak a szovjet, hanem a magyar katonai vezetés is meg volt róla győződve, hogy előre, még jóval a katonai akció kezdete előtt szervezték meg az egészet. Amire – mint korábban a 19. fejezetben már megírtam – Kádár János is hivatkozott. A „rádióháború” spontán módon indult útjára. Augusztus 20-ról 21-re virradó éjjel a csehszlovák adók rendes műsoridőben befejezték az adást és csak másnap hajnalban kezdtek újra műsort sugározni. Zömük ekkor értesült arról, hogy megkezdődött a megszállás. A szovjet csapatok Prágában és Pozsonyban, a két fővárosban terv szerint elfoglalták (21-én 05.07-kor, illetve 05.00-kor) a rádiók épületeit. Az adók elhallgattak. Mindkét állomás műsorát azonnal a brünni adó kezdte sugározni. Eleinte nem zavarták. A megszálló csapatok augusztus 21–22-én folyamatosan birtokba vették az ország összes ismert rádióállomását. Ezzel gyakorlatilag lehetetlenné tették a legális adást. Ekkora már kiépült és országszerte folyamatosan működött az illegális műsorszórás. A vidéki stúdiók kiesésével párhuzamosan a prágai rádió felhívásának megfelelően amatőr és katonai adók vették át meghatározott rend szerint a műsorok sugárzását. Egy részük a lakosságot tájékoztatta folyamatosan. Gondosan figyelték a szovjet, lengyel, magyar csapatok tevékenységét, és azonnal informálták róla az embereket. Nem túlzás kijelenteni, hogy az első napokban pontosabban tájékoztatták a lakosságot a várható eseményekről, mint csapataink katonáit parancsnokaik a helyzetről az ismeretlen terepen. Az illegális adókat tájékoztató megfigyelők ott voltak szerte az országban mindenütt. Figyelték a megszálló csapatok mozgását és erről azonnal tájékoztatták a rádióállomások vezetőit, akik tovább sugározták az emberek számára. Szinte tökéletes körforgásként működött. Az adók másik csoportja a külföldnek sugárzott. Mindenről szóltak, beszámoltak, amit láttak és hallottak. És ellentétben az említett magyarországi rémhírekkel, viszonylag pontosak voltak, ezért a csehszlovák lakosság körében nagy volt a hitelük és befolyásuk.

Felderítésük nehéz volt, mert megváltoztatták a nemzetközi szabvány szerinti hívójeleiket és egységesen OK-PRÁGA hívójellel léptek be a forgalomba. Az adások sűrűségére jellemző, hogy csupán a magyar rádiófelderítők két hét alatt 36 csehszlovák amatőr adót derítettek fel. Az illegális rendszer a következőképpen dolgozott. Mindennap reggel az irányítóközpontok (egy Csehországban, egy Szlovákiában) 04.30 és 05.00 között ellenőrizték az összeköttetést az általuk vezetett területi stúdiókkal – megismétlem: amatőrökről van szó, vagy katonai adókról! –, ezt követően 8-10 perces időközökkel váltották egymást. Ez idő alatt a belépő adók híreket sugároztak, üzeneteket közvetítettek. Az adás befejezésekor „tovább gurították a labdát”. A stúdiók többsége folyamatosan változtatta helyét. Ezt jelentették a központnak, közölték, hogy bizonytalan ideig kilépnek. Áttelepülés után ismét bejelentkeztek. Augusztus 25-én a rendszert egyszerűsítették. Ettől kezdve még gördülékenyebben ment a dolog. Felderítésük nehéz volt. Mire bemérték az adás helyszínét és odaértek, az már messze járt. Utólag vizsgálva az eseményeket, megállapítható, az illegális adások sikere a rendszerük egyszerűségében és a cseh, valamint a szlovák és az ott lakó magyar lakosság teljes egyetértésében, a megszállás egyértelmű elutasításában rejlett.

A magyar megszálló csapatok vezetése nehéz helyzetbe került. Támogatásukra a saját rádiófelderítőin kívül belépett a rendszerbe az 5. hadsereg hadművelleti rádiófelderítő zászlóalja és a tatai 11. harckocsihadosztály RÁF százada is. A Szlovákia területén működő katonai és polgári illegális adásokat, rádió-, reléállomások sugárzásait kellett lehallgatniuk és felderíteni az adások helyszíneit. Természetesen úgy, hogy közben fokozott mértékben figyelték a nyugati és a jugoszláv, román rádióforgalmazást és rádióadásokat is. Megfigyelték, hogy valamennyi „nyugati hírgyűnőkség és rádióállomás” pontosan ismerte az illegális (csehszlovák) műsorszóró rendszer összetételét, még akkor is, amikor különböző nevekkkel látták el az illegális stúdiókat. Például tudták,

hogy a Duna II. hírrendszer (ez volt a Szlovákiában működő) „összesen hat stúdióban dolgozik...”. Megjegyzik: „nem tapasztaltuk, hogy a nyugati rádióállomások üzeneteket vagy utasításokat továbbítottak volna...”. Azt sem tapasztalták, hogy a nyugati állomások „az illegális cseh műsorszóró állomásokkal egy időben, egyenesből vagy magnetofon felvételtől továbbítottak volna híreket... A fontosabb beszédek, közlemények szó szerint, az egyéb közleményeket kivonatosan továbbították. Minden esetben megjelölve a hírforrást.” E néhány idézet a RÁF-jelentésből bizonyítja, hogy a csehszlovák illegális adókat nem irányították külföldről „imperialista ügynökök”. Az első napokban esetenként részben rejtjelzett adásokat is sugároztak. Például: augusztus 24-én 13.00 az észak csehországi adó: „Jirka érkezik.” 14.00. Brno: „Jirka gyere.” „Jelszó holnapra: Ehrenburg.” „Van egy láda bonbonunk és egy láda preslovunk.” 14.10. „Mi van a gyufával?”... és így tovább. Csak az érdekesség kedvéért írtam ki a sokoldalnyi, lehallgatott rejtjelzett adásokból e hármat. Valószínűleg az adásokra vonatkozó utasításokat rejtjelezték így. Az utolsó ilyen módszerrel rejtjelzett adást 27-én 15.46-kor hallgatták le: „Vaclav szomjas” szolt a hír. Ezt követően megszűnt a fedett üzenetek közlése.

Az illegális adók önmagukkal szemben is igényesek voltak. Augusztus 30-án a prágai adó megjegyzi például: „az igaz, hogy az utolsó héten, de igazán csak az utolsó héten köztünk sok, mondhatnám nem szalonképes felhívást és hírt, de ezek csak természetes reakciói voltak a jogellenes megszállásnak. És ezt akkor is tudni fogjuk, ha erről a jövőben már nem szabad így beszélni.” A rendszerben dolgozó adók „Átadom a szót a stafétának” mondattal léptek ki az adásból, és vette át azonnal a másik adó, mintegy „stafétabotként” tőlük a sugárzást.³³⁸

A „Dél Hadseregcsoporth” parancsnoka és vezetői állandóan bombázták az illegális adók felszámolására vonatkozó utasításaikkal a magyar hadosztály parancsnokát és törzsét. A lehallgató, felderítő állomások egy része Magyarországon, zömmel Észak-Dunántúlon dolgozott. Szaktudásuk legjavát adva „eredményesen” működtek. Komoly akadályt jelentett, hogy kevés volt a cseh és szlovák nyelvet beszélő katona. Lassan ment a lehallgatott szövegek megfejtése, s emiatt az adók felgöngyölítése. Ezek közül egyet emelünk ki, elsősorban tanulságai miatt. A zalaegerszegi 33. gl. ezred felderítői S. főtörzsőrmester vezetésével helikopterről bemértek Nyitra térségében egy „illegális adót”. Jelentésükben „zugadó”-ként szerepel. Az eset érdekessége, hogy mindössze egy Szokol zsebrádióval mérték be. A helikopterben a rádiót mindig úgy fordították, ahogy az adás erősödött. A helyszín megállapítását követően a helikopter leszállt. S. főtörzsőrmester jelentette az esetet, majd egy PT-76-os úszó harckocsival megközelítették a helyszínt. A rádió udvarába behatolva betörték a kaput. Ott találtak egy „polgári egyént, aki úgy megjegyezt, hogy volt neki négy géppisztoly, ezeket egyből átadta, nem is kellett kérni tőle...”. A géppisztolyokról megállapították, hogy ismeretlen, „valószínűleg amerikai” típusok. Többükben felcsillant a „nagy fogás” álmoképe. Íme itt a bizonyíték: nyugatiak látják el fegyverrel a csehszlovák ellenforradalmárokat. A jelentés néhány órán belül Czinege Lajos honvédelmi miniszter asztalán feküdt. Ám Czinege Lajos tapasztalt politikus volt. Jól tudta, hogy egy ilyen „leleplező bejelentéssel”, ha véletlenül nem fedi a valóságot, nagyon nagyot lehet bukni, nem csak nyerni. Utasítást adott az ügy részletes, szakértői kivizsgálására.³³⁹ A szakértők, természetesen tolmácsokkal kiegészítve, megállapították, hogy szó sincs illegális adóról és „amerikai fegyverekről”. Csupán egy, a helyi munkásőrség (népi milícia) által biztosított, védett átjárás állomásról. Ezt a tényt az őrizetbe vett kezelő váltig hangoztatta. A felderítők közül azonban senki sem tudott szlovákul. Nem értették meg, amit az „elfogott” mondott. Az „amerikai fegyverek” a csehszlovákok által Fidel Castro Kubája számára gyártott speciális géppisztolyok voltak. Ilyenformán tényleg „amerikaiak”, amelyeket gyártási számok alapján hivatalosan adtak ki az állomás őrsége számára.

Az illegális rádióadók elleni harc során valósult meg az egyetlen harcfelelő végrehajtására szervezett „együttműködés” a magyar és a szovjet alakulatok között. Augusztus 24-én reggel Provalov vezérezredes utasította Szűcs Ferenc vezérőrnagyot, hogy egy magyar gl. századdal foglalja el a rádiófelderítők által Alsóduboványtól (Dubovány) délre bemért, működő rádióadót. A rádióállomást ne rombolják le. Az adást azonban az ő parancsára szüntessék be. Ugyanennek a feladatnak a végrehajtására Provalov vezérezredes kiküldöztette a szovjet 254. hadosztály egyik századát is.³⁴⁰ Bár az adó a magyar megszállási zóna északi határán belül működött, a szovjet századot nem rendelte alá a 14. gl. ezrednek. Mindkét század önállóan hajtotta végre a feladatát. Az együttműködés érdekében Lakatos vezérőrnagy odavezényelt egy tolmácsot is, de nem sok dolga akadt. A két század önállóan működött és alig egyeztetett valamit egymással. Ennyit az „együttműködésről” és a harcászati szabályzat előírásának értelmezéséről, amikor magyar és szovjet együttműködésről volt szó.

A „rádióháború” néhány jelentős tapasztalattal is gazdagította a magyar rádiófelderítést. A tapasztalatok alapján hozott intézkedések eredményei 22 évvel később a romániai forradalom, Ceaușescu megbuktatása idején hozták meg gyümölcsüket, amikor a magyar rádiófelderítés adatai alapján tájékoztatták a magyar és a román katonai vezetést a helyzetről. Segítették a szekus bandák felszámolását. A 68-as tapasztalatok summázata a következő:

– kevés volt a rendelkezésre álló állomás. Egyszerre több irányba (nyugatra, északra) kellett dolgozni és az adások száma hirtelen meghatványozódott. Elsősorban a mozgó állomások hiányoztak;

– a vezérkar 2. (felderítő) csoportfőnöksége nem, illetve kevés olyan vevő és iránymérő készülékkel rendelkezett, amely alkalmas lett volna a polgári műsorszórásban használt közép- és hosszú hullámú műsorszóró sáv vételére, lehallgatására, bemérésére. Ennek megfelelő volt a szervezete. A működő csehszlovákiai adók jelentős része viszont ezekben a tartományokban dolgozott.

Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy a DHDSCS parancsnoka, törzse és a 8. gl. ho. között, a szovjetek által üzemeltetett rádió-összeköttetés közel sem működött olyan jól, mint az illegális adók közötti. A nyelvi nehézségek – a szovjet fél csak oroszul forgalmazott, híradóink közül meg kevesen tudtak jól oroszul – és a rejtjelzési problémák miatt meglehetősen gyakori volt az információk késése. Ezért Provalov vezérezredes – ha gyorsan akart utasítást adni, jelentést kérni – gyakran igénybe vette Szűcs Ferenc vezérőrnagy, a magyar VKF összekötőcsoport parancsnoka hírrendszerét, amelyik lényegesen jobban működött.

A helyőrségparancsnokok naponta találkoztak a városok, községek vezetőivel, akik az „operatív csoport” tagjaival továbbra sem álltak szóba. A hadosztályparancsnok és törzse is rendszeresen látogatta a városokat. E kapcsolatfelvételek egyik – kifelé nem hangoztatott – célja a politikai polarizáció meggyorsítása lett volna. De érdemi eredményt sehol sem értek el. Ezt tükrözik napi jelentéseik. Néhányat idézek az első napok tapasztalataiból:

Nagyapolcsány: „Minden feladatot a felső szervektől várnak (mármint a város vezetői) és csak azután nyilatkoznak. Álláspontjuk: megszállók vagyunk. Legfőbb kérdésük: mikor megyünk haza.”

Léva: „A párt- és állami vezetők rendet tartanak a városban, de kérik csapataink mielőbbi kivonását. Az ellenséges feliratokat részben eltüntették, de az utakon újabbak is jelennek meg. Pl.: »Rákosi, büszke lehetsz katonáidra!« A lakosság közötti magyar agitációt provokációnak, a magyarok által előre gyártott és kiadott (szlovák nyelvű) röplapokat nevetségeseknek, helyesírási hibákkal telinek tartják.” (Ez a tiszta igazság! A hibás szlováksággal, helyesírási hibákkal teli, ráadásul a tényleges helyzettől messze elrugaskodott tartalmú röplapokat vicclapként kezelték a szlovákok. Megjegyzés a szerzőtől. P. I.)

Szered: „A város vezetői részéről meg nem értés tapasztalható. Jogellenesnek, megszállónak neveznek bennünket. A mi helyzetmegítélésünk hibás volt, mert itt nincs ellenforradalom, ha lett volna, ők is eleget lettek volna.”

Vágújhely: „A pártelnök erősen revizionista, szovjetellenes. Ez határozza meg a kapcsolatokat is... Megszállóknak, beavatkozóknak tart és így nem lehet konszolidációról szó. Elvi nézeteit kifejtve, humánus demokráciáról beszél, amely vonzó lehet Nyugatnak is... Ezzel a pártelnökkel konszolidálni nem lehet.”

Érsekújvár: „A városi párttitkár a veterán kommunisták értekezletén megszállókról beszélt és kijelentette, hogy csak akkor lesz szocializmus, ha a megszállók kimennek.”

Párkány: „A helyi papírgyár munkásai nevében ellenséges hangú röplapokat adtak ki, amelyeket a gyár főmérnöke és felesége készített az igazgató jóváhagyásával.”

Nagyszombat (Trnava): „Hideg, hűvös a kapcsolat. A városi párttitkár rideg, zárkózott ember. Nem hajlandó tárgyalni. A Nemzeti Bizottság elnöke tárgyal, de rideg és csak a jó ellátás érdekében hajlandó némely kompromisszumra...” – és így tovább az összes városban.³⁴¹

A DHDSCS főharcálláspontja 21-én áttelepült Pozsonyba. Az előretolt harcálláspont Brünnben (Brnóban), a hadtáp harcálláspont pedig Magyaróváron működött. Szűcs Ferenc vezérőrnagy csoportja Provalov vezérezredes és a DHDSCS törzsének mozgását követve, szintén Pozsonyba települt. A magyar vezérkart nemcsak a magyar hadművelleti összekötő csoport, hanem – eleinte – Provalov vezérezredes, illetve Maruscák altábornagy is rendszeresen tájékoztatta a kialakult helyzetről és problémákról.

Az egyik ilyen probléma a Csehszlovákiában rekedt magyar, illetve Magyarországon rekedt csehszlovák turisták ügye volt. 22-én már jelzik, csak Pozsonyban mintegy 1000-1200 magyar turistát gyűjtöttek össze a

konzulátuson és sokan tartózkodtak a vasútállomáson is, várva, hogy Rajkáról majd magyar autóbuszokkal hazaszállíthassák őket. Vadászi alezredés 19.30-tól négy BTR-rel biztosította az autóbuszok mozgását a határig.³⁴² Menetközben kiderült, hogy a magyar turisták egy része nem várta be a buszokat, hanem önállóan hazajött. 23-án tovább folytatódott a turisták áradatának útba indítása. Budapestről a szlovákokat, cseheket Szobra szállították három irányvonattal. A lengyelek, németek a keleti határon, Szovjetunióon keresztül jutottak haza. Hasonló kerülő úton tértek haza az NDK-ban és Lengyelországban rekedt turisták is. Provalov vezérezredes kérésére Komáromba (Komarnóba), Pozsonyba nem engedték Magyarországról közvetlenül vissza az itt ragadt csehszlovák állampolgárokat, hanem csak Szobon – tehát a magyar csapatok által megszállt határon és területen – keresztül.

Pozsonyban több száz külföldi diák is összegyűlt. A DHDSCS törzse kérte, hogy a diákokat Magyaróvára szállíthassák, és ott átadhassák a magyar hatóságoknak további gondoskodásra – ellátás, elhelyezés stb. A Belügyminisztérium azonnal intézkedett és a Győr megyei rendőr-főkapitányság még aznap 12 órakor megkezdte a külföldiek, menekültek ügyeinek intézését.

Hasonló, bonyolult ügyintézészt igényelt a csehszlovákiai katonai üdülőkben rekedt magyar katonacsapadatok hazahozatala. A vezérkar, a Külügyminisztérium és a Belügyminisztérium jelentős energiáját lekötötte a csehszlovák–magyar–NDK viszonylatban sok száz katona és a balatoni főszezon miatt több tízezer főre becsült civil üdülők problémáinak megoldása. Mintegy két hetet vett időbe rendezésük. És ez csak az egyike volt a számtalan előre nem látott kérdéseknek. A többi kérdés is legalább ilyen súlyú volt. Címszavakban felsorolva még néhányat:

- Magyarországon és Csehszlovákián halad keresztül az európai É-D-i vasúti és közúti teherforgalom fő tengelye. Több tízezer tonna – sok ezer vagon – áru rekedt mindkét ország pályaudvarain. Továbbá sok száz, de lehet, hogy ezer, erről nincs pontos adatom, kamion rekedt Csehszlovákiában, nem tudván céljához eljutni Csehszlovákián keresztül. Ezek zöme nem VSZ-országokba, hanem az NSZK-ba, a skandináv, illetve balkáni országokba igyekezett szállítmányával eljutni. A pontos szállítás a magyar külkereskedelem érdeke volt. Azonnal tiltakoztak a zárlat ellen minden lehetséges eszközzel;
- a nemzetközi útvonalnak minősített dunai hajóforgalom akadályozása;
- a csehszlovák és magyar légtér lezárása stb.

A tervezés időszakában e kérdésekre az ökmányok tanulsága szerint nem sok figyelmet szenteltek. Sem Moszkvában (a Szovjetuniót a lakosságot tekintve egyáltalán nem érintette, gazdaságilag pedig a legkevésbé), sem a szovjet DHDSCS törzsében, sem a magyar vezérkarban, sem a Belügyminisztériumban. A MÁV és a KPM (Közlekedés és Postaügyi Minisztérium) jelzéseit, véleményét pedig teljesen alárendelték a katonai feladatoknak. Mindenki a katonai kérdésekre összpontosított. A szigorú titoktartás miatt a polgári közlekedési, külügyi, külkereskedelmi szakembereket nem vonták be a tervezésbe, előkészítésbe. A határ lezárását követően pedig mindez az illetékes magyar hatóságok nyakába szakadt. A DHDSCS-t egyszerűen nem érdekelték a problémák. Elzárkózott előlük. Az események egyértelműen bebizonyították, a polgári szerveket sohasem lehet a háborús tervezési feladatokból kihagyni, hanem építve tapasztalataikra, minden, a lakosságot érintő kérdés megoldásába be kell vonni őket.

A BM határőrség augusztus 21-én 16 óráig tartotta fent a határzárát a csehszlovák határ teljes hosszában. 16 órától, miután részlegesen feloldották, Magyarország területére csoportosan beléphettek a csehszlovák területen rekedt magyar állampolgárok. A határzár teljesen másnap, 22-én szűnt meg. A közúti átkelőhelyeken szűrőállomásokat hoztak létre a mélységi irányokban, ahová csak magyarok léphettek be; kiléptetés pedig csak csehszlovák, lengyel és NDK-állampolgárok részére volt. A határ csehszlovák oldalán a csehszlovák határőrség és csendőrség is munkába lépett.³⁴³ 26-tól megindult a vasúti fővonalakon a teherforgalom is. Általános helyzetképként megállapítható a hazatérő magyarok többtucatnyi bejelentéseiből, hogy szlovák területen sorozatosan zaklatták, sértegették őket. Sőt esetenként ellenük irányuló erőszakos akciókról is beszámoltak. „Egyes helyeken elszedik csomagjaikat, értéktárgyaikat.” „Mohácsi István budapesti lakos, 9 pedagógus és 100 úttörő társaságában három hetet töltött Csehszlovákiában... elmondták, hogy Poprád és Kassa között a vasútvonalon kövel dobálták, fenyegették, és fasisztáknak nevezték őket. Kassán vonatukat mellékvágányra tolták, nem akarták tovább vinni őket. A veszteglés idején a csehszlovák vasutasok mind a felnőtteket, mind a gyerekeket inzultálták.” „Az inzultálók, provokálók főleg 13–15 éves suhancokból álló csoportok voltak.” Hosszan lehetne folytatni a felsorolást, a magyar határőrség jelentéseiben felsorolt mintegy

70-80 bejelentést, de példának ennyi is elég. Végső soron ők is a megszállás áldozatai voltak. A rémhírek és hírek özszemosódtak, egymást váltogatták a hazatérő turisták elbeszéléseiben. „Prágából különvonatok szállítják a sérülteket, mert a prágai kórházak már tele vannak.” „A Győri kórház tele van szovjet sebesültekkel.” „Prágában és Pozsonyban rend és nyugalom van”.³⁴⁴ Több jelentés is említi, a csehszlovák területeken élő magyarok arról számoltak be, hogy egyes szlovák személyek, hivatalnokok esetenként lefasisztázták, szovjet bérencnek titulálták őket. A lengyel turistákat is hasonló inzultusok érték.

A megszállást követő 4-5. naptól kezdve fokozatosan növekedni kezdett a magyar határon hazánk területére befelé és délen, a jugoszláv határon át kifelé irányuló határsértések, szökések száma is. A cél: kijutni nyugati országokba volt. Augusztus utolsó napjaiban lassan és fokozatosan kezdett helyreállni csehszlovák oldalon is a határőrizeti fegyelem és rend. Kirajzolódott a normális határviszonyok körvonalai.

A megszállás negyedik napján, augusztus 24-én Csémi Károly altábornagy, vezérkari főnök meglátogatta Szlovákiában – Nyitrán – a 8. gl. hadosztályt. Ő volt Kovács Pál vezérőrnagy, politikai főcsoportfőnök mellett az egyetlen magas beosztású magyar katonai vezető, aki meglátogatta a „hadművelési területen” lévő 8. gl. hadosztályt csehszlovákiai tartózkodása alatt. Politikai vezető pedig egy sem volt. A parancsnok jelentését meghallgatta, megsejmelte az alakulatokat. Ezt követően 13 órától a hadosztálytörzs körzetében pártaktívát tartott. Ismertette az MSZMP KB előző napi ülésének megállapításait és megvitatta a kialakult helyzetet.

Augusztus 21-én, a megszállás napján, bár a szovjet katonai lépések félbeszakították, a politikai élet nem állt meg Csehszlovákiában. Sőt kijelenthető, bizonyos mértékig föl is gyorsult. A prágai városi pártbizottság lépett a CSKP élére, átvéve a zászlót. A szovjetek által megbénított, részben őrizetbe vett elnökség helyett gyakorlatilag kézbe vette az események, a Csehszlovákia Kommunista Pártja szervezetén keresztül az ország irányítását. Összehívta és megszervezte a XIV. rendkívüli pártkongresszust. Bizonyítva ezzel ország-világ előtt, hogy nem esett szét a CSKP. Nem vette át az irányítást a szovjetbarát belső ellenzék, hanem a legális elnökség irányította párt, egységes és életképes erő, a megszállás ellenére kitart a Dubček félmjelezte irányvonal mellett. 1968. augusztus 22-én Prága-Vysočanyban, a CDK gyár üzemi étkezdéjének nagytermében összeült a XIV. kongresszus. A rendkívüli gyorsasággal összehívott-összeült tanácskozássra természetesen az ország távolabbi vidékei egy részéről – mindenekelőtt Szlovákia keleti és belső területeiről – a küldöttek nem tudtak beérkezni. Még normális, békés körülmények között is gondot okozott volna egy ilyen gyorsan megszervezett tanácskozás tökéletes megrendezése. Ezt az egyébként másodlagosnak is minősíthető tényt aknázták ki néhány nappal később a Szlovák KP rendkívüli kongresszusán a hatalomra törő Gustáv Husák és hívei, megfelelő szovjet segítséggel. Ebbe kapaszkodva követelték és kényszerítették ki a vysočanyi kongresszus határozatainak felülvizsgálatát. A XIV. rendkívüli kongresszus ettől függetlenül hatalmas jelentőségű történelmi állásfoglalás volt. Deklarálta a CSKP egységét és felsorakozását – a megszállás és az erőszak ellenére – Dubček és munkatársai mellett. Deklarálta az emberarcú szocializmus melletti politika folyamatosságát és eleve lehetetlenné tette, hogy bárki, akár Bilák, akár Indra ellenpártot és ellenkormányt hozzon létre. Ott és ekkor feneklettek meg véglegesen az előzetesen felépített szovjet elképzelések és tervek. „Augusztus 22-én este a szovjet nagykövetségen a terv megvalósítása másodszor is kudarcha fulladt (Tudniillik minden szovjet törekvés ellenére sem sikerült új kormányt alakítani Megjegyzés a szerzőtől. P. I.) és ennek egyik oka a Vysočanyban folyó XIV. pártkongresszus volt. A moszkvai főrendezőket arra kényszerítette, hogy megváltoztassák tervüket és elfogadják a tárgyalási javaslatot.”³⁴⁵ A tárgyalást a szintén Moszkvába hurcolt és „vendégül látott” Ludvík Svoboda köztársasági elnök javasolta, aki viszont nem volt hajlandó asztalhoz ülni Dubček, Smrkovský és Černík nélkül, akiket a Kárpátokban tartottak fogva, a KGB őrizete alatt. Valamennyiüket – és követelésükre a CSKP szinte teljes elnökségét, titkárait – Moszkvába szállították a helyzet megvitatására. Vysočany összehívói és Svoboda bátor helytállása tehát kikényszerített egy olyan tárgyalást, ahol Brezsnyev és munkatársai azokkal voltak kénytelenek asztalhoz ülni, akiket a megszállással el akartak távolítani.

A XIV. rendkívüli kongresszus megzavarta a szovjet vezérkart és a megszálló csapatok két hadseregcsoporthatóságát. Nem értették meg – vagy nem vették komolyan –, hogy a csehszlovákok a passzív ellenállás útját választották. 1956 októberének és főleg novemberének élménye rémképként lebegett előttük. Egy új, szervezett csehszlovák népfelkelés kitörésétől tartottak. Ezért katonai intézkedések egész sorát adták ki.

Az utasítások első sorozata a már megszállt helyőrségek megerősítésére, illetve a szovjet és magyar csapatok önvédelmének megszervezésére vonatkozott. „Figyelembe véve a feszült helyzetet, a csapatok ellen várható ellenséges fellépéseket... a helyőrségek csapatainak megerősített zászlóaljnál kisebb erőre történő elosztását megtiltom.”³⁴⁶ A kiadott parancsok egy részéből az tűnik ki, hogy íróik egész Csehszlovákiát „partizánoktól” fenyegetett területnek tartották, ahol minden előfordulhat. Elrendelték, hogy a személyi állomány csak személyi fegyvereivel és lőszerrel mozoghat. A hadosztály és ezredparancsnokok a továbbiakban páncélozott szállító harcjárműveken, helikoptereken és megfelelő személyi biztosítással közlekedhettek. A járőrök legalább 10-12 főből állhattak. Az őrsők állományát meg kellett kettőzni. Meg kellett az objektumok védelmét szervezni... és így tovább. Mindegyik elrendelt intézkedés a harcászati szabályzatok előírásai szerint, háborúban, „ellenséges területen” megvalósítandó biztonsági rendszabály volt. Egyik sem emlékeztetett „testvéri internacionalista segítségnyújtásra”.

Időközben intézkedtek a Balaton Észak – Bakony térségében, megindulási körletébe beérkezett szovjet 48. gl. hadosztály Dél-Szlovákiába történő átcsoportosítására... azaz, a hadseregcsoporthadműveleti tartalékát előrevonták a hadműveleti területre. Augusztus 24-én újabb utasítás látott napvilágot. „Szervezzék meg a Csehszlovák Néphadsereg egységeinek lefegyverzését és legyenek készenlétben végrehajtására. A végrehajtást csak külön parancsra hajtják végre. Ennek érdekében az egység- és önálló alegységparancsnokok készítsék el – a fenti követelményeknek megfelelően – a várható harctevékenységek konkrét tervét, dolgozzák ki a biztosítás, vezetés és együttműködés kérdéseit...”³⁴⁷ „Az ezredparancsnokok hozzanak létre akadályelhárító csoportokat és azokat lássák el nyújtott töltetekkel... A 22. tüzérezred... hajtja végre a katonai objektumok, útsomópontok és városkijáratok bemérését és jelenlegi álláskörletében készüljön fel tűzfeladatok végrehajtására...”³⁴⁸ Naponta több intézkedésben szabályozták a részleteket is. Mindez jelzi, hogy a szovjet katonai vezetés tartott attól, hogy a vysočanyi kongresszus jeladására a Csehszlovák Néphadsereg egyszerre fordul szembe a megszálló erővel, ezzel párhuzamosan pedig hatalmas erejű népfelkelés robban ki. Nem bíztak a már megkezdődött újabb moszkvai tárgyalások eredményességében. Ezt a meggyőződést tükrözték a DHDSCS parancsnokának, törzse vezetőinek a kijelentései is. Provalov külön kiemelte, hogy „A hadosztályok és ezred parancsnokai szigorúan figyeljék a Csehszlovák Néphadsereg hadosztályait, fegyverraktárait, raktárait, bázisait és más fontos objektumait... Polytassák a szünet nélküli rejtett felderítést... idejében fedjék fel az anyag és fegyver kiadását a lakosság és csapatok részére abból a célból, hogy gyorsan megakadályozzák ennek végrehajtását. Tanulmányozzák a csapatok és alegységek elhelyezését, tűzfegyvereit... amelyek elfoglalására készülnek... Biztosítsanak erő- és eszközfelnyt a Csehszlovák Néphadsereg erőinek lefegyverzésekör; gyors és bátor manőverekkel a legfontosabb irányokba...”³⁴⁹ Mindezek célja, hogy a 8. gl. hadosztály, a DHDSCS többi szovjet hadosztályával együtt, „legyen készen a Csehszlovák Néphadsereg lehetséges fellépésének elfojtására, illetve gyors hadművelet végrehajtására, azok szétzúzása céljából”.³⁵⁰ A feladatot „RÓZSA” („RÓZSAFA” fedőnévén is emlegetik) jelszóra kellett (volna) megkezdeni. Nem került rá sor.

A 8. gl. hadosztály, amelynek erejét, lehetőségeit amúgy is jelentősen meghaladta a hatalmas kiterjedésű megszállt terület ellenőrzése, nem volt képes meglévő erőivel a feladatot végrehajtani. Czinege Lajos a szovjetektől kért először segítséget. Azt a választ kapta, hogy a feladat adott, a magyarok úgy oldják meg, ahogy akarják! Ha szükség van csapaterősítésre, hát küldjön a magyar vezérkar. Nem nekik kell, hanem a 8. gl. hadosztálynak. Ezzel anélkül, hogy egyetlen szóval kérték volna, elérték, hogy a magyar katonai vezetés kénytelen volt „önként” jelentősen megerősíteni a 8. gl. hadosztályt.

A bővítés első üteme már korábban megtörtént és valóban szükséges volt. Az egri 6. gl. ezredből és a 24. felderítő zászlóaljból – megerősítve 50 fővel Bajáról – még 1968. augusztus 2-án létrehozta egy 113 fős különleges rendeltetésű osztagot. Ez az osztag augusztus 23-án 13 órától áttelepült Rétságra. Feladata Magyarországról a hadosztályhoz naponta gépkocsikonvojokkal szállított utánpótlás fegyveres kísérése, biztosítása volt. Második ütemben a 6. gl. ezred 2. zászlóalját 1968. augusztus 21-én az MNVKF megerősítette a BM-ből vezényelt 300 karhatalmistával és 22-én 4 vízágyúval. Kiutalt részükre 300 gumibotot is. A tömegek szétosztatására, szétverésére – bár írásos okmányokban nem találtam nyomát, feltehetően a 21-i tüntetések hatására – szervezett ad hoc karhatalmi zászlóaljat 23-án este, mint a 8. gl. hadosztályparancsnok közvetlen tartalékát, útba indította Lévára. A 6/2. gl. zászlóalj (összesen: 532 fő, 52 gímű., 4 vízágyú) hajnalban érkezett be új helyőrségébe. Ezt követően harmadik ütemként, augusztus 25-én 12 óra 45 perckor mozgósították a teljes 6.

gl. ezredet. Az ezred másnap, 26-án 08 órára érte el a menetkészültséget. Ez valóban kiváló teljesítménynek számított, mivel az ezred nem „első lépcsős” alakulat volt, hanem M-2-24 órás fokozatú. Ez azt jelenti, hogy két teljes nap (M elrendelésétől számított kétszer 24 óra) alatt kellett a mozgósítást befejezni, a teljes harcckészültséget elérni. A feladatot tovább nehezítette, hogy Egerben e napokban rendezték meg – az augusztus 20-i ünnepségekhez időzítve – a Magyar Néphadsereg fúvószenekarainak fesztiválját 300 résztvevővel. A laktanya zsúfolásig tele volt. Sokatmondó adat, hogy a mozgósítást minden zavaró tényező ellenére 19 óra alatt befejezték! 26-án reggel az ezredparancsnok a vezérkari főnöktől parancsot kapott az ezred Érsekújvárra való átcsoportosítására. A parancs kiemelte, hogy a 8. gl. hadosztályparancsnok alárendeltségébe a határon való áthaladást követően lépnek. A menetvonal: Eger–Kisterenye–Salgótarján–Balassagyarmat–Ipolytölcs–Érsekújvár (235 km hosszú) volt. A 8. gl. hadosztályparancsnok parancsát Drégelypalánkon vette át az ezredparancsnok. A lőszer kiosztása még a laktanyában megtörtént. Menet alatt, a hosszú pihenő idején hevedereztek be a sorozatlövő fegyverek lőszerét és a határátlépéskor töltötték. Az ezredparancsnok mind rendes menet, mind esetleges fegyveres ellenállás letörésére intézkedett. Az ezred a határt 27-én 01 órakor lépte át és zavartalanul reggel 07 órára érkezett be az Érsekújvár melletti összpontosítási körletbe, ahol leváltotta a 63. gl. ezredet. Az ezred harcckocsizászlóalját vasúton szállították Pádkányba, onnan lánctalpon menetelt Érsekújvárra.³⁵¹ Az ezred „ideiglenes” 2. gl. zászlóalja (az „eredeti” karhatalmi tartalékként a hadosztályparancsnok rendelkezése szerint 24-e hajnali 04 óra Léván állomásozott) 27-én 14 óráig átvette a pádkányi laktanyát. Az ottani csehszlovák műszaki építő alakulatnak csak szeptember második felében adták vissza fegyvereiket. Az egri 6. gl. ezrednek a 8. gl. hadosztálynak történt alárendelése tette lehetővé a hadosztály erőinek átcsoportosítását, a Provalov vezérezred által megparancsolt feladatok végrehajtását, ugyanis augusztus 25-én a DHDSCS parancsnoka módosította a 8. gl. hadosztály feladatát. Területét jelentősen kibővítette nyugati irányba. Nagyszombat körzetével (Trnava) egészen Bélaházig (Boleráz) beékelődött a Kis-Kárpátokba. Megszállási területe mintegy 1500 km-rel megnövekedett. Az új terület lakosságának túlnyomó többsége szlovák anyanyelvű volt. A magyarság szórványosan helyezkedett el.

A hadosztály ezredeit a DHDSCS parancsnoka átcsoportosította. Az átcsoportosítás végrehajtása során:

- a 14. gl. e. kivonult Nagytapolcsányból és Vágújhely–Pöstyén körzetébe települt át;
- a 63. gl. e. átadta (az Egerből érkező) 6. gl. ezrednek Érsekújvárt és Pádkányt, majd menetet végrehajtva áttelepült Nagytapolcsányba;
- a 33. gl. ezred egyik zászlóalja nélkül, amely Nyitrán maradt hadosztálytartaléknak, birtokba vette Nagyszombatot (Trnava), illetve Bélaház (Boleráz). (Szeptember második felétől Nagyszombatot csak ellenőrizték, főerői Bélaházra települtek át.);
- a 31. hk. ezred Léván maradt. A Nagykürtösön lévő zászlóalja Lévára települve csatlakozott az ezredhez, viszont az 1. hk. hadosztály tartalékként Nyitrára, a 22. tüzérezred pedig Galgócra települt át;
- a 36. műszaki zászlóalj, megerősítve a 33. gl. ezred egy gl. századával Szeredre települt;
- a hadosztály többi alakulata – közvetlenjei – illetve hadtápjá előző körleteiben maradt.

A hadosztálynak blokkolni kellett a nagyszombati, pöstyéni és nagytapolcsányi repülőtereket.³⁵² Mindhárom alkalmatlan volt nagy sebességű harci gépek rendszeres fogadására, kiszolgálására, legfeljebb hadműveleti tartalék repülőterként jöhetett számításba.

A hadosztály augusztus 25-ről 26-ra virradó éjszaka két óra alatt zavartalanul átcsoportosította erőit. 26-án mindenütt átvette a helyőrségeket és folytatta az ellenőrző tevékenységét. A helyőrségek és körzetek száma nem változott. A nagykürtösi megszűnt, helyette új helyőrségként megalakult a nagyszombati. Feladataik sem változtak.

Tekintsük át a feladatokat pontosan szabályozó 1968. augusztus 3-i intézkedést, amely változatlanul érvényben maradt, annak ellenére, hogy a létrehozásukat indokoló szovjet prekonceptió augusztus 22–23-ával bebizonyította értelmetlenségét.

Az intézkedés szerint a helyőrség- (körzet) parancsnok jog- és hatásköre, felelőssége a következő volt: „felelős a körzetben a katonai és polgári fegyelem fenntartásáért, a rendért, az őrszolgálat ellátásáért meghatározott objektumok őrzéséért, védelméért... Felelős a közrend fenntartásáért a körzet határára belül

40. (334) - A H2 - osztrák
 Ti. i. halálját illetően
 SZIGORUAN TITKOS
 készült: 2 pld-ben
 1 pld: 3 lap
 Sfsz: GY/133.
 Czinég Lajos
 honvédelmi miniszter
 68.8.27. = 12.00
 Helyben
 Zalaegerszeg

KIEGÉSZÍTŐ JELENTÉS

/:"ZALA":/

1968. augusztus 26-án 16.00.

1./ A NATO fegyveres erők helyzetében, köszönletti fokában, legutóbbi jelentésünk óta, jelentős változás nem történt. A szárazföldi és a harcászati légierő csapatai korlátozott kiképző tevékenységet folytatnak.

Az osztrák erők helyzetében és harcászati fokában változás nem történt. A magyar-osztrák határkörzetben változás nem észlelhető. A határsáv közelében esetenként helikopterrel ellenőrzést hajtnak végre.

A bécsi rendőrség 2/3 része állandó harcászati állapotban van, megbízható hírforrás szerint parancsot kaptak mindenféle rendezavarás szétverésére. A Csehszlovákiából jövő menekültek száma jelentéktelen, a rendőrség minden propaganda anyagot és fegyvert elkoboz tőlük.

2./ A DHDSCS körzetében fegyveres összetűzésre nem került sor.

Bratislavában 8.26-án 11.00 - 11.15-ig sztrájk volt, az üzemek és hivatalok beszüntették a munkát, a közlekedési eszközök megálltak, a szirénák bugtak.

3./ A 8. gl. ho. körzetének helyzete:

a./ Katonai akciókra nem került sor.

b./ A csapatok átcsoportosítását követően Trnavában megkezdtek a kapcsolat felvételét a helyi vezető szervekkel.

Kiegészítő jelentés. „Zala” 1968. augusztus 26-án 16.00. Részlet. A jobb felső sarokban Czinég Lajos kéziratos megjegyzése. (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Levéltár MHKI 5/12/28. sz. csomag 8-18. sz. okmányok)

Ennek megvalósítása érdekében támaszkodjon a körzetben lévő pártszervekre, a népi hatalomhoz hű szervekre és a fegyveres testületekre (rendőrség, munkásőrség)... A helyőrségparancsnok politikai helyettese (a különleges csoport - a szerző megjegyzése, P. I.) nyújtson segítséget a párt és más progresszív erők kibontakozásához, pártszervezetek, állami szervek létrehozásához...³⁵³ Mindezekből mindössze a közrend fenntartása, az őrszolgálat, objektumvédelem... valósult meg viszonylag zavartalan körülmények között. A különleges feladataikból: a különböző helyeken tartózkodó ellenforradalmi személyek, csoportok felkutatása; a helységeket körülvevő erdők átkutatása; az esetleges terrorakciók tetteinek felkutatása; elszórt fegyverek... stb. összegyűjtése; fegyverek, hadianyagok, lőszer felkutatása... stb., pedig gyakorlatilag semmi. Oka kettős. Egyrészt nem volt ellenforradalom, fegyveres ellenállás, terroristaakció stb., stb. Másrészt erőhiány miatt.

Az átcsoportosítás befejezését követően a 8. gl. hadosztály új körlehatárai északról: Nagykürtös-Privigye (Prievizda), az érdekesség kedvéért megjegyzem, hogy a DHDSCS parancsnoka parancsában e község német nevéhez hasonlóan, mint Privica (Prievitz) szerepelt, pedig tudatosan igyekeztek mindig a szlovák neveket használni) - Vágújhely. Nyugatról: Pöstyén Ny - Nagyszombat reptér (valójában jó 10 km-re nyugatabbra, Bélaház volt) - Szered Ny. Délről: Érsekújvár D-Duna-Párkány D.

A hadosztály szomszédai: északról az ÉHDSCS-hez tartozó szovjet 38. hadsereg 31. hk. hadosztálya hasonló feladatot oldott meg. Körletei: Olmüc (Olomouc), Zsolna (Žilina) kizárva, Turócszentmárton (Martin), Doleso (Nem sikerült azonosítanom. A név cirill betűs átírás. A szerző megjegyzése. P. I.) Északkeletről: a szovjet 38. hadsereg 30. gl. hadosztálya. Körletei: Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš), Rózsahegy (Ružomberok), Besztercebánya (Baňská Bystrica), Zólyom (Zvolen), Parazno (Pražnov), Breznóbánya (Brezno). Közvetlenül északra a Bolgár Néphadsereg 112. gl. ezrede volt Besztercebányán és Breznóbányán. Nyugatra a szovjet 254. gl. hadosztály Pozsonyban és környékén.

Az augusztus 23-26-i csehszlovák-országi moszkvai tárgyalások céljai: a csehszlovák vezetés ellenállásának megtörése és teljes erkölcsi összetörése volt. Hatalmas nyomás nehezedett a csehszlovák vezetőkre mégis határozottan ellenálltak. A szovjet csapatok Csehszlovákiában való tartózkodásába azonban kénytelenek voltak belenyugodni. „Megállapodás született azokról az intézkedésekről, amelyek célja a Csehszlovákiában kialakult helyzet mielőbbi rendezése... A szövetséges országok csapatai, amelyek ideiglenesen Csehszlovákiára területre léptek, nem fognak beavatkozni a Csehszlovák Szocialista Köztársaság belügyeibe. Megállapodás született e csapatok kivonásának feltételeiről, amely a csehszlovákiai helyzet rendeződésének megfelelően megvalósul...³⁵⁴ A csehszlovák fél elfogadta, hogy figyelmen kívül hagyja a CSKP XIV. rendkívüli kongresszus határozatait. A szovjet fél pedig elfogadta Dubčeket és munkatársait további tárgyalópartnernek. Legalábbis papíron és az első hónapokban. A tárgyalások során ismerték fel Brezsnyevék, hogy a továbbiakban nem csehszlovák tömegek szemében semmilyen tekintéllyel, becsülettel nem rendelkező Bilákra és Indrára kell támaszkodniuk, hanem a korábbi börtönövei miatt mindenki által elismert és Dubček támogatójának hitelt nyújtó Husákra, a Szlovák KP első titkárára. Aki valóban kiváló képességeivel messze kiemelkedett Dubček ellenzékének soraiból és mindenáron hatalomra akart kerülni.³⁵⁵

A moszkvai megállapodást, mint az a későbbiekben kitűnt, csak a csehszlovákok, közülük is elsősorban Dubček és csapata tartották be komolyan. A tárgyalásokról hazatért küldöttséget hatalmas tömeg fogadta. A emberek tisztában voltak vele, hogy Dubčekék a szellemi és lelki erőszaknak és a szovjet politika csehek általi addig nem tapasztalt nyomásának voltak kénytelenek engedni. A csehszlovák kormány augusztus 30-án tárgyalást és fogadta el az „egyezményt”. A CSKP KB plénuma pedig 31-én vitatta meg és hagyta jóvá a tárgyalásokat. „Meghatalmazza a CSKP Központi Bizottságának Elnökségét, hogy tegyen meg mindent a külföldi csapatok mielőbbi kivonásáért és a január utáni politika megvalósításához szükséges feltételek megteremtéséért.”³⁵⁶ Nagy vágyálmok voltak. A szovjet politikai ellenlépések akkor már javában folytak, már a Szlovák KP (SZLKP) rendkívüli kongresszusán megkezdődtek. A Pozsonyban megnyílt kongresszuson a Moszkvából hazatért Husák aki 28-án lemondott a CSKP KB tagságáról - azonban már első beszédével és az SZLKP-n belüli vitathatatlan nagy tekintélyével meghatározta a kongresszus menetét. Azzal kezdett, hogy azonnal szembe helyezkedett vysočanyi kongresszuson hozott határozatokkal. Mivel „ezt a központi szervezet (Ti. a CSKP ott megválasztott Központi Bizottságát és Elnökségét. A szerző megjegyzése. P. I.) egyáltalán nem demokratikus úton választotta meg... ez elvi kérdés... nem fogadtak el funkciót ebben az új Központi Bizottságban, sem annak Elnökségében. Szeretném, ha a szlovák elvtársak lemondanának ezekről a funkciókról, tiltakozásul az ilyen antidemokratikus

(378)

8. gl. hadosztály

Szigorúan titkos!

Készült 2 pld.-ban

Harcálláspont

1 pld. 9. lap

szám: 00596

7

... sz. pld.

sfsz.: ...

Tárgy: 8. gl. hadosztály tevékenységének
rövid értékelése, 1968.08.20-27.

I.

A 8. gl. ho. ezen időszakban a "DUNA" feladat időarányos részét hajtott végre. A végrehajtás főbb tapasztalatai az alábbiakban összegezhető.

A 8. gl. ho. feladata volt, a CSSZK vezetőinek kérésére át-
lépve az országhatárt, együttműköve a szocializmushoz hű erőkkel,
vegye birtokba a részére meghatározott körletet - ezen belül
10 objektumot - biztosítsa a szocialista állami és társadalmi
élethez szükséges feltételek zavartalan megvalósulását, aka-
dályozza meg az ellenforradalmi erők tevékenységét, azokat
eszközeiktől foszsa meg, szigetelje el és szükség esetén sem-
misítse meg.

A ho. által elfoglalandó objektumok:

14. gl. e.:	- Nove Mesto,	egy gl. z. + egy hk. szd.
	- Piestány,	egy gl. z. + egy hk. szd.
	- Topolcány,	e. törzs, közvetlenek + egy gl. z. és egy hk. szd.
33. gl. e.:	- Sereď,	e. törzs, közvetlenek + egy gl. z. és egy hk. szd.
	- Hlohovec,	egy gl. z. + egy hk. szd.
	- Nitra,	egy gl. z. + egy hk. szd.
63. gl. e.:	- Nove Zamky	e. törzs, közvetlenek + egy gl. z. + egy hk. szd.
	- Sturovo,	egy gl. z. + egy hk. szd.
31. hk. e.:	- Levice,	e. törzs, közvetlenek + 2 hk. z.
	- Vel Kritis,	egy hk. z.

II.

A feladat végrehajtása idején a ho. működési körzetében
a CSSZK részéről az alábbi erők helyezkedtek el:

14. hk. ho.: alárendeltségébe a 64. hk. e., a HDS közvetlen ala-
kulatok közül a 22. pct. tü. e., egy mű. e., HDS ja-
vító műhely, HDS raktár, Híradó Tisztiskola,

A 8. gl. hadosztály tevékenységének rövid értékelése 1968. augusztus 20-27. (HM Hadtörténeli Intézet és Múzeum,
Hadtörténeli Levéltár MHKI 5/12/12. sz. csomag)

eljárás ellen..."³⁵⁷ Ravasz, sokféleképpen értelmezhető beszéd volt. Nem a határozatokat támadta, hiszen beszéde elején ő is a januárban megkezdett út folytatását hangoztatta, hanem a XIV. kongresszus legitimitását vitatta. Illegálisnak minősítette az ott megválasztott központi bizottságot és elnökséget, mivel a 300 szlovák küldött közül csak 40 vett részt. Érvelése formálisan támadhatatlan volt. Csupán arról nem szólt egy szót sem, hogy a szovjet, lengyel, magyar, bolgár tankok ágyúcsövei előtt egyszerűen nem volt mód a rendes eljárási rend szerint összehívni a kongresszust. Úgy tüntette fel (ne feledkezzünk meg arról, hogy kiváló jogász és szónok volt) - nem szavakkal, csak hangsúllyal, beállítással, rájátszva a cseh és szlovák ellentétekre -, mintha mindez szándékos cseh manipuláció volt, és a szlovákok ellen irányult volna. Ezzel elérte, hogy az SZLKP rendkívüli kongresszusa, elfogadva javaslatait, tartalmilag érvénytelenítette a vysočanyi kongresszus határozatainak első részét, amely a szovjetekkel való teljes szembenállást hirdette meg. Meggyőzte a szlovák küldöttek egy részét, hogy a jövőben keresni kell a „politikai megoldást”, a moszkvai jegyzőkönyv pedig nem más, mint a helyzet realitásának elfogadása, amely lehetőséget teremt a válságból való kijutásra. Szó sem volt már a szövetséges csapatok kivonulásáról.

A Szlovák KP rendkívüli kongresszusa határozataival ellehetetlenítette a CSKP vysočanyi kongresszusán elfogadott egységes nemzeti ellenállást, a szovjet erőszak elleni egységes szembefordulást. A szlovák párt a csehszlovák állam másik felét szimbolizálta. A szovjeteknek, Husák közreműködésével, sikerült a csehszlovák állam alapvető belső ellentétét kiváltó jogos szlovák sérelmek okozta elégedetlenséget kihasználva fokozatosan likvidálni a csehszlovák vezetést. 1956-ból tanulva nem fizikailag, hanem „csak” politikailag. Sikerült fokozatosan meggyengíteni a népi ellenállás egységét. Gustáv Husák elindult a hatalom felé vezető úton. Tehetsége lévén, nagyon ügyesen. Szinte észrevétlenül, lépésről lépésre került kezébe a hatalom. Az első lépéseket még úgy tette meg, mintha hatalmas eredményeket sikerült volna kicsikarnia a megszállókból.

Augusztus 29-én Svoboda köztársasági elnök fogadta az ÉHDSCS és a DHDSCS vezetőit Dzúr vezéreztetésű, honvédelmi miniszter jelenlétében. A magyarokat Szűcs Ferenc vezérőrnagy képviselte. A fogadás 15 órakor kezdődött és mindössze 30 percig tartott. Svoboda és a csehszlovák vezetők megtört benyomást keltettek. Az egésznek csak protokoll jellege volt.³⁵⁸ A honvédelmi miniszter közben kiadott 012. sz. parancsában nagyra értékelte, hogy „a Csehszlovák Néphadsereg tagjai a parancsokat maradéktalanul végrehajtották”. Leszögezi, hogy továbbra is a Varsói Szerződés tagjai maradnak. Főfeladat az egyszemélyi vezetés erősítése, a rend, a fegyelem helyreállítása. Előírja, hogy „Foganatosítsanak hatékony rendszabályokat a... CSSZK területén tartózkodó csapatokhoz való viszony romlásának megelőzésére. Lépjenek érintkezésbe az ott ideiglenesen tartózkodó csapatokkal a rend helyreállítására. Segítsék elő az országban a biztonság, a nyugalom, a társadalmi rend fenntartását.”³⁵⁹

Már másnap, 30-án „Klokáč elvtárs, a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke” néhány társával bejelentkezett Provalov vezéreztetésű, aki Szűcs vezérőrnagy jelenlétében fogadta és tárgyalt velük. Provalov szlovák kérésre hozzájárult, hogy az iskolai tanítás szeptember elején rendben megindulhasson, a postát átadják a csehszlovák postának, a csapatokat folyamatosan kivonják a városokból. Elsőnek Pozsonyból. Visszaadják a pozsonyi várat - ahol a DHDSCS székelt - és fokozatosan felszabadítják a rádió-, tv-állomásokat és a lapokat. Természetesen a cenzúra fenntartásával. Jó néhány más ellenőrzési és engedélyezési jogot pedig leadott a hadosztályparancsnokoknak.³⁶⁰ Ezzel meggyorsult és rugalmasabbá vált az állampolgárok és nemzeti bizottságok ügyintézése. Látszólag úgy tűnt, hogy moszkvai megegyezéssel szabadabbá vált a légkör, pedig csupán a kötelek váltak kevésbé feltűnővé. A tényleges felügyelet a megszálló hadseregek, mindenekelőtt a szovjetek kezében maradt.

Természetesen ezek a kis lépések sem mentek teljesen simán. Grecsko marsall Moszkvából időnként „bekeményített” és alaposan belekavart a dolgokba. Augusztus 31-én utasította Provalovot - hiába volt a DHDSCS parancsnoka „teljhatalmú megbízott” és hiába ismerte jobban a helyi viszonyokat -, „két napon belül tűnjenek el az uszító feliratok, a motorbiciklik szaladgáló agitátorok... stb, mert ha nem, hát keményen fog - egészen a letartóztatásig - fellépni velük szemben”. Mindezt azon az alapon, hogy aláírták a moszkvai nyilatkozatot, és ezt ők így értelmezték. Provalov mi mást is tehetett volna, a parancs az parancs, az intézkedést azonnal továbbadta a hadosztályparancsnokoknak. Szűcs vezérőrnagy hiába ellenkezett, hogy „Tegnap Klokáčsal nem így beszélte meg ezt a kérdést”. Nem maradt más hátra, mint azonnal jelenteni Csémi altábornagynak. Csémi válasza: „Lakatos (azonban) cselekedjen a parancs szerint... Itt kettősség van. Továbbra is

hívjad fel Provalov figyelmét, hogy az lesz az igazi, amikor a szlovák nemzeti tanács és a szlovák KB elnöksége utasítást ad a járási titkároknak, tanácselnököknek... ekkor gyorsan rend is lesz...³⁶¹ Grecskó utasításai – bár hirtelenkedésből, túlbuzgóságból fakadhattak – pontosan tükrözték a szovjet álláspontot. Csehszlovákiában rendnek kell lenni. Nem tanultak az első napok politikai csődjéből.

Az első tíz nap eseményeit és az ebből reálisan levonható hosszú távú következtetéseket nagyon híven és pontosan fogalmazta meg Szűcs Ferenc vezérőrnagy szeptember 2-án felterjesztett „Emlékeztető”-je. Írásban rögzítette Czinege Lajos honvédelmi miniszternek az aznap szóban tett összefoglaló jelentését. A jelentést kézírással készítette el és láttamozták az MSZMP titkárságának a tagjai: Biszku, Nyers, Pulai, Komócsin. Kádár János szeptember 3-án látta.³⁶²

1. „Az események alakulása a szovjet katonai vezetőket – de a politikai vezetést is – meglepte, váratlan fordulat elé állította. A katonai akció példás végrehajtása mellett a politikai előkészítés talán egyetlen elképzelése sem futott be. A tömegek reagálása, azoknak a vezetőknek a politikai és szervezeti ténykedése, akikre már a »Sumava« gyakorlat alatt is látszott, hogy támaszkodunk, csődöt mondott. Az új helyzet megoldására a politikai vezetés (katonai) nem volt felkészülve, ezért kapkodás, bizonytalanság, a katonai vezetők felé való ellentmondásos utasítások jellemezték a helyzetet...

A helyzet ilyen alakulásának okai véleményem szerint:

– a Svoboda, Dubček (sic), Cserník politika mellett felsorakozása a tömegeknek, a katonai beavatkozás egyértelmű elutasítása a tömegek részéről, a nemzeti önérték érzése meghatározóvá vált, olyanok is odaálltak, akik egyébként ellenük lettek volna;

– a helyzet koncepcionális, merev, helytelen információkon való megítélése;

– a koncepció beállítása után mindenki ahhoz keresett érveket, és egy feltételezett koncepciót próbált igazolni az események dinamikus, dialektikus szemlélete helyett.

Ennek következtében mindazok, akikre számítottunk, tehetségtelen, szervezőképtelen, talán felelőtlen ígéretekkel is terhelt személyeknek bizonyultak, minden tömegbefolyás nélkül. Bilák hazájában a kormány megalakulásáig (A Moszkvából hazatért Svoboda és Dubček átalakította a csehszlovák kormányt. A szerző megjegyzése. P. I.) egyetlen embert sem találtunk, aki hajlandó lett volna velünk együttműködni.

Kialakult egy olyan helyzet, hogy rákényszerültünk olyanokkal való együttműködésre, akiknek a politikai életből való távozására számítottunk – csak előbb politikai, emberi és személyi becsületükben megaláztuk. Akikre »esküdtünk« – semmivé váltak – akiket ellenségnek tekintettünk – jelenleg azokra támaszkodunk.

2. Az új vezetés, mely kínos szünet után jött létre, a következőkkel jellemezhető:

– egységes abban, hogy a reális helyzetet kell figyelembe venni és kiutat találni (az új vezetést balról, jobbról, úgy tűnik határolták),

– erőt véve politikai, emberi elképzeléseiken és érzéseiken, igyekeznek végrehajtani a megegyezést,

– ideológiai felfogásuk nem változott, lépéseinket tragédiának tartják, az egész munkásmozgalom tragédiájának, minek beláthatatlan következményei lesznek.

– várható, hogy fokozatosan egyre több „Husák”-féle ember válik ki közülük, aki őszintén, a történelmi helyzetet megértve, határozottan keresi a kivezető utat, és egyik támaszunkká válik – ha jól folytatjuk a politikát,

– tudatában vannak, hogy »rájuk kényszerültünk«.

3. A csehszlovák események első szakaszának vége van, amelyben az eredeti koncepció nem vált be. Ez ellentmondásokat okozott.

Jelenleg már egy új szakaszban tartunk az eseményeknek, amelyre az első szakasz eseményei következtében a konszolidációnak egy teljesen megváltozott helyzet alapján indulunk neki, érzésem szerint felkészületlenül, ellentmondásosan.

Megmaradtak a régi vezetők (akikre nem akartunk támaszkodni). Fegyveresen kényszerítettünk ki intézkedéseket, amelyeket megteszünk, amelyeknek lesz politikai kihatása – de az egész helyzet alapvető kérdésére, a politikai megoldásra megfelelő tervünk nincs. Kezd kialakulni, hogy részben az eredeti tervet adoptáljuk (pl. 10 megyei, 123 járási katonai kommandatúra – melyben állítólag Moszkvában megegyeztek). Súlyosbítja a helyzetet, hogy az eredeti koncepciót sugallók, előkészítők, szervezők (pl. a prágai szovjet nagykövetség, különböző megbízottak) ma is folytatják munkájukat, kialakult egy olyan helyzet, hogy azok

»szaladva a pénzük után«, igazolni akarva magukat, most ismét mellékvágányra juttathatják a legfontosabb kérdést, a politikai konszolidációt.

Most politikai és ideológiai harcra lesz szükség, ezt átgondoltan, helyesen kell végigvinni – nem látszik, hogy erre fel vagyunk készülve.

Ismét nagyon mellé lehet lépni! Meggyőződésem, hogy a 133 katonai kommandatúra létrehozása (sok olyan helyen is, ahol addig katona nem is volt) újabb hibaforrássá válik.

A várt polarizációnak eddig semmi jelét nem tapasztaltuk, sőt erősödő tömörülés és egység van kialakulóban a jelenlegi vezetés mellett, még a baloldal is beállt.

4. Az öt ország katonai vezetése több részre esik szét. (DHDSCS, ÉHDSCS) Legnicében Jakubovskij és Stemenko – de az egészet Grecskó vezeti Moszkvából, de működik már egy vegyes kormánybizottság, amely a 133 kommandatúrán keresztül akar dolgozni, ugyanakkor a katonai határok nem esnek egybe a felállt és életre kelt csehszlovák közigazgatási határokkal, működik a szovjet követség – befolyással minderre, ezzel szemben van egy elvileg, szervezetenként egységes csehszlovák vezetés.

5. Benyomásom szerint a legfontosabb most:

– a politikai rendezés átgondolt, új koncepciójának kialakítása,

– a végleges katonai beállítás sürgős létrehozása (ennek éppen ellenkező, elhúzódozó tendenciája érvényesül).

Megállapítani a véglegesen maradó csapatok nemzetiségi és mennyiségi összetételét, létrehozni egy egységes parancsnokságot (lehetne középso csoport), mely az egységes csehszlovák kormánnyal az egész ország területére működne együtt, egységes szellemben. A maradó csapatokat minél gyorsabban végleges helyükre csoportosítani, a többit sürgősen kivinni.

6. Felvetem még a mi szerepünket. Minden benyomásom szerint az egész akción belül a németek részvétele utána a mi részvételünk érinti külön és a legmélyebben a vezetőket és a közvéleményt. Ennek két alapvető oka lehet: az egyik a történelmi terheltség, a másik a közelmúlt eseményei.

Feltétlenül meg kell keresnünk azt az időpontot, amíg a csehszlovák helyzet és a nemzetközi munkásmozgalom, a csehszlovákiai magyar kisebbség érdekében hasznos az otlétünk és egy perccel sem maradni tovább. Véleményem szerint minél hamarabb következik ez be, annál jobb.³⁶³

Szűcs Ferenc vezérőrnagy jelentésének javaslatai termékeny talajra hullottak a magyar katonai felső vezetés körében. A továbbiakban Czinege Lajostól a vezérkari főnöki, mindenki erőfeszítésének legelső célja hazahozni a katonákat volt. Szűcs Ferenc helyzetértékelése nagyon pontos. Nehezen lehetne még ma is pontosabban és elemzőbb képet rajzolni az akkori csehszlovákiai viszonyokról. A magyar párt és katonai vezetés támaszkodott az elemzésre, de az eseményeket nem volt képes befolyásolni. Azt a szovjetek Moszkvából irányították, nem véve figyelembe az ilyen kívülről jött jelzéseket. A Szűcs Ferenc vezérőrnagy által jelentett 133 kommandatúra valóban komolyan gondolták. Erre utal Szűcs Ferenc szintén szeptember 2-án 12.30-kor Czinege Lajosnál távbeszélőn tett másik jelentése. Egy szovjet, Moszkvából érkezett vezérőrnagy tájékoztatta őt aznap délelőtt 10 megyei és 123 katonai kommandatúra föllállításáról. Beszél arról, hogy most dolgoznak az irányítás rendjének kialakításán. A kommandatúrákat a közigazgatási körzethatárok szerint fogják megszervezni. Szűcs Ferenc közölte, hogy nem tud hozzájárulni. A 8. gl. hadosztály a DHDSCS-parancsnoknak van alárendelve. A tervezett föllállításban a magasabbegység egy része Besztercebánya körzetében, az ottani, az ÉHDSCS hierarchiájába tartozó bolgár ezredparancsnok alárendeltségébe kerülne. Ezt – mivel ellentétes az eredeti és Kádár János jóváhagyott közreműködéssel – azonnal jelenti haza.³⁶⁴ Mind a két okmány pontosan jelzi a szovjet katonai vezetés kapkodását és az ebből fakadó, ellentmondó intézkedéseit. Szűcs azzal, hogy a magyar politikai vezetés szintjére emelte a kérdést, feltehetően elgondolkodtatta és tervük ismételt átgondolására készítette a moszkvai katonai vezetőket, mert a kommandatúrák kérdése szép lassan papírkosárba került, a feledés homályába merült.

A „moszkvai egyezmény” minden vázolt problémával, kétarcúságával együtt lehetővé tette egy lassú konszolidációs folyamat megindulását. Egyúttal ugyanez a folyamat tette lehetővé a szovjet hatalmi tervbeérését, Dubčeknek és munkatársainak félreállítását, elszigetelését alig egy éven belül. Kitűnően érzékelteti a kettősséget Szűcs vezérőrnagy 2-án 13.00-kor küldött újabb jelentése. Provalov és Petrenko Husákkal tárgyalta Pozsonyban aznap. Visszatérve a harcálláspontra, azonnal tájékoztatták Szűcs Ferencet és elmondták, Husák nagyon határozott és kemény volt. „Klokacsot mintha kicserélték volna. Ő is nagyon aktívan működik, támogat bennünket. Kérték, adjuk át a távbeszélővonalakat, a televíziót, a rádiókat, nyomdákat. Husák vállalt minde

felelősséget. Beszért a szerkesztőkkel (és kijelentette), „amennyiben ma ezt a szovjet csapatok átadják nekik, attól kezdve, ha itt valami megjelenik, akár a csapatok, akár a szövetséges országok ellen, a pali repülni fog!” (sic). „Klokács: szükség esetén a letartóztatásig is elmennek” 1968. január eleje óta ilyen kijelentés felelős csehszlovák vezető szájából nem hangzott el! Husák kijelentései jelzik a visszarendeződést, szinte észrevétlenül, kifelé nem hangoztatva, de megkezdődött a csehszlovák vezetés szintjén is, és új szereplőkkel.

Szűcs vezérőrnagy: „Lakatos elvtársnak azonnal parancsot adtam, hogy a kezünkben lévő két rádióállomást adják át még ma. Moszkvai idő szerint 17.00-kor.”³⁶⁵ A megszállás első fejezete lezárult.

22. FEJEZET

A megszállás hétköznapijai

Az 1968. augusztus 28-án nyilvánosságra hozott csehszlovák-szovjet „megegyezőssel” – amelyet „moszkvai egyezmény”-nek nevezett a korabeli sajtó, annak ellenére, hogy valójában kikényszerített beletörődésről volt sokkal inkább szó – „megkezdődött a szövetséges csapatok Csehszlovákia területén való tartózkodásának második üteme... az országban történő normális élet helyreállítására, illetve megszilárdítására”³⁶⁶ A következetesség megköveteli tőlem, hogy a korszakolást tekintve helyesbítsem Jakubovszkij marsallt. A magyar néphadsereg igénybevételének ugyanis ez már a harmadik időszaka. Az első 1968. július 10-től július 28-án 23 óráig tart. Az első felkéréstől a csapatoknak a DHDSCS parancsnokának történt átadásáig. Az időszak jellemzői címszavakban: ha lehet, kívül maradni a konfliktuson, ha nem lehet, minél csekélyebbre szorítani le részvételünket. A második ütem: 1968. augusztus végéig tartott. Lényege így summázható: minél kisebb problémákat okozni. Ha már kint kell lennünk, hát csináljuk, de ne okozunk még nagyobb, helyrehozhatatlan károkat a magyar-szlovák viszonyban. A kint lévő és az otthoni irányító, felelősen gondolkozó katona, legyen akár tábornok, akár közkatona, világosan látta és tudta, hogy a helyzet bárhogyan változik, alakul, mi fogunk itt élni az elkövetkező évszázadokban is a szlovákokkal és a többi szomszédos néppel együtt a Kárpát-medencében, a Duna partjai mentén, nem pedig a külső döntéshozók. Nem mindegy tehát, mennyire van megmérgezve az együttesen szívott levegő. A harmadik időszak vagy ütem szeptember elején kezdődött, amikor már a magyar katonai vezetés tisztában volt azzal, hogy katonailag indokolatlan a magyar csapatok további kintléte. Nem hoz még „politikai hasznót” sem. Kárt viszont annál többet okoz a szlovák nemzeti öntudat felesleges ingerlésével. A megszállott lakosság gondolkodásában időközben bekövetkezett hasonló felismerést kifejezték tartalmukkal az úttestre, falakra felfestett jelszavak is. A magyarokat is áldozatoknak tüntették fel. Íme egy „Magyarok, tartsatok velünk! Együtt menjünk az oroszok ellen” szeptember 3-án Nagytapolcsányban felfestett szöveg.³⁶⁷ Számtalan hasonlót lehetne felsorolni még. 1956-ra utalót is. Bár e kérdéssel visszafogottan bántak. Szerzőik tisztában lehettek azzal, hogy Csehszlovákia akkori vezetői elsőik között fordultak szembe Nagy Imrével és 56 szellemével. Elsők között ajánlották fel a szovjeteknek segítségüket.

Az ott élő magyarok véleménye sem változott. „A Szlovákiában élő magyarok magatartása és politikai megnyilvánulása általában megegyezett a szlovák lakossággal, különösen az értelmiségiekével... ugyanúgy megszállóknak neveztek bennünket, mint mások...”³⁶⁸

A BM Határőrség napi jelentéseiben először szeptember első napjaiban jelennek meg bizonyos mértékű javulásra utaló jelzések, bejegyzések. Szeptember 5-én jelenti az országos parancsnokság, hogy „CSSZK viszonylatban a határőrizeti szervekkel a kapcsolat javul”.³⁶⁹ A lassú enyhülési folyamat egészen október végéig eltart a szolgálati kapcsolatokban. A határőrizeti rend fokozatosan helyreállt a csehszlovák oldalon is. A magyar Belügyminisztérium és a határőrség országos parancsnoka szeptember 4-én megszüntette a vezető hadművelési ügyeleti szolgálatot. Ezt követően intézkedett a „Bodrog” feladat előtti rend visszaállítására. Szeptember 8-án 17 óráig a 9., 10. határőrkerületekhez, valamint a Győri önálló zászlóaljhoz vezényelt határőr tisztviselőket, tiszteket, gépkocsikat, valamint a karhatalmi zászlóaljaktól vezényelt katonákat, tiszteket és gépkocsikat

visszaküldték anyaaalakulataikhoz. Az összes határőrkerületben és a Győri ö. zászlóaljnál meg újjászervezték a tisztviselők további oktatását és mindenütt visszatértek az eredeti kiképzési és szolgálati rendre.³⁷⁰ Ez nem jelenti azonban azt, hogy ezzel párhuzamosan a csehszlovákiai lakosság ellenállása is jelentősen csökkent volna. A passzív ellenállás gyökerei sokkal mélyebben beépültek az emberek tudatába, gondolkozásába. Mind a vasúti mind a közúti határforgalomban nap mint nap szembesültek határőreink éles kijelentésekkel, rölapokkal feliratokkal. Hallottak a hazatérő magyaroktól ellenük irányult atrocitásokról. Egy csokorra való kijelentésekből, feliratokból:

– 09. 13. Komarnói csehszlovák FEP: „A magyar határőrség és karhatalom jogtalanul lépett a CSSZK területére, mert nem tagjai a Varsói Szerződésnek. Tevékenységük hasonló a Gestapóhoz.”

– 09. 08. Komárom, befutó csehszlovák tehervonatra írt szöveg: „Magyar katonák! Hagyjátok el hazánkat, ne legyetek árulók! Az oroszok gyilkosok! Kádár zsidó! Megbolondult, a muszkákkal tart össze”... és így tovább.

– A hazatérő magyarok panaszkodtak, hogy leköpdösték őket, az üzletekben nem szolgálták ki a magyarokat... stb.

Feltehetően az újráfutó csehszlovák belbiztonsági szervezetek mind erőteljesebb nyomásának hatására a plakátok, feliratok, az átjövő vonatokról való rölapaszórás október közepére fokozatosan csökkentek, majd novemberben mindenünnen eltűntek.

A szövetséges csapatok főparancsnoksága hosszú távú ott-tartózkodásra készült fel. Intézkedései három nagyobb csoportba sorolhatók. Mielőtt azonban ezekre rátérnénk, néhány mondat erejéig célszerű áttekinteni a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erő Főparancsnokságának helyét, szerepét a megszállás vezetésében. Jogilag ugyanis egyike a mai napig nem kellően tisztázott problémáknak. Már Kádár János a MSZMP KB 1968. augusztus 23-i tanácskozásán jelezte, hogy a magyar politikai élet ne használja az Egyesített Fegyveres Erők (EFE) kifejezést, hanem csak „szövetséges” csapatokról beszéljen. Nem indokolta e kijelentését pedig lényeges lett volna. A Varsói Szerződésnek Románia is tagja volt. Távolléte miatt nem lehetett a VSZ egységes fellépéséről beszélni, csupán „szövetséges” csapatokról. Tisztázatlan többek között Jakubovszkij marsall szerepe is. Bár a szovjet vezetőket a jelek szerint nem túlzottan érdekelték az ilyen „stílári és jogi finomságok”. Megjegyzendő, a NATO-t és az amerikaiakat sem. Kádárnak mégis fontos volt. A belső ellenzéke miatt. Közismert, hogy Hegedüs András szociológus, egykori miniszterelnök, a VSZ alapokmányának aláírója éppen erről az oldalról támadta az okkupációt, joggal mondván, hogy a „Varsói Szerződés” nem ad jogot egymás területére való fegyveres beavatkozásra, a tagállamok elleni katonai fellépésre.³⁷¹ Ez az ellentmondás végig érzékelhető volt a három hónap alatt. Feltehetően ezért intézkedett többnyire Grecsó vagy Zaharov marsall közvetlenül a hadseregcsoport-parancsnokok felé. Kihagyva Jakubovszkij marsall legniecei főhadiszállását. E rövid kitérő után térjünk vissza a fő témához.

A szövetséges csapatok vezetésének az első intézkedéscsoportja politikai célú volt. Erőteljes politikai offenzívát indítani – egyre jobban Gustáv Husákra támaszkodva – az egységesnek mutakozó csehszlovák társadalom polarizálására, felbomlasztására. Megkeresni azokat az élő hajszálpereket, amelyek mentén a társadalom ellentéteit fel lehet használni az egység széttrésztésére. Az első és legjelentősebb repedés a cseh és szlovák ellentét volt. Elsősorban ezért kaphatott főszerepet fokozatosan Husák. Nem véletlen, hogy a szlovák Dubček első ellenlábasának is szlovákokat favorizáltak, a közismerten nem túlzottan kiemelkedő képességű Bilák személyében. Csődje után, valószínűleg ez is szerepet játszhatott abban, hogy az éppen jó időben, jó helyen lévő Husákra terelődött a figyelem, annak ellenére, hogy nacionalizmus vádjával börtönviselt ember volt. Jellemző képességei, fellépése, a már említett népszerűsége, „néptribun” háttéré mellett a meghatározó tényező véleményem szerint – szlovák volta volt. És erre vezethető vissza az a tény is, hogy az 1968 januárjában elfogadott reformcélkitűzésekből egyedül Csehszlovákia átalakítása cseh és szlovák egyenjogúságra épülő föderációvá valósulhatott meg akadálytalanul. 1968. október 27-én, Csehszlovákia kikiáltásának 50. évfordulóján a országgyűlés elfogadta az erre vonatkozó törvényt, és 1969. január 1-jétől az ország hivatalosan Csehszlovák Szocialista Szövetségi Köztársaság lett. Az már más kérdés, hogy az 1969. április 17-én lemondott Dubček helyére megválasztott és hatalomra került Gustáv Husák, bár formailag ügyelt a látszatra, és hivatalosan egészen bukásáig, a „báronyos forradalomig”, formailag betartotta a „szövetségi” rendszer kereteit, valójában nem törődött magát a föderáció elveinek következetes megvalósításával, betartásával. A pártirányítás és az állami igazgatás

centralizált rendszerben működött. Diktatúra volt a szó teljes értelmében. Viszont vitathatatlanul nagyobb szlovák részesedéssel a vezető pozíciókból.

A DHDSCS katonai és politikai vezetése 1968. szeptember elejétől határozottan igyekezett javítani a megszállók kapcsolatait a helyi állami és pártvezetéssel, a csehszlovák katonai alakulatok tisztjeivel, katonáival. Le kell szögezni azonban, hogy nem túl nagy sikerrel. A helyi vezetőrétegek következetesen visszautasítottak minden ilyen törekvését mind a magyar, mind a szovjet csapatoknak, parancsnokságoknak. Egy ilyen, a viszonyokat jól jellemző „kapcsolatépítésre” 1968. szeptember 12-én Vágújhelyen került sor. A DHDSCS művész-együttese műsort adott az ott állomásozó magyar alakulatnak. A 14. gl. ezred parancsnoka az előadásra meghívta a csehszlovák híradó tiszti iskola állományát is. A tisztek „elfoglaltságra hivatkozva lemondták a meghívást”.³⁷² A csehszlovák katonák egy része viszont részt akart venni az előadáson, „mert szerették volna látni a jól táncoló szép orosz lányokat”. Ekkor azonban a magyar vezetés visszakozott, mert „a 14. gl. ezred vezetői... olyan álláspontra helyezkedtek, hogy tisztek nélkül nem célszerű a csehszlovák katonák beengedése, mert esetleg megzavarja a műsort”.³⁷³ Több ilyen példa is felsorolható még. A bizalmatlanság mindkét részről erősen élt még.

A szovjet katonai vezetés – bár a DHDSCS-n belül létrehoztak Moszkvából küldött „szakértők” bevonásával egy speciális, csak a lakosság felé dolgozó propagandacsoportot – elsősorban arra törekedett, hogy a lakosság beletörődjön, belefásuljon a megváltoztathatatlan helyzetbe, és ennek megfelelően alakítsa ki mindennapi életét.

A második intézkedéssorozat a csapatok harcészültsége elért magas szintjének fenntartására irányult. Amíg a mindennapi harcfeladatok, az állandó veszély érzése, az egymásra utaltság tudata erős volt, a csapatok – köztük a 8. gl. hadosztály – fegyelme, bátran kijelenthető, kifogástalan volt. A feszültség csökkenése, a mind több üresjárat, eseménytelen járőrözés, szolgálat stb. hatására fokozatosan romlott a fegyelem is. Első jelei: hirtelen megjelentek az italozásból származó fegyelemsértések és a rendkívüli események (pl. fegyverbaleset, gépjárműkarambolok, fegyveres szökés). Ennek felszámolására a szolgálat megerősítése mellett megszervezték a csapatok egész napi foglalkoztatását, rendszeres harc- és alaki kiképzését.

És végül a harmadik kiemelt feladat: a tisztek, katonák mindennapi normális élete feltételeinek megteremtése volt. Miután csak szolgálatilag hagyhatták el körleteiket, különös figyelmet fordítottak a személyi állomány élelmezésére, fürdetésére, tisztálkodására, egészségügyi ellátására, a sportra és szórakozásra, művelődésre.³⁷⁴ Bár a 8. gl. hadosztály a DHDSCS kötelékében működött és az összes harcfeladatát onnan a szovjet elveknek és rendszernek megfelelően kapta, a hadtáp biztosítását a Magyar Néphadsereg Hadtápfőnöksége közvetlenül, közbeeső szerv bekapcsolása nélkül szervezte és irányította. Az utánpótlás, ellátás hazai, magyarországi központokból történt.³⁷⁵ Ez egyedi – és minden korábbi (majd későbbi) gyakorlattól eltérő – eset volt, de nagyon jól bevált, és zökkenőmentesen biztosította a hadosztály folyamatos ellátását. Egyedi volt, mert eltért a korábbi katonai vezetési rendszertől és gyakorlattól. Ez két tényezőre volt visszavezethető. Az első: bár a hadosztály fegyverzete szovjet eredetű volt, minden másban – gépjármű, ruházat, élelmezés stb. – teljesen vagy nagyrészt eltért a DHDSCS-nál (pontosabban: a szovjet hadseregben) rendszeresítettétől. Másodszor: a magyar étkezési, ellátási szokások annyira egyediek, magyar jellegűek voltak, hogy egyszerűen nem lehetett beépíteni az orosz szokásokra épült szovjet ellátási rendszerbe. A zavartalan ellátás és a katonák hangulatának fenntartása érdekében célszerűbb volt hazai bázisokról naponta kiszállítani a szükséges utánpótlást és a friss árut (kenyér, zöldség, hús stb.). Az első és második világháború tapasztalatai bebizonyították, hogy a magyartól eltérő – akkor német – ellátási (élelmzési) rendszerben működött magyar ezredek állománya rendszeresen elégedetlen volt az ellátással.

Az ellátás első időszaka augusztus 20-ával ért véget. A második időszak Csehszlovákia megszállásával kezdődött. A hadosztály nagy mennyiségű lőszert vitt magával. Ez jelentősen leterhelte a szállítókapacitást. Megerősítésére az MN HTP-főnökség még a mozgósítás időszakában átadott a 69. ö.gk. szállító zászlóaljából 20 tkg.-t és 27 gk.-vezetőt. A hadosztály az 1956-os magyar tapasztalatok alapján felkészült arra is, hogy súlyos, áldozatokkal járó összecsapásokban kell majd részt vennie, ezért nagy figyelmet fordítottak a segélyhelyek telepítésére és a vízellátás megszervezésére, rendszeres fürdetésre, mosatásra stb. A helyőrségek elfoglalása és megalakítása után, mivel nem volt fegyveres ellenállás, a lőszertutánpótlás nem jelentett további problémát. A folyamatos üzem- és kenőanyag-ellátás érdekében a Hadtápfőnökség Drégelypalánk vasútállomáson kirakó-

állomást létesített. Innen tartálygépkocsikkal szállították az üzemanyagot a hadosztály hadtápkörletébe, Verebélyre. Átlag kétnaponként 20 tonnát. 1968. szeptember 22-től, miután szabaddá vált magyar katonai szállításra is a komáromi híd, a drégelypalánki kirakó állomást megszüntették, és közvetlenül a felcsúti üzemanyagraktárból szállították a helyszínre az üzem- és kenőanyagot. Szeptember 20-ig összesen 240 tonna üzem- és 20 tonna kenőanyagot, majd október végéig Felcsútról még 500 tonna üzemanyagot szállítottak a hadosztálynak.

Az élelmezés emelt normával (tisztek, tiszthelyettesek 27 Ft, legénység 23 Ft) történt. Ez bőséggel ellátást tett lehetővé. A jelentések szerint az állomány az ellátással elégedett volt. Panasz inkább az augusztus 21-ét követő első napokban volt. Néhányan egyhangúnak minősítették, illetve sokallták a konzerveket. Augusztus végétől a panaszok megszűntek, csupán néhányan keveselltek a napi 60 dekás kenyérenormát. A romlandó élelmiszereket (hús, kenyér, zöldség, gyümölcs) Budapestről, az előállító vállalatoktól, kenyérgyárakból, illetve nagybani piacokról vagy közvetlenül a termelőktől fölvásárolva szállították ki. Naponta 18 tonnát. Az ellátásban közreműködő vállalatok egy része „kedvezőtlenül fogadta” a hirtelen megnövekedett honvédségi igényt. Nem szabad a ma szabadpiacához szokott olvasójának elfelejtkezni arról, hogy akkor Magyarországon tervgazdálkodás működött és nehéz volt a gyors átállás igényváltozás esetén. A húsipar csak néhány nappal előre bejelentett igény alapján tudta a kért húsanyagot szállítani. A Fővárosi Kenyérgyárhoz, hogy elegendő friss kenyeret tudjon sütni a hadsereg szakácstanfolyamáról kellett pékeket vezényelni. A nem romlandó anyagot – napi hét tonnát – budapesti központi raktárakból vagy az említett piacokról szállították Verebélyre.

A ruházati anyagok pótlását is a „központhadtáp” biztosította. A tiszteket eleinte a ruházati illetményterhére látták el, utólagos elszámolással. Mivel azonban ez meglehetősen rontotta a hangulatot, a hadtápvezetés hozzájárult, hogy legénységi nyári, majd téli gyakorlóruházatot adjanak ki a tisztek részére is. Szeptember közepétől megkezdődött a téli ruházat kiszállítása. A piperecikkekkel való ellátás, illetve az étkezés változatosabbá tétele érdekében katona-kereskedelmi boltok települtek ki (14 állandó és 2 mozgó) a fontosabb helyőrségekbe, alakulatokhoz. 180 féle árucikkből átlag napi 80 000 forintos forgalmat bonyolítottak. Ez a lehetőség sokat javított a katonák hangulatán. A ruházat mosatása a fővárosban lévő MN Központi Gőzmosodában történt. A rendszeres fürdetés biztosítására a „központhadtáp” kivezényelte (mozgósítás után) 94. fürdető-fertőtlenítő század 1. szakaszát és a Vegyivédelmi Főnökség átadott 9 vízszállító gk.-t és 4 fürdető felszerelést. Így zavartalan volt.

A katonák eleinte a személyi felszerelésükhöz tartozó sátorlapokból felállított sátrakban laktak. Szeptember 1-je után a teljes tiszti, tiszthelyettesi állomány részére „63. M” típusú sátor, ágy és felszerelés áll rendelkezésre. A legénység részére pedig PH ágybetét, gumimatrac. Szeptember 15-től a sorállomány 85%-a már nagy sátrakban lakott. 25-től pedig a teljes állomány fűthető nagy sátrakban.

Mivel szeptember közepéig nem született döntés a csapatok hazatéréséről, a Hadtápfőnökség szeptember végén megkezdte a táborok téliesítését. Október elejéig 16 800 m² (azaz 122 nagy barakk) épült elemeit, valamint 12 500 ember téli elhelyezéséhez szükséges elhelyezési anyagot, valamint napi átlag 40-50 tonna tüzelőanyagot szállítottak ki.

E hatalmas anyagmennyiség mozgatására az MN Hadtápfőnökség mozgósította a 3. ö.gk. szállító zászlóaljat és a 101. ö. forgalomszabályozó zászlóalj törzsét, valamint egyik századát. Ezek segítségével a hadosztály hadtápkörletig (egyes esetekben – pl. kenyér, hús, tüzelő – pedig az egységeig, az említett helyőrségeig közvetlenül) a „központhadtáp” szállító gépkocsijaival vitték ki az utánpótlást. A hadosztály hadtáp azonnal elosztotta az anyagokat és a csapatok saját járműveikkel szállították tovább a felhasználási helyükre. Naponta 27-70 gépkocsival 60-200 tonna – október 31-ig összesen 3417,9 tonna – anyagot szállítottak ki (illetve vissza) a hadosztálynak. A hadosztály saját belső szállításait nem számolva. A szállítás jelentős része csehszlovák területen történt. Biztosításukra, fegyveres kísérésükre, az MNVKF intézkedésére mint előzőekben már írtunk róla – az egi 42. ö. felderítő zászlóalj állományából „ZUGÓMADÁR” fedőnévű különleges szállítmánykísérő osztagot hoztak létre, amely augusztus 23-tól Rétságra települt. A konvoj csoportosuló, majd menetrendbe besoroló szállítmányokhoz Rétság térségében csatlakozott a FUG-okk felvértezett biztosító csoport. Innen a továbbiakban már fegyveres kíséréssel egy oszlopban mozogtak. Szeptember 22-től a „ZUGÓMADÁR” egy része áttelepült Felcsútra. A forgalmat az útvonalak teljes mélységében a 101. ö. forgalomszabályozó zászlóalj irányította. Vasúton csak elhelyezési anyagokat (53 vagon tűzifa és 1 vagon üllő) szállítottak.

Hasonlóan jól szervezeten működött az egészségügy is. A betegek ellátása az ezredsegélyhelyeken, a hadosztálykórházban, illetve a Központi Katonai Kórházban történt. A közel három hónap alatt az ezredsegélyhelyeken összesen 3669 járó-, illetve fekvőbeteget kezeltek. A fekvőbetegeket átlag 5-7 napig. A hadosztály kórházban 633 fő jelentkezett szakorvosi kezelésre. A fekvőbetegek száma 180 fő volt. A műtőben 11 nagyobb műtétet (hasüregi, mellkasi beavatkozás, lőtt sérült ellátás) hajtottak végre. A hadosztályból 4-en haltak meg (1 tiszt 08. 21-én hajnalban, harckocsibalesetben; 1 katona fegyverbalesetben; 1 tiszt szívrohamban és 1 katona szerelmi bánatában öngyilkosságot követve). A súlyosabb betegeket az MN Központi Katonai Kórházába szállították be Budapestre gépkocsival, illetve Mi-1-es helikopterrel. A központi kórházban összesen 221 főt kezeltek.³⁷⁶ A hadosztály igénybevételének végéig sem sikerült megnyugtatóan megoldani az említett elhalálozottak hazaszállításának kérdését. Egyetlen jelentős szerv sem akarta magára vállalni. Ideiglenes megoldásként a holttestek hazaszállítását a HM Személyügyi Főcsoportfőnökség intézte.³⁷⁷

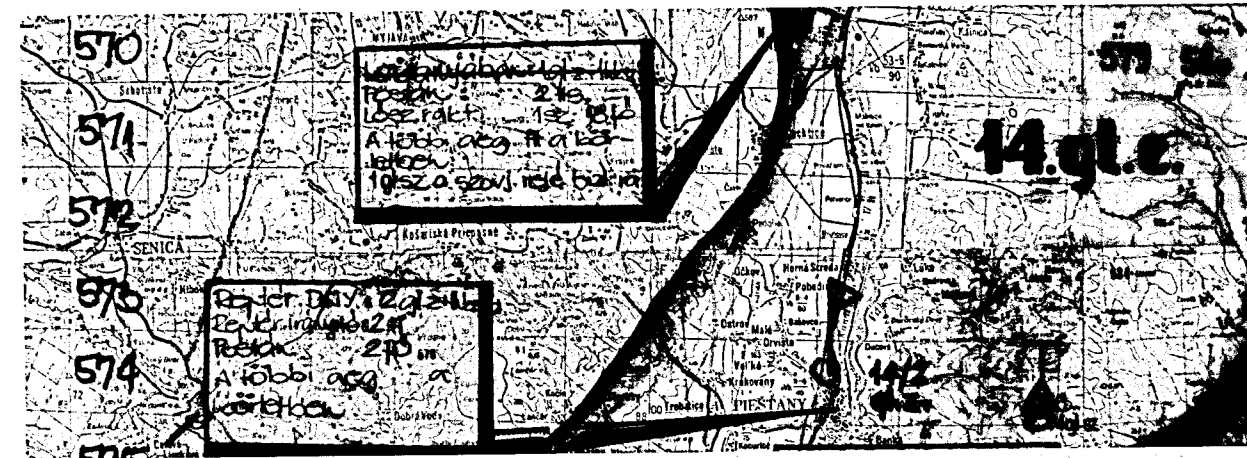
Bár az egészségügy valóban magas színvonalon látta el feladatát, a megszállítás mégis felvetett egy a jövő szempontjából nagyon jelentős problémát, amely ma is aktuális, akár nagyobb természeti vagy ipari katasztrófák esetén. A nővérkérdést! Mivel a néphadseregben akkor még nem volt szabályozva a nők bevonultatása, „háborús időszakban történő” igénybevétele, az ezredsegélyhelyeken és a hadosztálykórházban odavezényelt tartalékos katonák végezték az ápolási és egyéb feladatokat. Akkor és abban az esetben ez szükségszerű megoldást jelentett, de egy valóságos háborús helyzetben, ahol nagyszámú sebesülttel kell számolni, az „egészségügyi közép-káderek (képzett ápolónők, műtős nővérek stb.) hiánya katasztrofális lett volna”.³⁷⁸

A személyi állomány fizetését a Pénzügyi Főnökség közvetlenül intézte. Komoly gondot okozott a mozgósított tartalékosok körében, hogy – bár volt megfelelő törvényes szabályozás – az otthon maradt családok részére a városi, községi tanácsok, vállalatok, szervezetek jelentős része csak késve vagy utánajárás után, honvédségi közbeavatkozásra (többször még az sem használt) fizették ki az illetményeket. A kinttartózkodott állomány hazatéréskor, utólag, beosztásának, rendfokozatának megfelelően differenciáltan, jelentős fizetésekiegészítésben részesült.

A Csehszlovákiában tartózkodó magyar csapatok anyagi-technikai ellátása kifogástalanul jól szervezeten működött. Ennek nem mond ellent, hogy esetenként akadtak egyes alakulatoknál ellátási problémák, például cigarettahiány vagy a katonák az első napokban panaszkodtak, hogy túl sok konzervet kapnak. E hibák egyrészt helyi, csapatszintű szervezési hibákra, másrészt a korabeli magyar falusi étkezési szokásokra voltak visszavezethetők. A magyar vidéki étkezésben – az állomány többsége falusi, kisvárosi volt – akkor még általában kevés tartósított élelmiszert, konzervet fogyasztottak, ugyanakkor a katonai élelmezésben, főleg háborús viszonyok között, jelentős szerepet játszottak. E hibákat gyorsan megszüntették. A konzerveket felváltották friss zöldséggel, gyümölccsel, hússal és más élelmiszerekkel. Az ellátás minőségére jellemző, még az elismerésekkel egyébként fukarkodó Provalov vezérezredes is kiemelte többször is idézett jelentéseiben, hogy mennyivel jobb volt a magyar katonák ellátása, elhelyezése, kielégítőbbek az életkörülményeik, mint a szovjeteké. Példaképnek állította a magyar ellátást a DHDSCS hadtápvézetése elé.³⁷⁹

A katonák tábori életét igyekezett mind a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnöksége, mind a hadosztály-parancsnokság megkönnyíteni, a hadosztály személyi állománya szabadidejét hasznosan kitölteni. Szeptembertől mozgókönyvtárakat és ideiglenes könyvtárakat, mozigépeket szállítottak ki a megszállt területre. Megszervezték a sportéletet, és ebbe a lakossággal való kapcsolat kiépítése érdekében igyekeztek bevonni a környező települések fiatalságát is. Közös futballmérkőzéseket szerveztek. Az alakulatok által szervezett kulturális programokra meghívták a környező falvak, városok lakosságát is. Hazai művészegyüttesek jártak a táborba. Egy érdekes színfoltja volt a kinti katonaéletnek, hogy akkor töltötte katonaidejét őrzetóként Tenk László festőművész, aki korábban a Képzőművészeti Főiskolán Bernáth Aurél tanítványa volt. Sok képet festett a katonákról és a környező tájakról. Szeptember 29-én képeiből nagy sikerű kiállítást rendezett bajtársai részére.³⁸⁰

A tábori postaszolgálat is az első napok hiányos működése után, amikor a levelek átlagosan 8-10 nap alatt jutottak el a hadosztályhoz és visszafelé is ugyanilyen hosszú utat jártak be, mert bárhol adták fel, először mindenhol Zalaegerszegre vitték és csak ezt követően a címzetthez – és amely sokat rontott az állomány hangulatán – „felsőbb szintű beavatkozásra” jelentősen meggyorsult. A hadosztály javaslatára új postai szám – Budapest 73. Pf. 38 – lépett be és a levelek útja felgyorsult maximum 6 napra. Az intézkedés segített az életben, de nem oldotta meg az alapkérdést: a katonák haza akartak jönni.

Térképrészlet, amely a 14. gépkocsizó lövészezred csapatainak helyzetét mutatja 1968. szeptember 7-én. (Hadtörténeti Intézet és Levéltár)

A 8. gépkocsizó lövészadosztály Nyitra és Léva közé települt alakulatainak helyzete 1968. szeptember 7-én. (Hadtörténeti Intézet és Levéltár)

23. FEJEZET

Az utolsó hetek, a magyar csapatok kivonása
Csehszlovákiából

A moszkvai egyezményt követően a DHDSCS parancsnoka 1968. szeptember 3-án kiadott direktívájában jelentős könnyítéseket engedélyezett egyrészt a csehszlovák lakosságnak, másrészt a hatóságoknak. Fenntartotta továbbra is a katonai ellenőrzést, engedélyezte a szlovák rádió és televízió működését, az iskolákban megkezdte az 1968/69-es tanévet. Nemcsak a polgári tanintézetekben, hanem a katonai akadémiákon és főiskolákban (többek között Nyitrán és Vágújhelyen). Átadták a helyi párt- és állami szerveknek a nyomdákat és engedélyezték a helyi lapok megjelenését. Megindult a termelés a hadiiparban. Megnyitották Brno és Pozsony repülőtereit... így tovább.³⁸¹

Moszkva azonban nem volt nyugodt. Szerette volna felgyorsítani az eseményeket. A szovjet honvédelmi miniszter szeptember 6-i parancsában megállapította, hogy a normalizálódás lassú. A helyi párt- és állami vezetők nem teremtettek kapcsolatot a szövetséges csapatokkal. Megjegyzem, nem is akartak. Ezért megparancsolta, hogy a két fővárosból – Prágából és Pozsonyból – nem lehet kivonni a csapatokat. A többi városból is csak a hadseregcsoport-parancsnokok felelősségére. A csapatokat a városok szélén sátoztáborokba helyezték el, a parancsnokságok pedig maradnak a városokban. Grecskó marsall felülbírálta a Varsói Szerződés főparancsnokának korábbi intézkedését is, és továbbra sem engedélyezte a csehszlovák katonai repülőgépek repülését.³⁸² E parancs egyértelműen jellemzi a szovjet katonai vezetés korabeli felfogását. A csehszlovák eseményeknek a Moszkvában kidolgozott forgatókönyv szerint kell folyniuk. Függetlenül attól, hogy a helyszínen mi a helyzet.

A szeptember 4-i – előzőekben már említett – tanácskozás fő kérdése a csehszlovák helyzet volt. Cizinege Lajos vezérezredes a tárgyalás során kijelentette: „Fontosnak tartjuk, hogy az öt ország csapatainak alkalmazását illetően tisztán lássunk és a teendőket egyformán értelmezzük. Zavaró, hogy egy sor kérdésben nincsenek pontos információink” (például a csapatok vezetése... a „rend” értelmezése, a kivonással kapcsolatos döntések meghozatalára kik illetékesek stb.). Grecskó válaszában kitért rá, hogy a további katonai intézkedések négy szakaszban tervezik megvalósítani. Az első szakasz a jelenlegi, a szigorú ellenőrzés időszaka. A helyi normalizálódásának ütemében a második szakaszban a csapatok kivonulnak a városokból. A harmadik szakaszban a csapatok egy része kivonul Csehszlovákiából. A negyedik szakaszban a NATO európai erői ellensúlyozására egyezményt kell kötni a csehszlovák féllel a csapatok egy részének huzamos ideig való állomásoztatására. „Ezek nem szimbolikus erők lesznek.”³⁸³ A kivonást az öt ország kormányának kell eldöntenie, és ki kell zárni annak a lehetőségét, hogy a csehszlovák katonai vezetők az öt országgal külön-külön tárgyaljanak. A csehszlovák néphadsereg vezetésével a jövőben az ÉHDSZC Prágában székelő parancsnokán keresztül kell tartani a kapcsolatot. Elképzeléseik szerint a huzamosabb ideig Csehszlovákiában maradó csapatok státusza hasonló lesz a Magyarországon ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatokéval. Grecskó megjegyezte, hogy Csehszlovákiában nem számítottak olyan ellenállásra, mint amilyenrel találkoztak... „Ellenségként fogadtak bennünket...”³⁸⁴ Ennek ellenére nem vezették be a hadiállapotot. Ezt követően kifejtette, hogy tervezik a hadseregcsoportot egységes parancsnoksággá összevonni. A csapatoknak fel kell készülni a tél ott-tartózkodására. Az NDK-s csapatok – Walter Ulbricht kifejezett óhaja ellenére – nincsenek Csehszlovákiában. A két német hadosztály a határ mellett tartalékban várakozik.

Cizinege Lajos azonnal felvetette a magyar hadosztály kivonásának a kérdését. „A szovjet csapatok jelenlétét a csehszlovákok könnyebben eltűrik, mint a német vagy magyar csapatokét.”³⁸⁵ A történelmi kapcsolatok fontos meghatározó tényezők. Ezért elsőnek a magyar csapatokat kell kivonni. Minősítette a helyzetet, hogy ha csak szovjet csapatok maradnának. A magyar honvédelmi miniszter felvetette a kártérítési kérdést. Grecskó kijelentette, hogy hivatalos igény eddig nem érkezett, de ha érkezne, akkor sem fogna a kérdéssel foglalkozni.

Hazaérkezés után, Cizinege Lajos szeptember 10-én közvetlen tájékoztatást kért Budapesti Honvédelmi Minisztériumban Provalov vezérezredestől, a DHDSCS parancsnokától. Cizinege vezérezredes

A 8. gépkocsizó lövészhadosztály csapatainak helyzete 1968. szeptember 7-én. Térkép. (HM Hadtörténeti Intézet és Levéltár)

A „Dél” Hadseregcsoport parancsnoka 1968. augusztus 5-én módosította a hadosztály feladatát. Nyugati irányban Nagyszombat körzetével egészen Bélaházáig kiterjesztette területét és érőit 25-ről 26-ra virradó éjjel átcsoportosította. A vezérkar főnöke ezért a hadosztályt megerősítette 6. egri gépkocsizó lövészezreddel. Az ezred 27-én reggel 7 óráig beérkezett Érsekújvárra. A térképen fölvázolt helyzet ezt követően október végéig, a hazatérésig nem változott.

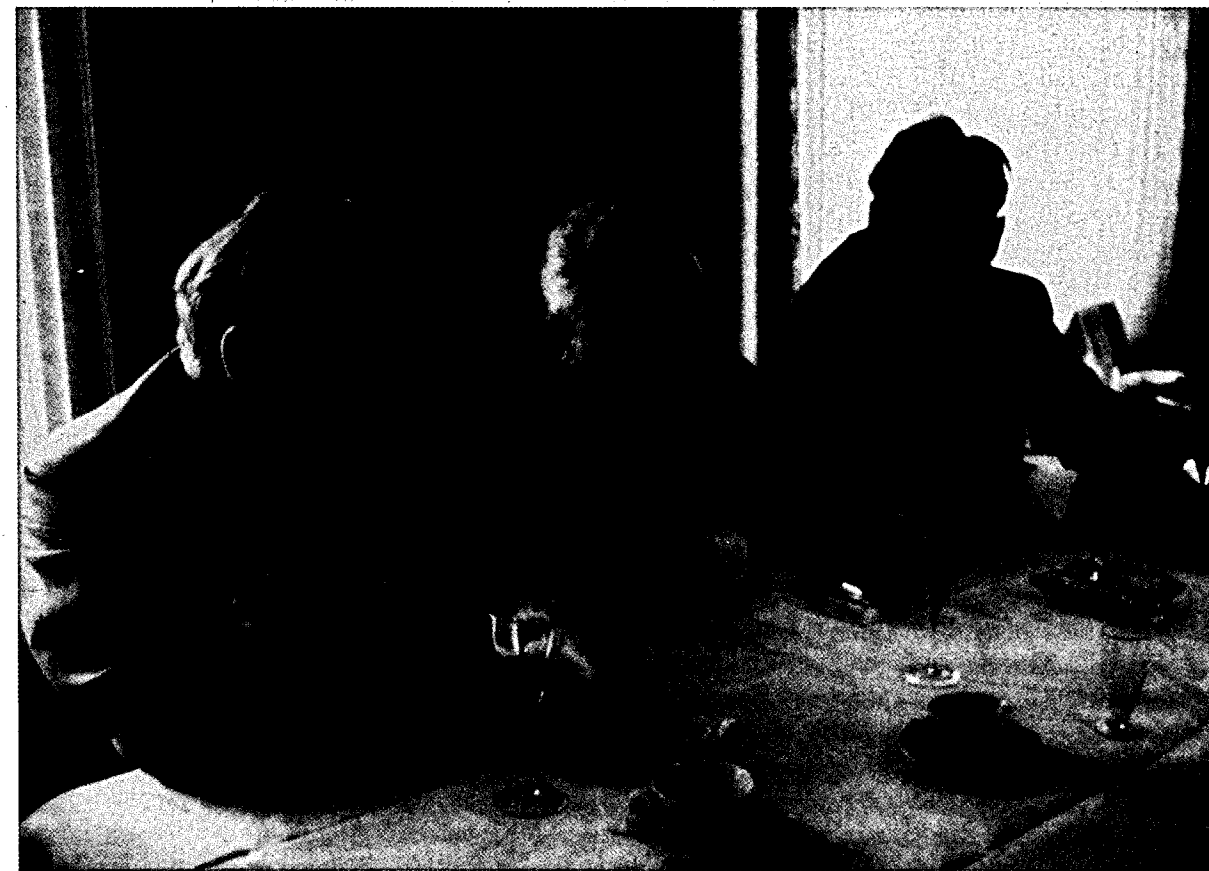
szovjet honvédelmi miniszterek időközben megegyeztek. Csak éppen a terület megszállásáért felelős hadseregcsoportokat, hadosztályparancsnokokat felejtették el értesíteni.

A másik: szeptember végére – bár még nagyon a kezdetén tartva – kezdett kibontakozni a konszolidációs folyamat. És ekkor, szeptember 29-én a DHDSCS parancsot kapott a szovjet honvédelmi minisztertől, hogy október 5–9. között szervezzenek, tartsanak hadijátékot. (A hadijáték a magasabb szintű [hadtest, hadserég] törzsek, parancsnokok felkészítésének egyik formája. Csapatok nélkül hajtják végre. A megjegyzés a szerzőtől, P. I.) Tárgya: „Ellenforradalmi felkelés leverése Csehszlovákiában”. Tisztára elefánt a porcelánboltban szituáció volt. A gyakorlat elgondolása szerint olyan feltételezett helyzet alakult ki, hogy a DHDSCS teljes magyarországi állományát és még négy magyar hadosztályt is be kellett vonni a „felkelés leverésébe”, amelyet „természetesen” Ausztriából és NSZK-ból átszivárgó felfegyverzett önkéntesek segítettek. Szűcs vezérőrnagy mindezt (számos kételyével megtűzdelve, pl.: „esetleg valamilyen politikai elgondolás realizálása várható következményeinek felszámolására való előkészületeket tükröz?”) azonnal jelentette Czinege Lajosnak és tiltakozott.³⁹⁴ A hadijátékot tiltakozása ellenére, a kapott parancs szerint a tervezett témában és időben megtartotta a DHDSCS törzse. Befejeztekor pedig értékelésében kihangsúlyozta a 8. gl. hadosztály törzsének kiemelkedő szereplését. A törzs az 1956-os tapasztalatok felhasználásával reális elhatározásokra jutott. Ezért a DHDSCS törzsfőnöke a hadosztálytörzs munkáját példaként állította a szovjet hadosztályok elé.³⁹⁵

A honvédelmi miniszterek legniecei tanácskozását követően sorozatos csehszlovák–szovjet tárgyalások kezdődtek. Koszigin és Černík október 3–4-én Moszkvában ült össze tető alá hozni az újabb szerződést. Az eredeti szovjet javaslatot, hogy az NSZK-hoz hasonlóan, mind az öt megszálló ország csapataiból maradjon helyőrség, a csehszlovák fél nem fogadta el. Ragaszkodott ahhoz, hogy ha mindenáron kell, akkor csak szovjet erők maradjanak. Nagyon nehezen alakult ki a közös álláspont a visszamaradó szovjet erők mennyiségében és a kivonás időpontjaiban. Végül megegyeztek, hogy a szerződés ratifikálásától számított két hónap alatt kell kivonni a távozó erőket. „A tárgyalások eredményeként... (október) 16-án Prágában aláírásra kerültek az okmányok. Egy »jegyzőkönyv« a csapatok összetételére vonatkozóan, amely publikálva nem lesz, és a »szerződés«, amelyet a szovjet sajtó október 19-én leközöl...”³⁹⁶ – mondta Grecskó marsall a szövetséges országok honvédelmi minisztereinek október 18-i moszkvai tanácskozásán, melynek fő napirendje a szövetséges csapatok kivonása volt. Mielőtt tovább folytatnánk a moszkvai tanácskozáson történeteket, a folyamatosság kedvéért néhány nappal vissza kell ugrani az események sodrában. A DHDSCS parancsnoka október 12-én kapott előzetes értesítést Zaharov marsalltól, hogy október 15. és november 6. között a tervek szerint ki fogják vonni csapataikat – köztük a 8. gl. hadosztály – Csehszlovákiából. Erre készüljenek fel.³⁹⁷ A magyar hadosztályt a DHDSCS parancsnoka az első ütemben hazatérő csapatok közé sorolta be. Ellentétben Zaharov intézkedésével, aki a második ütemben tervezte csak hazaengedni a 8. gl. hadosztályt. A magyar vezérkar október 16-ig kidolgozta a Csehszlovákia területén állomásozó magyar csapatok hazahozatalának tervét. Öt nap alatt akartak mindent lebonyolítani, úgy, hogy „a magyar és csehszlovák közvélemény előtt, valamint katonáink előtt kifejezze az eredményesen végrehajtott feladat célját és jellegét... katonáink feladatukat teljesítették... Katonáink testvéri szocialista országból térnek haza. A személyi állománya becsületes helytállásért elismerést érdemel”.³⁹⁸ A szervezés azonnal megkezdődött. Visszatérve a moszkvai tanácskozásra. Grecskó marsall kihangsúlyozta a csehszlovák–szovjet szerződés katonai jelentőségét. „A Varsói Szerződés hadseregeinek hadászati helyzete jelentősen megjavult azáltal, hogy ebben az irányban erőfőlényre tettünk szert. Emiatt kénytelen a NATO vezetősége már másfél hónapja tanácskozni olyan rendszabályok kidolgozásán, amelyek ezt az erőfőlényt ellensúlyozzák.”³⁹⁹ A szovjet honvédelmi miniszter beszámolóját követően a résztvevők megvitatták a csapatok kivonásának fontosabb rendszabályait. Grecskó befejezésül közölte, hogy a korábban kiadott intézkedésektől (lásd Zaharov idézett parancsát) eltérően, egy magyar és egy lengyel ezred fog visszamaradni november 10-ig és utolsónak kivonulni. Czinege Lajos azonnal tiltakozott. Miért kell a már egyeztetett ötnapos kivonási ütemet felborítani és 21 napig elnyújtani. Erre Grecskó marsall kérte, hogy legalább október végéig maradjon egy ezred. Czinege vezérezredes a szovjet „óhajt” azonnal jelentette VCS-vonalon Budapestre Kádár Jánosnak. Azt a választ kapta, hogy ha lehet, tartson ki az eredeti határidő mellett, „de a vita kapcsán ne érezzük a helyzetet”. A vita még a repülőtéren is folytatódott. Grecskó mereven fenntartotta álláspontját. „Október 19-én Moszkvából hazatérve – írja feljegyzésében a magyar honvédelmi miniszter – jelentettem Kádár elvtársnak a tárgyalásról és a magyar csapatok kivonásának határidejére vonatkozóan politikai döntését kértem. Ennek megfelelően az utolsó magyar ezredet

október 25. helyett október 31-én fogjuk kivonni.”⁴⁰⁰ Ez a 31. a rétsági harcokcsiezred volt. Nem „kiemelkedő fontos esemény” a megszállás történetében, hogy egy ezredünk hat nappal később tért a többinél haza. Míg az elsőt célszerű két jellemző szempontból is részletesen bemutatni a háttérben „zajló” eseményeket. Az egyik: jellegzetes felső szintű szovjet katonai tárgyalási módszer volt, egy már majdnem tető alá hozott megállapodást, tervet az utolsó percekben váratlan új ötletek bevezetésével megkíséreltek módosítani. A másik: az események kiéleződött vitái során gyakran Kádár János állásfoglalásai, nemritkán okos, néhány esetben a győzelem helyzetben lévő fél pozíciójából eredő kompromisszumai, a „ne érezzük a helyzetet” döntötték el a viták kimenetelét. E kis epizód jelzi annak a korábbiakban megjegyzésnek az igazát, hogy Czinege és Grecskó között gyakran került sor ehhez hasonló nézeteltérésekre.

A miniszterek moszkvai tanácskozásával egy időben jelent meg a magyar honvédelmi miniszter parancsa csapataink kivonásáról. A parancs megállapította, hogy „a 8. gl.ho. és a megerősítésre rendelt csapatok... példamutatóan teljesítették kötelességeiket... Ez idő alatt a Magyar Néphadsereg többi csapatai és szervezetei társ fegyveres testületekkel együtt – harckészültségüket magas fokon tartva – maradéktalanul eleget tettek a bonyolult helyzetből adódó feladataiknak”.⁴⁰¹

Hazatérés előtt. Lakatos vezérőrnagy, hadosztályparancsnok 1968. október 20-i búcsúlátogatása a nyitrai vezérőknél.

A hadosztály ezredei, zászlóaljai 1968. október 20–25. között, kombinált menetben, hármas menetvonalon tértek haza anyahelyőrségeikbe. A hadosztály és megerősítő erőinek a zöme keréken, járművein, a nehéz technika pedig vasúti szállítással. A határon átlépő erőket Győrnél, Komáromnál ünnepélyesen fogadták, majd pihenőkörletekben éjszakáztak. Az anyahelyőrségeikbe, az időközben beérkező vasúti szerelvények kirakását követően, már az egész egység vonult be ünnepélyes fogadtatás keretében. A központi szemle Zalaegerszegen volt. A hazatérést többnapos karbantartás, majd a bevonultatott technika végül a tartalékosok leszerelése követte.

Október 26-tól már csak a 31. hk. ezred tartózkodott kint Léván. Részletek az utolsó napok jelentéseiből:

- Október 27. „A tegnapi napon Mýtne Ludanyí (Vámosladány) termelőszövetkezet vezetői búcsúlatogatáson látták vendégül az ezredparancsnok-helyettest, az ezredtörzsfőnököt és a munkacsoport-parancsnokokat. A búcsúlatogatáson köszönetüket fejezték ki az egységtől korábban ott dolgozó csoport becsületes munkájáért...”
- Október 29-én. „A HM szállító zászlóaljától 24 tkg. érkezett és megkezdte az anyag hazaszállítását Rétságára.”
- Október 30-án a 31. hk. e. nem folytatott kiképzést. Málházott és előkészítette gépjárműveit, harckocsijait a menetre. „A tegnapi napon a 64. hk. e. laktanyájában helyetteseimmel búcsúlatogatáson vettem részt. A fogadás szívélyes, elvtársias légkörben zajlott le.” 30-án az ezred tisztjei meglátogatták az összes lévai üzemet és elbúcsúztak. Másnap, 1968. október 31-én az utolsó magyar megszálló katonai alakulat elhagyta Csehszlovákia területét.⁴⁰²

A hazatért alakulatok, átvéve helyőrségeiket, rendezték soraikat. Karácsonyig feszített munka folyt. De már itthon! 1969 első fél évében a résztvevő parancsnokságok, majd a vezérkar általános ellenőrzéssel végleg lezárták a „ZALA” fedőnevű „gyakorlatot”. Az élet visszatért a megszokott kerékvágásba.

24. FEJEZET

Néhány részterület

A közvélemény alig ismert hiteles adatot a Magyar Néphadsereg közreműködéséről a Csehszlovákia elleni agresszióban. A rádiók, a televízió, a lapok többnyire hallgattak az eseményekről vagy megragadtak az általánosságoknál, bár volt „kint” újságíró, televízió-, rádióriporter. Sőt egyszer – több napra – öt íróból álló csoport is. A tömegtájékoztatási eszközökben megjelent riportokból, írásokból sok „jó” nem származott. Az írások egyszerűen gyengének bizonyultak. Semmitmondó, az általánosság szintjén mozgó beszámolók voltak. A párt és a kormány sem erőltette a dolgokat. Mindenkinek sokkal jobban megfelelt az „és a többi, néma csend” helyzet. Minek bolygatni a kényszerhelyzet-szülte eseményeket. Megdöbbenően emlékeztetett az 1943. kora tavaszi helyzetre. Akkor is hallgatott a doni 2. m. kir. hadsereg tragédiájáról a magyar tömegtájékoztatás. A filmhíradó is mindössze Jány Gusztáv vezérezredes hazatéréséről és Keleti pályaudvari fogadásáról számolt be. Miként 1968. október végén is a televízió mindössze a hazatérésről, a zalaegerszegi ünnepségről. Meglepő, de igaz! Bár az MN Katonai Stúdió nagy erővel készült fel a csehszlovákiai események forgatására, az illetékes szervek nem engedélyezték a filmfelvételt. Hasonló volt a helyzet a televíziónál is. Magyar eredetű filmkocka elvértve készült a helyszínen.⁴⁰³ Úgy tűnik, senki sem akart – utólag sem – az eseményekkel dicsekedni.

Pedig nem túlzás kijelenteni, hogy az 1956-os forradalmat követő három és fél évtized alatt a Csehszlovákia elleni megszállásban való közreműködés érintette a legmélyebben a Magyar Néphadsereget. Anyagi költségkihatásait nem voltam képes felmérni. Összegző kimutatás nem készült. Csak a jéghegy csúcsát mutató különleges kiadásokat – például: a kiosztott jutalmakat, a fizetéskiegészítéseket, szociális segélyeket, támogatásokat és ehhez hasonló kis tételeket, valamint a károkat és kártérítéseket tüntették fel a pénzügyi számvetések. A többi kiadás eltűnt a Magyar Néphadsereg nagy kálapja alatt. Ezek alapján még becsülni is nagyon nehéz, ha nem lehetetlen a tényleges bekerülési költségeket.

Tanulságos tapasztalatokkal szolgált a hadosztály tiszti, tiszthelyettesi és sorkatonai állománya erkölcsi-fegyelmi helyzetének alakulása. A statisztikai adatok összességében jó, július–augusztusban igen jó, illetve szeptembertől az átlagosnál kissé jobb fegyelmi állapotot mutatnak. Az adatok és a megkérdezett szemtanúk szerint kevesebb fegyelmi vétség volt kint csehszlovák területen a hadosztálynál, a jelentősen felduzzasztott létszám ellenére, mint a többi, Magyarországon maradt hadosztálynál. A veszély tudata, a harci helyzet határmezsgyéjén való néhány napos élet egymásra utalta a tiszteket, tiszthelyetteseket és sorkatonákat. Össze voltak zárva. Jobban megismerték egymást. Mindenki egybehangzó véleménye szerint a mozgósított – és néhány

évvel idősebb, nagyrészt családós – tartalékosok megállapodottsága jelentős hatást gyakorolt a fiatal tisztekre a sorállományra. Visszafogta őket a meggondolatlan lépésektől.

A statisztikák szerint megállapítható, hogy összesen négy magyar katona – 3 tiszt: egy hk. baleset (ismertettük), egy betegségben (szívroham) és egy öngyilkosságot követett el, valamint 1 sorkatonát (fegyverbaleset) –, továbbá 2 csehszlovák állampolgár (gépkocsibaleset) vesztette életét. Léván lövéssérülten megsebesítettek – nem szándékosan – 1 csehszlovák állampolgárt és a határőrség fegyverhasználatával a megszállás első óráiban szintén megsebesített egy csehszlovák csendőrtiszthelyettest.

A hadosztálynál külön elnöki tanácsi rendelettel felállított hadosztálybíróság működött. Tevékenyebb jogi problémát is felvetett. Nem volt háború, mégis katonai hadosztálybíróság ítélkezett. A korábbi jogrendszer és a törvények szerint nem volt a helyzet jogellenes, csupán még nem volt rá példa, tehát szokás hiánya újtonság erejével ható volt. A másik jelentős jogi probléma a hadosztálybíróságok szervezeti összetétele volt. A néphadsereg egyik hadosztálybíróságához sem szerveztek védőügyvédet, e feladatra minden esetben ügyvédekért kértek fel. Csehszlovák területre ezt a gyakorlatot nem lehetett alkalmazni, ezért ideiglenesen tartalékos ügyvédekert vonultattak be.

A katonai ügyészséghez 70 feljelentés érkezett. Ebből 12 esetben megtagadták a nyomozást. 3 esetben parancsnoki fegyelmi hatáskörbe utaltak vissza, 4 katonát ügyészi figyelmeztetésben részesítettek. A bíróság összesen 45 bűnügyet tárgyalt 51 vádlottal, ebből elítéltek 47 főt. Köztük 8 tisztet. „A bűntettek egy része törvényes volt” (lopás, gondatlan veszélyeztetés, gk.-baleset, garázdaság stb.), 17 katonai bűntettben hirdettek ítéletet. Ebből egy minősíthető nagyon súlyos esetnek: 2 katona rablással kibővített fegyveres szökést kísérelt meg Ausztriába. A csehszlovák határőrök fogták el őket. Komoly vétségnek számított további két szökés kísérlet. Összfenyítések száma 260 volt. Ismételtén kihangsúlyozzuk, hogy a különösen veszélyesnek mondott időszakokban (július 27.–augusztus 5., illetve augusztus 20–30. között) alig volt fegyvelemsértés, és ami abból sem a szándékosság dominált.⁴⁰⁴

Az eredményeket elismerő előléptetések, dicséret, jó munkára, áldozatvállalásra utalnak. Ellenére, ha például összehasonlítjuk, hogy egy-egy április 4., november 7. alkalmával mennyi kitüntetés került elismerést osztottak szét, megállapítható, hogy viszonylag visszafogottan osztották a kitüntetések sorát az állományban. A kitüntetésekre való felterjesztést szabályozó „elvi állásfoglalás” ugyanis előírta, hogy „elismerések mennyisége és módja ne legyen túlzott. Katonáink nem »győztes hadműveletekből« térnek haza, hanem a kiemelkedő, a szerzőtől, P. I.), azért az elismerések széles körű (hadseregen kívüli) publikációja nem célszerű”.⁴⁰⁵ Az önmagukért beszélő, jellemző és a „vonakodó” részvétellel teljesen összhangban lévő kijelentések a vezérkar főnök, Csémi Károly altábornagy tollából származó sorok. Volt egy valóban jól szervezett, a bemutatott, s a leírtakból megállapítható, egyrészt a néphadsereg szervezési anomáliáiból, valamint az ország krónikus pénzelégtelenségéből fakadt hibákkal együtt katonailag magas színvonalon megoldott hadművelet, amelyre a vezérkar tudott büszke lenni sem a vezetés, sem az állomány. Egy hadművelet, amely könnyen véresen komollyá válhatna. És hogy ez nem így történt, a csehszlovák politikai, katonai vezetés előrelátásán kívül, jelentős mértékben az események sodrában felkészültségük javát adva helytálló katonáinknak is köszönhető volt. A hadosztályparancsnoktól sorkatonáig beleértve, nem kérdezett meg senki, hogy akarnak-e menni. Csak küldték őket és mentek, mert bíztak a vezetőkben. Nagy részük hitt nekik. Igyekeztek legjobb tudásuk szerint megoldani feladataikat. A befejezés után pedig – miközben nagyhangú szónoklatok során emelték ki a katonák helytállását – a leggyorsabban éppen a vezetők igyekeztek mindenütt „elfelejteni”, „elhallgatni” azt a tényt, hogy Magyarországon, igaz, vitathatatlanul nagy szovjet politikai nyomásra, fegyveresen részt vett egy testvérmemzeztől nyilvánított szomszédos ország népei – köztük több mint félmilliónyi magyar kisebbség – szabadságtörekvéseinek az „emberarcú szocializmus” megteremtési kísérletének eltiprásában. Hosszú időre tépve fel újra a magyar és csehszlovák nép egymásnak okozott sebeit. Ugyanez az elhallgatási törekvés jellemzi a vezérkari főnök 1969 tavaszi kiadott intézkedését a „ZALA '68” fedőnevű „hadgyakorlat” okmányainak további „kezelésére”.⁴⁰⁶ A forrás hadtörténelmileg figyelemre méltó – és megőrzésre kijelölt – összes okmányt, ezred és önálló zászlóalj, század szinttől fölfelé összegyűjtve, azonnal be kellett szállítani a vezérkarhoz irattározásra. Minden más, az emelkedett szintnél alacsonyabb feljegyzést – „fecnit” is beleértve – bizottságilag meg kellett semmisíteni. A sors fintora, talán éppen a szigorú elzártaság miatt a teljes dokumentáció megmaradt és nem válogattak ki közülük semmit a rendszerváltáskor. A beszállított és tárolt okmányokból teljes részletességgel mindennap minden alakulat ö

eseménye, tette pontosan nyomon követhető. Akkor amikor a csapattörténetekbe ezredtől hadseregig pedig semmitmondó bejegyzésekkel emlékeztek meg az eseményről. Valahogy így: „...az egység a szocialista országok testvéri hadseregeivel együttműködve, részt vett a »ZALA '68« fedőnevű hadgyakorlaton. Internacionalista segítséget nyújtva ezzel a csehszlovák népnek».

A katonailag kifogástalanul végrehajtott hadművelet katonai, szervezési, hadművelleti tapasztalatai viszont egyáltalán nem merültek feledésbe. A vezérkar irányításával a Magyar Néphadsereg, a Honvédelmi Minisztérium vezető szervei még 1969–70-ben, részletes elemzést követően, feldolgozták és jelentős részüket felhasználták a hadseregfejlesztés, vezetés, kiképzés területén. Többek között e tapasztalatok alapján korszerűsítették a harcászati és mozgósítási rendszert, szervezték meg a magyar repülőfőnökséget, korszerűsítették a repülőik kiképzését és így tovább. A problémák egy része megoldhatatlannak bizonyult, ezek a sorozott hadsereg megszűntével, ahogy „jogásnyelven” mondani szokás, okafogyottá váltak. Néhány akkor tapasztalt probléma sajnos még ma is él tovább. Például a tartalékos képzés megoldatlanságának kérdése. Éspedig az azóta is – 40 éve – fennálló „szemléletbeli korlátok”, azaz költségvetési problémák, magyarán pénzhiány miatt. Úgyszintén szemléleti problémákra vezethető vissza, hogy bár 1968 világosan bizonyította az önálló légierő mint haderőnem szükségességét, e kérdésben is alig történt valami. Bebizonyította, hogy az ismeretanyag kopása hihetetlenül gyors. És azóta még fel is felgyorsult. A tartalékosokat – előbb-utóbb lesznek – igénybevételükkor, mozgósításukkor a tanulságok szerint nem szabad teljes harcértékű kiképzettnek tekinteni. A 8. gl. hadosztályhoz a sors kegyes volt. Nem került azonnal bevetésre és a háromhetes szünet alatt képes volt a tartalékosokat felkészíteni, legalább az új fegyverek használatára átképezni. Ha ... (ez nagyon történelmietlen szó, de mégis le kell írni) ez nem lett volna, akkor könnyen olyan helyzet alakulhatott volna ki, mint háromnegyed évszázaddal azelőtt, az első világháborúban, amikor a póttartalékosokból, népfelkelőkből a sorkatonai alakulatok leszereltjeiből álló „egész hadosztályokat dobtak sebbel-lobbal a frontra, ahol azután iszonyú veszteségeket szenvedtek”.⁴⁰⁷ Hivatkozhatnánk 1945 hasonló példáira is. 1968 csak megerősítette e régi tapasztalat mai érvényét.

JEGYZETEK

A jegyzetek alapját a kutatásom kezdeti éveiben, 1990–1994 között, a Magyar Honvédség Központi Irattárában (MHKI) őrzött és a „ZALA” gyakorlat okmányait, térképeit tartalmazó – Csehszlovákia megszállásával kapcsolatos –, 5/12/7-75 számú csomagok alkotják. Az MHKI időközben átadta a teljes iratanyagot a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltárának (HIL), ezért a jegyzetek változhattak. A csomagokban található, hatalmas, több ezer foliót kitevő iratanyag, térkép, hadművelleti és egyéb napló akkor még irattárilag rendezetlen volt. Amelyik csomagban találtam belső leltárt vagy gyűjtőt, ott feltüntettem az irat sorsszámát. Amelyikben nem, ott a csomag jelzete mellett az irat tárgyát jelöltem meg. Néhány iratnak sem tárgya sem címe nem volt. Ezeknél csupán a csomag jelzetére voltam kénytelen hagyatkozni. Kádár Jánosnak a témával kapcsolatos okmányait, a Kádár–Brezsnyev-telefonbeszélgetésekről készített feljegyzéseket, valamint a határőrség és a Belügyminisztérium többi szervezete iratanyagait a Magyar Országos Levéltár (MOL) őrzi. Úgyszintén a MOL-nál kutathatók a '90-es évek első felében az egykori Párttörténeti Intézetben (PTI) elhelyezett iratok.

1. Népszabadság, 1968. január 6. 1. o.
2. Vida István: A magyar pártvezetés szerepe az 1968-as csehszlovák válság „megoldásában”. Előadás. Elhangzott az MTA Történettudományi Intézetben, 1993. szeptember 6-án, a „Magyarország és Csehszlovákia 1968-ban” címmel megtartott nemzetközi szimpóziumon. Továbbá: Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) 288/f/47/743. folió. 1-5.
3. Pithart, Petr: Hatvannyolc. Pozsony, 1993. Kalligram Könyvkiadó. 86–87. o.
4. Nyers Rezső közlése 1993. szeptember 6-án az MTA Történettudományi Intézetben tartott szimpóziumon.
5. Népszabadság, 1968. január 6. 1. o.
6. Népszabadság, 1968. január 11. 3. o.
7. Rudé Právo, 1968. január 15. – Népszabadság, 1968. január 16. 2. o. „Az ember iránti bizalom politikája”.
8. A békeszerződések aláírásának időpontjai: Németországgal: Versailles, 1919. június 28.; Ausztriával: Saint Germain de Lay, 1919. szeptember 10.; Magyarországgal: Trianon, 1920. június 4.
9. A cseh és szlovák kérdés felvázolásához felhasznált irodalom: Szarka László: A szlovákok története. Budapest, 1992. Bereményi Könyvkiadó – Lipták, Lubomir: Slovensko v dvadsiatom storoci. Bratislava, 1968. – Pithart, Petr. i.m.
10. Pithart, Petr. i.m. 103. o.
11. Pithart, Petr. i.m. 102. o.
12. 1991–1993 között a Csehszlovák Köztársaság szétválásának folyamata során is, Szlovákia területén magyar kisebbség tartott ki legkövetkezetesebben Csehszlovákia egysége mellett.
13. Plezva, Victor: A CSKP nemzetiségi politikája. Pozsony, 1983. Madách Könyvkiadó. 269. o.
14. Plezva, V. i.m. 278. o.
15. Czibula János: Gazdasági partnerünk Csehszlovákia. Budapest, 1980. Kossuth Könyvkiadó. 19–27. o.
16. Pleva, V.: Napjaink történelme. Bratislava, 1976. Madách Könyvkiadó. 368. o.
17. Hájek, Jiří: Mítos a realita ledna. 1968. Praha, 1970. Svoboda 15. o. – Hájek, Jiří: Demokratisierung oder Demontage? München, 1969. Domnitz Verlag.
18. Platform a podvinenost současného revizionismu ze zkušenosti ČSSR Ústav ML. Úv. KSC Praha, 1970. 39–40. o.
19. Irmanová, Eva: Az 1968. évi csehszlovákiai belpolitikai fejlődés a legújabb csehországi kutatások tükrében. Előadás. – Jablonický, Jozef: A szlovák tényező a csehszlovákiai válságban. Előadás. Elhangzott 1993. szeptember 6-án az MTA Történettudományi Intézet nemzetközi szimpóziumán.
20. Kosta Jiří: Prag 1968–1988. Vervollkommung oder Reform. In: Miller, Tilly (Kosta ... etc.) Prager Frühling und Reformpolitik heute. Akademiebeiträge zur Politische Bildung. Band 20. München, 1989. Olzog Verlag.
21. Népszabadság, 1968. január 16. 2. o.
22. Nyers Rezső közlése 1993. szeptember 6-án.
23. MOL. 288/f/47/743. f. 1-5. „Emlékeztető a Dubček elvtárral folytatott beszélgetésről”. Továbbá: f. 8-9. „Emlékeztető a komarnói látogatásról”.

24. MTI (Magyar Távirat Iroda), 1968. február 1.
25. Népszabadság, 1968. február 6. – MTI, 1968. február 6.
26. Rudé Pravo. 1968. február 8. 1. o.
27. Népszabadság, 1968. február 23. 1. o.
28. Uo.
29. MOL. 288/f/471743. f. 23-27. „Emlékeztető” Kádár János és Brezsnyev, Gomulka megbeszéléseiről. És f. 20. „Emlékeztető” Kádár János és Novotný beszélgetéséről. Feljegyezték: Szűrös Mátyás, Kovács Béla.
30. Politikatörténeti Intézet (PTI). Az MSZMP PB 1968. március 19-i ülésének jegyzőkönyve. – Vida István. Lásd 2. sz. jelzetet. – Sipos Péter: Kádár János és az 1968. évi bevonulás. História. 1992. 8. szám 22-25. o.
31. Vida István. Lásd 2. sz. jelzetet. – Sipos Péter i.m. Lásd. 30. sz. jelzetet.
32. Többek között lemond az ifjúsági szervezet elnöke, a katolikus papi békemozgalom vezetése, a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke stb. Csehszlovákia 1968/69. Tanulmány. Kézirat. MTI. Könyvtár.
33. Király Béla: Az első háború a szocialista országok között c. előadása. Bp., 1992. november 4., MTA.
34. Huszár Tibor: 1968 Prága – Budapest – Moszkva. Szabad Tér Kiadó. Bp. 1998. 44–45. o.
35. Menzl, Vojtech professzor: A tömbfegyelem logikája. Interjú. Népszabadság, 1991. január 5. 22. o. – Mlynár, Zdenek: A prágai tavasz ... és ősz. Budapest, 1989. VITA Kiadó.
36. Magyar Honvédség Központi Irattára (MHKI), 5/12/53. csomag. A DHDSCS-parancsnok 1968. 9. 22-i összefoglaló jelentése M. V. Zaharov marsallnak a „DUNA” gyakorlaton végrehajtott tevékenységéről.
37. Kun Miklós: Párgai tavasz – Prágai ősz. 1968 fehér foltjai. Akadémia Kiadó, Bp. 1998.
38. Pithart, Petr. i.m.
39. Menzl, Vojtech idézett interjú. Lásd 35. jelzetet.
40. MHKI 5/12/11. sz. csomag. Feljegyzés az MNK és SZU honvédelmi miniszterek 1968. szept. 4-i moszkvai tárgyalásairól.
41. MHKI 5/12/11. sz. csomag. Jelentés az MSZMP PB-nek az öt szövetséges ország honvédelmi minisztereinek 1968. október 18-i moszkvai értekezletéről.
42. Menzl, Vojtech idézett interjú. Lásd 35. jelzetet. Menzl professzor megállapításait erősítik meg Vida István kutatási eredményei is.
43. Nyers Rezső közlése 1993. szeptember 6-án.
44. MHKI 5/12/11-12. sz. csomagokban lévő jelentésekből összeállítva.
45. MHKI 5/12/53. csomag. Az adatokat a DHDSCS parancsnokának 1968. 09. 22-i összefoglaló jelentése alapján állítottam össze.
46. Nyers Rezső közlése 1993. szeptember 6-án.
47. MHKI 5/12/53. sz. csomag. A DHDSCS pk. 1968. 09. 22-i összefoglaló jelentése.
48. Szűcs Ferenc ny. altábornagy, Kőszegvári Tibor és Vadászi Tibor ny. vezérőrnagyok közlései. Szűcs altábornagy a DHDSCS mellett működő magyar hadművelleti összekötőcsoportnak 1968-ban még mint vezérőrnagy volt a parancsnoka, a másik két közlő ugyanott főtisztként dolgozott.
49. Lásd 47. jelzetet.
50. MHKI 5/12/11. 89. sz. irat. Valamint: MHKI 5/12/11. csomag 39. sz. iratát, „Emlékeztető a HM elvtársnak az 1968. szeptember 2-án tett jelentéséről”.
51. Lásd 47. sz. jelzetet. Magyarázat: „CS” idő a Varsói Szerződés haderőinél a támadás kezdő időpontjának jelzése. CS+10 óra = a támadás kezdete után 10 órával.
52. MTI Nemzetközi dokumentáció 13.-14. füzet. A csehszlovákiai események dokumentumai. 1968., I-II. rész. MTI és az MSZMP KB Politikai Főiskolája, Budapest. 1969.
53. Literární listy, 1968. április 4.
54. Szarka László: A szlovákok története. Budapest é.n., Bereményi Könyvkiadó. 187–209. o.
55. Karber, A. P.: Czechoslovakia. A Scenario of the Future. In: Military Review. 1969. február 11–21. o.
56. Pithart, Petr. i.m. 193–194. o.
57. Pithart, Petr. i.m. 194–195. o.
58. Literární listy, 1968. 1–10. számai.
59. Gosztonyi János: Prágai beszélgetések. Népszabadság, 1968. március 21. 2. o.

60. Vida István. Lásd 2. sz. jegyzetet.
61. Népszabadság. 1968. március 12. 3. o.
62. MHKI 5/12/11. csomag 39. sz. irat. „Emlékeztető a HM elvtársnak az 1968. szeptember 2-án jelentéséről.” (Szűcs Ferenc vezérőrnagy kézírásos jelentése.)
63. Haefs, Hanswilhelm: Die Ereignisse in der Tschechoslowakei von 27. 6. 1967 bis 18.10.1968. dokumentarisches Bericht, Bonn-Wien-Zürich 1969. Siegler & Co. KG. Verlag für Zeitarchive. Teil V.
64. Népszabadság, 1968. május 7. „Befejeződtek a csehszlovák küldöttség moszkvai tárgyalásai.”
65. Berecz János: Mi a csendes ellenforradalom? Budapest, 1970. Kossuth Könyvkiadó, 22. o.
66. Vida István. Lásd 2. sz. jelzetet.
67. Sipos Péter i.m. Lásd 30. sz. jelzetet.
68. Uo.
69. Vida István. Lásd 2. sz. jelzetet.
70. Haefs, Hanswilhelm i.m. Lásd 63. sz. jelzetet.
71. Csémi Károly ny. vezérezredes közlése. Csémi Károly 1968-ban altábornagyként az MNH vezérkar főnöke volt.
72. 1968-ban kétszer jártam – tavasszal és nyáron, a megszállást megelőzően – Csehszlovákiában. A megállapítások részben személyes, részben az abban időben Csehszlovákiában járt tisztek véleménye tükrözik.
73. Csizmas, Michael: Militärpolitische und völkerrechtliche Aspekte der Militärpolitischen Besetzung CSSR. SMZ 1969. 3.-4. szám.
74. MOL (PTI) 288. fond. 5/460/PB. 1968. július 9. Czinege Lajos beszámolója az EFEF által vezetett „Šumava”... gyakorlatról. – MHKI 5/12/10. sz. csomag. Jelentés az MSZMP PB-nek.
75. Csehszlovákia 1968/1969... (a) CSKP dokumentumai tükrében. Tanulmány, N.n., Kézirat. MTI. é.n.
76. Lásd a 74. sz. jelzetet.
77. MHKI 5/12/11. csomag 1. sz. okmány. MNVK. 003/60562.
78. Lásd a 74. jelzetet.
79. Uo.
80. Csehszlovákia 1968/1969... i.m. – Svobodné slovo. 1968. június.
81. Haefs, Hanswilhelm i.m.
82. 78 Lásd 74. sz. jelzetet.
83. Uo.
84. Uo.
85. Uo.
86. Uo.
87. MOL (PTI) 460. fond. PB. 1968. július 9.
88. Népszabadság, 1993. február 2. 12. o. Aczél Endre: Tapasztalat és ösztön c. cikkében idézi Litván Gy. professzor kijelentését.
89. Csémi Károly közlése.
90. Nyers Rezső közlése. Bethlen Gábornak Kádár János egyik politikai példaképeként való szerepéről Szűcs Ferenc beszélt.
91. Pataky Iván: Adalékok Románia távolmaradásának kérdéséhez a Csehszlovákia elleni 1968. agresszióból. In: ACTA-1998 I. k. 337–343. o. Székely Nemzeti Múzeum. Sepsiszentgyörgy. 1999.
92. MHKI. 5/12/11. sz. csomag. 3. sz. okmány. Feljegyzés. 1968. július 10-én 13.10-kor
93. Uo.
94. MOL. 288/f/17743. f. 100-102.
95. Nyers Rezső közlése.
96. Vida István. Lásd 2. sz. jelzetet. – Benčík – Kural: Vojenská intervence proti Československu v srpnu 1968. ... Historie a vojenství. 1993. 3. Číslo. Praha.
97. Nyers Rezső közlése. – MOL 288/f/47743. f. 119.
98. Sipos Péter i.m. Lásd 30. sz. jelzetet. Továbbá: MOL. 288/f/47743.

99. Vida István előadása. Lásd 2. sz. jelzetet. – Sipos Péter i.m. Lásd 30. sz. jelzetet. – MOL. 288/f/47/743.
100. Nyers Rezső közlése. – Vida István előadása. Lásd 2. sz. jelzetet. – Benčík – Kural: i.m. Lásd 96. sz. jelzetet.
101. Népszabadság 1968. július 19. – Rudé Právo 1968. július 18. – Kövesdi János: Országos gyász. Csehszlovákia, 1968. augusztus. (Dokumentumgyűjtemény) Pozsony, 1990. 19–23. o.
102. Új Szó. 1968. július 19. A CSKP KB Elnökségének álláspontja az öt kommunista és munkáspárt leveléhez. In: Kövesdi János: Országos gyász 19–23. o.
103. Stanovisko Predsednictva UVKSČK... In: Rok sedesatyosny... Praha 1971. 243–244. o.
104. Lásd 96. sz. jelzetet.
105. MHKI 5/12/11. sz. csomag 7-8-9-10. sz. okmányok, „Feljegyzések”.
106. Csémi Károly közlése.
107. MHKI/5/12/53. A DHDCS pk. összesítő jelentése a „Dunaj” gyakorlat végrehajtásáról. MNK HM Gyakorlatvezetőség 20/00185 gyak. G8. sz. Nyersfordítás
108. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 11. sz. okmány. A „Feljegyzés”-t Csémi Károly írta alá. Kádár János az irat bal felső sarkában láttamozta.
109. MOL 288. fond. 164. folió. PB. júl. 23/958. Kézírás. „Szig. Bizalmas”. Bal felső sarkában „Sándor elvtársnak”. Kiegészítés a PB-jegyzőkönyvhöz.
110. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 12. sz. okmány. Feljegyzés.
111. MOL 288/f/47/743. f. 161-162.
112. 1993. július-októberében Érsekújváron, Léván, Nyitrán anyaggyűjtésem során szemtanúkkal beszélgettem. Beszámolóikon hangzott el, illetve levelekben írták meg élményeiket. Néha a magyarok iránti ellenszenvtől eltelve, mint például Laco Zrubec nyitrai lakos. Idézek néhány sort leveléből: „Vtomto storoči Maďari vtrhli na Slovensko tri razi, Po prvý raz to bolo roku 1919... Po druhý raz roku 1938. Po tretí raz vtrhli na starobylé Slovensko maďarské hordy roku 1968.” Röviden és tömören: „a magyar hordák eddig háromszor 1919-ben, 1938-ban és 1968-ban rohanták le Szlovákiát”.
113. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 48. sz. okmány. „Emlékeztető a HM elvtársnak az 1968. szeptember 2-án tett szóbeli jelentéséről.” (Szűcs Ferenc kézírással felterjesztett okmánya. Láttamozták: VKF, Biszku Béla, Nyers Rezső, Pullai Árpád, Komócsin Zoltán és szeptember 3-án Kádár János.)
114. MOL (PTI) 288. fond. 5/460/PB 1968. m. július 9. Lásd 74. sz. jelzetet.
115. MHKI 5/12/11. sz. csomag 13. sz. okmány. Feljegyzés.
116. Uo.
117. Csémi Károly közlése a szerzőnek.
118. Lásd 115. jelzetet.
119. A hadművelési tervek és intézkedések zöme térképre készült. Ezek alapján mutatom be a hadművelési terveket. A térképeket az MHKI 5/12/8., 9., 10., 11. sz. csomagokban találhatók. A megszállásra kijelölt terület földrajzi adatait Kozma István – Héjja István – Stefancsik Ferenc: Katonaföldrajzi kézikönyv. Zrínyi Kiadó. Bp. 1993., valamint Csehszlovákia 1965–80. évi térképei, statisztikai kiadványai alapján állítottam össze.
120. MHKI 5/12/53. sz. csomag. Lásd 36. sz. jelzetet. MHKI 5/12/9. sz. csomag. A 8. gl. hadosztályparancsnok elhatározás-térképe.
121. Csémi Károly közlése.
122. Csémi Károly közlése.
123. Iván Dezső nyá. ezredes közlése.
124. MHKI 5/12/9. sz. csomag. A 8. gl. hadosztályparancsnok összefoglaló jelentése. A „VÍZVÁLASZTÓ” jelszavas, a csapatok harcckészültségbe helyezésének teljes vagy részleges végrehajtását és elrendelését egyszerre, illetve feladatonként külön-külön lehetővé tevő borítékrendszer volt.
125. A harci technika, fegyverzet, harceszközök egy része „konzervált”, azaz védő- és kenőanyaggal borítva, kezelve állt a raktárakban, telephelyeken. Igénybevételükre csak külön parancsra, mozgósítás elrendelésekor került sor.
126. MHKI 5/12/8., 9., 10., illetve 5/12/19., 20., 21. csomagokban elhelyezett hadművelési jelentések, létszám stb. jelentések, naplók alapján összeállított kimutatás.

127. MHKI 5/12/8. sz. csomag. Az okmány nem volt sorszámozva és tárgya nem volt feltüntetve.
128. MHKI 5/12/10. sz. csomag. A 31. hk. ezredparancsnok összefoglaló jelentése.
129. MHKI 5/12/10. sz. csomag. 1968. 07. 28. 10 órai adat. Harcértékjelentés.
130. MHKI 5/12/11. sz. csomag. A 84. pc. és gimű. javítóműhely parancsnok összefoglaló jelentése.
131. A Katonai Filmstúdió által 1991-ben tervezett filmhez elkészített filminterjúk szöveggönyvéből. Kézírt szerző birtokában.
132. Az átcsoportosítást az MHKI 5/12/8., 9., 10., 11. sz. csomagokban elhelyezett hadosztály, ezred és zászlóalj, tüzérosztályok összefoglaló jelentései, munkatérképei kimutatásai alapján írtam. Az okmányok tételes felsorolásától – nagy mennyiségük miatt – eltekintettem.
133. MHKI 5/12/8. sz. csomag. MN MÜF jelentése a „ZALA” gyakorlatról.
134. MHKI 5/12/9. sz. csomag. 8. gl. hadosztályparancsnok összefoglaló jelentése.
135. MHKI 5/12/19. sz. csomag. MNVK I. Csoportfőnökség 002207/11. munkafüzet. Feljegyzések. Az 07. 25-i bejegyzések alapján összeállítva.
136. MHKI 5/12/19. sz. csomag. MNVK HDM CSF-ség. Hadművelési napló I.
137. MHKI 5/12/10. sz. csomag. Intézkedési terv a HM szervek részére. A „minden oldalú biztosítás” szakkifejezés katonai értelemben olyan rendszabályok és tevékenységek összefoglaló megnevezése, amelyeknek elsődleges célja kedvező feltételeket teremteni a saját erők alkalmazására. A feladatok teljesítéséhez összes szakérő és terület közreműködik.
138. MHKI 5/12/8. sz. csomag. MNVK HDM CSF-ség. Összefoglaló jelentés.
139. MHKI 5/12/19. sz. csomag. Lásd 136. sz. jelzetet.
140. MHKI 5/12/8. sz. csomag. 53. sz. okmány.
141. Lásd 48. jelzetet.
142. Lásd 140. sz. jelzetet.
143. MHKI 5/12/11. csomag. 19. okmány. Kézírtos feljegyzés Benkei Andrásal történt megbeszélésről.
144. MHKI 5/12/9., 10., u., 43., 44., 45. sz. csomagok okmányai alapján állítottam össze a magyar és szlovák légierőkre vonatkozó adatokat.
145. Lásd 36. sz. jelzetet.
146. MHKI 5/12/43. sz. csomag. Az OLP pk. 001. sz. harcparancsa.
147. MHKI 5/12/12. sz. csomag. 2. okmány. Feljegyzés a HM HKSZ helyzetéről.
148. A Magyar Országos Levéltárban (MOL) a BM Határőrség Országos Parancsnoksága (BM HOP) átadott iratok között nem található a DUNA gyakorlat vagy feladat végrehajtására vonatkozó parancsok, intézkedések, csak hivatkozás. (A BM 0020/68-as parancs, 011/68. sz. utasításra való hivatkozással. E parancsok sem sikerült fellelnem. A feladat végrehajtására vonatkozó parancsokat, intézkedéseket a „RÁBA”, „BODROG” jelszavas boríték felhasználásával adták ki.) A határőrség országos parancsnoka jelenlegi állásánál alapján állítottam össze a Németh János rendőr vezérőrnagy, belügyminiszter-helyettes által kiadott parancsokban meghatározott feladatokat. MOL XIX-B-10.9.d.73. 00728/1968. „Bodrog” feladat kiadása.
149. MOL XIX-B-10.I/9.d.177. Részletes térkép a határőrség diszlokációjával. (Diszlokáció = a csapatok meghatározott rendben, helyeken, hadművelési területen tábori körülmények közötti telepítése/elhelyezése/elhelyezkedése.)
150. MOL XIX-B-10.9.d.71.
151. MOL XIX-B-10.9.d.71. BM HOP. 00718/1968. Az ágcsernyői találkozóra való tekintettel, valószínűleg ki- és beléptetési tilalmat visszavonták. E megállapításra a következő, 08. 16-án kiadott gépi szöveggéből következtetek, magát a visszavonást elrendelő okmányt nem leltem fel.
152. MOL XIX-B-10.9.d.73. BM HOP 00728/1968.
153. MOL XIX-B-10.9.d.73. 29/1. A 10. határőrkerület hadművelési naplója „BODROG”. Nyt.sz. 64. szám. 821.
154. MOL XIX-B-10.9.d.73. BM HOP 00728/1968.
155. MOL XIX-B-10.9.d.73. BM HOP 00728/1968. Ezt követően több okmány is ugyanezzel a számmal szerepel, de tartalmuk eltérő.

156. Uo.
157. Uo.
158. Uo.
159. MOL XIX-B-10.9.d.73 29/1. A 10. hór. kerület hadműveleti napló. 07. 30-i bejegyzés.
160. Sziács (Sliáč.= Garamhalászi) Besztercebánya és Zólyom között.
161. MOL XIX-B-10.9.d.73. (MOL XIX-B-10.9.d.71. 23/1. A 10. hór. kerület pk. elhatározása. A 00555/1968. sz. okmány 3. sz. melléklete)
162. MHKI 5/12/8. sz. csomag. A honvédelmi miniszter felhívása a tisztek részére.
163. Szűcs Ferenc nyá. altábornagy elmondta a szerzőnek, hogy a parancsot személyesen ő fogalmazta meg és terjesztette fel aláírásra Czinege Lajos honvédelmi miniszternek. A megelőző napokban magához hívatta Kádár János, akinek Szűcs Lajos közeli ismerősi köréhez tartozott, és kihangsúlyozta neki, „arra gondolva írd meg a parancsot és minden további intézkedést, hogy mi a szlovákokkal a következő évvezredben is szomszédokként együtt fogunk élni”.
164. MHKI 5/12/19. sz. csomag. Lásd 136. sz. jelzetet.
165. Uo.
166. Uo.
167. MHKI 5/12/12. sz. csomag. A 8. gl. hadosztály átcsoportosításának térképe. (Munkatérkép.)
168. MHKI 5/12/12. sz. csomag. Magánjellegű távbeszélő-forgalom engedélyezése.
169. Csémi Károly közlése.
170. Egyes esetekben lehetetlen a mondatokban lévő számtalan adatot, tényt külön-külön, tételesen felsorolni a „jegyzetekben”. A következő bekezdéseket összesen 23 parancs, intézkedés alapján állítottam össze.
171. Az MSZMP Politikai Bizottsága nem engedélyezte. Az okmány csak a tényt rögzíti.
172. MHKI 5/12/19. sz. csomag. Lásd 136. sz. jelzetet.
173. Uo.
174. MHKI 5/12/9. sz. csomag. 9. gl. hadosztály összefoglaló jelentése.
175. MHKI 5/12/19. sz. csomag. 9. gl. hadosztály összefoglaló jelentése, valamint a 9. gl. hadosztálytörzs jelentése.
176. MHKI 5/12/19. sz. csomag. Lásd 136. sz. jelzetet.
177. MHKI 5/12/9. sz. csomag. Lásd 174. sz. jelzetet.
178. MHKI 5/12/9. sz. csomag. Lásd 174. sz. jelzetet.
179. MHKI 5/12/12. sz. csomag. Kimutatás a 8. gl. hadosztály páncélos, tüzér anyagáról.
180. MHKI 5/12/12. sz. csomag. Jelentés a „ZALA” gyakorlatról visszamaradt állomány helyzetéről.
181. Egykori hozzátartozók elbeszélése. Név nélkül vállalták.
182. MHKI 5/12/27. sz. csomag. Az MN Politikai Főcsoportfőnökség rejtjelzett és nyílt táviratait, parancsait, a honvédelmi miniszternek felterjesztett napi politikai jelentések alapján összeállítva.
183. MSZMP Zala megyei Bizottsága havi jelentései. A szerző birtokában.
184. MHKI 5/12/27. sz. csomag. 1968. 07. 30-i napi politikai jelentés.
185. MHKI 5/12/27. sz. csomag. 1968. 08. 01-i napi politikai jelentés.
186. MHKI 5/12/27. sz. csomag. 1968. 08. 01-i napi politikai jelentés.
187. MHKI 5/12/26. sz. csomag. MNVK 6. CSF-ség (Híradó csoportfőnökség) okmányai. – BM III/IV és az MNVK 6. csoportfőnökségek közös intézkedése.
188. MHKI 5/12/16. sz. csomag. 17. sz. okmány. Összefoglaló jelentés 1968.08.16. – MHKI 5/12/21. sz. csomag. 1968. 08. 14-i feljegyzés és távmondatok. A téma egészen 08.18-ig szerepel a jelentésekben.
189. Pithart i.m. 197–202. o. – Berecz János i.m. 33. o. – Csehszlovákia. 1968./69 i.m. 201. o.
190. Pithart i.m. 201. o.
191. Pithart i.m. 201. o.
192. Összeállítva: Mlynář i.m. – Pithart i.m. – Népszabadság, 1968. július 28. és augusztus 5. közötti, Rudé Pravo 1968. július 28. és augusztus 5. közötti számai, valamint a Béke és Szabadság 1968. 9. száma alapján.
193. HIL (Hadtörténeti Intézet és Levéltár) MNVK 2. CSF. KNST. 179. sz. 1968. augusztus 1.
194. Seleszt, Pjotr: „...Hogy meg ne ítéltesetek” In: Társadalmi Szemle. 1996/3. sz. 74. o.

195. MOL (PTI) 288 fond 4/94. A KB és Minisztertanács 1968. augusztus 23-i együttes zárt ülése. Kádár beszámolója.
196. Uo.
197. Huszár Tibor: i.m. 258. o.
198. Lásd 195. jelzetet.
199. Csehszlovákia 1968/69. i.m.
200. Lásd 195. sz. jegyzetet.
201. Uo.
202. Uo.
203. Uo.
204. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 22. sz. okmány
205. MHKI 5/12/19. sz. csomag. Lásd 136. sz. jelzetet.
206. Uo.
207. Uo.
208. Uo.
209. MOL XIX-B-10.I.9. 168. Jelentés. BM HOP 02357/1968.
210. „CS” = a támadás időpontja.
211. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 11. sz. okmány. Szűcs Ferenc vezérőrnagy jelentése 1968. 08. 20. 21.30.
212. Uo.
213. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 8. gl. hadosztályparancsnok elhatározása (térkép).
214. Uo.
215. MHKI 5/12/17. sz. csomag. A 8. gl. hadosztály csapatai által ellenőrzött objektumok helyzete augusztus 23-án.
216. Lásd 213. sz. jelzetet.
217. MHKI 5/12/19. sz. csomag. A 8. gl. hadosztály összefoglaló jelentése.
218. A „VADVIRÁG” fedőnevű jelszavas boríték tartalmáról egyetlen fellelt okmányban, vagy más forrásból utalást, adatot nem találtam.
219. Lásd a 209. sz. jelzetet.
220. Csémi Károly közlése.
221. MHKI 5/12/28. csomag HM POL. FCSF anyagaiból összeállítva.
222. Uo.
223. MHKI 5/12/28. csomag. HM POL. FCSF 00970/68/39
224. Uo.
225. MHKI 5/12/28. csomag. Az operatív csoport személyi és területi elosztása.
226. MHKI 5/12/28. csomag. A ho.pk. elhatározásának politikai biztosítása. Akcióterv.
227. MHKI 5/12/28. csomag. Az operatív csoport okmányaiból összeállítva.
228. MHKI 5/12/28. csomag. Plakátok, hirdetések, röplapok gyártása.
229. MHKI 5/12/28. csomag. 6. sz. okmány.
230. MHKI 5/12/28. csomag. 8. sz. okmány.
231. MOL XIX-B-10.I/9. 169. d. 02357/1968. A BM HOP jelentése. MOL XIX-B-10. fond I/9. 85.9.d. 08. 01. Napi jelentés.
232. Uo.
233. Két, a megszállásban részt vevő, nevét adni nem kívánó tiszt mondta a szerzőnek.
234. MHKI 5/12/10. sz. csomag. A 31. hk. ezredparancsnok összefoglaló jelentése.
235. Városok (helyőrségek) megszállásának ismertetése az alábbi összefoglaló jelentések alapján készült: M 5/12/10. sz. csomag: 33. gl.epk. – MHKI 5/12/10. sz. csomag: 31. hk.epk. – MHKI 5/12/10. sz. csomag: 63. gl.epk. – MHKI 5/12/10. sz. csomag: 22. tü.epk. – MHKI 5/12/10. sz. csomag: 93. pct.tü.opk. – M 5/12/10. sz. csomag: 14. létü.opk. – MHKI 5/12/10. sz. csomag: 42. f.zpk. – MHKI 5/12/10. sz. csomag: 36. müz.pk. – MHKI 5/12/10. sz. csomag: 8. gl.hopk. – MHKI 5/12/9. sz. csomag: 14. gl.epk. összefoglaló jelentése. Valamint az MHKI 5/12/61. sz. csomag: a 63. gl. e. jelentései, parancsai; az 5/12/62: a 14.

- és a 33. gl.e.-k jelentései, parancsai, okmányai, ezred munkatérképek; továbbá az 5/12/19. sz. csomag: MNVK HDM CSF-ség hadműveleti napló I-II.
236. MHKI 5/12/10. sz. csomag. 22. tü.epk. összefoglaló hadműveleti jelentése.
237. HIL Tgy. II., II/D-6. – Ravasz István: Az MN 33. gépesített lövészrezred története. Kézirat.
238. K. G. Magát megnevezni nem kívánó nyitrai szemtanú 1988-ban adatgyűjtés során mondta el élményét. Történetét azért tartom jellemzőnek, mert Nyitra két nyelvterület és nemzeti kultúra, a magyar és szlovák határán fekszik. A város az első világháború előtti népszámlálás adatai szerinti 16 419 lakosából akkor 9754 vallotta magát magyarnak, 4929 szlováknak és 1636 németnek. A környék egy része a Zobor hegy vidéke – pl. Csitár, Gerencsér stb. – a magyar nyelv északi határának egyik meghatározó népművészeti és népzenei egysége volt, a másik része meg a szlovákoké. Napjainkban a legtöbb magyar szót a városi piacon hallottam, a falvakból zöldséget, gyümölcsöt árusítani bejött gazdáktól, a városiaktól csak elvétve néhányszor.
239. MHKI 5/12/10. sz. csomag. 33. gl.epk. összefoglaló jelentése.
240. MHKI 5/12/10. sz. csomag. 22. tü.epk. összefoglaló jelentése.
241. Uo.
242. MHKI 5/12/10. sz. csomag. 93. pct.tü.opk. összefoglaló jelentése.
243. MHKI 5/12/10. sz. csomag. 14. létü.opk. összefoglaló jelentése.
244. MHKI 5/12/10. sz. csomag. 14. gl.epk. összefoglaló jelentése.
245. Uo.
246. MHKI 5/12/10. sz. csomag. 63. gl.epk. összefoglaló jelentése.
247. MHKI 5/12/61. sz. csomag. 63. gl.epk. jelentése.
248. Uo.
249. Geleta Ernő érsekújvári tanár közlése.
250. MHKI 5/12/61 38. o. 001225/68. A 63. gl.epk. összefoglaló jelentése.
251. Uo. 37. o.
252. Uo. 42. o.
253. Lásd 246–247. sz. jelzetet.
254. Szántó Rezső: A Csemadok és a prágai tavasz. Kalligram. Pozsony. 2004. 369–371. o.
255. MHKI 5/12/11. sz. csomag. Szűcs Ferenc vezérőrnagy feljegyzése 1968. 09. 02-án a honvédelmi miniszter számára.
256. MHKI 5/12/62. 14. gl.e. hadtápvezetési pont. 0108/68.
257. Lásd 255. sz. jelzetet.
258. MHKI 5/12/11. sz. csomag. Lásd 113. sz. jelzetet.
259. Kőszegvári Tibor ny. vezérőrnagy közlése.
260. MHKI 5/12/43. sz. csomag. 10. sz. okmány. Az OLP pk. 002. sz. intézkedése.
261. MHKI 5/12/43. sz. csomag. 12. sz. okmány. Az OLP pk. 003. sz. intézkedése.
262. MHKI 5/12/43. sz. csomag. 15. sz. okmány. Az OLP pk. 004. sz. intézkedése.
263. MHKI 5/12/43. sz. csomag. 19. sz. okmány. Összefoglaló jelentés 1968. 08. 20-án 20.00-kor.
264. MHKI 5/12/43. sz. csomag. 3. sz. okmány. OLP pk. 001. sz. intézkedése.
265. MHKI 5/12/43. sz. csomag. 7. sz. okmány. Intézkedés az MN honi vadászpilóta csapatok és a 36. szovjet LÉHDS együttműködésének megszervezésére.
266. MHKI 5/12/43. sz. csomag. 19. sz. okmány. Összefoglaló hadműveleti jelentés. 68. 08. 21. 09.00 h.
267. Kövesdi Gábor. i.m. 36–38. o.
268. MHKI 5/12/63. sz. csomag. Lásd 47. sz. jelzetet.
269. MHKI 5/12/43. sz. csomag. OLP hadműveleti napló.
270. Uo.
271. MHKI 5/12/45. sz. csomag. 47. h.vre. ezred hadműveleti napló.
272. MHKI 5/12/43. sz. csomag. Lásd 269. sz. jelzetet.
273. Uo.
274. Uo. – MHKI 5/12/19. sz. csomag. Lásd 136. sz. jelzetet.
275. MHKI 5/12/53. sz. csomag. Lásd 47. sz. jelzetet.

276. Uo.
277. MHKI 5/12/43. sz. csomag. OLP intézkedés.
278. MHKI 5/12/46. sz. csomag. OLP távmondati intézkedés.
279. MHKI 5/12/43. sz. csomag. 1. sz. okmány. Az OLP pk. 004. sz. intézkedése.
280. MHKI 5/12/8. sz. csomag. 13. sz. okmány. Az OLP pk. jelentése a „ZALA” feladatról.
281. 226 MHKI 5/12/43. sz. csomag. 19. sz. okmány. Összefoglaló hadműveleti jelentés 1968. 08. 21. 09.00 h.
282. MHKI 5/12/43. sz. csomag. 64. sz. melléklet. Összefoglaló jelentés (a tapasztalatokról) a VKF-nek.
283. Iván Dezső és Galovics János nyá. ezredesek közlése.
284. Kőszegvári Tibor és Vadász Tibor nyá. vezérőrnagyok, valamint Harcz Tibor alezredes közlése.
285. Lásd 282. sz. jelzetet.
286. Lásd a 282. sz. jelzetet.
287. A fejezet eseményei összeállításánál felhasznált források és irodalom: MHKI 5/12/21. sz. csomag. MNVK 2. csoportfőnökség összefoglaló rádiófelderítés-jelentés. A NATO-államok és Ausztria, valamint fegyveres erők Csehszlovákiával kapcsolatos tevékenységéről. 1968. július 28-tól szeptember 10-ig. MNVK 2. csoportfőnökség Katonapolitikai napi sajtótájékoztató (KNS) 1968. július 27-től (175. szeptember 18-ig (219. szám)). – MTI: Cikkek a nemzetközi sajtóból. 1968. augusztus hónap. – MHKI 5/12/14. MNVKF napi összefoglaló jelentései a honvédelmi miniszter számára. (A jelentéseket mindennap az MSZMP KB főtájkára, titkárai is.) – Népszabadság, Új Szó, 1968. július 28-tól szeptember 10-ig. – Süddeutsche Zeitung 1968. augusztusi számaiban és a Der Spiegel 1968. augusztus-szeptember számaiban megjelent hírek, cikkek, elemzések.
288. Kövesdi Gábor i.m. 38. o.
289. Mlynár i.m. 238–239. o.
290. Mlynár i.m. 239–240. o.
291. Kövesdi Gábor i.m. 39. o. A CSEMADOK KB közleménye.
292. MHKI 5/12/21. sz. csomag. 285. sz. irat.
293. HIL MNVK 2. (felderítő) csoportfőnökség. Katonapolitikai napi sajtótájékoztató. 1968. 08. 21–30. k. számok. – MOL XIX-B-10.I/9. 87.d. BM HOP napi jelentések. 1968. 08. 21–09. 30.
294. Előre c. napilap 1968. augusztus 22–30. közötti számai.
295. Uo.
296. MOL XIX-B-10/g. 175. BM HOP 03007/1968.
297. MHKI 5/12/43. sz. csomag. 45., 46., 47. sz. okmányok.
298. MHKI 5/12/24. sz. csomag. MNVK 3. csoportfőnökségnek a DELTA tervre vonatkozó okmányai.
299. MHKI 5/12/12. sz. csomag. 55. sz. irat. Feljegyzés az MNK és a SZU honvédelmi minisztereinek szeptember 4-i tárgyalásáról. Az iratot Biszku Béla és Komócsin Zoltán láttamozta.
300. MOL (PTI) 288. fond. 4/94. Az MSZMP KB és a Minisztertanács 1968. augusztus 23-i együttes zárt ülésének jegyzőkönyve.
301. Vida István. Lásd 2. sz. jelzetet.
302. Lásd 300. sz. jelzetet.
303. Pithart i.m. 139. o.
304. Budapest, Szlovák Kulturintézet „Alexander Dubček. Államférfi, demokrata, európeér” című kiállítása. 2004. január. „Az álom keresése. Tizennégy év Oroszországban” feliratú tablón idézetek Dubček írásai.
305. MHKI 5/12/23. sz. csomag. Időszakos összefoglaló jelentések a csehszlovák rádiós helyzetről. – MHKI 5/12/23. sz. csomag. MN 2983. Hadműveleti napló (RÁF).
306. Lásd 300. sz. jelzetet.
307. MTI 1968. augusztus 21. – Népszabadság, 1968. augusztus 31. – Kövesdi Gábor i.m. 48. o.
308. MHKI 5/12/28. sz. csomag. 78. sz. okmány. MN Politikai Főcsoportfőnökség anyagai. Hegedüs F. alezredes, a Néphadsereg című lap főszerkesztőjének jelentése.
309. MHKI 5/12/28. sz. csomag. 8-9. sz. okmányok. 1968. 08. 28–29-i napi politikai helyzetjelentés.
310. Népszabadság, 1998. 09. 23. „Mi lett '68 magyar áldozataival”
311. Geleta Ernő érsekújvári lakos és K. G. érsekújvári lakos (névének kiírásához nem járult hozzá) közlése.
312. MHKI 5/12/28. sz. csomag. 2. sz. okmány. MN politikai főcsoportfőnökség 011. sz. utasítása.

313. MHKI 5/12/28. sz. csomag. 4. sz. okmány. MN politikai főcsoportfőnök 0015. sz. parancsa. A parancsban említett 0025-ös honvédelmi miniszteri parancs a legszigorúbban szabályozta a titoktartással kapcsolatos elvárásokat, követelményeket.
314. MHKI 5/12/28. sz. csomag. 6. sz. okmány. MN Politikai Főcsoportfőnök 45. sz. utasítása.
315. MHKI 5/12/28. sz. csomag. 5. hadsereg. Napi politikai munka összefoglaló jelentések.
316. Harcz Tibor alezredes közlése.
317. MHKI 5/12/28. sz. csomag. 8.-18. sz. okmányok. Napi politikai helyzetjelentések 1968. 08. 28-09. 06 között. Megjegyzés: egyes keresztnéveket a jelentésekben nem tüntettek fel. Mivel az esetek nem a 8. gl. hadosztálynál történtek, az okmányok nem foglalkoztak a későbbiekben az esetekkel. Későbbi sorsuk esetleges nyomon követése további kutatást érdemel.
318. „Kovács e. (értsd: elvtárs)” = Kovács Pál vezérőrnagy, politikai főcsoportfőnök, honvédelmi miniszterhelyettes.
319. MHKI 5/12/28. sz. csomag. 78. sz. okmány.
320. MHKI 5/12/28. sz. csomag. 5. hds. összefoglaló politikai helyzetjelentése.
321. A jelentés másolata a szerző birtokában van.
322. MHKI 5/12/19. sz. csomag. MNVK HDM csoportfőnökség hadműveleti napló.
323. MHKI 5/12/27. sz. csomag. A hadosztályparancsnok elhatározásának politikai biztosítása. Akcióterv.
324. Harcz Tibor és Geleta Ernő közlése. Több magát megnevezni nem kívánó lévői és nyitrai lakos hasonló közlést adott.
325. Uo.
326. Csémi Károly közlése.
327. Összeállítva az MHKI 5/12/10. sz. csomagból. A 14., 63. és 33. gl. ezredek összefoglaló jelentéseiből. Valamint a MHKI 5/12/28. sz. csomagból. A napi politikai helyzetjelentésekből.
328. Uo.
329. Vadászi Tibor és Kőszegvári Tibor ny. vezérőrnagyok közlése.
330. MHKI 5/12/28. sz. csomag. Napi összefoglaló politikai helyzetjelentések.
331. Uo.
332. MHKI 5/12/28. sz. csomag.
333. Uo.
334. MHKI 5/12/71. sz. csomag. 31. hk. ezred hadműveleti napló.
335. Uo.
336. Uo.
337. Uo.
338. A „rádióháború” eseményei összeállítva: MHKI 5/12/21. sz. csomag. Összefoglaló rádiófelderítés jelentése. – MHKI 5/12/22. sz. csomag. A RÁF ezred napi jelentései. – MHKI 5/12/23. sz. csomag. VI. dosszié. Időszakos összefoglaló jelentések a csehszlovák rádiós helyzetről (szám nélküli anyagok alapján).
339. MHKI 5/12/19. sz. csomag. Lásd 322. sz. jelzetet.
340. MHKI 5/12/19. sz. csomag. Lásd 322. sz. jelzetet. – MHKI 5/12/10. sz. csomag. 14. gl. e. összefoglaló jelentése.
341. MHKI. Lásd a 327. sz. jelzetet.
342. MHKI. Lásd a 322. sz. jelzetet.
343. MOL XIX-B-10.9.d.72. Összefoglaló jelentés.
344. MOL XIX-B-10.fond.I/9. 85-86. 9.d. raktári egység.
345. Mlynář i.m. 190-195. o.
346. MHKI 5/12/51. sz. csomag. A DHDSCS-parancsnok 00522. sz. parancsa a 8. gl. hadosztály parancsnokának.
347. MHKI 5/12/51. sz. csomag. A DHDSCS.pk. 00551. sz. parancsa.
348. Uo.
349. MHKI 5/12/51. sz. csomag. A DHDSCS pk. 00567. sz. parancsa.
350. Uo.

351. MHKI 5/12/10. sz. csomag. A 6. gl.epk. összefoglaló jelentése alapján.
352. MHKI 5/12/51. sz. csomag. DHDSCS-parancsnok 00567. sz. parancsa.
353. MHKI 5/12/51. sz. csomag. A helyőrség-parancsnokságok kötelmei.
354. MTI. A csehszlovák események dokumentumai 1968. 1. 67-68. o. MTI és az MSZMP KB Pol. Főiskolája, Budapest, 1969. Nemzetközi Dokumentáció 13. és 14. füzet. A CSKP KB határozata a moskvai tárgyalások eredményeiről.
355. Pithart i.m. Figyelemre méltó történelmi párhuzamot állít fel, amikor fölidézi 1939 tavaszát, a r. megszállás kezdetét. „Hitler sem adta a protektorátus idején a „zászlósok” vagy más cseh fasiszták kezébe hatalmat, pedig azok lázasan ajánlkoztak, hanem annak az Eliaš tábornoknak, akinek az ellenállási mozgalom betöltött szerepéről a Gestapo már legalább egy évvel a letartóztatása előtt tudott – mert még így is megígérték, hogy ő alakítson kormányt, éppen mert bizonyos támogatás állt mögötte.” 299-300. o.
356. Lásd a 354. sz. jelzetet 68-69. o.
357. Pravda (Pozsony), 1968. augusztus 27. „Nem adjuk fel a harcot.” G. Huszák: beszéde a SZLKP rendi kongresszusán. 4. o.
358. MHKI 5/12/19. sz. csomag. Lásd 322. sz. jelzetet. – MHKI 5/12/11. sz. csomag. Szűcs Ferenc vezérőrnagy feljegyzése a HM részére 1968. 09. 02-án.
359. MHKI 5/12/11. 45. sz. okmány.
360. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 39. sz. irat. Szűcs Ferenc vezérőrnagy 1968. 08. 30. 14 órai jelentése.
361. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 42. sz. irat. Szűcs Ferenc vezérőrnagy 1968. 08. 30-i jelentése.
362. Szűcs Ferenc ny. altábornagy 1993-ban elmondta a szerzőnek, hogy minden esetben, amikor azt a vezérőrnagy, hogy csak Czinege Lajos, illetve rajta keresztül Kádár János kezébe kerüljön a jelentése, kézírással írt, külön futárral, kézből kézbe kézbesítették. Meggyőződött róla, hogy a gépirással készített, ügykezelési hivatalos szolgálati úton fölterjesztett jelentések tartalmáról szinte minden esetben rövid időn belül értesültek a szovjetek is. A szerző megjegyzése, P. I.
363. MHKI 5/12/11. 89. sz. irat.
364. MHKI 5/12/11. 45. sz. okmány. Szűcs F. jelentése.
365. MHKI 5/12/11. 46. sz. okmány. Szűcs F. jelentése.
366. MBKI 5/12/11. sz. csomag. 37. sz. irat. Jakubovszkij marsall 1968. 08. 30-án kelt levele Czinege vezéreztábornokhoz.
367. MHKI 5/12/55. sz. csomag. A 31. hk. ezred felderítőfőnöke munkafüzetének bejegyzései 1968. 07. 09. 14. közötti napokról. A hétköznapi eseményeket tükröző „napló”.
368. MHKI 5/12/28. sz. csomag. 86. sz. okmány. A különleges politikai operatív csoport napi összefoglaló jelentései.
369. MOL B-10. I/9. 79. 9.d.
370. MOL B-10. I/9. 78. 9.d. Géptáviratok.
371. Csémi Károly közlése.
372. Lásd 368. sz. jelzetet.
373. Uo.
374. MHKI 5/12/71. sz. csomag. A 31. hk. ezred hadműveleti naplója. – MHKI 5/12/10. sz. csomag. 14. gl. e. 63. gl.epk., 22. tü.epk. illetve az önálló zászlóalj, tüzérszázadok összefoglaló jelentései. – MHKI 5/12/11. sz. csomag. MNVKF-jelentések. – MHKI 5/12/11. sz. csomag. A DHDSCS-parancsnok 1968. 03-i direktívája a 8. gl. hadosztály részére.
375. A hadosztály ellátásáról, a Központ Hadtáp működéséről szóló rész forrásai: – MHKI 5/12/58. sz. csomag. A 8. gl. ho. hadosztály hadtápvezetési pont napi összefoglaló jelentései. – MHKI 5/12/33. sz. csomag. Hadtáp főnökség okmányai (hadtáptételek). – MHKI 5/12/34. sz. csomag. MN Hadtáp főnökség okmányai (értékelő jelentések). – MHKI 5/12/35-5/12/42. sz. csomagok. A hadtáp egyes területeiről (élelmezés, ruházat, üzemanyag, elhelyezési anyag stb.) részletesen tárgyaló jelentések, kimutatók, statisztikák, utalványok, elszámolások stb.
376. MHKI 5/12/11. sz. csomag. Az 59. eü. zászlóaljparancsnok összefoglaló jelentése. – MHKI 5/12/33. sz. csomag. Az egészségügyi ellátásra, gyógykezelésre vonatkozó okmányok.

377. MHKI 5/12/29. sz. csomag. MH Személyügyi Főcsoportfőnökség okmányai.
378. MHKI 5/12/8 11. o. MN 3. Csoportfőnökség okmányai.
379. MHKI 5/12/53. sz. csomag. Lásd a 36. sz. jelzetet.
380. MHKI 5/12/9. „Zala” feladat tapasztalatai. 8. gl. ho. összefoglaló jelentése 1968. 10. 15-én.
381. MHKI 5/12/11. sz. csomag. Provalov vezérezredes 1968. 09. 03-i direktívája.
382. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 58-as irat. Grecskó marsall, a Szovjetunió honvédelmi miniszterének 1968. 09. 06-i parancsa.
383. MHKI 5/12/12. sz. csomag. 55. sz. irat. Lásd 299. sz. jelzetet.
384. Uo.
385. Uo.
386. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 60. sz. irat. Feljegyzés az MNK HM és a DHDSCS-pk. közötti 1968. 09. 10-i megbeszélésről. Helyszíne Budapest, Honvédelmi Minisztérium.
387. Uo.
388. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 61. sz. irat. Feljegyzés. Czinege Lajos vezérezredes és Grecskó marsall között 1968. 09. 11-én 12.40-kor lezajlott telefonbeszélgetésről. Tárgya: meghívás 1968. 09. 21-én 15 órára Legnicébe, a szövetséges erők honvédelmi minisztereinek értekezletére.
389. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 64. sz. irat. Feljegyzés az MSZMP KB részére a honvédelmi miniszterek 1968. 09. 12-i legniecei értekezletéről.
390. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 63. sz. okmány. Ütemterv a 8. gl. hadosztály megerősítésére rendelt erők visszavonására.
391. MHKI 5/12/12. sz. csomag. 69. sz. irat. Jelentés a szeredi, lévai tárgyalásokról.
392. MHKI 5/12/33-34. sz. csomagok. Az MN Hadtápfőnökség okmányai. – MHKI 5/12/11. sz. csomag. 65. sz. okmány MNVK 1. CSF-ség Javaslat... a tartós táborozással kapcsolatos feladatok megoldására.
393. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 68. sz. okmány. Szűcs Ferenc vezérőrnagy 1968. 09. 22-i jelentése.
394. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 72. sz. okmány. Szűcs Ferenc vezérőrnagy 1968. 09. 29-i jelentése. – MHKI 5/12/11. sz. csomag. 74. sz. okmány. A gyakorlat elgondolása. – MHKI 5/12/53. sz. csomag. Szűcs Ferenc vezérőrnagy jelentése a gyakorlat elgondolásáról, lefolytatásáról, valamint a gyakorlat ütemterve.
395. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 77. sz. okmány Szűcs Ferenc vezérőrnagy jelentése a hadijáték (gyakorlat) értékeléséről.
396. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 92. sz. okmány. Jelentés az MSZMP Politikai Bizottságának az öt szövetséges ország honvédelmi minisztereinek 1968. október 18-án megtartott moszkvai értekezletéről.
397. MHKI 5/12/11. sz. csomag. 78. sz. okmány. Zaharov marsall 1968. 10. 12-i parancsa a DHDSCS csapatai kivonására.
398. MHKI 5/12/13. sz. csomag. 33. sz. okmány. Elgondolás a Csehszlovákia területén állomásozó magyar csapatok kivonásáról.
399. Lásd a 396. sz. jelzetet.
400. Lásd a 396. sz. jelzetet.
401. MHKI 5/12/13. sz. csomag. Az MNK honvédelmi miniszterének 002. sz. parancsa. Budapest, 1968. október 16-án.
402. MHKI 5/12/71. sz. csomag. A 31. hk.e. hadműveleti naplója.
403. Glósz Róbert ny. alezredes az MN. Katonai Filmstúdiója akkori vezetőjének, filmrendezőjének közlése. Magyar filmanyag ismereteim szerint nem készült az okkupációról más stúdióknál sem.
404. Az MNK Elnöki Tanácsa 1968. augusztus 2-án kelt 187/68. sz. határozata az MN 4891 katonai bíróságának felállításáról. – MHKI 5/12/62. sz. csomag. A 8. gl. hadosztályparancsnok 00281. sz. parancsa. – MHKI 5/12/11. sz. csomag. A katonai ügyészség és katonai bíróság összefoglaló jelentése.
405. MHKI 5/12/13. sz. csomag. 33. sz. irat.
406. MHKI 5/12/70. sz. csomag. MNVKF 0027/1969. sz. utasítása a „ZALA” feladattal kapcsolatos okmányok rendezésére és tárolására. Az utasítás kimondja (többek között), hogy „...A »ZALA« feladattal kapcsolatos valamennyi dokumentum jellegű okmányt... a továbbiakban „különösen fontos, szigorúan titkos okmány”-ként kell kezelni”. Tehát három nullás, kiemelten fontos legszigorúbb államtitokként. (Ennek a

- minőségnek a titoktartás oldaláról nézve ekkor már semmi értelme nem volt. A megjegyzés a szerzőtől, P. I.) Az utasítás a továbbiakban megtiltotta, hogy bármilyen tudományos, propaganda vagy más célra a „ZALA”-val kapcsolatosan bármilyen adatot kiadjanak, felhasználjanak.
407. Deák István: Volt egyszer egy tisztikar, 1848–1918. Gondolat Kiadó. Budapest, 1993. 77. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- August 68 na Slovensku. 1990. Bratislava. 1/1990 OKO. Slovensko in Photography.
- Berecz János: Mi a csendes ellenforradalom? Budapest 1970. Kossuth Könyvkiadó.
- Benčík, Antonín – Kural, Václav: Vojenská – intervence proti Československu v srpnu 1968. Historie a vojenství, 1993. 3. Číslo. Praha.
- Benčík, Antonín: Maďarska účasť v srpnové intervencii 1968. USD. Praha, 1994.
- Benčík, Antonín: Operace „Dunaj”. USD. Praha, 1994.
- Czibula János: Gazdasági partnerünk Csehszlovákia. Budapest, 1980. Kossuth Könyvkiadó.
- Csizmás, Michael: Militärpolitische und völkerrechtliche Aspekte der Militärische Besetzung der CSSR. ASMZ. 1969. 3-4. sz.
- Csehszlovákia 1968/1969... (a) CSKP dokumentumai tükrében. Tanulmány. Nn. Kézirat. MTI-könyvtárban elhelyezve, é.n.
- Fehér Ferenc – Heller Ágnes: Kelet-Európa „dicsőséges forradalmi”. Budapest. 1992. AT-TWINS Kiadó.
- Hajek, Jiří: Mitus a realita ledna 1968. Praha 1970. Svoboda.
- Hajek, Jiří: Demokratisierung oder Demontage? München 1969. Domnitz Verlag.
- Haefs, Hanswilhelm: Die Ereignisse in der Tschechoslowakei von 27.6.1967 bis 18.10.1968. Ein dokumentarisches bericht. Bonn-Wien-Zürich 1969. Siegler & Co. KG Verlag für Zeitarchive Teil VI.
- Huszár Tibor: 1968 Prága – Budapest – Moszkva. Szabad Tér Kiadó. Bp. 1998.
- Kozma István – Héjja István – Stefancsik Ferenc: Katonaföldrajzi kézikönyv. Zrínyi Kiadó. Budapest 1993.
- Kövesdi Gábor: Országos gyász. Csehszlovákia 1968 augusztus. Pozsony 1990.
- Kun Miklós: Párgai tavasz - Prágai ősz. 1968 fehér foltjai. Akadémiai Kiadó, Bp. 1998.
- Kural, Václav: Československo roku 1968. I-II. Parta, Praha, 1993.
- Karber, A. Philip: Czechoslovakia. A scenario of the Future. Military Review. 1969. febr.
- Lipták, Lubomír: Slovensko v dvadsiatom storoci. Bratislava. 1968.
- Mlynář, Zdenek: A prágai tavasz... és ősz. Budapest, 1989. VITA Könyvkiadó.
- Machonin, Pavel: Sociální Struktura Československa v pravečer. Pražského jara 1968. Univerzita Karlova, Praha, 1992.
- Miller, Tilly (Kosta... etc.) Prager Frühling und Reformpolitik heute. Akademiebeiträge zur Politische Bildung. Band 20. München, 1989. Olzog Verlag.
- Pataky Iván: Adalékok Románia távolmaradásának kérdéséhez a Csehszlovákia elleni 1968. évi agresszióból. In: Acta –1998. I. k. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
- Pithart, Petr: Hatvannyolc. Pozsony 1993. Kalligram Könyvkiadó.
- Plezva, Victor: Napjaink történelme. Bratislava 1976. Madách Könyvkiadó.
- Plezva, Victor: A CSKP nemzetiségi politikája. Pozsony, 1983. Madách Könyvkiadó.
- Promeny Pražského jara. Sborník. Nakladatelství Doplnek. Brno, 1993.
- Sebők László: Magyar nevek. Határokon túli magyar helységnévszótár. Budapest, 1990. Arany Lapok Kiadó.
- Seleszt, Pjotr: „...Hogy meg ne ítéltessetek.” In: Társadalmi Szemle. 1996/3. sz.
- Sipos Péter: Kádár János és az 1968. évi bevonulás. In: História 1992. 8. sz.
- Szántó Rezső: A Csemadok és a prágai tavasz. Kalligram. Pozsony. 2004.
- Szarka László: A szlovákok története. Budapest. Bereményi Könyvkiadó. é.n.
- Valenta, Jiří: Máme národní zájmy? Ústav Mezinárodních Vztahů. Praha, 1992.
- Valenta, Jiří: Sovětská intervence v Československu 1968. Svoboda Praha, 1991.

- Vida István: A magyar pártvezetés szerepe az 1968-as csehszlovák válság „megoldásában”. Bp. 1993. Kézirat. Előadás szövege.
- Wielke, K.: Ulbrichts Drang 1968 auf den Einmarsch in die Tschechoslowakei. Frankfurter Allgemeine Zeitung. 2. 1. 1992.
- Wenzke, R.: Prager Frühling, Prager Herbst. Berlin 1990.
- Wenzke, R.: Zur Beteiligung der NVA an der militärischen Operation von Warschauer-Pakt Streitkräften gegen CSSR 1968. Deutschland Archiv 1991. No. 11.

Folyóiratok, napilapok:

- Népszabadság, 1968. évf.
- Néphadsereg, 1968. évf.
- Új Szó (Pozsony), 1968. évf.
- Előre (Bukarest), 1968. évf.
- Rudé Pravo, Praha, 1968. évf.
- Pravda, Bratislava 1968. évf.
- Kulturný Život, Bratislava, 1968. évf.
- Der Spiegel, 1968. évf.
- Süddeutsche Zeitung, 1968. év.

RÖVIDÍTÉSEK

á. = ágyú	ÉNy = északnyugat
av. = aknavető	epk. = ezredparancsnok
alez. = alezredes	epk.h. = ezredparancsnok-helyettes
BM = Belügyminisztérium (belügyminiszter)	epk.pol.h. = ezredparancsnok politikai helyettes
BM HOP = Belügyminisztérium Határőrség	f. = felderítő
Országos Parancsnokság	FUG = felderítő úszógépkocsi
BPM = gyalogsági harcjármű	f.z. = felderítő zászlóalj
BRDM = páncélozott felderítő jármű	g. = gépesített
BTR = páncélozott szállító harcjármű	gk. = gépkocsi
CSKP = Csehszlovákia Kommunista Pártja / Csehszlovák Kommunista Párt	gjmű. = gépjármű
CSKP KB = Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottság	gk.száll.z. = gépkocsi szállítózászlóalj
CSSZK = Csehszlovák Szocialista Köztársaság	gk.jav.z. = gépkocsi javítózászlóalj
CSSZSZK = Csehszlovák Szocialista Szövetségi Köztársaság	gl. = gépkocsizó (gépesített) lövész
CSF, Csf. = csoportfőnök(ség)	gl.e. = gépkocsizó (gépesített) lövészvezred
D = dél	gl.ho. = gépkocsizó (gépesített) lövészadosztály
DK = délkelet	gl.z. = gépkocsizó (gépesített) lövésszázlóalj
dd. = dandár	h. = helyettes
DHDSCS = „Dél” Hadseregcsoporthoz	hdm. = hadműveleti
e. = ezred	HDM CSF(-ség) = hadműveleti csoportfőnök(ség)
É = észak	hír. = híradó
EFEF = Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága	hír.z. = híradózászlóalj
ÉHDSCS = „Észak” Hadseregcsoporthoz	hk. = harckocsi
	hk.e. = harckocsiezred
	hk.ho. = harckocsiadosztály
	hk.z. = harckocsizászlóalj

ho. = hadosztály	OLP = Országos Légvédelmi Parancsnokság
ht. = hivatásos	ö. = önálló
ho.tő. = hadosztálytörzs	PB = Politikai Bizottság
hőr. = határőr	pc. = páncélos
HM = Honvédelmi Minisztérium, honvédelmi miniszter	pcs. = parancs
HM POL. FCSF = Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnökség	pct. = páncéltörő
h.vre.e. = honi vadászrepülő-ezred	pct.á. = páncéltörő ágyú
K = kelet	pk. = parancsnok
KGB = Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság	pol. = politikai
KPM = Közlekedési és Postaügyi Minisztérium	pol.h. = politikai helyettes
Kilián = Kilián Repülő Műszaki Főiskola	PSZH = páncélozott szállító jármű
lé. = légvédelmi	pság. = parancsnokság
létü. = légvédelmi tüzér	rá. = rádió
létü.o. = légvédelmi tüzérosztály	ráf. = rádiófelderítő
legs. = legénység	rg. = repülőgép
LÉHDS = légi hadsereg	rgv. = repülőgép-vezető
LUG = láncaltalpas úszógépkocsi	RT, rt. = rádiótechnikai
M = mozgósítás (mozgósítási)	sz. = szakasz
MN = Magyar Néphadsereg	száll. = szállító
MNK = Magyar Népköztársaság	szd. = század
MNVK = Magyar Néphadsereg vezérkara	SZER = Szabad Európa Rádió
MNVKF = Magyar Néphadsereg vezérkarának főnöke (vezérkari főnök)	SZKP = Szovjetunió Kommunista Pártja (Szovjet Kommunista Párt)
MBO = mozgásbiztosító osztag	SZLKP = Szlovák Kommunista Párt
MSZMP = Magyar Szocialista Munkáspárt	tgk. = tehérgépkocsi
MSZMP KB = Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága	ti. = tiszt
MSZMP PB = Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága	tts. = tiszthelyettes
mű. = műszaki	ts. = tiszt
MÚF = műszaki főnök	tü. = tüzér
mű.dd. = műszaki dandár	tü.e. = tüzérezred
mű.z. = műszaki zászlóalj	tü.o. = tüzérosztály
NDK = Német Demokratikus Köztársaság	tüz.jav.m. = tüzér javítóműhely
NSZK = Németország Szövetségi Köztársaság (Német Szövetségi Köztársaság)	VCS = nagyfrekvenciájú, lehallgatás ellen biztosított távbeszélő rendszer
ny., nyá. = nyugalmazott (nyugállományú)	VFCS = vegyes felderítőcsoport
Ny = nyugat	VSZ = Varsói Szerződés
o. = osztag	VSZ EFEF = Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek Főparancsnoksága/főparancsnoka
opk. = osztagparancsnok	z. = zászlóalj
	ZMKA = Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ma ZMNE = Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem)

TARTALOMJEGYZÉK

1. fejezet	Előzmények	3
2. fejezet	Az első hetek	10
3. fejezet	A katonai beavatkozás előkészítése	15
4. fejezet	A politikai változás visszafordíthatatlanná válik	20
5. fejezet	A katonai megszállás főpróbája, a trójai faló	25
6. fejezet	Magyarország bevonása az agresszióba	30
7. fejezet	A hadműveleti tervek	41
8. fejezet	A hadosztály teljes harckészültségbe helyezése és részleges rejtett mozgósítása	45
9. fejezet	A hadosztály hadműveleti átcsoportosítása, felvonulása	50
10. fejezet	A magyar légierő felkészülése	60
11. fejezet	A belügyi szervezet, a határőrség felkészítése	62
12. fejezet	A megindulási körletben. Három hét váratlan szünet	67
13. fejezet	Az utolsó lépések a kérdés politikai rendezésére	75
14. fejezet	A végső döntés	78
15. fejezet	Az utolsó órák	80
16. fejezet	A tájékoztatás, politikai munka szervezésének kérdései	87
17. fejezet	A megszállás első napja: 1968. augusztus 21.	95
18. fejezet	A magyar repülőcsapatok tevékenysége	105
19. fejezet	Nemzetközi lépések	111
20. fejezet	A magyarországi események	114
21. fejezet	Az első tíz nap	120
22. fejezet	A megszállás hétköznapijai	140
23. fejezet	Az utolsó hetek, a magyar csapatok kivonása Csehszlovákiából	145
24. fejezet	Néhány részterület	150
	Jegyzetek	153
	Felhasznált irodalom	165
	Rövidítések	166

„A vonakodó szövetséges” az első könyv, amely megkísérli az 1968-as „prágai tavasz” történetét a korabeli magyar politika, valamint a Csehszlovákia megszállásában közreműködő Magyar Néphadsereg tevékenysége tükrében bemutatni. Nem politikai és katonai szenzációk gyűjteménye. Első részében azokat a többnyire színpalak mögött zajló erőfeszítéseket mutatja be, amelyekkel a magyar politika igyekezett elkerülni – szűk mozgástere nyújtotta lehetőségeit kihasználva – a nyílt katonai beavatkozást. E törekvések sikertelenségét követően, a továbbiakban részletesen ismerteti a kijelölt magyar katonai erők felkészülését és részvételét a megszállásban. Végül vázolja a magyar erők minél gyorsabb hazatérése érdekében tett lépéseket.

Nem könnyű olvasmány. Hadtörténeti alkotás, számtalan adattal, ténnyel, katonai szak kifejezéssel. A szerző 1996-ban fejezte be könyvének írását. Felhasználta az összes Magyarországon hozzáférhető és nyilvánosságra hozható forrást és a külföldi – elsősorban cseh – publikációk jelentős részét. Az elmúlt 12 évben sok olyan új adat került elő, amely lehetővé tette a történetek még részletesebb megismerését, és indokolttá a könyv második, „bővített” kiadását. A témát azonban nem lehet lezártnak tekinteni. A források jelentékeny hányadát, elsősorban Oroszországban, még nem nyitották meg a kutatók számára. A jövőben még hazánkban is napvilágra kerülhetnek olyan dokumentumok, amelyek módosíthatják e könyv egyes megállapításait.

Ára: 2600 Ft.

